Частина II

Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області у 2015–2016 навчальному році

Департамент освіти і науки
Запорізької обласної державної адміністрації

Комунальний заклад
«Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»
Запорізької обласної ради

Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області у 2015–2016 навчальному році

Методичні рекомендації

ЧАСТИНА II

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Департамент освіти і науки
Запорізької обласної державної адміністрації

Комунальний заклад
«ЗАПОРІЗЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ»
Запорізької обласної ради

ОСНОВНІ ОРІЄНТИРИ
розвитку системи освіти Запорізької області у 2015–2016 навчальному році

Методичні рекомендації

ЧАСТИНА II

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

ВИДАВНИЦТВО КРУГОЗІР
Тут створюється Якість!
Запоріжжя • 2015

УДК 371(477.64)(075.4)
ББК 74.04(4Укр-4Зап)я77
О-75

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради (протокол № 4 від 23.06.2015 року)

Упорядники:
В. Я. Ястребова – к.пед.н., доцент, професор кафедри менеджменту освіти та психології, перший проректор Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради;
Т. Г. Вєрозубова – керівник науково-методичного центру Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради.

Комп'ютерна версія
О. М. Федько – методист науково-методичного центру Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради.

О-75 **Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області у 2015–2016 навчальному році** : метод. рекомендації: у 4-х ч. / упоряд. В. Я. Ястребова, Т. Г. Вєрозубова. – Частина II. Навчально-методичне забезпечення загальної середньої освіти. – Запоріжжя : Кругозір, 2015. – 300 с. : іл., табл.

Методичні рекомендації провідних спеціалістів КЗ «ЗОІППО» ЗОР висвітлюють актуальні проблеми педагогічної діяльності фахівців освітньої галузі Запорізької області.

Рекомендації пропонуються працівникам відділів освіти, методичних служб, керівникам ЗНЗ, педагогічним працівникам закладів освіти.

УДК 371(477.64)(075.4)
ББК 74.04(4Укр-4Зап)я77

© КЗ «ЗОІППО» ЗОР, 2015
© В. Я. Ястребова, Т. Г. Вєрозубова, укладання, 2015
© Автори, текст, 2015
© Видавництво «Кругозір», оформлення, 2015

ЗМІСТ

ПРЕДМЕТИ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ 5

Корицька Г. Р., Шацька Н. М. Українська мова та література у 2015–2016 н.р. 5

Путий Т. Н. Русский язык и литература (интегрированный курс) 23

Курінна А. Ф. Зарубіжна література 32

Халемендик Н. П. Іноземні мови (англійська та французька) у 2015–2016 н.р. 43

Чорна В. М. Учителям німецької мови 51

Гузенков С. Г., Лісіцин В. В., Ушакова Г. Р. Учителям суспільно-гуманітарних дисциплін 70

ПРЕДМЕТИ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНОГО ЦИКЛУ 81

Савіч І. О. Вивчення курсу екології у 2015–2016 н.р. 81

Собакар О. О. Методичні рекомендації щодо викладання інформатики в основній та старшій школі 89

ДИСЦИПЛІНИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ЦИКЛУ 109

Сирцова О. М. Музичне мистецтво 109

Лукачевич А. Ф. Методичні рекомендації щодо вивчення образотворчого мистецтва та креслення у 2015–2016 н.р. 120

Гура С. П. Методичні рекомендації щодо вивчення курсу «Художня культура» в навчально-виховних закладах Запорізької області у 2015–2016 н.р. 132

ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ 147

Лукачевич А. Ф. Методичні рекомендації щодо викладання трудового навчання (технологій) у 2015–2016 н.р. 147

ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ 158

Корицький В. Г. Методичні рекомендації з предмета «Захист вітчизни» 158

ЗДОРОВ'Я ТА ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА 162

Аксьонова О. П., Півненко Ю. В. Сучасні підходи до планування роботи методичних об'єднань фахівців освітньої галузі «Здоров'я та фізична культура» 162

ВИХОВНА РОБОТА 175

Мінакова І. В. Організаційно-методичне забезпечення превентивного виховання в системі роботи вихователя школи-інтернату 175

Мінакова І. В. Методичні рекомендації щодо організації профілактичної роботи з учнями молодших класів в режимі роботи ГПД 183

Гура С. П. Методичні рекомендації щодо вивчення курсів духовно-морального спрямування в навчально-виховних закладах Запорізької області у 2015–2016 н.р. 190

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА 209

Могілевська В. М. Позашкільна освіта: на перехресті доріг 209

Заруба С. П. Залучення дітей до активного самопізнання й самовиховання в позашкільному педагогічному процесі 242

ПСИХОЛОГІЯ 250

Сироватко О. М. Психологічні послуги дітям та підліткам у травматичних ситуаціях 250

Макаренко Д. С. Профілактика психологічних і поведінкових розладів, психоемоційного перевантаження дітей та дорослих 269

ШКІЛЬНИМ БІБЛІОТЕКАРЯМ 282

Сіра Л. Я. Краєзнавчий напрямок у роботі шкільної бібліотеки 282

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 295

ПОКАЖЧИК ПО КАФЕДРАХ І ЦЕНТРАХ КЗ «ЗОІППО» ЗОР 297

Предмети суспільно-гуманітарного профілю

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА у 2015–2016 н.р.

Г. Р. Корицька, Н. М. Шацька,
тел. 222-25-82

Мова – символ людського життя. На ній ґрунтується свідомість, мислення, особистість. Основна увага у процесі навчання має зосереджуватися на досконалому володінні живою усною мовою, сприйманні й розумінні природи її сутності, поліфункціональності, ролі й значенні в сучасному суспільстві. Основна мета навчання української мови полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатої мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами української мови – її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності, тобто забезпечує належний рівень комунікативної компетентності. Зазначена мета передбачає здійснення навчальної, розвивальної й виховної функцій освітнього змісту навчального предмета.

Учителі української мови та літератури Запорізької області багато працюють над тим, щоб предметом вивчення була не тільки нормативна складова мови, але й взаємозв'язки мови з духовним життям народу, щоб на уроках учні пізнавали історію, культуру, традиції, менталітет свого народу.

Українська література плекає любов до мови і звичаїв українців, у конкретно-образній формі доносить до читача інформацію про своєрідність українських традицій та культури.

Навчальні дисципліни, що забезпечують літературну освіту в школі, покликані на кращих зразках красного письменства сформувати особистість творчу, вільну, духовно багату, самостійно мислячу, з широким світоглядом, зі стійкими моральними принципами. Особистість, котра любить і пишається здобутками рідної культури, але разом з тим шанує й опановує надбання інших наро-

дів. Особистість, яка усвідомлює власну національну ідентичність й водночас приналежність до цивілізованого світу. Особистість, яка має активну громадянську позицію, відчуває потребу жити й працювати задля України.

І. Конкурс «Учитель року – 2015»

Всеукраїнський конкурс «Учитель року – 2015» проводився на виконання Указу Президента України від 29 червня 1995 року № 489 «Про Всеукраїнський конкурс „Учитель року“», відповідно до Положення про Всеукраїнський конкурс «Учитель року», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. № 638, рішення колегії Міністерства освіти і науки (протокол від 26.06.2014 р. № 4/2-19), наказу Міністерства освіти і науки від 18.09.2014 р. № 1053 «Про проведення Всеукраїнського конкурсу „Учитель року – 2015“», рішення центрального оргкомітету Всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2015» (протокол від 17.10.2014 р. № 1).

На конкурс було подано 19 комплектів матеріалів учителів, які викладають українську мову та літературу в навчальних закладах області. З них: 11 (57%) – мають вищу кваліфікаційну категорію, 6 (31%) – першу, 1 (5%) – другу, 0 (0%) – спеціаліст; 9 (46%) – мають педагогічне звання «старший учитель» та «учитель-методист»; 1 (5%) – мають стаж педагогічної діяльності до 10 років, 11 (57%) – до 20 років, 7 (37%) – більше 20 років. У конкурсі взяли участь: Н. О. Данілова (Бердянська багатопрофільна гімназія № 2 Бердянської міської ради), Г. М. Івашина (Богданівська ЗОШ І–ІІІ ст. Чернігівської районної ради), О. І. Колесник (КЗ «Приморський регіональний українсько-болгарський багатопрофільний ліцей ІІ–ІІІ ступенів» Приморської районної ради»), Л. В. Ларіонова (Веселівська районна різнопрофільна гімназія Веселівської районної ради), Л. О. Лисенко (Урожайнівська ЗОШ І–ІІІ ст. Токмацької районної ради), І. О. Погорєла (Навчально-виховний комплекс «Якимівська гімназія» Якимівської районної ради), І. О. Подлєсна (Новоспаська ЗОШ І–ІІІ ст. Приазовської районної ради), І. В. Польська (Запорізька спеціалізована школа І–ІІІ ступенів № 100 Запорізької міської ради), Н. М. Правда (Балабинський навчально-виховний комплекс «школа І–ІІІ ступенів – гімназія „Престиж“» Запорізького

району), С. В. Романцова (Запорізька ЗОШ І–ІІІ ст. № 51 Запорізької міської ради), Т. В. Рухляда (Запорізький навчально-виховний оздоровчий комплекс № 110 Запорізької міської ради), Т. В. Сапожнікова (Великознам'янська ЗОШ І–ІІІ ст. № 3 Кам'янсько-Дніпровської районної ради), Н. Г. Сичова (КЗ «Терсянський навчально-виховний комплекс „загальноосвітній навчальний заклад І–ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад"» Новомиколаївської районної ради), Я. І. Соловій (КЗ «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр» Запорізької обласної ради), М. В. Соловйова (Осипенківська загальноосвітня школа І–ІІІ ст. Бердянської районної ради), Ю. Ю. Тимошенко (Запорізька спеціалізована школа фізичної культури І–ІІІ ступенів № 18 Запорізької міської ради), С. І. Швагер (Енергодарська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 7 Енергодарської міської ради), Г. А. Шиліна (Мелітопольська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 11 Мелітопольської міської ради), С. В. Шкляренко (Запорізький навчально-виховний комплекс № 67 Запорізької міської ради).

На заочному етапі конкурсу оцінювалися: опис досвіду, відеозапис майстер-класу, блог. По закінченню відбіркового етапу конкурсу 6 педагогічних працівників, які за результатами вивчення представниками фахових журі матеріалів, поданих до участі у заочному обласному турі Конкурсу, набрали найбільшу кількість балів, були запрошені на співбесіду (Г. А. Шиліна, М. В. Соловйова, С. І. Швагер, Л. В. Ларіонова, С. В. Шкляренко, Я. І. Соловій). Переможцями заочного туру обласного етапу Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2015» визнали: Г. А. Шиліну, М. В. Соловйову, С. І. Швагер.

Очний етап Конкурсу передбачав такі випробовування: конкурс «Педагогічна візитка вчителя» (захист учасниками власного педагогічного досвіду; дискусія за досвідом роботи вчителя), майстер-клас «Я роблю так», контрольна робота з фахового предмета, конкурсне випробування «Підготовка освітнього проекту», проведення відкритих конкурсних уроків у школах м. Запоріжжя, самоаналіз конкурсного уроку. Переможцями ІІ (очного) туру обласного етапу конкурсу «Учитель року – 2015» у номінації «Українська мова та література» визнано: І місце – Г. А. Шиліна, ІІ місце – С. І. Швагер, ІІІ місце – М. В. Соловйова.

Щоденник Конкурсу: режим доступу: http://korycja50.blogspot.com/2015/01/2015-1.html; http://korycja-kamerton.hol.es

Г. А. Шиліна взяла участь у відбірковому етапі ІІІ туру Конкурсу «Вчитель року – 2015» (http://www.mon.gov.ua/teacher/uchasniki/ukrayinska-mova-ta-literatura/). *Нормативно-правове забезпечення, матеріали Конкурсу за адресою:* http://www.mon.gov.ua/teacher/

ІІ. Олімпіада, конкурси

Розвиток інтелектуально-креативних здібностей школярів, їхнього інтересу до вивчення української мови та літератури, прагнення творчого осягнення вершин української культури й мистецтва слова спонукає словесників до пошуку шляхів роботи з філологічно обдарованими учнями. Праця дає плідні результати.

На IV етапі ***Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури***, який відбувся на Хмельниччині, п'ятеро учасниць посіли призові місця: А. Шаповалова (ІІ місце), учениця 8 класу Запорізької гімназії № 93 (вчитель Т. Ю. Сисоєва); Т. Просвірова (ІІІ місце), учениця Бердянської ЗОШ І–ІІІ ст. № 11 (вчитель В. М. Гонтар); Д. Діденко (ІІІ місце), учениця 9 класу Токмацької спеціалізованої школи № 2 (вчитель В. А. Романенко); Д. Богатирьова (ІІІ місце), учениця Бердянської спеціалізованої школи № 16 із поглибленим вивченням іноземних мов (учитель О. В. Нюкало); К. Костенкова (ІІ місце), учениця Запорізького ліцею № 34 (учитель С. Ф. Кияниця). До речі, Дар'я Діденко та Дар'я Богатирьова вже вдруге серед фіналістів. Радіємо успіху й А. Божко, учениці 10 класу Запорізької гімназії № 71 з поглибленим вивченням іноземної мови (вчитель Л. М. Литвин), якій не вистачило одного балу до призового місця.

ІІІ Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка подарував нам щастя щедрих ужинків: із 33 учасників IV етапу – 13 переможців серед учнів і студентів І–IV р.а. та ПТНЗ. Учні: О. Залевська (диплом І ступеня) – учениця 5 класу Запорізької гімназії № 6 (учитель О. Ю. Тараніна); М. Козюра (диплом ІІ ступеня) – учениця 5 класу Токмацької спеціалізованої школи І–ІІІ ступенів № 2 (учитель В. А. Романенко); Є. Шерстюк (диплом ІІІ ступеня) – учениця 5 класу Малокатеринівського навчально-виховного комплексу «школа

I–III ступенів – гімназія „Мрія“» (учитель Л. М. Орлова); Є. Усачова (диплом II ступеня) – учениця 7 класу Запорізького ліцею № 34 (учитель С. В. Тютюненко); А. Мельник (диплом III ступеня) – учениця 7 класу навчально-виховного комплексу «Якимівська гімназія» (учитель О. Л. Лісова); В. Моложникова (диплом III ступеня) – учениця 9 класу навчально-виховного комплексу «Якимівська гімназія» (учитель М. А. Довженко); А. Райкова (диплом II ступеня) – учениця 10 класу КЗ «Спеціалізована школа – загальноосвітній навчальний заклад № 1 I–III ст. м. Приморська з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів» (учитель С. І. Шаталінська); Д. Богатирьова (диплом III ступеня) – учениця 10 класу Бердянської СШ I–III ст. № 16 з поглибленим вивченням іноземних мов (учитель О. В. Нюкало); В. Черкун (диплом III ступеня) – учениця 10 класу КЗ «Запорізька спеціалізована школа-інтернат II–III ст. „Січовий колегіум“» ЗОР (учитель В. Я. Славич).

Для перегляду фото, відеощоденників проведення олімпіади, конкурсів запрошуємо на веб-ресурси: блог «Камертон філолога» (http://korycja50.blogspot.com) та сайт «Камертон філолога: відлуння» (http://korycja-kamerton.hol.es).

XIV Всеукраїнський конкурс учнівської творчості, присвячений Шевченківським дням. На виконання Указу Президента України від 22.03.2002 р. № 284/2002 та відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 31.10.2014 р. № 14.1/10-3490, Департаменту освіти і науки ЗОДА від 17.11.2014 р. «Про проведення Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості» відбувся щорічний конкурс, присвячений Шевченківським дням під гаслом «Об'єднаймося ж, брати мої».

XIV Всеукраїнський конкурс цього року проводився з 1 листопада 2014 року до 25 лютого (обласний етап до 10 лютого) 2015 року. До розгляду в конкурсі приймалися роботи на тему: «Ми є. Були. І будем ми! Й Вітчизна наша з нами» (І. Багряний), які раніше не подавалися до участі в інших творчих конкурсах регіонального та державного рівнів.

На розгляд обласного журі надійшло 105 творчих робіт. Кращими визнано роботи 44 учнів загальноосвітніх шкіл та ПТНЗ (інформація про переможців висвітлювалася на сайті КЗ «ЗОІППО» ЗОР). 5 робіт переможців (А. Кущ – учениця 11 класу КЗ «Широківська ЗОШ

I–III ст.» Веселівської районної ради (учитель О. О. Полякова), А. Тараненко – учень 9 класу КЗ «Мануйлівська ЗОШ I–III ст.» Приморської районної ради (учитель Л. М. Іотова), С. Журавель – учениця 7 класу Кіровської ЗОШ I–III ст. Токмацькогї районної ради (учитель Н. Ф. Журавель), С. Дерев'янко – учень 8 класу КЗ «Комсомольський навчально-виховний комплекс» Гуляйпільської районної ради (учитель Л. А. Підвальна), К. Яценко – учениця III курсу Державного навчального закладу «Запорізький будівельний центр професійно-технічної освіти» (учитель Т. М. Тюріна) відправлено до м. Київ для участі в підсумковому етапі. Переможцем IV етапу від Запорізької області визнано А. Кущ (оповідання «Біла зима 2014–2015 р. Україна»).

Методистам РМК (ММК), керівникам методичних об'єднань учителів української мови та літератури слід звернути увагу на вимоги щодо оформлення робіт.

Текст творчої роботи роздруковується на папері формату А4. Шрифт Times New Roman, кегль 14, інтервал полуторний. Поля: ліве – 30 мм, нижнє і верхнє – по 20 мм, праве – 10 мм. Поетичні доробки учнів подаються в довільній формі. У супровідних документах чітко вказуються прізвище, ім'я та по батькові учасника, повна назва навчального закладу, клас, а також повністю прізвище, ім'я, по батькові наставника, який його підготував до участі в Конкурсі. Роботи подаються в паперовому та електронному вигляді (**записані на диску**) (Лист МОН України від 31.10.2014 № 14.1/10-3490 та Положення про Всеукраїнський конкурс учнівської творчості, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 9 вересня 2003 р. за № 779/8100). Для участі у Всеукраїнському етапі конкурсу відправляється паперовий варіант роботи й *електронний*.

III. Творчі групи

При КЗ «ЗОІППО» ЗОР у 2015–2016 н.р. працюють обласні творчі групи вчителів української мови та літератури з проблем: ***«Реалізація засобів електронної лінгводидактики на уроках української мови» (2-й рік)*** (керівник Г. Р. Корицька, к.філол.н., доцент). Педагоги розробляють електронний контент, який розміщують на власних веб-ресурсах. Варто відзначити плідну роботу Т. М. Пересунько (Балабинського навчально-виховного комплексу «школа

I–III ст. – гімназія „Престиж“» Запорізького РВО) – блог «Вчителю філологу» (http://teacherukr.blogspot.com); І. С. Подлєсної (Новоспаська ЗОШ I–III ст. Приазовського РВО); А. А. Плотнікової (ЗБЛ № 99 Хортицького ТВО) – блог «Скарбничка філолога» (http://svitmovu.blogspot. com); С. І. Пелипенко (Енергодарська ЗОШ № 2) – блог «Мережеві сервіси WEB 2.0 на уроках української мови та літератури» (http://inowatika.blogspot.com).

Творча група «Мовна, мовленнєва змістові лінії в шкільному курсі української мови: до реалізації принципів наступності та перспективності» (2-й рік) (керівник Г. Р. Корицька, к.філол.н., доцент) у складі: А. В. Буцик (Запорізький ЗНВК № 108 Хортицького ТВО), В. П. Герасименко (Біленьківська ЗОШ I–III ст. Запорізького РВО), Н. Я. Довбня (Запорізька ЗОШ I–III ст. № 72 Орджонікідзевського ТВО), О. М. Заменягре (Мелітопольська ЗОШ I–III ст. № 8), О. Г. Камінська (Мелітопольська гімназія № 9), Т. А. Колесник (Кушугумський НВК «школа I–III ст. – гімназія «Інтелект» Запорізького РВО), В. В. Кошель (Токмацька ЗОШ I–III № 12), С. Є. Сіропол (Запорізька ЗОШ № 84 Комунарського ТВО), Л. А. Сівер (Куйбишевська ЗОШ I–III ст. Куйбишевського РВО), Л. Б. Котенкова (Запорізька гімназія № 45 Хортицького ТВО), С. В. Лохманюк (Запорізька ЗОШ № 87 Ленінського ТВО), Н. Б. Третяк (Запорізька ЗОШ I–III ст. № 69 Ленінського ТВО), Т. Ю. Сисоєва (Запорізька гімназія № 93 Шевченківського ТВО), М. В. Чуйко (Запорізька ЗОШ I–III ст. № 75 Заводського ТВО), Н. Я. Карпачова (Запорізька ЗОШ I–III ст. № 80 Комунарського ТВО) розробили методичні рекомендації з означеної теми, які готуються до друку у фаховому часописі «Дивослово».

Змістовною є діяльність обласної творчої групи з проблеми ***«Розробка дистанційних курсів з української мови в контексті нової парадигми освіти (авторська педагогічна майстерня) (1-й рік)*** (керівник Г. А. Шиліна, вчитель української мови та літератури Мелітопольської загальноосвітньої школи I–III ст. № 11). Учителі української мови та літератури м. Мелітополь, Вільнянського РВО, Приазовського РВО працюють над методичними рекомендаціями щодо інформаційного наповнення змісту курсів у системі Moodle.

На сьогодні залишається актуальним розроблений членами творчої групи Т. М. Пересунько (Балабинський навчально-виховний комплекс «школа I–III ст. – гімназія „Престиж“» РВО); Л. О. Коса (ЗОШ I–III ст. № 90 Комунарського ТВО); П. В. Сергєєва (Класичний ліцей Орджонікідзевського ТВО); О. І. Муковоз, Л. А. Павлюк, О. А. Мазакова (Запорізький колегіум «Елінт»); А. А. Плотнікова (ЗОШ I–III ст. № 92 Хортицького ТВО); А. М. Яковлєва, Л. В. Євдокименко (Запорізька гімназія № 7 Комунарського ТВО); Ю. В. Клим, Л. Б. Котенкова, Н. А. Собко (Запорізька гімназія № 45 Хортицького ТВО); Н. Б. Третяк (ЗОШ I–III ст. № 69 Ленінського ТВО); О. А. Новікова (ЗОШ I–III ст. № 108 Хортицького ТВО) веб-ресурс, приурочений 200-річчю від дня народження Т. Шевченка (сайт «Світоч України»: http://ukrikt.wix.com/shevchenko-svitoch).

Варто привітати членів творчої групи, які працювали над методикою складання тестів з української літератури, з виходом у світ навчально-методичного посібника «Тести для контрольного оцінювання знань учнів з української літератури(10–11 класи)» (автори: Н. Я. Довбня, Т. А. Стояк (Запорізька ЗОШ I–III ст. № 72 Орджонікідзевського ТВО), Г. Г. Бончева (Запорізький ліцей «Логос»), Л. А. Сівер (Куйбишевська ЗОШ I–III ст. Куйбишевського РВО), Н. Я. Карпачова (Запорізька ЗОШ I–III ст. № 80 Комунарського ТВО), О. М. Шаповалова (Запорізький електротехнічний коледж ЗНТУ). У жовтні плануються до друку «Тести для контрольного оцінювання знань учнів з української літератури (8–9 класи)» (автори: Н. О. Жирова (Запорізька гімназія № 27 Орджонікідзевського ТВО), І. М. Говоруха (Запорізька гімназія № 107 Комунарського ТВО), Т. А. Колесник (Кушугумський НВК «школа I–III ст. – гімназія „Інтелект“» Запорізького РВО). Окремим виданням вийде навчально-методичний посібник «Тести для контрольного оцінювання знань учнів з української літератури (7 клас)» (автори: І. Ю. Заставська, Ю. Ю. Тимошенко – СШФК № 18 Шевченківського ТВО).

«Дидактичне забезпечення реалізації змістової лінії нового державного стандарту на уроках української літератури» (2-й рік) (керівник Н. М. Шацька, к.пед.н., доцент). Завдання: зібрати й узагальнити текстовий, наочний, методичний матеріал про життєвий і творчий шлях письменників, творчість яких введено в програму з української літератури за новим державним стандартом.

«Школа сучасних знань: українська література. 9 клас» (2-й рік) (керівник Н. М. Шацька, к.пед.н., доцент). Мета діяльності:

забезпечення творчого та наукового пошуку в розробці проблеми створення електронного ресурсу з української літератури (допрофільна підготовка) та втілення її результатів у практику роботи Школи сучасних знань. Творча група у складі: Л. М. Корчева (ЗОШ І–ІІІ ст. № 75 Заводського ТВО), О. В. Ромашко (Степногірська ЗОШ І–ІІІ ст. Василівського РВО), С. В. Парубенко (Мелітопольська ЗОШ І–ІІІ ст. № 1), Н. І. Корнєйко (Пологівський колегіум № 1), В. П. Колесник (ЗОШ І–ІІІ ст. № 54 Заводського ТВО), Г. М. Сарака (Новокарлівська ЗОШ Пологівського РВО), С. І. Штандюк (Пологівська СРШ І–ІІІ ст. № 2), О. М. Розіна (Димитрівська ЗОШ І–ІІІ ст. Оріхівського РВО), Т. А. Шевченко (Запорізька гімназія № 107 Комунарського ТВО) працювали над створенням банку електронних ресурсів з української літератури для 9 класу, з яким можна ознайомитися на сайті Школи сучасних знань (http://www.zhu.edu.ua/mk_school/?lang=ru). Згідно з наказом ДОН № 044-Д від 02.03.2015 р. «Про результати розробки допрофільних курсів для „Школи сучасних знань“» затвердити до використання вищеозначені дистанційні курси; за значний особистий вклад в реалізацію регіонального освітнього проекту «Школа сучасних знань» нагородити грамотами Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти викладачів – відповідальних за створення профільних спецкурсів на платформі «Школа сучасних знань» та викладачів загальноосвітніх навчальних закладів – учасників творчих груп

Основні результати діяльності творчих груп висвітлювалися під час Міжнародної науково-практичної конференції «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи» (20–27 квітня 2015 р.), на Всеукраїнському семінарі для методистів інформатики ОІППО «Актуальні питання навчання інформатики та інтеграції ІКТ в освіту в Україні», 15.04. 2015 р. (http://kiitoforum2015.blogspot.com/p/blog-page_4.html); під час засідання «круглого столу»: «Проектування україномовного освітнього середовища» (20.04.2015 р.), (http://konf1filos2015.blogspot.com/p/blog-page_67.html); на обласному семінарі у смт Веселе «Використання ІКТ на уроках української мови та літератури – умова творчого зростання й розвитку здібностей учнів» (12–13.05.2015 р.) (http://kaffilosofii.blogspot.com/p/blog-page_30.html).

IV. Семінари

Стало доброю традицією проведення обласних семінарів поза межами міста Запоріжжя. **16–17 вересня 2014 року** керівників методичних об’єднань учителів української мови та літератури й методистів-кураторів учителів-словесників гостинно зустрічала Мелітопольщина: Костянтинівський ліцей «Ерудит» (директор С. В. Неліна). Семінар із питання «Філологічна профільна освіта: реалії та перспективи» як завжди розпочався з покладання квітів до пам’ятника Т. Г. Шевченку й зі святкової зустрічі гостей педагогічним колективом і учнями ліцею. Урочисто звучали слова й пісні про державні символи України, зворушливо вітали берегинь рідної мови шкільні танцюристи. На шкільному подвір’ї поєдналися краса юності, розмаїтості кольорів віночків, вишиванок, багатометрового жовто-блакитного стягу.

Під час семінару педагоги розглядали питання нагальні і своєчасні. Це й перспективи літературної освіти школярів в умовах профільного навчання (к.пед.н. КЗ «ЗОІППО» ЗОР Н. М. Шацька), методичний супровід викладання української мови та літератури на поглибленому та профільному рівні в Мелітопольському районі (поділилися досвідом М. Є. Карташова (зав. районним методкабінетом відділу освіти Мелітопольської РДА), А. В. Бабіна (методист районного методичного кабінету відділу освіти), Л. В. Шляхтіна (директор Данило-Іванівської ЗШ І–ІІІ ст.), з інтерактивною профільною он-лайн картою м. Мелітополь ознайомила заступник директора з навчально-виховної роботи Мелітопольської ЗОШ І–ІІІ ст. № 11 Г. А. Шиліна; к.філол.н., доцент кафедри української мови, заступник декана філологічного факультету з навчальної роботи Мелітопольського ДПУ ім. Б. Хмельницького О. Ф. Мінакова повідомила присутнім особливості координації профільного навчання між школою та ВНЗ. Здобутки та перспективи поглибленого вивчення і профільного навчання з досвіду роботи РМО висвітлила З. І. Ситник (керівник РМО Мелітопольського району, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист Фруктовської ЗШ І–ІІІ ст.). Ніжно й зворушливо звучали доробки творчої вітальні «Стежками Запорізького краю» (О. М. Фесенко, учитель Новомиколаївської ЗШ І–ІІІ ст.), пісні, вірші, драматичні твори у виконанні учнів, учителів, батьків Костянтинівського освітнього округу.

Висловлюємо вдячність керівництву, директорам шкіл, педагогам Мелітопольського району за надану можливість й організаційне забезпечення проведення обласного семінару на високому науково-методичному рівні.

Фотозвіт про семінар https://plus.google.com/photos/110859272643767797321/albums/6063639361709970577?banner=pwa

12–13 травня 2015 року, відповідно до наказу Департаменту освіти та науки від 11.12.2014 р. № 0769, у смт Веселе відбувся обласний семінар для керівників РМО вчителів української мови та літератури, методистів РМК (ММК) – кураторів словесників «Використання ІКТ на уроках української мови та літератури – умова творчого зростання й розвитку здібностей учнів». У роботі семінару взяли участь керівники МО Заводського ТВО, Василівського, Вільнянського, Запорізького, Мелітопольського, Михайлівського, Оріхівського, Токмацького, Якимівського РВО та керівництво й учителі Веселівського РВО. Керівникам методкабінетів варто звернути увагу на обов'язкове відвідування навчальних обласних семінарів. Педагоги області ознайомилися з досвідом роботи вчителів Веселівського району. З вітальним словом до учасників звернулися В. В. Масалов, голова Веселівської районної ради, І. І. Мігуля, голова Веселівської районної державної адміністрації. Пленарне засідання відкрили директор Веселівської районної різнопрофільної гімназії (спеціаліст вищої категорії, «учитель-методист») І. О. Кривко представленням візитки навчального закладу нового типу; Т. І. Мартинюк, завідувач РМК відділу освіти, молоді та спорту Веселівської районної державної адміністрації, яка ознайомила присутніх з особливостями роботи РМК з «Підвищення професійної компетентності вчителів у впровадженні інформаційно-комунікаційних технологій». Із визначенням особливостей використання ІКТ учителями української мови та літератури виступила Н. М. Шацька, к.пед.н., доцент кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін КЗ «ЗОІППО» ЗОР. Пленарна частина закінчилася виступом керівника РМО вчителів української мови та літератури, спеціаліста вищої категорії, «учителя-методиста» Веселівської районної різнопрофільної гімназії Г. Б. Філь «Здобутки та перспективи творчого зростання й розвитку здібностей учнів шляхом використання сучасних інформаційних технологій» (з досвіду

роботи РМО вчителів української мови та літератури). З великою увагою й користю учасники семінару побували на «Методичному вернісажі», де учителі Веселівського району поділилися власним досвідом впровадження ІКТ у навчальний процес (О. М. Клюєва, О. О. Полякова, А. О. Біла, О. В. Яременко, Т. В. Старостенко, Л. В. Ларіонова, Л. Г. Слічна). Дякуємо М. П. Олешко, директору КЗ «Веселівська ЗОШ І–ІІІ ступенів № 1», за прекрасну екскурсію – знайомство з смт Веселе «Стежками рідного краю» й О. Г. Нестеренко, вчителю української мови та літератури КЗ «Веселівська ЗОШ І–ІІІ ступенів № 2», за дотик до прекрасного (Презентація роботи інтегрованого творчого об'єднання «Плекаймо слово». Літературно-музична композиція «Тут диво народжується з третім дзвоником») та О. М. Федоровій, педагогу-організатору КЗ «Білоріцька ЗОШ І–ІІІ ступенів» (Презентація дитячого театру мод «Попелюшка» з колекцією моделей «Хай сонцю і квітам всміхаються діти»).

Висловлюємо вдячність керівництву Веселівського РВО, директорам шкіл, педагогам за надану можливість й організаційне забезпечення проведення обласного семінару на високому науково-методичному рівні.

Фотозвіт про семінар https://plus.google.com/photos/111532833218065516930/albums/6148425684046730129/6148427572592976178?pid=6148427572592976178&oid=111532833218065516930

V. «Круглий стіл»

20.04.2015 року відбувся круглий стіл із проблеми «Проектування україномовного освітнього середовища» (відповідальна Г. Р. Корицька, кандидат філологічних наук, доцент кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін КЗ «ЗОІППО» ЗОР) (http://konf1filos2015.blogspot.com/p/blog-page_67.html), на якому з'ясовувалися основні підходи до фахової підготовки вчителів української мови та літератури в системі ППО в умовах глобальних перетворень, визначалися шляхи ефективного використання мережних технологій навчання мови та літератури в освітньому процесі. Цікавими й змістовними були виступи учасників заходу. З матеріалами виступу запрошуємо ознайомитися у блозі (http://konf1filos2015.blogspot.com/p/blog-page_67.html)

VI. Педагогічна практика

Вдячні педагогічним колективам за організацію й проведення педагогічних практик: навчально-виховний оздоровчий комплекс № 110 (директор А. Г. Демченко, заступник директора А. А. Зайдман, учитель Т. В. Рухляда); Запорізька гімназія № 6 (директор Л. В. Бєлік, заступник директора Б. Ю. Залевська, учителі О. Ю. Тараніна, С. В. Кочергіна); Запорізький обласний ліцей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою «Захисник» (директор М. В. Стрельников; учителі: І. О. Назаренко, Г. В. Горенко); майстер-клас від Т. М. Пересунько (Балабинський навчально-виховний комплекс «школа І–ІІІ ст. – гімназія „Престиж“» РВО), Запорізька гімназія № 46 (директор Л. Ю. Кругла, заступник Т. Є. Манойло, вчителі: І. В. Михайленко, Т. С. Семенова, О. О. Черних, А. А. Мінка, Н. Д. Волкова, І. П. Кобзар), Запорізький класичний ліцей (директор О. Г. Баньковська, заступник директора Л. П. Василенко, учителі О. С. Захлюпана, А. О. Гапоненко, Ю. В. Казачук); Кушугумський НВК «школа І–ІІІ ст. – гімназія „Інтелект“» Запорізького РВО (директор Т. О. Апостолова, заступник директора Т. А. Колесник, вчителі Т. М. Гарьковина, О. А. Бабкина, О. О. Сеник, М. М. Юдіна, І. М. Забєйворота).

Переглянути пости, фото, відеоматеріали педпрактик запрошуємо на блог «Камертон філолога» (http://korycja50.blogspot.com) (мітки «педпрактика», «курси»).

VII. Навчально-методичне забезпечення викладання української мови та української літератури у 2015–2016 н.р.

Українська мова

У 2015–2016 н.р. вивчення української мови **у 5–7 класах** здійснюватиметься за навчальною програмою для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів: Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів : Українська мова; Українська література. 5–9 класи / Укладачі: Г. Т. Шелехова, М. І. Пентилюк, В. І. Новосьолова, Т. Д. Гнаткович, К. В. Тараннік-Ткачук, Н. Б. Коржова. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 160 с. У навчальних закладах із навчанням російською мовою за програмою: Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою: Українська мова. 5–9 класи / Укладачі: Н. В. Бондаренко, С. О. Караман, А. В. Ярмолюк, В. Л. Кононенко, О. В. Савченко,

Ж. О. Кашкіна. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 80 с. ***Звертаємо увагу, що у Програми будуть внесені певні зміни.***

Вивчення української мови **у 8–9 класах** загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмою: Українська мова. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Автори Г. Т. Шелехова, В. І. Тихоша, А. М. Корольчук, В. І. Новосьолова, Я. І. Остаф. За редакцією Л. В. Скуратівського. – К., Ірпінь : Перун, 2005. – 176 с.

Вивчення української мови як профільного предмета у **10–11 класах** загальноосвітніх навчальних закладів й визначення ступеня її представленості як окремого навчального предмета в профілях різних спеціалізацій урегульовано за рахунок наявності програм різних рівнів (стандарту, академічного, профільного). Ці програми затверджені наказом Міністерства від 28.10.2010 р. № 1021:

• Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Технологічний, природничо-математичний, спортивний напрями, суспільно-гуманітарний напрям (економічний профіль). **Рівень стандарту** / Укладачі: М. І. Пентилюк, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна. – К. : Грамота, 2011 р.

• Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Суспільно-гуманітарний напрям (історичний, правовий, філософський профілі); філологічний напрям (профіль – іноземна філологія); художньо-естетичний напрям. **Академічний рівень** / Укладачі: Г. Т. Шелехова, В. І. Новосьолова, Я. І. Остаф. – К. : Грамота, 2011 р.

• Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль – українська філологія. **Профільний рівень** / Укладачі: Л. І. Мацько, О. М. Семеног. – К. : Грамота, 2011.

Згідно з наказом від 18.02.2008 р. № 99 «Про Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням окремих предметів» розроблено навчальну програму з української мови:

• Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з **поглибленим вивченням української мови.** 8–9 класи / Програму підготували С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ, В. І. Тихоша; за редакцією С. О. Карамана. – К. : Грамота, 2009. – 100 с.

У **вечірніх (змінних) загальноосвітніх навчальних закладах** українська мова вивчатиметься за програмами:

– У **7 класі**: Українська мова. Українська література. 5–9 класи. Навчальні програми для учнів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою / Укладачі: Г. Т. Шелехова, М. І. Пентилюк, В. І. Новосьолова, Т. Д. Гнаткович, К. В. Таранік-Ткачук, Н. Б. Коржова. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013 (Увага: зміни).

– У **8–9 класах**: Українська мова. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Автори Г. Т. Шелехова, В. І. Тихоша, А. М. Корольчук, В. І. Новосьолова, Я. І. Остаф. За редакцією Л. В. Скуратівського. – К., Ірпінь : Перун, 2005.

– У **10–11 класах**: Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Технологічний, природничо-математичний, спортивний напрями, суспільно-гуманітарний напрям (економічний профіль). **Рівень стандарту** / Укладачі: М. І. Пентилюк, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна. – К. : Грамота, 2011.

– У **10–12 класах**: Українська мова. 10–12 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Технологічний, природничо-математичний, спортивний напрями, суспільно-гуманітарний напрям (економічний профіль). **Рівень стандарту** / Укладачі: М. І. Пентилюк, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна. – К. : Грамота, 2009. – 60 с.

У старшій школі дуже важливо врахувати нахили, здібності учнів і створювати умови для навчання за обраним профілем. Здійснюється така підготовка у формі реалізації **курсів за вибором і факультативів**.

Програми курсів за вибором і факультативів, схвалених Міністерством, уміщено в збірнику: ***Збірник курсів за вибором і факультативів з української мови / За загальною редакцією К. В. Таранік-Ткачук. – К. : Грамота, 2011.***

Береш О. І., Гнаткович Т. Д., Ківеждій О. В., Шкурда М. І. Українська мова. 5–9 класи. Програми факультативних курсів для загальноосвітніх навчальних закладів (класів). – Ужгород : Ґражда, 2015. – 68 с. (*Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах Комісією з української мови Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України. Лист № 14.1/12-Г-214 від 6 квітня 2015 року).*

Деякі програми курсів за вибором і факультативів мають методичне забезпечення й надруковані разом із розробками занять в одному навчальному посібнику. Наприклад:

Авраменко О. М., Чукіна В. Ф. Стилістика сучасної української мови. Програма факультативного курсу. 10–11 кл. – К. : Грамота, 2008. – 256 с.

Цимбалюк В. І. Мова як генетичний код народу: Навчальний посібник для факультативних занять. – Тернопіль : Мандрівець, 2009. – 176 с.

Марущак В. І. Школа журналіста: Навчальний посібник. – Тернопіль : Мандрівець, 2009. – 136 с.

Українська література

Одним із важливих напрямів української освіти є гуманітарний, який забезпечує духовний розвиток учнів. Серед навчальних дисциплін гуманітарного циклу особливе значення має література як мистецтво слова і спосіб формування загальної культури людини, її моральних орієнтацій і цінностей.

Зміст мовного й літературного компонентів в основній школі спрямований на досягнення належного рівня сформованості в учнів уміння користуватися мовними засобами в усіх видах мовленнєвої діяльності, читати й усвідомлювати прочитане, на розвиток інтересу до художньої літератури й системного читання, розкриття за допомогою засобів мови й літератури національних і загальнолюдських цінностей, формування гуманістичного світогляду особистості, розширення її культурно-пізнавальних інтересів, виховання в учнів любові, поваги до традицій українського народу, толерантного ставлення до культурних традицій інших народів.

У 2015–2016 н.р. вивчення української літератури у **5–7** класах здійснюватиметься за навчальною програмою для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, розробленою на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392) і затвердженою наказом Міністерства від 06.06.2012 р. № 664. Відповідно до Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від

26.06.2014 р. протокол № 4/5-2 «Про зміни до навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів» у Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова; українська література. 5–9 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 160 с. ***було внесено зміни.***

Вивчення української літератури у **8–9** класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмою: Українська література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Автори Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, О. А. Камінчук, М. П. Бондар, О. Б. Поліщук, М. М. Сулима, Л. П. Шабельникова, В. М. Садівська. Керівник проекту М. Г. Жулинський. За загальною редакцією Р. В. Мовчан. – К., Ірпінь : Перун, 2005. – 201 с.

Вивчення української літератури як профільного предмета у **10–11** класах загальноосвітніх навчальних закладів і визначення ступеня її представленості як окремого навчального предмета в профілях різних спеціалізацій урегульовано за рахунок наявності програм різних рівнів (стандарту, академічного; профільного). Ці програми затверджені наказом Міністерства від 28.10.2010 р. № 1021:

– Українська література. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний, суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний напрями; філологічний напрям (профіль – іноземна філологія). Академічний рівень / Укладачі: М. Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк – керівники авторського колективу; Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, М. П. Бондар, О. А. Камінчук, В. І. Цимбалюк. За заг. ред. Р. В. Мовчан. – К. : Грамота, 2011.

– Українська література. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям (профіль української філології). Профільний рівень / Укладачі: М. Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк – керівники авторського колективу; Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, М. П. Бондар, О. А. Камінчук, В. І. Цимбалюк. За заг. ред. Р. В. Мовчан. – К. : Грамота, 2011.

Програма академічного рівня збігається за змістом і формою з програмою рівня стандарту (як за кількістю годин, так і за вимогами до рівня оцінювання навчальних досягнень учнів).

Програми курсів за вибором і факультативів, схвалених Міністерством, уміщено в збірнику: Збірник курсів за вибором і факультативів з української літератури / За загальною редакцією К. В. Тараннік-Ткачук. – К. : Грамота, 2011.

Береш О. І., Гнаткович Т. Д., Ківеждій О. В., Ребрик Н. Й., Шкурда М. І. Українська література. Програми факультативних курсів для загальноосвітніх навчальних закладів (класів). 5–11 класи. – Ужгород : Ґражда, 2015. – 60 с. (*Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах Комісією з української літератури Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України Лист № 14.1/12-Г-103 від 18.03.2015 р.).*

Шановне товариство! Висвітлення науково-методичних, наукових заходів, напрацювань відбуватиметься на веб-ресурсах: *блог «Камертон філолога» (http://korycja50.blogspot.com), сайт «Камертон філолога: відлуння» (http://korycja-kamerton.hol.es), «Обрії науковця-філолога» (http://korucja.wix.com/korycjalabzp). Залишається відкритим для доповнення веб-ресурс «Світоч України» (http://ukrikt.wix.com/-shevchenko-svitoch).*

Із 2015 року відкрито дистанційне навчання для вчителів української мови та літератури у «Хмарному кабінеті» (http://s-edu.org.ua/korycjazp). Запрошуємо до навчання і співпраці.

Відповідно до наказу Департаменту освіти і науки від 09.06.2015 р. № 0355 «Про підготовку до дослідно-експериментальної роботи в умовах створення хмаро орієнтованого навчального середовища» вчителі української мови та літератури з 10.06.2015 р. по 10.08.2015 р. проходитимуть навчання на дистанційному курсі «Проектування україномовного електронного освітнього середовища», на якому планується створення електронного посібника з української мови для 5 класу. Запрошуємо до співпраці колег, які працюватимуть у 5 класі.

Згідно з наказом ДОН № 044-Д від 02.03.2015 р. «Про результати розробки допрофільних курсів для „Школи сучасних знань“» рекомендовано керівникам обласних творчих груп продовжити діяльність творчих груп зі створення дистанційних курсів у межах регіонального освітнього проекту «Школа сучасних знань» відповідно до планів роботи творчих груп, активно популяризувати та запроваджувати створені курси в освітню діяльність навчальних закладів. З 2016 року планується створення дистанційного курсу «Українська література. 10 клас (філологічний профіль)». Запрошуємо до співпраці колег, які працюватимуть у 10 класі.

РУССКИЙ ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА (ИНТЕГРИРОВАННЫЙ КУРС)

Т. Н. Путий,
тел. 222-25-82

Учитель русского языка и литературы сегодня – активный участник процесса модернизации образования, изменения его целевой ориентации – от социализации личности к формированию человека, являющегося носителем культуры своего времени и народа.

В 2014–2015 учебном году с целью развития кадрового потенциала; повышения качества обучения русскому языку и литературе; выявления и поддержки творчески работающих учителей-словесников было организовано проведение ряда мероприятий, в числе которых межрегиональный фестиваль, областные семинары и творческие конкурсы.

12–15 сентября 2014 года в г. Бердянск состоялся Межрегиональный методический фестиваль «Я учу русскому языку», посвященный 90-летию со дня рождения педагога и методиста М. Т. Баранова. Он стал итогом конкурса методических разработок учителей-словесников по культуре речи и русскому речевому этикету. Конкурсантов из разных городов (г. Краматорск, г. Новоазовск, г. Торез, г. Волноваха, г. Мариуполь, г. Донецк, г. Днепропетровск, г. Орджоникидзе, г. Запорожье, г. Бердянск, г. Энергодар, г. Мелитополь, г. Вольнянск, г. Херсон и др.) объединяло желание поделиться своими методическими находками.

На открытии Межрегионального методического фестиваля в общеобразовательной школе № 2 г. Бердянск (директор Н. А. Вороновская) был презентован сборник методических разработок (Я учу русскому языку: методические разработки по культуре речи и русскому речевому этикету / материалы конкурса методических разработок учителей-словесников по культуре речи и русскому речевому этикету / Составители А. Ф. Куринная, Т. Н. Путий. – Запорожье : Акцент Инвест-трейд, 2014. – 248 с.), призерам конкурса вручены дипломы и памятные подарки. В дни работы фестиваля учителя русского языка и литературы провели мастер-классы по материалам конкурсных методических разработок, приняли участие в интеллектуальной игре «Знаю!».

В целях повышения профессионального уровня учителей-словесников, внедрения в образовательный процесс инновационных педагогических технологий и методик 14 мая 2015 года на базе КУ «Матвеевская общеобразовательная санаторная школа-интернат I–III ст.» Запорожского областного совета (директор Л. Ф. Конькова) состоялся областной семинар учителей русского языка и литературы по проблеме «Виды творческих работ учащихся при обучении русскому языку и литературе». В работе семинара приняли участие учителя Запорожья, Мелитополя, Бердянска, Днепрорудного, Энергодара, Токмака и др. регионов, которые презентовали свои методические идеи в форме мастер-класса, деловой игры, сообщения с демонстрацией фрагмента учебного занятия (факультатива, курса по выбору, внеклассного мероприятия, раскрывающего методическую идею). Публикации разработок учителей области вошли в методический сборник.

Результатом работы областной творческой группы учителей русского языка и литературы области, работающей над проблемой «Электронный контент в преподавании русского языка и литературы: практические аспекты», стало создание методического репозитария учителей русского языка и литературы Запорожской области, для технической реализации которого используется программно-технологическая платформа портала ЗапоВики (http://zw.ciit.zp.ua). Реализация нового регионального образовательного проекта начата с января 2015 года.

Методический Вики-репозитарий – это электронный архив для накопления и обеспечения долговременного и надежного открытого доступа к информации, которая должна сопровождать непрерывное повышение квалификации специалистов как во время курсовой переподготовки, так и в межкурсовой период. Репозитарий имеет бесплатный, постоянный, полнотекстовый доступ к электронным документам научного и учебно-методического характера, размещенным на портале ЗапоВики.

Репозитарий не имеет ограничения в видах электронных ресурсов. Это могут быть любые электронные текстовые данные, электронные графические изображения, видео, презентации, электронные звуковые данные, электронные интерактивные мультимедийные ресурсы, вики-статьи. В качестве базового формата хра-

нения и текстовых материалов используется формат pdf. Перечень разделов многоуровневого рубрикатора предоставляет возможность быстрого доступа к отраслевым нормативно-правовым документам; методическим рекомендациям; учебным программам; календарному планированию; учебникам, учебным пособиям и презентациям по методике языка и литературы.

Значительную часть ресурса составляют текстовые, аудио- и видеоматериалы, авторами которых являются учителя русского языка и литературы области. Так, например, Вики-репозитарий предоставляет возможность ознакомиться как с индивидуальными публикациями, так и коллективными методическими сборниками словесников («Межрегиональная мастер-школа учителей-словесников, посвящённая 1150-летию славянской письменности», «Я учу русскому языку», «От слова к публичному выступлению» и т.д.).

В помощь учителю литературы областной творческой группой создана медиахрестоматия «Литература в старших классах», преподавателю языка – электронные учебные пособия («Стилистика. Культура речи. Риторика», «Интерактивные диктанты» и др.). Репозитарий содержит ряд ссылок на веб-ресурсы, предоставляющие возможность творческому учителю не только создавать собственные дидактические материалы с помощью сервисов веб 2.0 (Learningapps.org, symbaloo.com, wikiwall.ru и др.), но и презентовать их коллегам. Ресурс дает возможность открытого доступа к результатам внедрения новейших технологий в обучение языку и литературе (например, раздел «Веб-квесты для обучения»), профессиональных портфолио специалистов (блоги и сайты учителей русского языка и литературы), творческих работ воспитанников («Герой нашего времени», «Всех долговечней царственное слово», «Чехов вдохновляет» и др.).

Перечень разделов не является статичным, может при необходимости изменяться и расширяться. Репозитарий позволяет учителям языка и литературы Запорожской области пополнять ресурс собственными документами путем самоархивирования произведения автором. Для получения возможности самоархивирования автор должен зарегистрироваться на ЗапоВики, создав собственную визитку на соответствующем виртуальном методическом объединении.

Таким образом, методический репозитарий учителей русского языка и литературы на портале ЗапоВики призван способствовать формированию единого информационного образовательного пространства и должен стать мощным ресурсом научно-методического и информационного сопровождения непрерывного образования учителя-словесника.

Для поддержки и развития филологически одарённых детей в 2014–2015 учебном году была проведена областная олимпиада и ряд конкурсов. В III (областном) этапе Всеукраинских олимпиад школьников по русскому языку и литературе приняли участие 103 учащихся 8–11 классов учебных заведений области. Победителями интеллектуального соревнования стали: ученица 11 класса Бердянской гимназии № 3 Диана Онуфриенко (учитель В. И. Полященко), ученик 10 класса Бердянской гимназии № 3 Артем Облап (учитель В. И. Полященко), ученица 9 класса Запорожского лицея «Перспектива» Виктория Шульц (учитель Т. В. Епихина), ученица 8 класса Запорожской гимназии № 93 Анастасия Шаповалова (учитель Н. И. Федотычева).

На заключительном этапе Всеукраинской олимпиады Запорожскую область представляла команда в составе 3 учащихся. Руководителем команды была назначена учитель русского языка и литературы Бердянской гимназии № 3 В. И. Полященко. По результатам соревнований все члены областной команды стали призерами:

№	ФИО учащегося	Учебное заведение	Класс	ФИО учителя	Место
1.	Онуфриенко Диана Игоревна	Бердянская гимназия № 3	11	В. И. Полященко	2
2.	Облап Артем Николаевич	Бердянская гимназия № 3	10	В. И. Полященко	3
3.	Шульц Виктория Георгиевна	Запорожский многопрофильный лицей «Перспектива»	9	Т. В. Епихина	3

К 200-летию со дня рождения М. Ю. Лермонтова был приурочен конкурс творческих работ учащихся «Герой нашего времени». В жанре очерка, эссе, интервью, репортажа, портретной зарисовки,

фельетона участники конкурса пытались проникнуться образами исканий поэта, «глядели на своё поколенье» в поисках героев НАШЕГО времени.

15 октября 2014 года – в день рождения поэта – в Запорожском многопрофильном лицее № 99 (директор О. В. Солдатенко) состоялась литературная гостиная. Праздник завершился награждением победителей и призёров конкурса творческих работ «Герой нашего времени», вручением сборников и дипломов участникам.

По уже сложившейся в области традиции в День родного языка, 21 февраля, дошкольники и учащиеся школ области приняли участие в финале конкурса ораторского мастерства, который прошел в Запорожском коллегиуме № 98 (директор Ю. В. Погребняк) и Запорожском дошкольном учреждении № 90 «Василек» (заведующая О. И. Дороз).

На сайте Запорожского областного института последипломного педагогического образования (zoippo.zp.ua) оперативно освещались результаты олимпиады и всех конкурсов. Учителя-словесники области имели возможность ознакомиться с протоколами, заданиями и ключами к ним, списками призеров.

При очевидных успехах профессиональной деятельности учителей русского языка и литературы области остается ряд проблем, требующих приложения педагогического мастерства и креативности. Одной из таких проблем является снижение читательской активности школьников.

Перед учителем-словесником стоит вполне определенная цель – воспитание квалифицированного, талантливого, творческого читателя.

В обучении литературе как учебному предмету наиболее востребован компетентностный подход как более значимый для определения содержания литературного образования в современной школе. Читательская компетентность – совокупность знаний, умений и навыков, позволяющих человеку отбирать, понимать, организовывать информацию, представленную в знаково-буквенной форме, и успешно ее использовать в личных и общественных целях.

Исследования по психологии чтения показывают, что этот вид речевой деятельности представляет собой интеллектуально-познавательный процесс, состоящий из множества звеньев. Обучение

наиболее развитому виду чтения – рефлексивному – заключается в овладении следующими умениями:

– предвосхищать содержание предметного плана текста по заголовку, опираясь на предыдущий опыт;

– понимать основную мысль текста;

– формировать систему аргументов;

– прогнозировать последовательность изложения идей текста;

– сопоставлять разные точки зрения и разные источники информации по теме;

– выполнять смысловое свертывание выделенных фактов и мыслей;

– понимать назначение разных видов текстов;

– понимать имплицитную (подразумеваемую, невыраженную) информацию текста;

– сопоставлять иллюстративный материал с информацией текста;

– выражать информацию текста в виде кратких записей;

– различать темы и подтемы специального текста;

– ставить перед собой цель чтения, направляя внимание на полезную в данный момент информацию;

– выделять не только главную, но и избыточную информацию;

– пользоваться разными техниками понимания прочитанного;

– анализировать изменения своего эмоционального состояния в процессе чтения, получения и переработки информации и её осмысления;

– понимать душевное состояние персонажей текста и сопереживать.

Объективные требования к уровню чтения школьников весьма велики. В современном обществе умение читать не может сводиться лишь к овладению техникой чтения. Теперь это постоянно развивающаяся совокупность знаний, навыков и умений, т.е. качество человека, которое должно совершенствоваться на протяжении всей его жизни в разных ситуациях деятельности и общения. Понятие «грамотность чтения» включает такие важные признаки, как способность понимать требуемые обществом языковые формы выражения, использование письменной информации для успешного осуществления поставленных человеком перед собой целей и др.

Один из главных критериев уровня навыка чтения – полнота понимания текста. О достаточно полном понимании текста могут свидетельствовать следующие умения:

– общая ориентация в содержании текста и понимание его целостного смысла (определение главной темы, общей цели или назначения текста);

– умение выбрать из текста или придумать к нему заголовок; сформулировать тезис, выражающий общий смысл текста; обнаружить соответствие между частью текста и его общей идеей, сформулированной вопросом и т.д.;

– нахождение информации (умение пробежать текст глазами, определить его основные элементы и заняться поисками необходимой информации, порой в самом тексте выраженной в иной (синонимической) форме, чем в вопросе;

– интерпретация текста (умение сравнить и противопоставить заключенную в нем информацию разного характера, обнаружить в нем доводы в подтверждение выдвинутых тезисов, сделать выводы из сформулированных предпосылок, вывести заключение о намерении автора или главной мысли текста);

– рефлексия содержания текста (умение связать информацию, обнаруженную в тексте, со знаниями из других источников, оценить утверждения, сделанные в тексте, исходя из своих представлений о мире, найти доводы в защиту своей точки зрения, что подразумевает достаточно высокий уровень умственных возможностей, нравственного и эстетического развития обучающихся);

– рефлексия на форму текста (умение оценивать не только содержание текста, но и его форму, а в целом – мастерство его исполнения, что подразумевает достаточное развитие критичности мышления и самостоятельности эстетических суждений).

Для формирующейся личности также жизненно необходимы коммуникативная компетенция (способность к грамотному общению), общекультурная (совокупность знаний, умений и навыков, позволяющих личности осуществлять свою жизнедеятельность в рамках культуры соответствующего социума) и филологическая компетенция, которая складывается из лингвистической (навыки разноуровневого лингвистического анализа) и литературоведческой (способность эстетического восприятия и оценки художественных произведений).

Предполагается, что школьный курс литературы поэтапно и последовательно формирует у учащихся комплекс читательских умений и навыков филологического анализа. На уроках литературы формируются умения читать, комментировать, анализировать и интерпретировать художественный текст, одновременно применяются изученные теоретико-литературные понятия, это формирование такого качества личности, как постоянная потребность в чтении, как смыслодеятельности, которая формируется в процессе школьного литературного образования.

С целью активизации читательской активности школьников, воспитания квалифицированного, талантливого, творческого читателя в 2015–2016 учебном году учащимся области предлагается принять участие в конкурсе школьных сочинений «Юбилей любимой книги» и веб-квесте «Открывая книгу, открываем мир». Темы сочинений и вопросы квеста будут связаны с книгами-юбилярами, самые популярные из которых: Д. И. Фонвизин «Недоросль» (235 лет), А. С. Пушкин «Капитанская дочка» (180 лет), А. С. Пушкин «Сказка о попе и работнике его Балде», «Сказка о царе Салтане, о сыне его славном и могучем богатыре князе Гвидоне Салтановиче и о прекрасной царевне Лебеди» (185 лет), Ф. М. Достоевский «Преступление и наказание» (150 лет), Н. Н. Носов «Трилогия о Незнайке» (45 лет).

Учителям русского языка и литературы в 2015–2016 учебном году предлагается принять участие в областном конкурсе педагогических идей «Наедине с Булгаковым», посвященном 125-летию со дня рождения писателя, драматурга и театрального режиссёра, одного из самых читаемых авторов современности. Цель проведения конкурса – презентация и популяризация педагогического опыта; пропаганда и внедрение личностно развивающих, компетентностно-ориентированных образовательных технологий; актуализация интеллектуальных и творческих способностей педагогов. Конкурс пройдет в номинациях «Лучший конспект урока», «Лучший сценарий праздника», «Лучший сценарий классного часа», «Лучший сценарий внеклассного мероприятия» (экскурсии, литературной гостиной, интеллектуальной игры и др.), «Лучшая презентация к уроку», «Лучший медиаурок» и завершится 15 мая 2016 года в день рождения М. А. Булгакова.

Напоминаем, что с «Перечнем программ, учебников и учебно-методических пособий, рекомендованных Министерством образования и науки Украины для использования в общеобразовательных учебных заведениях с обучением на русском и других языках национальных меньшинств» и «Перечнем программ, учебников и учебно-методических пособий, рекомендованных Министерством образования и науки Украины для использования в общеобразовательных учебных заведениях с обучением на украинском языке» для основной и старшей школы, а также с методическими рекомендациями по предмету можно ознакомиться на сайте Министерства образования и науки Украины (www.mon.gov.ua) и в Информационном сборнике МОН Украины.

Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

2015–2016 навчальний рік

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

А. Ф. Курінна,
тел. 222-25-82

Зарубіжна література – один із небагатьох предметів освітнього компонента, де можна поставити знак рівності між навчанням і вихованням людини всесвіту, тому що саме літературна освіта прилучає дітей до загальнолюдських цінностей, виховує толерантне ставлення до різних народів, народностей, рас і культур, що в наш час украй необхідно.

Провідними завданнями літературної освіти сьогодення є формування гуманітарного простору для всебічного розвитку творчої особистості; виховання патріотизму й національної самосвідомості учнів; утвердження «свого», «рідного» і відкритість до здобутків інших країн, народів, національностей; прилучення учнів до шедеврів вітчизняного та світового письменства; розвиток у школярів стійкої мотивації до читання, потреби у зверненні до художньої літератури впродовж життя; збагачення духовно-емоційного досвіду учнів, формування їхньої загальної культури.

Учителі-словесники навчальних закладів Запорізької області протягом 2014–2015 н.р. створювали сприятливі умови для становлення особистості школяра на засадах вільного мислення й пріоритетності читання художньої літератури; розповсюджували свій педагогічний досвід не тільки на семінарах та засіданнях творчих груп, запланованих кафедрою філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін КЗ «ЗОІППО» ЗОР, але й за межами області. Так, освітяни Запорізького регіону: А. Ф. Курінна (ЗОІППО); О. М. Білоножко (ІАМЦ); учителі російської мови, літератури та світової літератури С. В. Гулая (ЗОШ № 100), Л. К. Кузнєцова (Запорізький Січовий колегіум), Л. В. Мороко (Запорізький багатопрофільний ліцей), Н. І. Федотичева (Запорізька гімназія № 93) взяли участь у Всеукраїнській науково-практичній конференції «XII Гоголівські читання», яка проходила з 31 березня по 2 квітня 2015 року в м. Полтава на базі Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка МОН України.

На пленарному засіданні конференції вчителі разом з науковцями-філологами, аспірантами, методистами, вчителями-словесниками з Полтавщини, Києва, Харкова, Львова, Одеси, Хмельницького, Черкас та інших куточків України прослухали виступи, тематика яких була зосереджена навколо актуальних проблем сучасного гоголезнавства (національна самоідентифікація митця, українські традиції у творчості М. Гоголя, рецепція творчості письменника в Україні й за її межами, поетика гоголівських творів на тлі світового літературного процесу тощо) та методики вивчення класичної літератури у середніх навчальних закладах. Серед доповідачів особливо зацікавили учасників конференції доктор філол. наук, проф. *Михайло Наєнко* (КНУ імені Тараса Шевченка, Київ), доктор філол. наук, проф. *Юрій Барабаш* (ІСЛІ ім. О. М. Горького РАН, Москва; стендова доповідь), доктор філол. наук, проф. *Ольга Ніколенко* та доктор філол. наук, проф. *Валентина Мацапура* (ПНПУ імені В. Г. Короленка, Полтава).

Перебування на полтавській землі запам'яталося педагогам Запорізької області плідністю фахового спілкування у теплій і доброзичливій атмосфері, яку створили для учасників і гостей конференції організатори. Свій досвід учителі запропонували на круглому столі: «Проблеми вивчення класичної літератури у середніх навчальних закладах», який проводили *к.пед.н., доц. О. В. Орлова (Полтава); к.пед.н., доц. К. В. Таранік-Ткачук (Київ),* а також під час виступу на ток-шоу «Відверто про…» телебачення «Лтава» *(фото, відеощоденники конференції розміщено на сайті КЗ «ЗОІППО» ЗОР та сайті кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін КЗ «ЗОІППО» ЗОР).* «XIII Гоголівські читання» планується провести в 2016 році на базі КЗ «ЗОІППО» ЗОР у співпраці з Полтавським національним педагогічним університетом імені В. Г. Короленка МОН України.

Готуючись до 2015–2016 н.р., звертаємо особливу увагу на те, що Колегією Міністерства освіти і науки України прийнято рішення про повернення курсу «Світова література» науково обґрунтованої назви «Зарубіжна література». На виконання рішення Колегії видано наказ МОН від 08.05.2015 р. № 518 «Про внесення змін до деяких наказів», де назву предмета «Світова література» замінено на «Зарубіжна література».

У 2015–2016 н.р. вивчення зарубіжної літератури у 8–11-х класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмою 2005 року (керівник авторського колективу Ю. І. Ковбасенко), затвердженою Міністерством: Зарубіжна література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К., Ірпінь : Перун, 2005.

У 5–7-х класах загальноосвітніх навчальних закладів навчання здійснюватиметься за програмою 2012 р. зі змінами 2015 р. (керівник авторського колективу О. М. Ніколенко), затвердженою Міністерством: Зарубіжна література. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2015.

Відповідно до наказу № 100 Міністерства освіти і науки України від 06.02.2015 р. «Про розвантаження навчальних програм для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів», внесено зміни до чинної програми 2012 р. (керівник робочої групи І. В. Мегедь). Розвантаження програми здійснено за рахунок вилучення або заміни окремих творів (важких для сприйняття учнів 5–9 класів); перенесення творів до списку додаткового читання; перенесення творів на альтернативне вивчення; перенесення окремих творів на оглядове вивчення; перенесення окремих творів до програми старших класів; вилучення, об'єднання чи перенесення деяких розділів програми; розвантаження рубрик (теорія літератури, елементи компаративістики та ін.); спрощення вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

У програмі із зарубіжної літератури для 5–9 класів (2012 р. зі змінами 2015 р.) збережено *європейський та український вектори*. Вона має виразний українознавчий характер. Це чітко прослідковується в її культурологічній, компаративній лініях. Частка російської літератури становить 10–13%. В основу програми покладено європейські цінності й канон, що відповідає віковим особливостям дітей і підлітків, зафіксовано цілісний підхід до вивчення художніх творів. У 10–11 класах уявлення учнів про літературний процес будуть поглиблені у процесі текстуального вивчення шедеврів світової літератури («Божественна комедія» Данте, «Фауст» Й. В. Ґете», «Гамлет» В. Шекспіра, соціально-психологічних і філософських романів та п'єс XIX–XX ст., творів модернізму і постмодернізму).

Програма (2012 р. зі змінами 2015 р.) відповідає новому Державному стандарту базової і повної загальної середньої освіти.

Курс зарубіжної літератури в загальноосвітній школі поділено на три етапи: 5–7 класи – прилучення до читання і формування стійкої мотивації до читання художньої літератури, 8–9 класи – системне читання, 10–11 класи – творчо-критичне читання. Вивчення зарубіжної літератури в 5–7 класах побудовано на поєднанні проблемно-тематичного і жанрового принципів; у 8–9 класах – історико-літературного і жанрово-родового принципів; у 10–11 класах – історико-літературного і мультикультурного принципів. Така структура дає можливість вивчати твори зарубіжної літератури не тільки за хронологією, а й за принципом концентричного розширення (від простого – до складного, від початкових уявлень про літературне явище або творчість письменника – до поглиблення знань про них). Структура літературної освіти реалізує принцип перспективності в навчанні, дає можливість учням повертатися до того чи іншого письменника або етапу літератури в різні періоди, виховує у школярів повагу до книги, потребу йти поруч із улюбленими творами й митцями протягом подальшого життя.

Навчальна програма (2012 р. зі змінами 2015 р.) містить обов'язковий і варіативний компоненти (відповідно 80% : 20%). У кожному класі запропоновано теми й твори для обов'язкового текстуального вивчення, у тому числі, твори для вивчення напам'ять. Варіативний компонент забезпечується можливістю вибору (вчителем і учнями) творів у межах обов'язкових тем, а також творів для уроків вивчення сучасної літератури, розвитку мовлення, позакласного читання і для уроків із резервного часу. Вибір учнів (в окремих розділах і темах програми) вимагає від учителя відповідного планування уроків, творчості, врахування читацьких інтересів молоді, здатності йти поруч зі своїми вихованцями, допомагати формуванню їхніх духовних потреб та естетичних смаків у сучасний період.

Програма є основою для календарно-тематичного та поурочного планування, в якому вчитель, враховуючи запропоновану кількість годин на вивчення тем у межах розділу (теми), розподіляє години на вивчення художніх творів і види навчальної діяльності, планує види роботи, що спрямовані на опанування змісту матеріалу та формування вмінь і навичок учнів, опрацювання різних рубрик програми. Це дасть можливість учителеві вільно й творчо підійти до реалізації програми в кожному класі, врахувати інтереси й рівень підготовки учнів, конкретні умови викладання (наявність художніх текстів; використання ІКТ; рівень володіння учнями іноземними мовами, знання української мови й літератури, історії та інших предметів тощо).

Відповідно до нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, програма із зарубіжної літератури (2012 р. зі змінами 2015 р.) побудована на засадах *особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів*, що відображені в результативних складових змісту літературної освіти та державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

Програма із зарубіжної літератури для 5–9 класів забезпечує розвиток *ключових компетентностей* (уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, інформаційно-комунікаційної, соціальної, громадянської, загальнокультурної та ін.). У програмі реалізовано змістові лінії нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: *емоційно-ціннісна, літературознавча, культурологічна, компаративна*.

Емоційно-ціннісна лінія забезпечує розкриття гуманістичного потенціалу та естетичної цінності творів української, світової літератури, а також літератур національних меншин, формування світогляду учнів, їх національної свідомості, моралі та громадянської позиції.

Літературознавча лінія передбачає вивчення літературних творів у єдності змісту і форми, оволодіння учнями основними літературознавчими поняттями, застосування їх у процесі аналізу та інтерпретації художніх творів, розгляд літературних творів, явищ і фактів у контексті літературного процесу, виявлення специфіки літературних напрямів, течій, шкіл у розвитку української літератури, світової літератури і літератур національних меншин, розкриття жанрово-стильових особливостей художніх творів, ознайомлення учнів з основними принципами художнього перекладу.

Культурологічна лінія передбачає усвідомлення творів художньої літератури як важливої складової мистецтва, ознайомлення учнів з основними цінностями світової художньої культури, розкриття особливостей творів, літературних явищ і фактів у широкому

культурному контексті, висвітлення зв'язків літератури з філософією, міфологією, фольклором, звичаями, віруваннями, культурними традиціями різних народів і національностей, розширення ерудиції учнів, виховання їх загальної культури, поваги до національних і світових традицій, толерантного ставлення до представників різних культур, віросповідань, рас і національностей.

Компаративна лінія забезпечує порівняння літературних творів, їх компонентів (тем, мотивів, образів, поетичних засобів та іншого), явищ і фактів, що належать до різних літератур, установлення зв'язків між українською, світовою літературою та літературами національних меншин, розгляд традиційних тем, сюжетів, мотивів, образів у різних літературах, зіставлення оригінальних творів і україномовних перекладів літературних творів, увиразнення особливостей української культури й літератури на основі світової, демонстрацію лексичного багатства і невичерпних стилістичних можливостей української мови.

Зазначені змістові лінії сприяють розвитку ключових компетентностей, а також формують предметну *літературну компетентність*, яка передбачає:

– розуміння учнями літератури як невід'ємної частини національної і світової художньої культури;

– усвідомлення специфіки літератури як мистецтва слова, її гуманістичного потенціалу і місця в системі інших видів мистецтва;

– знання літературних творів, обов'язкових для текстуального вивчення та варіативних (за вибором учителя та учнів), осягнення творів у єдності змісту та форми, виокремлення складників і художніх особливостей творів (на рівні сюжету, композиції, образів, поетичної мови, жанру тощо);

– усвідомлення ключових етапів і явищ літературного процесу;

– знання основних фактів життя й творчості видатних письменників, усвідомлення їхнього внеску в скарбницю вітчизняної та світової культури;

– оволодіння передбаченими програмою літературознавчими поняттями та їх застосування в процесі аналізу та інтерпретації художніх творів;

– розуміння специфіки оригіналу (за умови володіння іноземною мовою) та художнього перекладу твору (українською мовою);

– знання українських перекладів творів зарубіжної літератури, імен перекладачів і здобутків вітчизняної перекладацької школи;

– формування читацького досвіду та якостей творчого читача, здібності до створення усних і письмових робіт різних жанрів;

– уміння орієнтуватися у світі художньої літератури і культури, порівнювати літературні твори (в окремих компонентах і цілісно), оцінювати (на початковому рівні) художню вартість творів.

В *основній школі* викладання зарубіжної літератури забезпечує формування знань про специфіку художньої літератури як виду мистецтва, розвиток умінь і навичок учнів сприймати, аналізувати й інтерпретувати літературний твір у літературному й культурному контексті, у зв'язках з іншими видами мистецтва, в аспекті актуальних питань сучасності; формування мовленнєвої і читацької культури, творчих здібностей, культури діалогу, розвиток критичного мислення, естетичних смаків особистості; формування гуманістичного світогляду, духовного світу людини, її моралі, загальної культури, особистісних рис громадянина України, який усвідомлює свою належність до світової спільноти. В основній школі в учнів мають бути сформовані основні вміння та навички роботи з книжкою, з книжковими ресурсами бібліотек та Інтернету, які варто застосовувати для розширення кола читання дітей і підлітків. В основній школі потрібно заохотити учнів до читання художніх творів (бажано в повному обсязі), сприяти розвитку інтересу до класичної та сучасної літератури.

У *старшій школі* викладання зарубіжної літератури забезпечує розвиток умінь і навичок орієнтуватися в потоці різноманітної інформації українською та іншими мовами (якими володіють учні), у світі класичної та масової літератури, користуватися сучасними інформаційно-комунікативними технологіями (Інтернет, дистанційне навчання тощо), здійснювати пошуково-дослідницьку діяльність (знаходити, сприймати, аналізувати, оцінювати, систематизувати, зіставляти різноманітні факти й відомості), застосовувати на практиці здобуті в процесі вивчення мови і літератури знання, набуті вміння й навички; удосконалення навичок самостійної навчальної діяльності, саморозвитку, самоконтролю, умінь дослідницької діяльності, розвиток художньо-образного мислення, інтелек-

туальних і творчих здібностей учнів, а також їхньої емоційно-духовної сфери, естетичних смаків, загальної культури.

Викладання зарубіжної літератури в загальноосвітніх навчальних закладах передбачає врахування *міжпредметних зв'язків* (особливо з українською літературою, історією України та ін.), формування цілісної системи знань і уявлень про літературу як вид мистецтва і скарбницю гуманістичних цінностей, розвиток особистості учня як суб'єкта активної читацької діяльності, а також формування духовного світу громадянина України.

Вивчення зарубіжної літератури в загальноосвітніх навчальних закладах сприяє не тільки прилученню учнів до читання художньої літератури, а й формуванню *комунікативної компетентності*. Викладання зарубіжної літератури в загальноосвітніх навчальних закладах України здійснюється *українською мовою*. Твори зарубіжних письменників у курсі зарубіжної літератури вивчаються в *українських перекладах*. Для зіставлення можливе залучення перекладів, переспівів іншими мовами, якими володіють учні (англійською, німецькою, французькою, польською тощо). За наявності необхідних умов бажаним є розгляд художніх текстів (у фрагментах або цілісно) мовами оригіналів. У такому разі предмет «Зарубіжна література» виконує додаткову функцію *вдосконалення володіння учнями україномовних шкіл іноземними мовами*.

Особливої уваги потребує викладання зарубіжної літератури в *7 класі*, яке у 2015–2016 н.р. уперше здійснюватиметься за новою програмою (2012 року зі змінами 2015 року). 7 клас завершує етап літературної освіти – прилучення до читання й формування стійкої мотивації до читання художньої літератури (5–7 класи). Домінантою у викладанні зарубіжної літератури в 7 класі має стати *національно-патріотичне* і *моральне виховання учнів* на яскравих зразках світового письменства.

Сучасна література, винесена на альтернативне вивчення (1–2 твори за вибором учителя та учнів), суголосна активним пошукам підлітків власного «я» та осмислення свого місця у світі, а також із їхнім інтересом до фантастичної та пригодницької літератури. Учитель має спрямувати учнів на пошук потрібної книжки (в бібліотеці, в Інтернет-мережі тощо), на самостійне читання творів і в колі друзів, батьків (сімейне читання), на формування власної думки та творчий діалог щодо цікавої книжки.

Об'єктом вивчення в курсі зарубіжної літератури є художній твір, його духовно-етична сутність та естетична природа. Аналіз та інтерпретація літературного твору мають спиратися на ґрунтовне знання тексту, осмислення тексту цілісно і в докладному розгляді ключових епізодів, доречне цитування, виразне читання, коментоване читання та інші види навчальної діяльності.

Можливі види контрольних робіт:

– тест;
– відповіді на запитання;
– контрольний літературний диктант;
– термінологічний диктант;
– твір-характеристика персонажа;
– порівняльна характеристика образів персонажів;
– письмовий твір-роздум на тему проблемного характеру;
– комбінована контрольна робота тощо.

Можливі види контрольних робіт із розвитку мовлення:

– складання власного твору в стилі прочитаних творів (балада, билина, новела);
– усний переказ (зокрема коментований) твору, епізоду твору;
– написання вітального слова на честь літературного героя, автора, книжки;
– складання тез літературно-критичної статті (розділу підручника);
– підготовка проекту, мультимедійної презентації на літературну тему (індивідуально або колективно);
– складання анкети головного героя, цитатних характеристик, конспекту, рецензії, анотації;
– написання реферату та виголошення доповіді на підставі реферату;
– відгук про прочитану книжку;
– ідейно-художній аналіз поетичного чи прозового твору;
– написання листа авторові улюбленої книжки;
– інсценізація твору (конкурс на кращу інсценізацію твору);
– створення сценарію кінофільму (мультфільму, телепередачі) за мотивами прочитаного твору;

– розробка плану сайту улюбленого письменника;

– презентація створених власноруч виробів на честь улюблених книжок (малюнків, листівок, обкладинок, саморобних ляльок та ін.), участь у виставці (конкурсі) тощо.

Вивчення зарубіжної літератури в 7 класі загальноосвітніх навчальних закладів у 2015–2016 н.р. здійснюватиметься за підручниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України:

Волощук Є. В., Слободянюк О. М. Зарубіжна література. Підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К. : Ґенеза, 2015.

Ніколенко О. М., Конєва Т. М., Орлова О. В., Зуєнко М. О., Кобзар О. І. Зарубіжна література. Підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К. : Грамота, 2015.

Міляновська Н. Р. Зарубіжна література. Підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – Тернопіль : Мандрівець, 2015.

Звертаємо увагу, що порядок проведення уроків виразного читання, кількість, призначення та особливості оформлення зошитів з предмета містяться в методичному листі Міністерства від 21.08.2010 р. № 1/9-580. Там же подано зразок заповнення сторінки журналу із зарубіжної літератури.

На нашу думку, вчителю доцільно, крім освітнього мінімуму програми, в якому вказана література для позакласного читання, враховуючи читацький інтерес і рівень розвитку школярів, потребу у формуванні знання літературного краєзнавства, при складанні календарно-тематичного планування передбачати вивчення творів «золотого фонду» світової літератури, тим самим логічно розширюючи та доповнюючи список програмних творів.

Важливим засобом заохочення сучасних школярів до освоєння літературних скарбів народів світу може стати використання можливостей Інтернету. Для цього доцільно більш активно використовувати на уроках зарубіжної літератури та у позаурочній діяльності інформацію, розміщену на відповідних тематичних сайтах. Серед найцікавіших сайтів учням слід рекомендувати такі:

Бібліотека світової літератури (оригінали та переклади): *http://ae-lib.narod.ru*

Електронна бібліотека «Джерело»: *http://ukrlib.com*

Бібліотека Українського центру: *http://ukrcenter.com*

Національна бібліотека України для дітей з віртуальною бібліографічною довідкою: *http://chl.kiev.ua*

Кожен із цих сайтів має специфіку щодо свого наповнення та використання у навчальному процесі. Так, на сайті «*ae-lib.ru*» (україномовна «Електронна бібліотека світової літератури») представлено всі нині чинні шкільні програми зі світової літератури. У текстах цих програм активізовано назви літературних творів, що дає змогу швидко віднайти й прочитати повний текст будь-якого з програмових творів на моніторі комп'ютера та роздрукувати його для подальшого користування поза мережею. Усі художні тексти супроводжуються відповідними літературознавчими та методичними матеріалами. Безумовно, користування такою системою накопичення й систематизації навчальної інформації із зарубіжної літератури сприятиме формуванню стійкої мотивації до вивчення літератури, розширенню культурно-пізнавальних інтересів учнів.

Окремо слід відзначити наявність на згаданих сайтах найкращих творів як в україномовних перекладах, так і мовою оригіналу. Це дозволяє в процесі вивчення зарубіжної літератури активніше використовувати мову оригіналу літературного твору, який вивчається. Така робота сприятиме не лише літературній, а й мовній освіті школярів, зростанню їхньої комунікативної компетентності.

Більш повний перелік сайтів електронних бібліотек, перелік монографій, посібників, словників, довідників та періодичних фахових видань учитель зарубіжної літератури можна знайти в додатку № 2 до Програми «Сучасна науково-методична література для вчителя», яка розміщена на сайті Міністерства освіти і науки України (*www.mon.gov.ua*).

Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

2015–2016 навчальний рік

ІНОЗЕМНІ МОВИ (АНГЛІЙСЬКА ТА ФРАНЦУЗЬКА) У 2015–2016 Н.Р.

Н. П. Халемендик,
тел. 236-30-97

Сучасний стан міжнародних зв'язків України в різноманітних сферах діяльності, її вихід у європейський та світовий простір, нові політичні, соціально-економічні та культурні реалії потребують певних трансформацій у галузі навчання іноземних мов, статус яких у нашій країні має тенденцію до постійного зростання.

Перехід до інформаційного суспільства, в умовах якого істотно розширюються масштаби міжкультурної взаємодії, вимагає нових професійних й особистісних якостей, що забезпечує його мобільність і конкурентоздатність. Тому вивчення іноземних мов – не тільки модне віяння, але й життєва необхідність. Прожити без знання іноземних мов можна, але стати конкурентоспроможним – ні.

У **2015–2016** н.р. реалізація Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти продовжується у 7 класі.

Цілі, завдання й особливості навчання першої та другої іноземних мов у наступному, 2015–2016 н.р. у початковій, базовій та старшій школах будуть реалізовуватись за декількома програмами, а саме:

– «Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. 1–4 класи», Видавничий дім «Освіта», 2012 р.;

– «Програми для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови. Іноземні мови. 5–9 класи», Видавничий дім «Освіта», 2013 р.;

– «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. 5–9 класи», Видавничий дім «Освіта», 2013 р.;

– «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. 8–9 класи», «Перун», 2005 р.;

– «Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов. 10–11 класи», Київ, 2010 р.;

– «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Друга іноземна мова. 5–11 класи», Видавничий дім «Освіта», 2013 р.

Навчальні програми не встановлюють послідовність вивчення предметної тематики в межах навчального року, а лише вказують на зміст, вивчення котрого є об'єктом тематичного контролю та оцінювання в рамках семестрового і підсумкового контролю.

На сьогодні започаткована робота з розвантаження навчальних програм для учнів середньої школи, проте, оскільки вивчення іноземних мов має наскрізний та цілісний характер, розвантаження програм неможливо проводити лише у певному віковому сегменті. Саме тому певні зміни будуть внесені до навчальних програм з іноземних мов для учнів 1–9 класів.

У розвантаженій програмі акцентується увага на значимості демонстрації знань, навичок та вмінь у відповідних типових контекстах, тому важливими вважаються не тільки процеси засвоєння змісту, методів і форм контролю навчального процесу, а й оцінювання та показ засвоєного, зрозумілого, побаченого, почутого.

Із вересня 2014 р. МОН України повернулось до системи, де і навчальний заклад, і батьки учнів мають право вибору: вивчати чи не вивчати другу іноземну мову (російська мова не є іноземною мовою). **Ніхто не скасовує вивчення другої іноземної мови (англійської, німецької, французької та іспанської), але вона не є обов'язковою для всіх**.

Тобто, для тих шкіл, класів, які виявляють бажання вивчати другу іноземну мову з п'ятого класу (або продовжувати її вивчення), існує типовий навчальний план, який подано в наказі МОН № 664 (Додаток № 10) для українських шкіл із вивченням двох іноземних мов. За умови, якщо школа або клас не бажають вивчати другу іноземну мову, вони використовують типовий навчальний план – Додаток № 1 – з вивченням лише однієї (першої) іноземної мови. Школа, клас, або навіть підгрупа мають право обирати вивчення другої іноземної мови (використовуючи для цього Додаток № 10). Адміністрація школи не може приймати рішення про запровадження вивчення тієї чи іншої іноземної мови одноосібно. Всі пропозиції мають виноситися на обговорення та узгоджуватися з батьками на батьківських зборах, а рішення батьківських зборів розглядатися і затверджуватися педагогічною радою.

Якщо друга іноземна мова вивчалася в п'ятому та шостому класах (2013–2014, 2014–2015 н.р.), то вона продовжує вивчатися учнями цього класу до закінчення навчального закладу.

Вивчення двох іноземних мов у контексті шкільної освіти – це реальність і потреба сьогодення. До цієї проблеми прикута увага педагогів, лінгвістів, авторів підручників. Адже метою іншомовної освіти стає розвиток полікультурної і багатомовної особистості, здатної здійснювати спілкування засобами іноземної мови на міжкультурному рівні.

Аналіз роботи в 2014–2015 н.р.

На виконання наказу Департаменту освіти і науки Запорізької облдержадміністрації від 14.10.2013 р. № 896 «Про проведення апробації та моніторингових досліджень якості навчальної літератури для ЗНЗ у 2013–2014 – 2014–2015 н.р.», з метою створення умов для оновлення змісту освіти та впровадження в практику загальноосвітніх навчальних закладів Запорізької області сучасних і якісних вітчизняних підручників, була проведена апробація підручників з англійської та французької мов для 2-го та 5-го класів загальноосвітніх та спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземної мови авторів: О. Карп'юк, А. Несвіт, Л. Калініної, І. Самойлюкевич, Н. Чумак, Л. Кривошеєвої, Ю. Клименко.

Створення зазначених підручників зумовлене необхідністю пошуку нових інтенсивних шляхів і засобів мовної освіти, що переходить на новий зміст і терміни навчання, що, безумовно, потребує застосування нової сучасної методики.

В апробації впродовж двох навчальних років брали участь учителі англійської та французької мов шкіл Запорізької області. Склад рецензентів був затверджений наказом Департаменту освіти і науки Запорізької облдержадміністрації.

В основному автори рецензій виконали вимоги до проведення апробації підручників з іноземної мови для 2-го та 5-го класів, а саме: відповідність підручників чинним програмам для загальноосвітніх та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов, урахування вимог Державного стандарту початкової загальної освіти та базової і повної загальної середньої освіти, об'єктивність, недвозначність у висвітленні думок, обґрунтованість висновків, доброзичливість.

Особливого схвалення заслуговують автори узагальнених матеріалів з апробації підручників, які вчасно, в повному обсязі і надзвичайно відповідально виконали цю роботу.

Англійська мова – В. К. Мавлідінова, ЗОШ № 5, м. Мелітополь; Н. О. Кідалова, зав. ММК, м. Мелітополь; І. М. Покуса, СШ № 23, м. Мелітополь; Н. Г. Дехтярук, спеціаліз. школа № 16, м. Бердянськ; Л. В. Сандак, НВК № 5, м. Енергодар; А. С. Бєлаш, спеціаліз. школа № 16, м. Бердянськ; М. В. Сєдих, спеціаліз. школа № 16, м. Бердянськ.

Французька мова – Т. В. Ільєнко, НВК № 16, м. Мелітополь; Н. А. Шелудяк, ЗОШ № 2, м. Бердянськ.

На виконання плану роботи Департаменту освіти і науки облдержадміністрації у 2014–2015 н.р. вивчалась управлінська діяльність відділу освіти Приморської РДА щодо забезпечення вимог до рівня навчальних досягнень учнів з іноземної мови.

Матеріальна база перевірених шкіл району свідчить про достатню насиченість підручниками, навчально-методичними посібниками, довідковою літературою, фразеологічними, одно- та двомовними словниками. Підручники, за якими працюють учителі іноземних мов, мають гриф МОН України та відповідають Переліку, рекомендованому для використання в загальноосвітніх навчальних закладах у 2014–2015 н.р. Додатково до національних підручників залучаються автентичні підручники зарубіжних видавництв, що дає змогу учням ознайомитися з реаліями країни, мова якої вивчається.

Школи та районний методичний кабінет передплачують фахові журнали і газети видавництв «Шкільний світ», «Основа», що дозволяє вчителям слідкувати за останніми новинами з методики викладання іноземних мов, нормативними документами, країно- та краєзнавчих навчальних матеріалів.

Використовуються електронні засоби навчання та Internet. Спрямовуючи свою роботу на виконання вимог нового Державного стандарту щодо впровадження нових інформаційних технологій як засобу реалізації творчого потенціалу учнів, що забезпечить їх готовність до активної життєвої діяльності в умовах інформаційного

суспільства, РМО вчителів іноземної мови шкіл Приморського району організувало і провело цикл семінарів на дану тему. Формою їх проведення були обрані засідання в режимі он-лайн.

Навчання іноземних мов у навчальних закладах здійснюється згідно з вимогами нормативних документів, які регламентують цей процес (Концепція навчання іноземних мов, Державний стандарт початкової загальної освіти, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти).

Оволодіння іноземною мовою відбувається не лише на уроці, а тому лише органічне поєднання уроку, домашньої і позакласної роботи забезпечує ефективне формування комунікативних навичок і вмінь, сприяє розвитку в учнів самостійності, комунікативно-пізнавальної та соціальної активності. Вся позакласна робота з іноземної мови в перевірених школах підпорядкована основній меті – формуванню інтересу до вивчення мови, до країни, мова якої вивчається, загальному розвитку школярів та розширенню їх світогляду.

Структура, зміст і форми методичної роботи визначаються на основі якісного складу педагогів, аналізу стану їх діяльності, діагностики і результативності навчально-виховного процесу та утруднень учителів. Зміст роботи РМО вчителів іноземної мови спрямовується на розвиток творчих можливостей педагогів, вдосконалення їх фахової освіти, вивчення та впровадження сучасних технологій навчання і виховання.

У Запорізькій області продовжує діяти Програма підтримки обдарованих дітей. Згідно з чинним Положенням про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових дисциплін, були проведені олімпіади з англійської та французької мов. Аналіз результатів свідчить, що вчителі іноземних мов шкіл області зробили все можливе, щоб їх учні продемонстрували досить високий рівень навченості з іноземних мов. Ця обставина дозволила сформувати підготовлені команди з французької та англійської мов для участі в IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з іноземних мов, яка проходила в м. Ужгород (англійська та французька мови).

Результати IV етапу Всеукраїнської олімпіади з англійської мови:

– Вікторія Чорна, Запорізька гімназія № 71, **I місце;**

– Аліна Козловська, Запорізька гімназія № 71, **II місце;**
– Вікторія Кубинець, Запорізька гімназія № 71, **III місце.**

Результати IV етапу Всеукраїнської олімпіади з французької мови:

– Дар'я Черненко, гімназія № 50 м. Запоріжжя, **II місце;**
– Ель Алж Іліяс, гімназія № 50 м. Запоріжжя, **III місце;**
– Олена Доброчинська, ліцей № 99 м. Запоріжжя, **III місце;**
– Наталія Гриневич, ліцей № 99 м. Запоріжжя, **III місце;**
– Ганна Кузьменко, гімназія № 31 м. Запоріжжя, **III місце.**

Особливості викладання іноземних мов у 2015–2016 н.р.

Одним із нестандартних підходів для забезпечення якісного навчання дітей мов є створення літніх таборів з іноземних мов.

Завдання мовного табору – показати дітям інший, відмінний від шкільного, стиль викладання, де акцент ставиться на практичну частину і знання, які можна застосувати пізніше в інших ситуаціях.

Створення літніх мовних таборів започатковується з цього року в школах Запорізької області. Українські міжнародні партнери підготували різноманітні методичні розробки для організації та проведення таборів.

Навчальна система *Oxford Reading Circles* використовується для опрацювання текстів різного об'єму і формату з метою розвитку в учнів навичок критичного мислення та вдосконалення мовних умінь шляхом проведення рольових ігор і дискусій.

Видавництво *Express Publishing* рекомендує використовувати серії Storytime та Showtime не тільки для читання, але й як матеріал для інсценування та додає детальні розробки й методичні поради в Teacher's Book

Міжнародний освітньо-методичний центр *Pearson-Dinternal* розробив комплекс навчально-методичних матеріалів для проведення проектної роботи в літніх мовних таборах. Матеріали центру розроблено в трьох рівнях: молодший, середній, старший. Тематика та мовленнєве наповнення кожного з них відповідає психологічним особливостям, сфері вподобань і рівню мовленнєвої компетенції учнів відповідної вікової категорії.

Центральною у вітчизняній системі виховання є проблема національного виховання.

Комунікативна спрямованість предмета «Іноземні мови» надає вчителю широкі можливості у вихованні громадянської позиції, патріотизму, високих моральних якостей особистості. Розвиток патріотичних якостей учня засобами іноземної мови враховує особливості вікового періоду і передбачає різні його етапи:

Перший етап. Патріотизм зароджується разом із формуванням родинних почуттів до своєї сім'ї, матері, батька, родичів.

Другий етап. Виховання любові до своєї малої батьківщини – села, міста, учнівського колективу, місцевих традицій, до історії.

Третій етап. Формування власне патріотизму, любові до України як своєї Батьківщини.

Оцінювання мовних навичок та мовленнєвих умінь учнів з іноземних мов

Основними видами оцінювання навчальних досягнень учнів є поточне, тематичне, семестрове, річне та державна підсумкова атестація.

Обов'язковому оцінюванню підлягають навчальні досягнення учнів із предметів інваріантної та варіативної складових робочого навчального плану закладу (при вивченні іноземних мов – з другого семестру 2-го класу по 11-й клас включно).

Не підлягають обов'язковому оцінюванню навчальні досягнення учнів з факультативних, групових та індивідуальних занять, які фіксуються в окремому (спеціальному) журналі.

Поточне оцінювання проводиться систематично з метою встановлення правильності розуміння навчального матеріалу й рівнів оволодіння ним, здійснення корегування щодо застосування адекватних технологій навчання.

Тематичне оцінювання враховує всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми. **При цьому проведення окремої тематичної атестації (контрольної роботи) при здійсненні відповідного оцінювання не передбачається.**

Семестрові контрольні роботи з іноземної мови проводяться один раз наприкінці семестру за чотирма видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо) – протягом чотирьох уроків.

Звертаємо увагу, що семестровий контроль з аудіювання та читання проводиться у формі тестування, з письма у 2–4 класах – диктант; у 5–11 класах – лист або твір; з усного мовлення – усна розповідь теми на вибір.

Причому семестрові контрольні роботи мають охоплювати всі теми, які вивчалися протягом семестру.

Оцінка за семестр виставляється на основі тематичного оцінювання та оцінок контролю з чотирьох видів мовленнєвої діяльності.

На уроках, які залишилися після проведення семестрових робіт, виконується робота над помилками або повторення матеріалу.

У загальноосвітніх навчальних закладах може використовуватися лише те навчально-методичне забезпечення, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України.

Перелік рекомендованої літератури затверджується наказом Міністерства освіти і науки України та оприлюднюється через «Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України».

Із зазначеним переліком можна ознайомитись на сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua

Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

2015–2016 навчальний рік

УЧИТЕЛЯМ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

В. М. Чорна,
тел. 236-30-97

Wer fremde Sprache nicht kennt,
weiss nichts von seiner eigenen.
Той, кому чужі іноземні мови –
нічого не розуміє у власній мові.
J. W. Goethe

Глобалізаційні тенденції розвитку сучасного суспільства ставлять нові вимоги перед освітою, що відіграє вирішальну роль у становленні молодої людини. Інтеграція України в європейський та світовий простір зумовлює нове бачення основної мети викладання іноземних мов у Запорізькому регіоні. Інтеграційні процеси вказують насамперед на зміну статусу навчальної дисципліни «Іноземна мова». Вона сьогодні є не тільки інструментом дипломатів, але й інженерів, економістів, менеджерів та інших категорій. Іноземна мова повинна стати структурним компонентом моделі випускника загальноосвітньої школи нового покоління.

Саме іноземні мови забезпечують взаємодію і співробітництво фахівців різних країн, обмін досвідом, підвищують готовність людини до особистісної і професійної самореалізації.

Сучасний стан міжнародних відносин пред'являє до випускників загальноосвітніх навчальних закладів з точки зору іноземної мови певні вимоги:

– володіти навичками й уміннями усної та письмової мови з однією або двох іноземних мов;
– уміти жити у суспільстві;
– уміти працювати у команді;
– володіти лідерською компетенцією;
– володіти навичками роботи у віртуальному просторі.

Сутність Концепції викладання іноземних мов полягає в покращенні підготовки випускників загальноосвітніх навчальних закладів. Загальноєвропейські рекомендації покладено в основу якісно нового підходу до процесу реформування середньої іншо-

мовної освіти в Україні. Цей підхід базується на діяльності учня, як члена суспільства, який може виконувати певні завдання у певних життєвих умовах та в соціокультурному оточенні. Знання іноземної мови сьогодні є складовою життя і важливою передумовою для особистісних, культурних, професійних, економічних контактів.

Олімпіади. У Запорізькій області продовжує діяти програма підтримки обдарованих дітей. Відповідно до наказу управління освіти і науки Запорізької обласної державної адміністрації від 21.12.2014 р. № 0794 «Про організацію та проведення III (обласного) етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін у 2014–2015 навчальному році та підготовку до участі у IV етапі 2015 року», з метою підвищення інтересу до поглибленого вивчення дисциплін інваріантної складової навчального плану, виявлення і підтримки обдарованих школярів, підвищення рівня викладання предметів 24–25 січня 2015 року було проведено обласну олімпіаду з німецької мови.

III (обласний) етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з німецької мови проводився на базі ліцею «Захисник». У ньому взяли участь учні 9–11 класів (з них – 257 учнів міських, 19 – сільських та 104 – спеціалізованих шкіл).

Як показує обласна олімпіада з німецької мови, вчителі гімназії № 46 (Л. В. Каплунова, Т. А. Бреніч, О. І. Клименко, Л. О. Ковальова, Г. П. Пахомова, Н. І. Сосна), Мелітопольської спеціалізованої школи № 25 (Ю. Б. Кочетова, М. О. Федотова, М. М. Клименко, С. П. Павленко), ЗНВК № 103 (Г. В. Болотська), БЛ № 99 (В. М. Вельможко), гімназії № 31 (А. Р. Такіянузова), гімназії № 11 (Н. С. Білявець, Т. О. Нога, В. В. Федькова), гімназії № 45 (А. І. Нечепуренко), гімназії № 71 (Ю. О. Сметана, Т. П. Ремига), Вільнянської гімназії «Світоч» (Г. П. Романенко, Л. О. Шаповалова), гімназії № 93 (Ю. П. Бащенко, К. В. Орловська), гімназії № 8 (О. А. Бондаренко), Запорізької спеціалізованої школи № 59 (О. С. Овдієнко), Запорізької гімназії № 25 гуманітарного профілю (С. В. Цвєтанова, І. В. Холодна), Веселівської районної різнопрофільної гімназії (Н. М. Моісеєнко), Новоселівської ЗОШ I–III ст. Пологівського району (Л. П. Шамрай) намагаються йти в ногу з часом, тонко відчувати потреби своїх вихованців. Ці вчителі вміють створювати комфортні умови для кожного учня в колективі, формувати навички раціональної творчої

праці, творчого пошуку, інтегративного мислення, здатність до самоаналізу. Ці вчительські колективи дбають про те, щоб не згубити юного таланту, тому вони працюють за алгоритмом, який уже став звичним:

– визначити характер обдарованості учнів, зони особливих інтересів;

– дібрати методи, способи визначення обдарованості (бесіди з батьками, учителями початкових класів, бесіди з учнями про їх захоплення);

– визначення IQ;

– визначення обдарованих дітей, які потребують педагогічної опіки (учні, спектр обдарування яких досить широкий);

– створення умов, які сприяли б збагаченню знань учителів з питань психодіагностики, вікової психології;

– підвищення фахової кваліфікації шляхом залучення вчителів до участі в методичних декадах, конкурсах педагогічної майстерності, обміну досвідом, вивчення та узагальнення перспективного педагогічного досвіду.

У порівнянні з минулим роком збільшилась кількість переможців обласної олімпіади – з 36 до 43 учнів. Стабільно високі результати демонструють команди Запорізьких гімназій № 46, 71, 31, Вільнянської гімназії «Світоч», Мелітопольської спеціалізованої школи I–III ст. № 25.

Також відмічено збільшення кількості переможців в Запорізьких гімназіях: № 11, № 103, № 107, № 8. Успішні виступи учнів цих навчальних закладів є результатом упровадження профільного навчання в поєднанні з ефективною системою роботи з обдарованими дітьми.

Протягом двох останніх років стабільні результати демонструють учні Запорізької гімназії № 45 Запорізької міської ради, Запорізького багатопрофільного ліцею № 99 Запорізької міської ради. Спостерігається позитивна динаміка виступів учнів КЗ «Мелітопольська спеціалізована школа-інтернат III ступеня „Творчість“» ЗОР, НВК «Ліцей ЕІТ», Веселівської районної різнопрофільної гімназії.

Варто відзначити, що кількість учнів 7–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів – переможців обласних олімпіад з німецької мови майже дорівнює кількості учнів навчальних закладів нового типу, що здобули перемогу з цього навчального предмета. Це свідчить про те, що система допрофільної підготовки учнів середніх класів основної школи з німецької мови в загальноосвітніх навчальних закладах є такою ж, як і в навчальних закладах нового типу.

Поряд з цим, значно знизилась кількість призерів обласної олімпіади в Запорізькій гімназії «Контакт», Очеретуватській ЗОШ I–III ст. Токмацького району. Невисокі результати показали учні Костянтинівської спеціалізованої різнопрофільної школи I–III ст. «Прометей» з поглибленим вивченням предметів Мелітопольського району.

Не взяли участі в олімпіаді представники Розівського, Якимівського, Приморського та Куйбишевського районів (1 учень від району). Найчисленніші команди учнів – від Запорізької гімназії № 46 (11 учнів), Вільнянського району (8), Ленінського району (7), Орджонікідзевського району (5).

За рейтингом на першому місці учні Запорізької гімназії № 46, на другому – Запорізької гімназії № 31, 71 та Вільнянської гімназії «Світоч», на третьому – Запорізької гімназії № 45, Мелітопольської спеціалізованої школи I–III ст. № 25.

Найбільша кількість набраних балів у 9 кл. – 96, макс. – 100 балів (I місце), у 10 кл. – 97 балів, макс. – 100 балів (I місце), у 11 кл. – 98 балів, макс. – 100 балів (I місце).

Найменша кількість балів – 9 кл. – 46 балів, 11 кл. – 52 бали.

В 11 класі були складнощі з виконанням завдань з такого виду мовленнєвої діяльності, як письмо. Найменша кількість балів з цих видів діяльності 8 балів (з 30). Тексти, представлені для аудіювання, були середньої складності, зміст текстів був доволі цікавий.

Аналіз підсумків обласної олімпіади з німецької мови вказує на високий та достатній рівень знань учнів, про що свідчить кількість отриманих учнями-призерами балів. За обсягом майже всі роботи учнів відповідають вимогам навчальної програми, але більшість учасників мали певні труднощі з кожного виду роботи.

I тур – аудіювання – засвідчив, що більшість учасників олімпіад вміє сприймати іноземну мову на слух на високому та достатньому рівні, добре сприймає слова інтернаціонального походження та володіє мовною здогадкою, але деякі учні втрачають логічну по-

слідовність та загальний зміст почутого тексту, що свідчить про недостатній словниковий запас деяких учасників та відсутність досвіду роботи за таким напрямком.

II тур – твір – (письмова робота) – показав, що зміст запропонованих тем був розкритий переважною кількістю учнів. Обсяг творчих робіт учнів відповідав вимогам навчальних програм. У своїх роботах учасники використали лексику, кліше та ідіоматичні звороти до запропонованої теми. Було витримано структуру твору. Але учні допустили ряд типових орфографічних та граматичних помилок: вживання граматичних структур з модальними дієсловами, неправильний порядок слів у підрядному реченні, відмінювання прикметників, використання часових форм дієслів; правильний порядок слів при вживанні непрямої мови, узгодження прикметників з іменниками, коректне вживання відносних займенників, коректне вживання артиклів, узгодження часів, правильне утворення та вживання умовних та складнопідрядних речень.

III тур – усне мовлення – засвідчив, що насиченість усного мовлення учасників олімпіади відповідала вимогам програми. Проте не всі учні розкрили зміст теми. Більшість переможців олімпіади – це учні загальноосвітніх навчальних закладів, де німецька мова вивчається поглиблено, що свідчить про високий рівень роботи з обдарованими учнями у вивченні німецької мови.

Варто відзначити результативність участі школярів області в **IV етапі Всеукраїнської олімпіади з німецької мови у** м. Ужгород. Так, учениці Запорізької гімназії № 46 Єва Глущенко (9 клас) та Вільнянської гімназії «Світоч» Владислава Меланко (10 клас) посіли II місце, а учениці Запорізької гімназії № 46 Вікторія Пугіна (11 клас) та Запорізької гімназії № 31 Ольга Федусенко (11 клас) посіли III місце.

Семінари. 9 червня 2015 року пройшли два вебінари з тем: «Новітні форми і методи у викладанні німецької мови як першої іноземної мови» та «Ефективні методи, техніки та прийоми навчання німецької мови як другої іноземної» (керівник С. І. Сотникова) у рамках Всеукраїнського педагогічного інтерактивного марафону «Відкриті педагогічні студії «Якісна освіта – це…».

Успіх вебінару забезпечили вчителі німецької мови Запорізької гімназії № 46 (Л. В. Каплунова, Н. І. Сосна, Н. В. Семикліт, Ю. В. Бондаренко, Л. В. Лисенко, Т. А. Бреніч, Т. І. Латиш, Н. П. Мельник, О. А. Хом'як), Мелітопольської ЗОШ I–II ст. № 24 (О. В. Тєтєріна), КЗ «Приютненський навчально-виховний комплекс „загальноосвітній навчальний заклад I–III ст. – дошкільний навчальний заклад"» Гуляйпільського району (З. П. Карасьова), Запорізької гімназії № 45 (О. В. Гуменна, А. І. Нечепуренко), Запорізької гімназії № 107 (С. Л. Лозова, О. Ю. Писарєва), Запорізької гімназії № 8 (О. А. Бондаренко), Запорізької ЗОШ I–III ст. № 103 (А. В. Болотська), Запорізької гімназії № 93 (К. В. Орловська).

Уже стала традицією участь учителів німецької мови у п'ятиденному методико-дидактичному семінарі за сприяння Goethe-Інституту в Україні спільно з Міністерством освіти і науки України: Запорізької гімназії № 46 (М. М. Антонюк, С. Є. Тіщенко, Н. І. Сосна), Запорізької ЗОШ I–III ст. № 103 (А. М. Брус), Запорізької гімназії № 31 (О. О. Куркіна), Мелітопольської спеціалізованої школи № 25 (М. М. Клименко, С. П. Павленко, М. О. Федотова), Запорізької гімназії № 45 (Д. С. Яременко), Мелітопольської ЗОШ I–III ст. № 24 (О. В. Тєтєріна), Запорізької ЗОШ I–III ст. № 58 (С. А. Ольховик), Запорізької спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземної мови № 59 (О. С. Овдієнко), Запорізької гімназії «Контакт» (О. В. Риженьких), Мелітопольської гімназії № 5 (Н. П. Заїзжай), Запорізької гімназії № 25 гуманітарного профілю (І. С. Махевська), Запорізької гімназії № 11 (Т. О. Нога), Запорізької гімназії № 107 (О. Ю. Писарєва). Кожен учитель – учасник семінару отримав пакет навчально-методичних та дидактичних матеріалів для використання на уроках німецької мови. Отримані вчителями сертифікати слугують підставою для зарахування годин фахової підготовки під час проходження планових курсів в інституті післядипломної педагогічної освіти.

Творчі групи. При КЗ «ЗОІППО» ЗОР у 2014–2015 н.р. працювали три обласні творчі групи вчителів німецької мови. Членами творчої групи з проблеми: ***«Розвиток іншомовних здібностей учнів як основа індивідуалізації навчання учнів на уроках іноземної мови»*** в складі Г. В. Болоцької (Запорізька ЗОШ I–III ст. № 103), О. А. Бондаренко (Запорізька гімназія № 8), С. М. Калінкіної (Чернігівська ЗОШ I–III ст. № 2), Ю. Б. Кочетової (Мелітопольська спеціалізована школа № 25), Н. П. Мельник (Запорізька гімназія № 46),

А. І. Нечепуренко (Запорізька гімназія № 45), В. П. Попкової (Любицька ЗОШ І–ІІІ ст. Новомиколаївського району), Г. П. Романенко і Л. М. Шаповалової (Вільнянська гімназія «Світоч»), Л. П. Тишкевич (Запорізька гімназія № 11) та Л. П. Шамрай (Новоселівська ЗОШ І–ІІІ ст. Пологівського району) проведено ряд відкритих уроків щодо моделювання сучасного уроку «Німецька мова», майстер-класи, творчі звіти, підготовлені науково-методичні рекомендації з означеної проблеми.

Обласна творча група з проблеми ***«Впровадження дистанційних технологій навчання з німецької мови»*** в рамках проекту ***«Школа сучасних знань. 10 клас»*** у складі: О. І. Клименко (Запорізька гімназія № 46), С. Л. Лозової та О. Ю. Писарєвої (Запорізька гімназія № 107), О. В. Риженьких (Запорізька гімназія «Контакт»), Я. І. Каліної (Запорізька гімназія № 71), О. О. Куркіної (Запорізька гімназія № 31), О. В. Гуменної (Запорізька гімназія № 45), О. С. Овдієнко (Запорізька ЗОШ І–ІІІ ст. № 59), К. В. Орловської (Запорізька гімназія № 93) розробила структуру програми профільного дистанційного курсу «Німецька мова. 10 клас», опрацювала навчальний матеріал за темами та контрольно-діагностичні матеріали. Метою діяльності групи є впровадження інформаційних технологій у навчання обдарованих дітей з німецької мови, набуття вчителями навичок створення мультимедійних навчальних матеріалів.

Обласна творча група з проблеми ***«Апробація підручників „Німецька мова“»,*** автори С. І. Сотникова, Г. В. Гоголєва (6 клас), «Німецька мова», автор Я. М. Скоропад (3 клас) у складі: О. В. Гуменної (Запорізька гімназія № 45), В. О. Іванісової (Бердянська спеціалізована школа І–ІІІ ст. № 16 з поглибленим вивченням іноземних мов), З. П. Карасьової (КЗ «Приютненський навчально-виховний комплекс «загальноосвітній навчальний заклад І–ІІІ ст. – дошкільний навчальний заклад» Гуляйпільського району), Л. В. Лопатної (КЗ «Гуляйпільський колегіум «Лідер»), А. В. Соломки (Запорізька спеціалізована школа з поглибленим вивченням ІМ № 7), О. В. Тєтєріної (Мелітопольська ЗОШ І–ІІІ ст. № 24), Н. С. Юдової (Іванівський НВК «загальноосвітня школа І – ІІІ ст. – дитячий садок», М. В. Ященко (Водянська ЗОШ І–ІІІ ст. № 1 імені Ф. О. Окатенка) провела аналіз навчального та науково-методичного апарату вказаних підручників та підготувала експертні висновки за

результатами апробації. Очікуваний результат: публікація збірника методичних рекомендацій щодо можливості використання підручників «Німецька мова» (3 та 6 класи).

Учителі Запорізької гімназії № 45 (А. І. Нечепуренко, О. В. Гуменна), Запорізької гімназії № 8 (О. А. Бондаренко), Новоселівської ЗОШ І–ІІІ ст. Пологівського району (Л. П. Шамрай) сприяли активній участі своїх учнів у конкурсі коміксів за творами класиків німецької мови та конкурсі на кращу розробку «Казковий світ братів Грімм».

Курсова перепідготовка вчителів німецької мови. 27 учителів пройшли курсову перепідготовку з німецької мови зі спецкурсом «Інтел® „Навчання для майбутнього“ (Версія Веб-10)» (13.10 – 31.10.2014 р.), п’ять учителів іноземної мови проходили підвищення кваліфікації за ***дистанційною формою навчання*** (лютий – березень 2015 р.). 25 учителів пройшли курсову перепідготовку (27.04 – 15.05.2015 р.) та отримали з вихідного діагностування високий і достатній рівні.

Навчально-методичне забезпечення викладання німецької мови в 2015–2016 н.р.

Програми. Вивчення іноземних мов у 2015–2016 н.р. буде здійснюватись за декількома навчальними програмами, а саме:

1. «Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов. 1–4 класи», Видавничий дім «Освіта», 2012 р.
2. «Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов. 10–11 класи», Київ, 2010 р.
3. «Програми для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови, Іноземні мови. 5–9 класи», Видавничий дім «Освіта», 2013 р.
4. «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. 5–6 класи», Видавничий дім «Освіта», 2013 р.
5. «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. 7–9 класи», «Перун», 2005 р.
6. «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Друга іноземна мова. 5–11 класи», Видавничий дім «Освіта», 2013 р.

Навчальні програми не встановлюють порядок (послідовність) вивчення предметної тематики у рамках навчального року, а лише вказують на зміст, вивчення якого є об'єктом тематичного контролю та оцінювання у рамках семестрового і підсумкового контролю.

Програми з іноземних мов мають наскрізний характер і представлені в єдиній системі, в діяльнісній термінології з чітко вираженою кореляцією між класами.

Як і в минулі роки, інваріантна складова типового навчального плану основної школи (1–11 класи) забезпечує реалізацію змісту іншомовної освіти на рівні Державного стандарту.

Предмети і курси за вибором визначаються загальноосвітнім навчальним закладом у межах гранично допустимого навчального навантаження з урахуванням інтересів та потреб учнів, а також рівня навчально-методичного і кадрового забезпечення закладу.

Звертаємо увагу на нові Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня **(Наказ Міністерства від 29.05.2014 р. № 664)**, згідно з якими навчальний заклад з 1 вересня отримує право вибору щодо вивчення другої іноземної мови. Рішення про запровадження вивчення другої іноземної мови приймається, залежно від умов для такого вивчення, самим навчальним закладом.

У загальноосвітніх навчальних закладах може використовуватися лише те навчально-методичне забезпечення, яке має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Перелік рекомендованої літератури затверджується наказом Міністерства освіти і науки України та оприлюднюється через «Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України». Із зазначеним переліком можна буде ознайомитись на сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua. Методика», 2014);

Оцінювання навчальних досягнень учнів. Здійснення контролю забезпечує своєчасне корегування навчального процесу з метою приведення його до рівня, заданого програмою й стандартом, що регламентує його вимоги до обов'язкового мінімуму змісту й рівня підготовки випускників. Ці вимоги містять у собі знання фонетики, лексики, фразеології, граматики.

Зміст навчання іноземної мови містить у собі 4 види мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, письмо і читання. Для виявлення рівня володіння кожним видом розроблені відповідні критерії. Ці види діяльності є основою для реалізації системи контролю над ходом і якістю засвоєння учнями змісту навчання іноземної мови.

Учень із самого початку навчання повинен знати, як буде оцінюватися його робота, які вимоги в навчанні будуть до нього пред'являтися. У цьому полягає й певний стимул до підвищення якості своїх знань.

Основною ланкою в системі контролю у загальноосвітніх навчальних закладах є поточний контроль, який проводиться систематично з метою встановлення правильності розуміння навчального матеріалу й рівнів його оволодіння та здійснення корегування щодо застосовуваних технологій навчання.

Основна функція поточного контролю – навчальна. Питання, завдання, тести спрямовані на закріплення вивченого матеріалу й повторення пройденого, тому індивідуальні форми доцільно поєднувати із фронтальною роботою групи. На основі поточного виставляється тематичне оцінювання.

Наступною ланкою в системі контролю є семестровий контроль, який проводиться періодично з метою перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу в обсязі навчальних тем, розділів семестру й підтвердження результатів поточних балів, отриманих учнями раніше. Семестровий контроль проводиться двічі на рік. Завдання для проведення семестрового контролю складаються на основі програми, охоплюють найбільш актуальні розділи й теми вивченого матеріалу, розробляються учителем з урахуванням рівня навченості, що дозволяє реалізувати диференційований підхід до навчання.

Семестровий контроль проводиться за чотирма видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо), про що в журналі робиться запис, як і в минулому навчальному році.

Звертаємо увагу, що контроль не є лише контрольною роботою і може бути комплексним та проводитись у формі тестування. Оцінка за семестр ставиться на основі поточного оцінювання та оцінок контролю з чотирьох видів мовленнєвої діяльності.

Оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів (2–4 класи) у **2015–2016** н.р. здійснюється відповідно до наказу

МОН України від 30.08.2011 р. № 996 «Орієнтовні вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти з предметів інваріантної складової навчального плану» (додатки 1–12).

Вивчення іноземних мов в 3–4-х та 5–11-х класах відбувається відповідно до діючих програм 2012–2013 н.р.

Для учнів 6–11-х класів чинними залишаються рекомендації, що містяться у листі Міністерства від 01.06.2012 р. № 1/9-426 «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін» (Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 17-22, 2012 р.).

Відповідно до загальних вимог до ведення класного журналу, записи в журналі ведуться державною мовою. З іноземних мов частково допускається запис змісту уроку та завдання додому мовою вивчення предмета.

Зошити і словники підписуються мовою, яка вивчається.

Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міносвіти і науки України від 20.02.02 р. № 128. При поглибленому вивченні іноземної мови з 1-го класу клас ділиться на групи з 8–10 учнів у кожній (не більше 3 груп); при вивченні іноземної, що не є мовою навчання, а вивчається як предмет, клас чисельністю понад 27 учнів ділиться на 2 групи.

Самооцінювання є невід'ємним умінням сучасної людини в процесі пізнання і самопізнання та альтернативним способом оцінки досягнень учнів. Найважливішою метою самооцінювання є підвищення учнівської здатності до саморефлексії. Одним із найефективніших інструментів, що допомагає розвинути в учня здатність до самооцінювання в іншомовному навчанні, є Європейське мовне портфоліо. Загальноєвропейські рівні володіння мовою є базовими для Європейського мовного портфоліо. Вони забезпечують основу для учнівського самооцінювання та слугують матеріалом для постановки навчальних цілей. Використовуючи Європейське мовне портфоліо у своєму іншомовному навчанні, учні не тільки знайомляться із загальноєвропейськими рівнями володіння мовою, але й на практиці вчаться працювати з ними – з одного боку, займаючись плануванням власної навчальної діяльності із визначенням конкретних цілей за допомогою дескрипторів

в оціночних шкалах, з іншого – займаючись самооцінюванням, яке є результатом ефективної учнівської рефлексії власного процесу навчання мови.

Під час вивчення іноземної мови дія самооцінювання може фокусуватися на трьох аспектах. ***Перший*** – це сам навчальний процес. Учні повинні бути здатними оцінити, наскільки добре вони навчаються взагалі, на певному етапі та наскільки успішно виконують індивідуальні завдання й досягають навчальних цілей.

Другий аспект для самооцінювання – це учнівські комунікативні уміння, відповідно до рівнів та дескрипторів, розроблених Радою Європи. ***Третій*** аспект – це лінгвістична компетенція учня. Використовуючи самооцінювання, учні вчаться контролювати свій лінгвістичний здобуток і виправляти помилки, використовуючи ті самі шкали й оціночні схеми, які використовуються під час оцінювання учителем. Учні починають глибше розуміти методи оцінювання, що може допомогти їм краще скласти підсумкові іспити (тести).

Методичні рекомендації щодо вимог до уроку іноземної мови у 2015–2016 н.р.

Найчастіше зустрічається класифікація уроків іноземної мови за практичною (навчальною) метою. Вона обумовлює зміст навчального матеріалу, методи навчання та форми організації пізнавальної діяльності. Під час проведення уроку все підпорядковується його **практичній меті**. Якщо метою уроку є вивчення нового матеріалу, то зміст, методи навчання і форми організації пізнавальної діяльності добираються вчителем з урахуванням реальної можливості її досягнення.

Практична мета уроку зумовлює його тип, структуру та зміст. Типологія уроків – це їх групування за певними загальними ознаками: метою, змістом, структурою, методами й технологіями навчання, місцем уроку в навчальному процесі тощо. Тип уроку – поняття, пов'язане з варіюванням його структури та його змістових елементів.

Типологія уроків іноземної мови дещо ***відрізняється*** від інших предметів. Академічний підручник «Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах» за редакцією С. Ю. Ніколаєва подає такі типи уроків:

І тип – уроки, спрямовані на **формування мовленнєвих навичок**, користування мовним матеріалом (фонетичним, граматичним, лексичним), на ознайомлення з новим лексичним матеріалом та тренування з метою його використання в говорінні, аудіюванні, читанні та письмі;

ІІ тип – уроки, спрямовані на **розвиток мовленнєвих умінь**, де переважає практика в мовленнєвій діяльності.

У межах ***першого типу*** – уроки поділяються на:

– уроки формування лексичних навичок;
– уроки формування рецептивних граматичних навичок.

Уроки ***другого типу*** поділяються на уроки:

– розвитку вмінь аудіювання й говоріння;
– розвитку вмінь діалогічного мовлення та читання;
– розвитку вмінь монологічного мовлення та письма тощо.

Таким чином, якщо ми розглянемо будь-яку тему, яка складається з 10 уроків, то типи уроків орієнтовно будуть такі:

1) урок – урок формування лексичних навичок;
2) урок – формування лексичних навичок;
3) урок – формування рецептивних граматичних навичок.

Наступні типи уроків залежать від подачі видів мовленнєвої діяльності в підручнику. Наприклад:

4) урок – формування навичок аудіювання;
5) урок – формування навичок писемного мовлення;
6) урок – розвитку навичок діалогічного мовлення та читання;
7) урок – розвитку навичок читання та монологічного мовлення;
8) урок – систематизації знань;
9) урок – удосконалення знань та навичок;
10) урок – узагальнення навчальних досягнень або урок контролю рівня сформованості вмінь і навичок іншомовної комунікативної компетенції, **що не є контрольною роботою** – саме тому на цьому уроці не передбачається виставлення оцінки кожному учню.

Крім того, необхідно взяти до уваги, що, відповідно до Державних стандартів, у початковій школі йде формування навичок, у середній – формування та розвиток, у 10–11 класах – удосконалення та розвиток мовленнєвих навичок та вмінь. Тому в початковій школі типи уроків будуть формувати навички, в середніх класах – типи уроків спрямовані на формування та розвиток,

а у старших – перші два – на формування лексичних навичок, решта – удосконалення та розвиток мовленнєвих навичок і вмінь.

Як бачимо, **комбінований урок,** який був широко вживаним у практиці вчителів десять років тому, відійшов у минуле. На сьогодні цей тип уроку (коли задіяні всі 4 види мовленнєвої діяльності) може бути використаний лише в **кінці вивчення теми.**

Звертаємо увагу адміністраторів ЗНЗ на те, що використання інтерактивних технологій навчання на уроках іноземних мов є обов'язковим. Саме ці технології вивчення іноземної мови є сучасними у процесі навчання, мотивують учнів до роботи на уроці та збільшують продуктивність навчання. У методиці існує близько 200 інтерактивних технік, проте найбільш вживаними є такі:

– асоціативний кущ;
– мікрофон;
– ажурна пилка;
– шість капелюхів;
– броунівський рух;
– акваріум;
– карусель тощо.

Ці технології можна використовувати з першого по одинадцятий класи на будь-якому етапі вивчення теми.

Принципи навчання іноземних мов. Навчання іноземної мови будується відповідно до принципів, визначених у Загальноєвропейських рекомендаціях із мовної освіти та спрямованих на досягнення академічної мобільності учнів, їх успішної адаптації на європейському та світовому ринках праці.

Реалізація **компетентнісного підходу** являє собою сукупність загальних принципів визначення цілей, відбору змісту, організації освітнього процесу та оцінки його результатів. У якості результатів навчання розглядається здатність особи діяти в різних проблемних ситуаціях, використовуючи отримані знання, вміння та навички.

Міжпредметна інтеграція. Навчання іноземних мов здійснюється у співпраці з учителями інших навчальних предметів та спеціальних дисциплін. Учителі іноземних мов надають учням не тільки знання з іноземної мови, але й сприяють розширенню їхнього світогляду.

Рівні володіння іноземною мовою

Концепція навчання іноземних мов враховує рівні володіння іноземною мовою у тому вигляді, в якому вони конкретизовані у Загальноєвропейських рекомендаціях.

Елементарний користувач А	А1 – початковий – для учнів 1–4 класів; А2 – середній – для учнів 5–9 класів
Незалежний користувач В	В1 – рубіжний – для учнів ЗНЗ; В2 – просунутий – для учнів спеціалізованих шкіл

Введення рівнів у практику навчання іноземної мови має підняти якість навчання іноземної мови, а також зробити оцінювання рівня володіння іноземної мови прозорим і таким, що визначається у широкому європейському форматі.

Обсяг навчального матеріалу для домашніх робіт орієнтовно повинен становити 1/4 обсягу, виконаного на уроці, витрати часу на їх виконання не можуть перевищувати 45 хв зі всіх предметів. На вихідні й святкові дні домашні завдання другокласникам задавати не рекомендується.

Не допускається подача домашнього завдання під час чи після дзвінка на перерву, після уроків, оскільки воно в повній мірі не фіксується дітьми; учні позбавлені можливості ставити запитання.

Міністерство освіти і науки України опікується створенням НМК (навчально-методичний комплекс) – основних засобів навчання у всій повноті його компонентів: ***книга для учня, робочий зошит, книга для вчителя, аудіо-CD, відеозаписи та електронні засоби навчання.***

Вивчення іноземної мови у 2015–2016 навчальному році спрямоване на досягнення таких цілей:

– розвиток комунікативної компетенції в сукупності її складових, а саме: ***мовленнєва компетенція*** – розвиток комунікативних умінь у чотирьох видах мовленнєвої діяльності (читання, аудіювання, говоріння і письмо); ***мовна компетенція*** – оволодіння мовними засобами (фонетичними, орфографічними, лексичними, граматичними) відповідно до тем і ситуацій спілкування; освоєння знань про мовні явища, що вивчаються, різні способи вираження в рідній та іноземній мовах;

– ***соціокультурна, міжкультурна компетенція*** – прилучення до культури, традицій, реалій країн досліджуваної мови в рамках тем, сфер і ситуацій спілкування, які відповідають досвіду, інтересам, психологічним особливостям учнів на різних етапах навчання; формування вміння представляти свою країну, її культуру в умовах міжкультурного спілкування;

– ***компенсаторна компетенція*** – розвиток умінь виходити з положення в умовах дефіциту мовних засобів при отриманні та передачі інформації;

– ***навчально-пізнавальна компетенція*** – розвиток загальних і спеціальних навчальних умінь, універсальних способів діяльності; ознайомлення з доступними способами та прийомами самостійного вивчення мов, культур, у тому числі – з використанням нових інформаційних технологій.

Методи активізації пізнавальної діяльності учнів

Проект Ради Європи «Сучасні мови» передбачає підвищення ефективності навчання іноземних мов за рахунок передових методів і технологій, тобто методами активізації пізнавальної діяльності учнів. У новому навчальному році вчителям німецької мови слід звернути особливу увагу на такі методи:

– дискусійний (М. В. Кларін, Г. А. Китайгородська);
– метод рольових ігор (Г. А. Китайгородська, М. А. Аріян);
– метод проектів (Є. С. Полат, М. Ю. Бухаркіна);
– використання мультимедійних (комп'ютерних) технологій.

Ці методи не можна назвати новими. Однак, їх застосування до цього часу не було **системним**. Їх форми і зміст дозволяють формувати, поряд із комунікативною компетенцією, окремі комунікативні та інтелектуальні вміння, які в сукупності складають **уміння критичного мислення**.

Основна ціль навчання іноземної мови – мовленнєва діяльність, в якій мовленнєва система є тільки засобом її реалізації.

Комп'ютерні технології забезпечують всебічний (поточний, рубіжний, підсумковий) контроль навчального процесу. Необхідно відзначити, що комп'ютер знімає такий негативний психологічний фактор, як «відповідебоязливість».

Одним із компонентів підвищення мотивації учнів є використання Інтернету. Він природно вписується в життя учнів і є одним із найефективніших засобів, які допомагають значно урізноманітнити процес навчання. Кожне заняття з використанням Інтернет-сайтів викликає емоційний підйом; навіть учні, які відстають від інших, із радістю спілкуються з комп'ютером чи on-line.

Використання Всесвітньої мережі має цілий ряд переваг:

– навчальний матеріал краще сприймається і легше запам'ятовується;
– економне використання навчального часу;
– індивідуалізація навчання, визначення глибини і послідовності засвоєння, темпу роботи;
– скорочення видів роботи, які викликають утомлюваність учнів;
– інтенсифікація навчання та підвищення рівня мотивації.

За допомогою Інтернету учні мають змогу виконувати такі види навчальної діяльності:

– тренуватися у правописі;
– вивчати лексичний матеріал;
– удосконалювати розуміння аудіотексту;
– розвивати техніку читання;
– вивчати граматику;
– навчатися писемного мовлення;
– тренувати вимову тощо.

Учителям німецької мови рекомендуємо ознайомитися з такими сайтами:

• http://www.teachnology.com/teachers/lesson_plans/holidays/ – сайт містить багато цікавих ідей і конкретних планів уроків, які допомагають учителю навчити учнів іноземній культурі і традицій;

• http://www.eslcafe.com – дозволяє вступати в дискусії з різноманітних питань, які вас цікавлять;

• http://www.rong-chang.com – колекція сторінок для тих, хто вивчає мову, і для вчителів. Тут представлені слухання, читання, граматика, письмо, газети, журнали;

• School Projects http://www.epals.com – веб-сайт, який об'єднує тих, хто вивчає мову у 191 країні для багатомовних проектів і міжкультурного навчання;

• http://www.globals-choolnet.org/gsh/pr – сайт, орієнтований на проекти для дітей віком від 5 до 19 років;

• Teen-oriented Internet Web Sites http://www.teenadviceonline.org – сайт, на якому представлена величезна кількість інформації, призначеної для підлітків, яку можна використовувати в класі.

Розвиток особистості учнів за допомогою реалізації виховного потенціалу іноземної мови включає такі аспекти:

1. Створення клубів інтернаціональної дружби (КІД), які формуватимуть в учнів потребу у вивченні іноземних мов та оволодіння ними як засобом спілкування, пізнання, самореалізації та соціальної адаптації в полікультурному світі.

2. Усім школам, де вивчається німецька мова, рекомендується брати участь у ***загальнонаціональному проекті літніх мовних таборів.*** Мета проекту – підвищити рівень володіння іноземною мовою серед учнів усіх шкіл країни, зацікавити дітей, започаткувати моду на вивчення іноземних мов в Україні, привернути увагу суспільства до цієї проблеми.

3. Учителям німецької мови слід завжди пам'ятати, що виховний потенціал іноземної мови у формуванні гуманістичних цінностей обумовлений тим, що знання про країну, які зафіксовані в мовних одиницях, містять інформацію про національну культуру. Засвоюючи мову, учні одночасно проникають у нову національну культуру, простежують дію конкретних загальнолюдських цінностей. Оволодіння іноземною мовою допомагає глибше усвідомити сутність «діалогу культур».

4. Постійно максимально сприяти виникненню готовності до розуміння та визнання права кожного учня на власну думку. Учень повинен бути відкритий не лише до думки інших, але й мати право зберегти свою думку стосовно конкретного явища.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт початкової загальної освіти. – 2011.

2. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи. – Київ : Видавничий дім «Освіта», 2012.

3. Закон України «Освіта. Україна XXI століття».

4. *Азимов Е. Г., Щукин А. Н.* Словарь методических терминов. – СПб. : Златоуст, 1999. – 472.

5. *Близнюк О. І., Панова Л. С.* Ігри у навчанні іноземних мов : посібник для вчителів. – К. : Освіта, 1997. – 64 с.

6. *Галопова С. В.* Сучасні методи викладання іноземних мов за рубежем // Іноземні мови. – 1997. – № 4. – С. 24.

7. *Джава Н.* Проблемні методи навчання іноземних мов. Дискусія // Нова педагогічна думка. – 2005. – № 3. – С. 49.

8. *Дон О. М.* Ефективність застосування дидактичних ігор у навчально-виховному процесі // Наша школа. – 2000. – № 2–3. – С. 86.

9. *Коваленко О. Я.* Про викладання іноземних мов у 2015–2016 навчальному році // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2015. – № 3.

10. *Коваленко О.* Світові тенденції навчання іноземних мов у початковій школі та їх реалізація в Україні // Іноземні мови в сучасній школі. – 2015. – № 1.

11. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : Підручник. Вид. 2-ге, випр. і перероб. / *С. Ю. Ніколаєва*. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.

12. *Мілютіна З. Т.* Впровадження інтерактивних технологій навчання на уроках іноземної мови // Управління школою. – 2005. – № 19–21. – С. 49–51.

13. *Овсяна Н. Г.* Ресурси Інтернет для вивчення англійської мови // Англійська мова та література. – 2008. – № 19–21. – С. 47–49.

14. *Осадчук Р. І.* Дидактичні ігри у навчальному процесі школи // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 102–110.

15. *Огієвич О.* Дидактична гра – шлях до підвищення якості навчання і виховання учнів. Анотація досвіду // Нова педагогічна думка. – 2005. – № 1. – С. 83.

Німецькомовні сайти

1. www.hueber.de/schritte-international
2. www.hueber.de/schritte
3. www.hueber.de/schritte-plus
4. www.hueber.de/deutsch-als-fremdsprache/veranstaltungen
5. www.sowieso.com
6. www.langenscheidt.de/profile
7. www.goethe.de/forbildung

УЧИТЕЛЯМ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

С. Г. Гузенков, В. В. Лісіцин, Г. Р. Ушакова,
тел. 236-30-97

Історія належить до таких предметів, завдяки яким формується громадянськість особистості і відбувається самоідентифікація народу, що є особливо актуальним для сучасної України. Гуманізація і гуманітаризація освіти, що визнані одними з ключових принципів освіти XXI ст., націлюють історичну освіту на пропагування таких цінностей, як: терпимість, взаєморозуміння, права людини і демократія, а також на розвиток інтелектуальних аналітичних здібностей учнів, їх здатність критично й відповідально інтерпретувати інформацію.

Викладання історії в школі відповідно до нової освітньої парадигми має ґрунтуватися на діяльнісному підході, проблемному навчанні, аналізі конкретних ситуацій, вирішенні ситуаційних завдань, методі проектів, ігрових практиках, імітаційному моделюванні, самостійній роботі учнів, інформаційних технологіях і науково-дослідній роботі.

Шкільна історична освіта спрямована на становлення історичної свідомості учня та формування ключових, міжпредметних та предметних компетентностей, серед яких особливе значення набувають ***вміння:*** аналізувати найважливіші історичні явища і процеси, розрізняючи спільне та відмінне в історичному розвитку різних епох та народів; самостійно пояснювати причини історичного явища й визначати його наслідки; бачити історичні процеси під різними кутами зору, розуміючи історію як відкритий процес, не детермінований жорсткими незмінними законами; критично оцінювати різні інтерпретації певних подій, усвідомлюючи різницю між історичною подією та її інтерпретацією істориками; визначати власне ставлення до історичного минулого і сучасних реалій на підставі знання фактичного матеріалу, основ історичної теорії та з урахуванням загальнолюдських і національних цінностей.

2014–2015 н.р. був відзначений досить великою кількістю заходів суспільствознавчого характеру, в яких брали активну участь як вчителі-суспільствознавці, так і їхні учні: всеукраїнські учнівсь-

кі олімпіади, конкурси, турніри та Всеукраїнський конкурс «Учитель року – 2015».

Переможцями IV (Державного) етапу Всеукраїнської олімпіади з правознавства, в якому брали участь тільки учні одинадцятих класів у м. Харків, II місце посів Ігор Моїсеєнко (Запорізький НВК № 64 Запорізької міської ради).

На жаль, команда учнів Запорізької області на IV (Державному) етапі Всеукраїнської олімпіади з історії не виборола призових місць.

Переможцем XIV Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості, присвяченому Шевченківським дням у номінації «Історія України і державотворення» став Ігор Наливайко, учень 10 класу Запорізької гімназії № 11 Запорізької міської ради; (вчитель правознавства І. Ю. Романютенко, тема творчої роботи «Люстрація як умова консолідації суспільства: міжнародний досвід та перспективи в Україні»).

Досягнення минулого навчального року – перемога (II місце) команди юних правознавців Запорізької гімназії № 6 (вчитель В. Г. Почтарь), на Всеукраїнському турнірі з правознавства.

Особливу увагу слід звернути на підсумки обласного огляду учнівських дослідницьких робіт, присвяченого 70-й річниці Перемоги над нацизмом в Європі та 70-й річниці завершення Другої світової війни.

Обласний огляд було проведено на виконання наказу ДОН ЗОДА № 0198 від 06.04.2015 р.

Метою огляду було спонукати учнів старших класів до самостійних досліджень маловідомих сторінок історії краю у період Другої світової війни. На розгляд журі було подано 99 робіт, що свідчить про значний інтерес до тематики.

За регіональним принципом активність учнів виглядає таким чином:

Район (місто)	Кількість поданих робіт
1	*2*
Запорізький район та м. Запоріжжя	23
Мелітопольський район та м. Мелітополь	20
Приазовський, Кам'янсько-Дніпровський райони	по 7

Продовження табл.

1	*2*
Великобілозерський, Вільнянський райони та м. Енергодар	по 5
Приморський, Веселівський райони	по 4
Оріхівський, Розівський, Токмацький райони	по 3
Бердянський, Василівський, Михайлівський райони	по 2
Гуляйпільський, Пологівський, Чернігівський, Якимівський	по 1

Оцінка конкурсної роботи складалася із трьох складових:

1. Відповідності формальним вимогам, викладеним у додатку № 1 до наказу, (max 5 балів) по 1 балу за критерій;

2. Відповідності критеріям дослідницької роботи, (max 35 балів) від 0 до 5 балів за критерій;

3. Бонусу, (max 5 балів) від 0 до 5 на розсуд члена журі за індивідуальність та оригінальність.

За результатами перевірки переможцями виявилися:

І місце

1. Дмитроца Сергій Сергійович, Терпіннівський колегіум «Джерело» Мелітопольського району.

2. Дорош Надія Валеріївна, Скиданенко Ірина Іванівна. Ганно-Опанлинського НВК «загальноосвітній навчальний заклад І–ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» Приазовського району.

3. Чорний Станіслав Олександрович, Кам'янсько-Дніпровська районна гімназія «Скіфія».

ІІ місце

1. Лазарєв Вадим Андрійович, Запорізький ліцей «Логос».
2. Алієв Заур Ельшад огли, Мелітопольська ЗОШ № 1.
3. Ніц Дар'я, Запорізька ЗОШ № 75.
4. Візнюк Алла Ярославівна, Великобілозерська ЗОШ № 3.
5. Трофімова Марія, Мелітопольска ЗОШ№ 6.

ІІІ місце

1. Гулагіна Анастасія Олегівна, Мелітопольська загальноосвітня санаторна школа-інтернат.

2. Пироженко Софія, Кам'янсько-Дніпровська районна гімназія «Скіфія».

3. Кенева Олександра Олександрівна, Спеціалізована школа – загальноосвітній навчальний заклад № 1 I–III ступенів м. Приморськ.

4. Григоренко Вячеслав Олександрович, Михайлівський НВК «ЗОШ I–III ступенів – гімназія».

5. Манелюк Ярослав Васильович, Коваленко Анастасія Сергіївна, Шахрай Крістіна Іванівна, Оріхівська ЗОШ № 5.

6. Сметаніна Анастасія Олександрівна, Оріхівська гімназія № 1.

7. Матвієнко Марина Дмитрівна, Гурток «Юні вчені-історики» Жовтневого ЦДЮТ.

8. Шинкаренко Вероніка, Мелітопольська спеціалізована школа I–III ступенів № 23.

9. Оруджева Асія, Великобілозерська ЗОШ № 2.

За регіональним принципом переможці розподілилися таким чином:

Район	Кількість конкурсних робіт	Кількість переможців
Мелітопольський район та м. Мелітополь	20	5
Запорізький район та м. Запоріжжя	23	3
Кам'янсько-Дніпровський	7	2
Оріхівський	3	2
Великобілозерський	5	2
Приморський	4	1
Михайлівський	2	1
Приазовський	7	1

У результаті перевірки робіт, поданих на конкурс, виявлено ряд проблем в освіті області. Зокрема, у додатку № 1 до наказу про проведення конкурсу були чітко сформульовані вимоги до оформлення, які співпадають із критеріями, що пред'являються до робіт Малої академії наук. Однак текст лише 12 із 99 робіт був відформатований належним чином. Це може свідчити як про рівень виконавської дисципліни (нездатність зрозуміти зміст наказу), так і про недостатній рівень сформованості ІКТ-компетентностей в учнів

області (уміння відформатувати текст у редакторі за заданими параметрами).

28 із 99 робіт, поданих на конкурс, не відповідали критеріям дослідницької роботи й отримали мінімальні бали (менше 20 із 45 можливих). Іще 48 із 99 робіт не мали власної теми, а повторювали теми огляду, викладені у додатку № 1.

Результат може бути пояснений як нерозумінням особливостей наукового дослідження учнями та їх наставниками, так і адміністративним тиском з боку місцевих відділів освіти чи адміністрації навчальних закладів, які, у погоні за показниками, не прослідкували за якістю.

Методичні рекомендації до наказу пропонували учасникам звернути увагу на історію повсякденності, життя звичайних людей під час війни в тилу, окупації та під час повоєнного відновлення. Судячи зі змісту робіт, значна частина учнів із зацікавленістю сприйняла новий напрям досліджень. Про це, зокрема, свідчать використання в якості джерел свідчень земляків, сімейних архівів, матеріалів місцевих музеїв. Показово, що лише 6 робіт із 99 були присвячені бойовим діям. Незначною виявилася і доля робіт компілятивного характеру із використанням публікацій мережі Інтернет.

Разом із тим, слід відзначити, що використання спогадів чи архівних матеріалів у частині робіт зводилося лише до переказу змісту. Це може свідчити про недостатню сформованість навичок роботи з історичними джерелами.

Також поза увагою учасників лишилися теми, пов'язані із людськими стосунками, зокрема між сусідами та з «іншими». На конкурс не було представлено жодної роботи на теми, присвячені відносинам людей із владою чи рятуванню людей від нацистських переслідувань. Із цього можна зробити висновок про недостатню сформованість уявлень про історичний процес як про буття людини та суспільства у часі і просторі.

У 2014–2015 н.р. проводився Всеукраїнський конкурс «Учитель року» в номінації «Правознавство». Переконливу перемогу на обласному етапі виборола вчителька Веселівської районної різнопрофільної гімназії Веселівської районної ради Світлана Володимирівна Гушуляк. Вона запрошена до міста Київ на заключний етап конкурсу, який відбудеться у вересні 2015 року. Друге місце на об-

ласному етапі конкурсу посіла Ольга Віталіївна Синьогіна, вчителька правознавства Запорізького колегіуму «Мала гуманітарна академія» Запорізької міської ради, третє – Олена Леонтіївна Пашетнєва, вчителька правознавства Кам'янсько-Дніпровської районної гімназії «Скіфія» Кам'янсько-Дніпровської районної ради.

Для викладачів суспільно-гуманітарних дисциплін проводилися обласні семінари: «Використання інформаційно-комунікативних мультимедійних технологій у діяльності вчителя історії», «Суспільствознавчий компонент Державного освітнього стандарту та реалізація його вимог у викладанні курсу „Людина і світ"», «Актуальні проблеми викладання суспільно-гуманітарних дисциплін», «Розгляд контраверсійних та суперечливих тем під час історії світових війн», постійно діючий семінар-практикум для вчителів правознавства «Інноваційні технології у викладанні правничих дисциплін та підготовки учнів до участі у конкурсних правничих заходах» (спільно з юридичним факультетом ЗНУ) та міському семінарі «Актуальність історичного матеріалу в сучасних підручниках історії» (спільно з Українським інститутом вивчення Голокосту «Ткума»).

У новому навчальному році буде продовжено реалізацію мети галузі «Суспільствознавство» за новим Державним освітнім стандартом. Одним із головних завдань сьогодення є «забезпечення реалізації можливостей розвитку учня як вільної особистості, здатної за допомогою набутих ключових і галузевих компетентностей ефективно самореалізуватися в сучасному багатоманітному глобалізованому світі, брати участь у житті демократичної, соціальної, правової держави і громадянського суспільства, вчитися протягом усього життя».

Отже, перед учителями суспільних дисциплін постає завдання втілювати ***компетентнісний підхід*** **–** спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна (галузева) компетентності. Вважаємо за необхідне нагадати основні поняття та характеристики ключових та предметних компетентностей.

Компетентність – набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається зі знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, які можуть цілісно реалізовуватися на практиці;

Ключова компетентність – спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів.

До ключових компетентностей належить уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, математична і базові компетентності в галузі природознавства й техніки, інформаційно-комунікаційна, соціальна, громадянська, загальнокультурна, підприємницька і здоров'язбережувальна.

1. **Громадянська компетентність –** здатність учня активно, відповідально та ефективно реалізовувати права та обов'язки громадянина з метою розвитку демократичного суспільства і держави.

2. **Загальнокультурна компетентність –** здатність учня аналізувати й оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному й духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності.

3. **Здоров'язбережувальна компетентність –** здатність учня застосовувати в умовах конкретної ситуації сукупність здоров'язбережувальних компетенцій, дбайливо ставитися до власного здоров'я та здоров'я інших людей.

4. **Інформаційно-комунікаційна компетентність –** здатність учня використовувати інформаційно-комунікаційні технології та відповідні засоби для виконання особистісних і суспільно значущих завдань.

5. **Комунікативна компетентність –** здатність особистості застосовувати в конкретному виді спілкування знання мови, способи взаємодії з людьми, що оточують її та перебувають на відстані, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями.

6. **Навчальна –** здатність особистості забезпечувати власний інтелектуальний розвиток і вчитися протягом життя.

7. **Підприємницька** компетентність передбачає здатність особистості ефективно організовувати особисту та колективну трудову й підприємницьку діяльність.

8. **Соціальна компетентність –** здатність особистості продуктивно співпрацювати з партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі та функції у колективі.

9. **Предметна (галузева) компетентність –** набутий учнями у процесі навчання досвід специфічної для певного предмета діяльності, пов'язаної із засвоєнням, розумінням і застосуванням нових знань.

Характеристика складників предметної історичної компетентності

Хронологічна – *передбачає здатність учнів орієнтуватися в історичному часі:* розглядати суспільні явища у розвитку та в конкретно-історичних умовах певного часу; співвідносити історичні події, явища з періодами (епохами), орієнтуватися в науковій періодизації історії; використовувати періодизацію як спосіб пізнання історичного процесу.

Просторова – *передбачає здатність учнів орієнтуватися в історичному просторі:* співвідносити розвиток історичних явищ і процесів з географічним положенням країн та природними умовами; користуючись картою, пояснювати причини і наслідки історичних подій, процесів вітчизняної і всесвітньої історії, основні тенденції розвитку міжнародних відносин, пов'язані з геополітичними чинниками і факторами навколишнього середовища; характеризувати, спираючись на карту, історичний процес та його регіональні особливості.

Інформаційна – *передбачає здатність учнів працювати з джерелами історичної інформації:* користуватись довідковою літературою, Інтернетом тощо для самостійного пошуку інформації; систематизувати історичну інформацію, складаючи таблиці (хронологічні, синхроністичні, конкретизуючі, порівняльні та ін.), схеми, різні типи планів (простий, розгорнутий, картинний тощо); самостійно інтерпретувати зміст історичних джерел та відбиті в них історичні факти, явища, події; будувати усні та письмові висловлювання щодо історичних фактів, історичних постатей та історичної теорії на основі різних джерел; виявляти різні точки зору, визнавати і сприймати таку різноманітність; критично аналізувати, порівнювати й оцінювати історичні джерела, виявляти тенденційну інформацію та пояснювати її необ'єктивність.

Логічна – *передбачає здатність учнів визначати та застосовувати теоретичні поняття, положення, концепції для аналізу й пояснення історичних фактів, явищ, процесів:* визначати історичні поняття та застосовувати їх для пояснення історичних явищ і процесів; аналізувати, синтезувати й узагальнювати значний обсяг фактів, простежуючи зв'язки і тенденції історичного процесу; визначати причини, сутність, наслідки та значення історичних явищ і подій, зв'язки між ними.

Аксіологічна – *передбачає здатність учнів формулювати оцінки і версії історичного руху і розвитку:* порівнювати й оцінювати факти та діяльність історичних осіб з позиції загальнолюдських і національних цінностей, визначати внутрішні мотиви і зовнішні чинники діяльності історичних осіб, власну позицію щодо суперечливих і уразливих питань історії; виявляти інтереси, потреби, протиріччя в позиціях соціальних груп і окремих осіб і їх роль в історичному процесі, тенденції і напрями історичного розвитку; оцінювати різні версії і думки про минулі історичні події, визнаючи, що деякі джерела можуть бути необ'єктивними.

У новому навчальному році за новим Стандартом та новими програмами навчатимуться учні 7-го класу. Детальні рекомендації щодо викладання історії будуть опубліковані на сайті МОН України напередодні навчального року та листі МОН України про викладання предметів суспільно-гуманітарних дисциплін.

Орієнтація сучасної освіти на становлення особистості, здатної реалізувати себе в умовах глобалізації, вимагає привернути особливу увагу до предметів, які сприяють формуванню цілісної картини світу і розвитку планетарного мислення. Одним з таких предметів є курс ***«Людина і світ»***, який з 2011 р. віднесений до інваріантної складової змісту шкільної освіти та визнаний обов'язковим для учнів 11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів.

«Людина і світ» – це інтегрований філософсько-світоглядний курс. Він передбачає засвоєння, узагальнення й осмислення знань з таких суспільствознавчих і гуманітарних дисциплін, як: філософія, антропологія, соціологія, психологія, політологія, культурологія, етика, релігієзнавство, історія, правознавство, економіка та ін.

Навчальний предмет ***«Людина і світ»*** відіграє важливу роль у формуванні свідомого громадянина України, тому в наш час приділяється особлива увага пошуку шляхів оптимізації його вивчення у школах країни. В Запорізькому регіоні проводяться обласні захо-

ди, присвячені розгляду проблем взаємодії людини і світу та методики викладання відповідної дисципліни. В 2014 р. в Запорізькій гімназії № 11 проходив обласний семінар «Суспільствознавчий компонент Державного освітнього стандарту та реалізація його вимог у викладанні курсу „Людина і світ“». 6 лютого 2015 року на базі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Б. Хмельницького проведена регіональна науково-практична конференція учнівської молоді ***«Людина і світ»*** для учнів 10–11 класів загальноосвітніх шкіл.

Спрямованість курсу на формування вільної особистості, здатної реалізовувати свої права і свободи, а також діяти у відповідності до власних переконань і цінностей на принципах плюралізму і демократії, передбачає використання інтерактивних освітніх технологій, пріоритет проблемного й пошукового методів опанування навчального матеріалу, діалогічність і повагу до поглядів і суджень усіх суб'єктів освітнього процесу. Інтегративний характер курсу надає особливого значення міждисциплінарним зв'язкам і робить доцільним використання таких форм шкільних занять, як бінарний урок та розробку міжпредметних навчальних проектів.

Головним критерієм оцінювання рівня навчальних досягнень з такого предмета, як ***«Людина і світ»*** повинна бути не репрезентація прочитаного в підручнику та почутого від учителя, а вміння визначити власну позицію з певного питання та здатність аргументувати її.

Сприяючи формуванню вільної особистості учня, вчитель і сам повинен мати значну свободу для реалізації власного творчого потенціалу. В листі Міністерства освіти і науки України «Про неухильне дотримання принципів гарантування свободи педагогічної діяльності вчителя» зазначено, що законодавчі та підзаконні акти у сфері освіти надають вчителеві право, а побудова навчальних програм з предметів передбачає можливість перенесення вчителем уроків, збільшення кількості годин на вивчення окремих тем. Вибір форм та методів викладання є винятково прерогативою вчителя, а вимоги окремих керівників щодо зведення діяльності педагога до застосування ним лише традиційної класно-урочної форми проведення занять чи застосування тих чи інших методик є неправомірними і такими, які вчитель виконувати не зобов'язаний (**Лист МОН № 1/9-630 від 05.12.14 р.).**

У 2015–2016 н.р. на вивчення предмета ***«Людина і світ»*** для рівня стандарту та академічного рівня відводиться 17 годин на рік (0,5 годин на тиждень), а для профільного рівня – 35 годин на рік (1 година на тиждень).

Чинними є програми:

• Людина і світ. 11 клас. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту – академічний рівень) / Укладачі: Т. Бакка, Л. Марголіна, Т. Мелещенко, Т. Ремех. – К. : Поліграфкнига, 2010.

• Людина і світ. 11 клас. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту – профільний рівень) / Укладачі: Т. Бакка, Л. Марголіна, Т. Мелещенко, Т. Ремех. – К. : Поліграфкнига, 2010.

Міністерством освіти і науки України рекомендовано використовувати підручники:

• Людина і світ (рівень стандарту – академічний рівень, профільний рівень) (авт. Н. В. Назаренко, Є. М. Мануйлов, М. П. Требін, О. Ю. Панфілов, Ю. Ю. Каліновський, Г. І. Назаренко, В. О. Воронянський).

• Людина і світ (рівень стандарту – академічний рівень, профільний рівень) (авт. Л. В. Марголіна, Т. В. Бакка, Т. В.Мелещенко).

Усі програми, що діють у 2015–2016 н.р., розміщені на офіційному сайті Міністерства (www.mon.gov.ua) та надруковані у фахових виданнях.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.mon.gov.ua/images/files/doshkilna-cerednya/serednya/derzh-standart/post_derzh_stan.doc

2. Лист Міністерства освіти і науки України від 22.05.2015 р. № 1/9-253 «Про структуру 2015/2016 навчального року та навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/3998-

3. Лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-630 від 05.12.2014 р. «Про неухильне дотримання принципів гарантування свободи педагогічної діяльності вчителя» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/3261-

ВИВЧЕННЯ КУРСУ ЕКОЛОГІЇ У 2015–2016 н.р.

І. О. Савіч,
тел. 236-18-44

Зміст екологічної освіти загальноосвітніх навчальних закладів у 2015–2016 н.р. реалізується за такими програмами: «Навчальна програма для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Рівень стандарту, академічний рівень» та «Навчальна програма для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень».

Вивчення екології в 2015–2016 н.р. у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься відповідно до типових навчальних планів, затверджених Міністерством освіти і науки (наказ від 27.08.2010 р. № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів ІІІ ступеня»).

Кількість годин на тиждень для вивчення екології за різними рівнями змісту становить:

Рівень змісту	**Екологія**	
	10 клас	**11 клас**
Рівень стандарту	–	0,5
Академічний рівень		
Профільний рівень	2	2

Зміст програми з екології базується на принципах неперервності й наступності шкільної екологічної освіти, її інтеграції з іншими природничими дисциплінами на основі внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків. З метою реалізації зазначеного принципу, враховуючи зміст і структуру навчальних програм із природничих дисциплін, зокрема біології та хімії, *рекомендуємо* запланувати вивчення екології в другому семестрі (1 година тижневого навантаження).

Відповідно до Наказу № 0769 від 11.12.2014 р. «Про підвищення кваліфікації педагогічних та керівних кадрів освіти Запорізької

області на курсах та семінарах... у 2015 році», продовжує працювати творча група вчителів біології та екології з проблеми «Розробка профільних курсів з навчальних дисциплін (біологія та екологія)».

До складу творчої групи увійшли провідні фахівці області з біології та екології: А. В. Дєнєжкіна, учитель багатопрофільного ліцею № 99; О. М. Фролова, вчитель багатопрофільного ліцею № 99; І. В. Верьовкіна, вчитель ЗНВК «Мала гуманітарна академія»; О. Б. Злотнікова, вчитель-методист ЗНЗ № 94; Ю. В. Лашина, вчитель ЗНВК «Основа»; Г. В. Яременко, вчитель-методист гімназії № 28; Ю. А. Мазурова, вчитель гімназії № 47; Ю. В. Мамчур, вчитель НВК № 67; Л. Г. Терещенко, вчитель ЗНЗ № 60 м. Запоріжжя; В. П. Михальченко, вчитель ЗОШ І–ІІІ ступенів № 11 м. Мелітополь.

Результатом роботи творчої групи стали:

– *Навчальний курс із біології та екології. 7–9 клас* (допрофільна підготовка) (авторський колектив);

– *Навчальний курс із біології та екології. 10–11 клас* (профільна підготовка) (авторський колектив);

– *Електронний курс із біології для учнів 10 класу; електронний курс із біології для учнів 11 класу; електронний курс із екології для учнів 10 класу* (В. П. Михальченко, учитель біології Мелітопольської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 11).

Дистанційні курси складаються з інформаційного та навчальних модулів. В інформаційному модулі представлене календарне планування; критерії оцінювання навчальних досягнень учнів; «спілкування» щодо практичних робіт; блог учителя; глосарій; список обов'язкової та додаткової літератури для учнів; список інформаційних джерел, використаних учителем; електронні підручники. Складові інформаційного модуля дають змогу більш ефективно спланувати та організувати роботу викладача (тренера) та учнів.

Матеріал навчальних модулів розподілений у логічній послідовності. Зміст і структура сприяють об'єднанню окремих знань у систему та зорієнтовані на розв'язання навчальних завдань. Структурування навчального матеріалу забезпечує їх інтеграцію і тим самим полегшує розуміння навчального матеріалу, сприяє розвитку мислення.

У кожному навчальному модулі розкрито основний зміст даної теми; внесені відеофрагменти; створено презентації. Запропоновані

завдання різноманітні та оригінальні, стимулюють розвиток творчих здібностей і пізнавальної активності учнів.

Практичну частину курсу складають лабораторні та практичні роботи, які є важливою складовою уроків природничого циклу. Після вивчення кожного розділу передбачені тестові завдання для перевірки рівня засвоєння отриманих знань, завдання для самоперевірки і т.п.

Курси можуть бути використані за кількома напрямами:

– авторський курс (тренерами виступають розробники та автори курсу);

– курс учителів-асистентів (будь-який вчитель має змогу зареєструватись на курсі та на його основі створити свій власний);

– тренажер (учні працюють із курсом самостійно).

Згідно з наказом облУОН від 26.04.2007 р. № 240 «Про впровадження регіональних курсів „Історія рідного краю“ і „Екологія рідного краю“» та наказів від 26.05.2008 р. № 229; 12.05.2009 р. № 250 «Про продовження впровадження регіональних курсів», у школах області було введене обов'язкове вивчення курсу «Екологія рідного краю» в 1–11 класах загальноосвітніх навчальних закладів в обсязі 1 година або 0,5 годин на тиждень за рахунок варіативної складової робочих навчальних планів шкіл та забезпечення викладання курсу «Екологія рідного краю» в гімназіях, колегіумах, ліцеях, спеціалізованих школах диференційовано. Вдосконалена та адаптована програма курсу (17 годин) «Екологія рідного краю» має Гриф «Схвалено Міністерством освіти і науки України».

Відповідно до наказу № 0769 від 11.12.2014 р. «Про підвищення кваліфікації педагогічних та керівних кадрів освіти Запорізької області на курсах та семінарах… у 2015 році», створена творча група вчителів, які викладають екологію та регіональний курс «Екологія рідного краю» з проблеми «Науково-методичне забезпечення регіонального курсу «Екологія рідного краю».

До складу творчої групи увійшли провідні фахівці області з біології та екології: А. В. Дєнєжкіна, вчитель багатопрофільного ліцею № 99; П. П. Каледін, вчитель гімназії «Контакт»; А. І. Кацаєва, вчитель НВК «Запорізька Січ»; І. В. Кречетова, вчитель багатопрофільного ліцею «Перспектива»; Н. Ф. Приходько, вчитель ліцею «Логос»; О. М. Фролова, вчитель багатопрофільного ліцею № 99 м. Запоріжжя; Н. М. Іванова, вчитель муніципального ліцею; Г. Я. Федулова,

вчитель ЗОШ № 3, м. Бердянськ; З. Ф. Єгорова, вчитель гімназії № 19; В. П. Михальченко, вчитель ЗОШ І–ІІІ ступенів № 11 м. Мелітополь; С. А. Дончик, вчитель Гуляйпільської ЗОШ І–ІІІ ступенів № 2 м. Гуляйполе; Т. І. Ружицька, вчитель Михайлівського НВК імені О. Т. Слободчикова Вільнянського району; Г. І. Сіра, вчитель Інзівської ЗОШ І–ІІІ ступенів Приморського району; С. О. Шевчук, вчитель Владівської ЗОШ І–ІІІ ступенів Чернігівського району.

Очікувані результати: розробка практичних робіт для основної школи та старшої школи.

На освітянському сайті ЗапоВікі продовжує свою роботу віртуальне МО вчителів екології (модератор І. О. Савіч).

Звертаємо Вашу увагу, що віртуальне методичне об'єднання вчителів екології перенесено на нову платформу ЗапоВікі (*режим доступу*: **http://zw.ciit.zp.ua**).

На даному ресурсі Ви можете ознайомитися з нормативною базою щодо викладання екології; науково-методичним забезпеченням курсів «Екологія» та курсу за вибором «Екологія рідного краю»; корисними посиланнями (предметними; робота на ЗапоВікі); матеріалами олімпіади з екології; апробацією навчальної літератури з екології; роботою обласних семінарів, творчих груп; конкурсами та ін.

Розпочато роботу щодо створення візиток та наповнення структури віртуального методичного об'єднання на новій платформі такими учасниками: м. Бердянськ, м. Мелітополь, м. Токмак; Бердянський, В. Білозерський, Василівський, Веселівський, Вільнянський, Гуляйпільський, Мелітопольський, Михайлівський, К.-Дніпровський, Приазовський, Приморський, Токмацький райони.

Нагадуємо всім іншим учасникам про необхідність активізувати роботу щодо наповнення та функціонування віртуальних районних методичних об'єднань.

Сподіваємося, що даний ресурс допоможе Вам успішно використовувати сучасні ІКТ у навчанні, спілкуванні та професійній діяльності.

Аналізуючи роботу МО вчителів екології та участь в олімпіаді з екології, зазначимо: 7–8 лютого 2015 року в м. Запоріжжя пройшов ІІІ (обласний) етап олімпіади з екології, в якому взяли участь 53 учні, 27 із них посіли призові місця.

Переможцями стали учні: гімназій № 107; 28; 45; 6; ЗНВК «Основа»; багатопрофільного ліцею № 99; ліцею «Перспектива»; спеціалізованої школи № 72; колегіуму «Мала гуманітарна академія» м. Запоріжжя; ЗОШ № 11 м. Бердянськ; гімназії № 5; ЗОШ № 20 м. Мелітополь; Андріївської спеціалізованої різнопрофільної школи Бердянського району; гімназії «Сузір'я» Василівського району; гімназії «Основа», Григорівської ЗОШ Пологівського району та Нельгівської ЗОШ Приморського району Запорізької області.

Переможцями III етапу та учасниками IV стали:

– *Валерія Пєшикова*, учениця 10 класу багатопрофільного ліцею № 99 Хортицького району м. Запоріжжя;

– *Наталія Дзизюк*, учениця 10 класу гімназії № 107 Комунарського району м. Запоріжжя;

– *Євген Мишкевич*, учень 11 класу Василівської багатопрофільної гімназії «Сузір'я»;

– *Юлія Соловйова*, учениця 11 класу гімназії № 28 Орджонікідзевського району м. Запоріжжя.

У заключному етапі V Всеукраїнської учнівської олімпіади з екології взяли участь 73 учні 10–11 класів із 24 областей України та м. Київ.

Команда Запорізької області у змаганнях виборола диплом *першого* ступеня (Валерія Пєшикова) та дипломи *другого* ступеня (Наталія Дзизюк, Євген Мишкевич); диплом *учасника* (Юлія Соловйова).

За підсумками олімпіади з екології підготовлено науково-методичний посібник «Проектно-дослідницька робота учнів з екологічної проблематики в школах Запорізької області: організація, методичний супровід та практика», автор та укладач І. О. Савіч, методист НМЦПО КЗ «ЗОІППО» ЗОР.

Науково-методичний посібник містить теоретичні та практичні матеріали, спрямовані на допомогу вчителям екології для роботи з обдарованими дітьми та формування екологічної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Посібник може бути використаний керівниками освітніх закладів, вчителями екології, батьками та учнями в процесі підготовки до Всеукраїнської учнівської олімпіади з екології.

Для забезпечення якісної екологічної освіти у травні 2015 року вченими та методистами КЗ «ЗОІППО» ЗОР був підготовлений та проведений обласний семінар «Проблеми підвищення якості екологічної освіти» для керівників РМО вчителів, які викладають екологію та регіональний курс «Екологія рідного краю».

Мета семінару полягала в розширенні знань учителів щодо проблем підвищення якості екологічної освіти; формуванні вміння керівників РМО планувати роботу методичного об'єднання на основі рекомендацій КЗ «ЗОІППО» ЗОР та індивідуальної орієнтованості екологічної освіти регіону.

На семінарі були розглянуті такі питання:

– проблеми підвищення якості екологічної освіти;

– аналіз роботи методичного об'єднання вчителів, які викладають екологію та екологію рідного краю;

– планування роботи вчителів, які викладають екологію та регіональний курс «Екологія рідного краю», на 2015–2016 н.р.;

– організація та супровід проектно-дослідницької роботи учнів.

Аналіз навчального процесу, всіх турів екологічної олімпіади, участь учителів екології в роботі творчих груп, анкетування слухачів на курсах підвищення кваліфікації засвідчують, що в Запорізькому регіоні достатньо розвинена система екологічної освіти й виховання.

Разом з тим, в організації екологічної освіти в області є низка проблем: перевантаження інформацією змісту освіти, недостатня практична спрямованість та ін.

Виходячи з вищезазначеного, рекомендуємо такі основні напрямки роботи РМО на наступний рік:

– усвідомлене перенесення отриманих теоретичних знань і практичних навичок методологічного і методичного компонентів у практичну педагогічну діяльність в цілому, що сприяє розвитку професійної компетентності вчителя;

– посилення практичної та дослідницької роботи з учнями й підготовка до участі в екологічних олімпіадах, конкурсах, роботі МАН;

– участь у науково-практичних конференціях, фестивалях, навчальних семінарах;

– проведення майстер-класів для своїх колег.

Орієнтовне планування роботи РМО вчителів екології на 2015–2016 н.р.:

І засідання

1. Аналіз стану викладання екології та регіонального курсу «Екологія рідного краю» за 2014–2015 н.р. в районі: здобутки та недоліки.

2. Аналіз роботи РМО вчителів, які викладають екологію та регіональний курс «Екологія рідного краю» за минулий рік та планування на 2015–2016 н.р.

3. Використання і робота віртуального МО (тренінг; керівник МО; вчитель інформатики).

4. Семінар «Організація і супровід проектно-дослідницької роботи учнів з екологічної проблематики».

ІІ засідання

1. Про підсумки шкільних олімпіад з екології та підготовка до районної, обласної олімпіади.

2. З досвіду роботи шкільних методичних об'єднань щодо підвищення професійного рівня вчителя екології (круглий стіл).

3. Про науково-дослідницьку роботу учнів з екології в школах району та участь у роботі МАН (звіт керівника РМО та обговорення).

4. Самоосвіта членів РМО в міжкурсовий період (круглий стіл).

ІІІ засідання

1. Підведення підсумків усіх етапів екологічної олімпіади та конкурсів. Розбір завдань Всеукраїнського етапу олімпіади (практичне заняття).

2. Моніторинг роботи вчителів на сайті ЗапоВікі.

Список використаних джерел:

1. Концепція екологічної освіти України // Директор школи. – 2002. – № 16. – С. 20–29.

2. Екологія 10–11 клас. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Природничо-математичний напрям. Екологічний профіль. – Київ, 2010.

3. Екологія. Навчальна програма для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Рівень стандарту – академічний рівень. – Київ, 2010.

4. Екологія : Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: профіл. рівень / *Л. П. Царик, П. Л. Царик, І. М. Вітенко*. – К. : Ґенеза, 2010. – 240 с.

5. Екологія : Підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту – академічний рівень / *Л. П. Царик, П. Л. Царик, І. М. Вітенко*. – К. : Ґенеза, 2011. – 96 с.

6. Збірник методичних розробок щодо організації дослідницької роботи в закладах освіти за напрямом «Сільське господарство» : [збірка] / за загальною редакцією доктора педагогічних наук *В. В. Вербицького*. – К. : АВЕРС, 2012. – 234 с.

7. Методика проведення науково-дослідницької роботи із старшокласниками (еколого-натуралістичний напрям) [збірка] / за заг. ред. д-ра пед. наук *В. В. Вербицького*. – Київ, НЕНЦ, 2013. – 149 с.

8. Основи спостережень за станом довкілля : навчально-методичний посібник / за заг. ред. к.б.н. *С. М. Панченка*, к.пед.н. *Л. В. Тихенко*. – Суми : Університетська книга, 2013. – 352 с.

9. Програма регіонального курсу «Екологія рідного краю» для 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. – Запоріжжя, 2011.

10. *Толстоухов А. В., Хилько М. І.* Екобезпечний розвиток: пошуки стратегем. 2-е вид. / *А. В. Тослстоухов, М. І. Хилько*. – К. : Знання України, 2007. – 332 с.

11. Технології навчання дорослих / Упоряд.: *О. Главник, Г. Бев*з. – К. : Главник, 2006.

12. *Савіч І. О.* Нові форми підвищення екологічної компетентності вчителів-природничників в системі післядипломної педагогічної освіти // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 47 : збірник наукових праць / за заг. ред. проф. *В. Д. Сиротюка*. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – С. 240–244.

13. www.zhu.edu.ua/mk_school/ Школа сучасних знань.

14. http://zw.ciit.zp.ua ЗапоВікі.

15. http://www.zhu.edu.ua/mk_school/course/view.php?id=98 Навчальний курс з біології та екології. 7–9 клас (допрофільна підготовка).

16. http://www.zhu.edu.ua/mk_school/course/view.php?id=199 Навчальний курс з біології та екології. 10–11 клас (профільна підготовка).

17. http://www.zhu.edu.ua/mk_school/course/view.php?id=89 Електронний курс з біології для учнів 10 класу.

18. http://www.zhu.edu.ua/mk_school/enrol/index.php?id=118 Електронний курс з біології для учнів 11 класу.

19. http://www.zhu.edu.ua/mk_school/course/view.php?id=88 Електронний курс з екології для учнів 10 класу.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ ІНФОРМАТИКИ В ОСНОВНІЙ ТА СТАРШІЙ ШКОЛІ

О. О. Собакар,
тел. 236-30-99,
ciit_zp@mail.ru

Викладання інформатики в основній та старшій школі

У 2015–2016 н.р. шкільний курс «Інформатика» буде мати таку структуру:

З метою розвантаження та удосконалення навчальної програми з інформатики для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, збільшення обсягу викладання основ алгоритмізації та програмування Наказом МОНУ № 585 від 29.05.2015 р. (http://old.mon.gov.ua/files/normative/2015-06-05/4057/nmo-585-2.pdf) внесено зміни у зміст курсу інформатики та вимоги до знань учнів.

Розподіл навчальних годин на вивчення розділів програми 5–9 клас

№	Назва розділу	Класи і кількість годин					Всього
		5 кл.	6 кл.	7 кл.	8 кл.	9 кл.	
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
1.	Інформація, інформаційні процеси, системи, технології	4	–	–	3	3	10
2.	Комп'ютер як універсальний пристрій для опрацювання даних	10	6	–	Скорочено на 1 годину 7	–	24

Продовження табл.

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
3.	Інформаційні технології	–	–	–	–	-	-
3.1.	Створення та опрацювання текстових документів	–	8	–	Додано 3 години 9	5	Додано 3 години 22
3.2.	Створення та опрацювання графічних зображень	9	–	–	Перенесено у 9 клас 0	Додано тему 6	15
3.3.	Створення та опрацювання об'єктів мультимедіа	–	4	–	7	–	11
3.4.	Створення та опрацювання мультимедійних презентацій	9	–	–	6	–	15
3.5.	Створення та опрацювання числових даних	–	–	8	Додано 2 години 12	–	Додано 2 години 20
3.6.	Система управління базами даних	–	–	–	–	Вилучено тему	0
4.	Комп'ютерні мережі	–	8	4	–	17	29
5.	Моделювання	–	–	Скорочено на 2 години 3	–	Скорочено на 2 години 6	Скорочено на 4 години 9
6.	Основи алгоритмізації та програмування	–	7	Додано 1 годину 9	Додано 3 години 13	Додано 6 годин 14	Додано 10 годин 43
7.	Розв'язування компетентнісних задач, виконання індивідуальних і групових навчальних проектів	–	–	8	Скорочено на 2 години 9	Скорочено на 1 годину 15	Скорочено на 3 години 32

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8
8.	Резерв	3	2	Додано 1 годину 3	Додано 1 годину 4	Додано 1 годину 4	Додано 3 години 16
	Усього	**35**	**35**	**35**	**70**	**70**	**245**

Оновлений текст програми дивіться на сайта МОН та сайті кафедри ІІТО.

Для учнів 5–6, 8–11-х класів чинними є такі нормативні документи:

• лист Міністерства від 22.05.2015 р. № 1/9-253 «Про структуру 2015/2016 навчального року та навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів»

• наказ Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 р. № 664 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 р. № 409»;

• наказ Міністерства освіти і науки України від 04.08.2014 р. № 895 «Про зміни до навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів»;

• лист Міністерства № 1/9-433 від 29.08.2014 р. «Рекомендації щодо забезпечення навчально-виховного процесу у 6 класі загальноосвітніх навчальних закладів у 2014/2015 навчальному році»;

• додаток до листа Міністерства № 1/9-433 від 29.08.2014 р. «Рекомендації щодо забезпечення навчально-виховного процесу у 6 класі загальноосвітніх навчальних закладів у 2014/2015 навчальному році»

• лист Міністерства освіти і науки України від 01.07.2014 р. № 1/9-343 «Про організацію навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах і вивчення базових дисциплін в основній школі»;

• лист Міністерства освіти і науки України від 24.05.2013 р. № 1/9-368 «Про організацію навчально-виховного процесу у 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі»;

• лист Міністерства освіти і науки України від 01.06.2012 р. № 1/9-426 «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін» (8–11 класи);

• методичні рекомендації щодо викладання курсу інформатики в 9 класі (Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, липень 2009, № 19-20-21);

• лист Міністерства освіти і науки України від 21.08.2010 р. № 1/9-580 «Інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення базових дисциплін у 2010/2011 навчальному році» (10 клас);

• інструктивно-методичні рекомендації МОНСМ України з інформатики (Інформаційний збірник 2011 р., № 22-24) (11 клас).

На сайті кафедри ІІТО в розділі Програми з інформатики для основної та старшої школи опубліковано перелік навчальних програм, які мають гриф Міністерства й за якими можна викладати курс інформатики в 5–11 класах у 2015–2016 н.р.

Нагадуємо, що програми «Обласного збірника програм з інформатики для варіативної складової навчальних планів – 2010», які були написані відповідно до Держстандарту 2004 року, отримали гриф Міністерства в 2013 році (Листи ІІТЗО з № 14.1/12-Г-56 по № 14.1/12-Г-65 від 13.02.2013 р.). Тому ЗНЗ Запорізької області можуть продовжувати працювати за цими програмами у 8–11 класах.

У розділі Основні підручники з інформатики сайту кафедри ІІТО наведено перелік основних підручників, зошитів та адреси веб-сайтів з методичними рекомендаціями та електронними матеріалами до підручників.

З метою професійної орієнтації учнів шляхом введення курсів за вибором, поглибленого вивчення предмета «Інформатика» на диференційованій основі у 8–9 класах може здійснюватися допрофільна підготовка.

У профільних загальноосвітніх навчальних закладах передбачається опанування змісту предмета «Інформатика» у 10–11 класах на різних рівнях: рівень стандарту, академічний рівень, рівень профільної підготовки.

При паралельному вивченні двох змістових ліній предмета «Інформатика» за рівнем профільної підготовки у журналі доцільно вести окремі сторінки для запису уроків і обліку рівня навчальних досягнень учнів для кожної з двох змістових ліній: інформатика

(ІКТ) та інформатика (ОАП), а семестрові оцінки виставляти на сторінці однієї з ліній за підсумками всіх тематичних оцінок за семестр з обох змістових ліній.

Про організацію викладання інформатики та використання НКК

При викладанні інформатики в усіх класах учитель самостійно добирає засоби та методи подання навчального матеріалу, визначає форму проведення практичних робіт (робота з елементами досліджень, спільна робота в Інтернеті, лабораторні роботи, проектні роботи, практикуми тощо). Використовувати в процесі навчання інформатики можна тільки те програмне забезпечення і навчально-методичну літературу, яку рекомендовано або схвалено МОН України.

З метою реалізації практичної спрямованості курсу інформатики, незалежно від профілю навчання, віку учнів комп'ютерна техніка повинна використовуватися на кожному уроці інформатики. При проведенні всіх навчальних занять з інформатики здійснюється поділ класів на дві групи, за наявності в кожній групі не менше 8 учнів (наказ МОНУ № 128 від 20.02.2002 р. «**Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах**»).

При організації навчально-виховного процесу і оснащенні навчального середовища в кабінеті інформатики слід керуватись Листом МОН України № 1/9-497 від 17.07.2013 р. «Про використання Інструктивно-методичних матеріалів з питань створення безпечних умов для роботи у кабінетах інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій загальноосвітніх навчальних закладів».

Відповідно до ДСанПіН 5.5.6.009-98 «Влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах», затверджених Постановою Головного державного санітарного лікаря України № 9 від

30.12.1998 р., матеріально-технічне оснащення кабінету інформатики передбачає наявність:

- санітарного паспорту кабінету інформатики;
- **паспорту кабінету інформатики на кожен НКК (додаток 1);**
- нормативних документів відповідно до переліку;
- кондиціонера;
- засобу аварійного відключення живлення комп'ютерного обладнання;
- мультимедійного проектора;
- класної (аудиторної) дошки (магнітна, маркерна);
- телефонної або виділеної ліній зв'язку з відповідною установою, яка надає послуги доступу до мережі Інтернет;
- настінного психрометра (або термометр і гігрометр);
- системи автоматичної пожежної сигналізації та переносних вогнегасників;
- системного програмного забезпечення.

Робоче місце учня, призначене для роботи з комп'ютером, комплектується одномісним столом і стільцем. Кабінет може комплектуватись додатково двомісними учнівськими столами і стільцями для проведення занять без використання комп'ютера.

Необхідно надавати перевагу люмінесцентним лампам для організації природного та штучного освітлення.

З метою унеможливлення доступу учнів до небажаного контенту, який несе загрозу їх морально-психічному здоров'ю, навчальний комп'ютерний комплекс повинен бути забезпечений безкоштовними фільтрами та брандмауерами:

- Интернет Цензор – http://www.icensor.ru/soft/;
- Безкоштовні брандмауери – http://ru.brothersoft.com/security/firewalls/;
- Безпека сім'ї Windows Live – http://explore.live.com/ windows-live-family-safety?os=winxp;
- Яндекс.DNS – http://dns.yandex.ua/

Рекомендації щодо ведення класного журналу, розробки календарного планування з інформатики

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 03.06.2008 р. № 498 «Про затвердження Інструкції з ведення клас-

ного журналу учнів 5–11 (12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів», визначено порядок ведення класного журналу та оцінювання навчальних досягнень учнів 5–11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Порядок ведення класного журналу:

• записи в журналі ведуться державною мовою;

• записи проводяться чорнилами (пастою) одного (чорного або синього) кольору, чітко й охайно;

• на сторінках журналу не допускаються будь-які виправлення. У разі помилкового або неправильного запису поряд робиться правильний, який засвідчується підписом керівника навчального закладу та скріплюється печаткою;

• відсутність учня (учениці) на уроці позначається літерою «**н»;**

• дата проведення занять записується дробом;

• у разі проведення здвоєних уроків (у тому числі семінарських занять) дата і тема кожного уроку (семінару) записуються окремо**;**

• усі записи щодо оцінювання різних видів діяльності та контролю роблять у формі називного відмінка: «І семестр», «ІІ семестр», «Скоригована», «Річна», «Навчальна практика»;

		05/09	Тематична	І семестр	Скоригована	15/01	Тематична	ІІ семестр	Скоригована	Річна	Навчальна практика
1											

• у графі «Зміст уроку» відповідно до календарного планування стисло записується тема уроку, контрольної, практичної, лабораторної роботи тощо;

• у графі «Завдання додому» стисло записується його зміст (прочитати, вивчити напам'ять, повторити тощо), параграфи (сторінки) підручника, номери завдань, вправ тощо.

• відповідно до листа МОНУ № 1/9-497 від 17.07.2013 «Про використання Інструктивно-методичних матеріалів з питань створення безпечних умов для роботи у кабінетах інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій загальноосвітніх навчальних закладів» первинний інструктаж перед кожним практичним заняттям у КІІКТ проводиться учителем інформатики за інструкціями з безпеки під час навчання відповідно до виконуваних робіт і реєструється в класному журналі на сторінці предмета у розділі про зміст уроку: «Інструктаж з БЖД».

№	Дата	Зміст уроку	Домашнє завдання
1.	05/09	Зміст уроку записується у відповідності до теми уроку в календарному плануванні	Вивчити розділ 1, § 1.1. Підготуватися до практичної роботи
2.	05/09	Практична робота № 1. Інструктаж з БЖД	Повторити розділ 1, § 1.1

• тривалість та періодичність навчальних занять, чисельність навчальних груп у кабінеті інформатики визначаються ДСанПіН 5.5.6.009-98:

• для навчання дітей 6 років роботі з ПК безперервні заняття в індивідуальному режимі не повинні бути більше 10 хвилин;

• для учнів ІІ–V класів – 15 хвилин;

• для учнів VI–VII класів – до 20 хвилин;

• для учнів VIII–IX класів – 20–25 хвилин;

• для учнів X–XI класів на 1-й годині занять до 30 хвилин, на 2-й годині занять – 20 хвилин.

Календарне планування

Програми, затверджені МОНУ або ОІППО, є для вчителя орієнтиром при складанні календарного плану. Вчителі інформатики можуть обрати власний підхід до структуризації навчального матеріалу, визначення послідовності його вивчення, а також методичних шляхів формування системи знань, умінь і способів діяльності, розвитку й соціалізації учнів. Учитель може вносити до 15% змін,

які стосуються порядку викладання тем та розподілу годин на вивчення тем.

Календарно-тематичне планування вчитель самостійно розробляє відповідно до навчальної програми й вимог Державного освітнього стандарту (без скорочень), особливостей навчального процесу в школі тощо. Тому календарними планами, створеними іншими вчителями, які пропонуються в навчально-методичних посібниках, журналах, Інтернет-порталах, користуватися не можна.

Календарно-тематичний план вчителя передбачає такі розділи:

- титульний аркуш;
- вступна частина;
- програмне й навчально-методичне забезпечення навчального плану;
- основні вміння й навички, які повинні бути сформовані в учнів по закінченню курсу;
- календарне планування з навчального предмета.

Відповідно до Державного стандарту середньої освіти, шкільний курс інформатики віднесено до галузі «Технологія», де провідним компонентом є спосіб діяльності. Тому навчальний час, який відводиться на вивчення курсу інформатики, потрібно розподіляти таким чином:

- 30% навчального часу відводиться на засвоєння теоретичних знань;
- 70% навчального часу відводиться на формування практичних навичок роботи з сучасною комп'ютерною технікою та ІКТ.

При вивченні курсу інформатики передбачається проведення різних видів практичної діяльності учнів: демонстраційних, тренувальних, практичних, лабораторних робіт, які спрямовані на відпрацювання окремих технологічних прийомів, а також практикумів – інтегрованих практичних робіт (проектів), орієнтованих на отримання цілісного змістовного результату. У практичних роботах потрібно передбачати використання актуального для учнів змістовного матеріалу й завдань з інших предметних областей.

Практичні роботи, зазначені в програмах, є обов'язковими для оцінювання. Інші види практичної діяльності учнів (демонстраційні, тренувальні роботи, практикуми, самостійні, контрольні роботи) оцінюються за рішенням учителя. Також доцільно в навчальному процесі, крім перевірки практичних навичок учнів, перевіряти й їх теоретичні знання, застосовуючи при цьому різні форми такої перевірки, у тому числі й тестові завдання.

Оцінювання навчальних досягнень учнів

Оцінювання навчальних досягнень учнів з інформатики здійснюється відповідно до загальних критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів та критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з інформатики:

- наказ МОНСМУ від 21.08.2013 р. № 1222 Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти (за стандартом 2011 року);
- наказ МОНСМУ від 30.08.2011 р. № 996 Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти.

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти. Затверджено. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 13.04.2011 р. № 329.

Про позакласну роботу з інформатики

Залучення вчителів до активного та ефективного використання ІКТ у своїй педагогічній діяльності сприяє розвитку позакласної роботи з інформатики у навчальних закладах.

У 2014–2015 н.р. до участі в I–III етапах Всеукраїнської учнівської олімпіади з інформатики було залучено 318 навчальних закладів (міських, сільських/селищних, спеціалізованих). Кількісні показники участі учнів у I–III етапах такі: I етап – 1906 учнів; II етап – 290 учнів; III етап – 59 учнів.

За результатами III етапу олімпіади традиційно високі результати показали учні Запорізького багатопрофільного ліцею № 99, Запорізької гімназії № 28, колегіуму «Елінт», ЗТЛ, Енергодарського багатопрофільного ліцею, Бердянської спеціалізованої школи № 16, Запорізької гімназії № 6, ЗБЛ «Перспектива», Запорізької ЗОШ № 29, Дніпрорудненської спеціалізованої школи I–III ступенів «Світоч», Запорізького ліцею № 34.

За підсумками III етапу та відбірково-тренувальних зборів була сформована команда, яка представляла Запорізьку область на IV (Всеукраїнському) етапі олімпіади з інформатики, що проходила в м. Херсон. Результати участі у Всеукраїнській учнівській олімпіаді з інформатики:

• М. М. Авраменко, учень 9 класу Запорізького багатопрофільного ліцею № 99 Запорізької міської ради Запорізької області – диплом I ступеня (вчитель І. Ю. Бандель);

• М. В. Мачула, учень 10 класу Запорізької гімназії № 28 Запорізької міської ради Запорізької області – диплом II ступеня (вчитель Ю. М. Кревсун);

• С. Ю. Шатов, учень 11 класу гімназії № 6 м. Запоріжжя – диплом II ступеня;

• Д. В. Семенченко, учень 10 класу Запорізької гімназії № 28 Запорізької міської ради Запорізької області (вчитель Ю. М. Кревсун);

• М. Г. Федоряка, учень 10 класу Запорізького технічного ліцею (вчитель Т. В. Ткаченко).

Двоє учнів нашої області брали участь у відбіркових тренуваннях щодо відбору команди на Міжнародну олімпіаду з інформатики.

З метою розвитку єдиного освітнього простору регіону, рівного доступу учнів до якісної освіти, проведення тренувальних, районних та обласних олімпіад з інформатики продовжує функціонувати віртуальна школа «ЮНий програміст» http://www.yun.zp.ua/ (керівник проекту Ю. М. Кревсун), яка дозволяє учням розширити свої знання в області програмування, набути досвіду вирішення завдань, взяти участь в Інтернет-олімпіадах, отримати кваліфіковану консультацію з питань програмування.

У 2014–2015 н.р. до участі в I–III етапах Всеукраїнської учнівської олімпіади з інформаційних технологій було залучено 337 навчальних закладів (міських, сільських/селищних, спеціалізованих). Кількісні показники участі учнів у I–III етапах такі: I етап – 2157 учнів; II етап – 148 учнів; III етап – 84 учні.

За результатами III етапу олімпіади високі результати показали учні Запорізької гімназії № 28, Енергодарського багатопрофільного ліцею, Запорізької ЗОШ I–III ступенів № 15, Запорізького класичного ліцею, Запорізької ЗОШ I–III ступенів № 23, Запорізького багатопрофільного ліцею «Перспектива», Запорізької гімназії

«Контакт», Запорізької гімназії № 93, КЗ «Василівська ЗОШ I–III ступенів № 3», Костянтинівського районного навчально-виховного об'єднання «Гімназія – Мала академія наук № 1 „Таврія"», Мелітопольської СШ I–III ступенів № 23, Мелітопольського НВК № 16, Запорізького колегіуму «Елінт», Запорізького багатопрофільного ліцею № 62, Запорізького ліцею № 34, Бердянської ЗОШ I–III ступенів № 1, Запорізького багатопрофільного ліцею № 99, Запорізької ЗОШ I–III ступенів № 29, Запорізького ліцею «Логос», КЗ «Василівська ЗОШ I–III ступенів № 1», КЗ «Дніпрорудненська СШ I–III ступенів „Світоч"», Нововасилівського НВК «Спеціалізована школа I–III ступенів позашкільний навчальний заклад „Гармонія"», Терпіннівської ЗОШ I–III ступенів, Світлодолинської ЗОШ I–III ступенів, КЗ «Мелітопольська спеціалізована школа-інтернат III ступеня „Творчість"».

За підсумками III етапу та відбірково-тренувальних зборів була сформована команда, яка представляла Запорізьку область на IV (Всеукраїнському) етапі олімпіади з інформаційних технологій, що проходила в м. Дніпропетровськ. Результати виступу:

• О. Р. Кібко, учениця 10 класу Запорізької гімназії № 28 Запорізької міської ради Запорізької області – I абсолютне місце серед всіх учасників олімпіади, диплом I ступеня (вчитель Т. А. Горбань);

• К. І. Шабаршова, учениця 10 класу багатопрофільного ліцею м. Енергодар – диплом III ступеня (вчитель О. А. Дятлова);

• О. О. Онбиш, учень 11 класу ЗОШ № 15 м. Запоріжжя (вчитель Т. В. Ткаченко).

З метою підготовки учнів до олімпіади з інформаційних технологій кафедрою інформатики та інформаційних технологій в освіті та вчителем інформатики Василівського району Л. С. Гаршиною розроблено дистанційний курс для вчителів та учнів «Рішення олімпіадних завдань з ІТ», які мають змогу дистанційно виконувати тренувальні вправи та тестові завдання, переглядати відеофрагменти, які супроводжують хід виконання завдань, отримати кваліфіковану консультацію.

З детальним аналізом участі учнів Запорізької області в олімпіадах з інформатики та ІТ можна ознайомитися на сайті кафедри ІІТО.

Звертаємо увагу відповідальних за організацію та проведення олімпіад, що подача заявок для участі в обласному етапі олімпіад з інформатики та інформаційних технологій, звітування про проведення I та II етапів олімпіади необхідно здійснювати у відповідності до Положення про всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з навчальних предметів, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт, олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової майстерності (Наказ МОНмолодьспорт № 1099 від 22.09.2011 р.).

У рамках Всеукраїнського фестивалю робототехніки «Robotica – 2015» команда «KODeti» Запорізького технічного ліцею брала участь у Всеукраїнській олімпіаді з робототехніки FLL «World Class» (вчитель Т. В. Ткаченко). Їх проект «Світ очима птахів» був визнаний суддями як кращий проект FLL сезону «World Class» і став переможцем у номінації «Визначний проект». Учні були нагороджені цінними подарунками та дипломами переможців.

З метою підвищення комп'ютерної грамотності дітей, ознайомлення із сучасними інформаційними технологіями, ком'ютерною технікою та літературою з 2009 року навчальні заклади Запорізької області є активними учасниками Міжнародного конкурсу «Бобер». До участі у Конкурсі цього року долучилося 6697 учнів (минулого року 6509) 2–11 класів 292 загальноосвітніх навчальних закладів (48%) Запорізької області, завдяки наполегливій праці 287 шкільних та районних координаторів (на 11% більше за 2013 рік). Запорізька область посіла четверте місце в Україні (після Львівської, Харківської, Дніпропетровської) за кількістю учасників та друге – за кількістю учасників на 1 тисячу населення.

Більше 300 учнів було залучено координаторами до участі в Конкурсі в загальноосвітніх навчальних закладах Ленінського, Шевченківського, Орджонікідзевського, Хортицького районів м. Запоріжжя та м. Мелітополь.

Найактивнішими учасниками Конкурсу виявились Запорізька гімназія № 28 (90 учасників на 100 учнів), Великобілозерський район (11 учасників на 100 учнів), м. Токмак (10 учасників на 100 учнів), Новомиколаївський район (9 учасників на 100 учнів), К.-Дніпровський (8 учасників на 100 учнів).

Серед шкіл-інтернатів активними учасниками Конкурсу стали: Бердянська загальноосвітня санаторна школа-інтернат I–III ступенів, Запорізька загальноосвітня школа-інтернат I–III ступенів № 4, Мелітопольська спеціалізована школа-інтернат III ступеня «Творчість», Запорізька спеціалізована школа-інтернат II–III ступенів «Січовий колегіум», Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат «Джерело», Новомиколаївська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат «Паросток», Кам'янсько-Дніпровська загальноосвітня санаторна школа-інтернат.

Найбільший відсоток участі загальноосвітніх навчальних закладів у Конкурсі в Жовтневому районі м. Запоріжжя, Великобілозерському, Новомиколаївському районах, м. Енергодар, Ленінському районі м. Запоріжжя.

Необхідно відзначити роботу вчителя інформатики Запорізької гімназії № 28 Т. А. Горбань за створену для Конкурсу задачу, яка була включена до конкурсного завдання Міжнародного рівня.

Детальний звіт про проведення Конкурсу розміщено на сайті кафедри інформатики та інформаційних технологій в освіті КЗ «ЗОІППО» ЗОР за адресою https://drive.google.com/file/d/0B4SfajyLiEe6dHV3SFVBTlA1TTA/view?usp=sharing

За підсумками заключного очного етапу Всеукраїнського дистанційного турніру з інформаційних технологій, який проходив на базі Фізико-математичного ліцею в м. Київ, команда Запорізької області успішно виступила на турнірі:

- Олександра Кібко, учениця 10 класу Запорізької гімназії № 28 Запорізької міської ради Запорізької області – диплом I ступеня, друге місце в загальному рейтингу (вчитель Т. А. Горбань);
- Кристина Шабаршова, учениця 10 класу багатопрофільного ліцею м. Енергодар – диплом III ступеня (вчитель О. А. Дятлова);
- Петро Величко, учень 6 класу Мелітопольської гімназії № 10, диплом учасника (вчитель Т. В. Маніта);
- Дмитро Деміденко, учень 11 класу Запорізької гімназії «Контакт» Запорізької міської ради Запорізької області, диплом учасника (вчитель Л. П. Чернова).

Організація методичної діяльності вчителів інформатики

Рівень викладання курсу інформатики в загальноосвітніх навчальних закладах залежить, у першу чергу, від професійності, досвіду, особистості вчителя інформатики. Курс інформатики в Запорізькій області викладають 948 учителів. Із кількісними показниками щодо освіти, стажу викладання, кваліфікаційної категорії, педагогічних звань вчителів інформатики можна ознайомитися на сторінці віртуального методичного об'єднання вчителів інформатики на порталі ЗапоВікі http://zw.ciit.zp.ua у розділі «Про єдині теми РМО вчителів інформатики Запорізької області в 2014–2015 навчальному році».

З метою забезпечення своєчасного інформування педагогів щодо викладання шкільного курсу інформатики, створення умов для вдосконалення фахової майстерності та обміну досвідом педагогів рекомендуємо всім вчителям інформатики відвідувати інформаційний сайт кафедри ІІТО за такими посиланнями:

• Нормативна база:
http://www.ciit.zp.ua/index.php/ourwork/informatic/informnormative

• Програми курсу:
http://www.ciit.zp.ua/index.php/ourwork/informatic/informprograms

• Кабінет інформатики:
http://www.ciit.zp.ua/index.php/ourwork/informatic/informoffice

• Оцінювання :
http://www.ciit.zp.ua/index.php/ourwork/informatic/informmarks

• Література:
http://www.ciit.zp.ua/index.php/ourwork/informatic/informlib

• На допомогу керівникам методичних об'єднань:
http://www.ciit.zp.ua/index.php/ourwork/informatic/informmetod

• Перелік редакцій педагогічної преси для відправлення методичних статей:
http://www.ciit.zp.ua/index.php/ourwork/informatic/informmetod

• Інформація про атестацію:
http://ciit.zp.ua/index.php/ourwork/informatic/informmetod/item/75-infatestacia

• Обмін досвідом:
http://www.ciit.zp.ua/index.php/ourwork/informatic/informexperience

• Позакласна робота:
– олімпіада з інформатики http://ciit.zp.ua/index.php/ourwork/olimpics/programs
– олімпіада з інформаційних технологій http://ciit.zp.ua/index.php/ourwork/olimpics/itolimp
– Міжнародний конкурс з інформатики та комп'ютерної грамотності «Бобер» http://ciit.zp.ua/index.php/ourwork/olimpics/olimpbeaver
– турнір Юних інформатиків http://ciit.zp.ua/index.php/ourwork/olimpics/turnirui

З метою вивчення системи роботи вчителів Запорізької області для підвищення навчально-виховного процесу, аналізу внутрішніх вимог, сприяння розвитку педагогічної творчості, професійної майстерності, підвищення якості навчання і виховання учнів, ефективності застосування сучасних форм і методів навчання щодо впровадження інформаційних технологій на платформі ЗапоВікі продовжує діяти віртуальне методичне об'єднання вчителів інформатики на двох платформах http://wiki.ciit.zp.ua (ЗапоВікі1), http://zw.ciit.zp.ua (ЗапоВікі2), яке дозволяє створити єдиний освітній інформаційний простір для кожного учасника. Необхідно відзначити функціональність, змістовність та частоту оновлення он-лайн ресурсів (блоги, Вікі-сторінки) районних методичних об'єднань Жовтневого, Ленінського, Комунарського, Вільнянського, Гуляйпільського, Пологівського районів, м. Мелітополь, м. Енергодар, м. Токмак.

Назва району	**Інтернет-адреса веб-ресурсу РМО вчителів інформатики**
1	***2***
Жовтневий район	https://clck.ru/9Vfdd
Заводський район	http://zavodosvita.blogspot.com
Орджонікідзевський район	http://www.ordgh-rmo.blogspot.com
Ленінський район	http://len-rmo.blogspot.com
Комунарський район	http://schoolblog23.blogspot.com
Хортицький район	https://clck.ru/9VfeG
м. Бердянськ	https://clck.ru/9VfeY
Бердянський район	https://clck.ru/9Vfea
Василівський район	https://clck.ru/9Vfec
Веселівський район	https://clck.ru/9Vfeg

Продовження табл.

1	2
Вільнянський район	http://informatikavoln.blogspot.com
Гуляйпільський район	http://gpinf.blogspot.com
Запорізький район	http://rmo-zap.blogspot.com
м. Мелітополь	http://melmoinfo.at.ua
Мелітопольський район	http://metod-kabmelit.at.ua
Оріхівський район	http://orihmoinform.blogspot.com
Пологівський район	https://clck.ru/9Vffj
Приазовський район	http://priarmoinfo.blogspot.com
м. Енергодар	http://raysveta.blogspot.com
м. Токмак	http://tokmak-teach.blogspot.com
К.-Дніпровський район	http://rmo-informatika-kamenka-dneprovskaja.blogspot.com
Куйбишевський район	https://clck.ru/9Vfiv

Накопичення досягнень, відстеження професійного прогресу, представлення діяльності і професійного розвитку вчителів інформатики сприяло розвитку електронної творчої лабораторії на платформі ЗапоВікі, яка являє собою сукупність різноманітних видів робіт вчителя, що відображують усі сторони його діяльності та Інтернет-підтримку.

Створення електронної творчої лабораторії дозволяє проаналізувати роботу вчителя в міжатестаційний період, а саме: участь у семінарах, творчих групах, круглих столах, форумах, конференціях, фахових конкурсах, методичних виставках, представлення власного творчого звіту роботи (матеріали уроків, виховних та позакласних заходів, фото- та відеоматеріалів), досягнень учнів, друкованих та електронних публікацій.

Відповідальним за інформатизацію та керівникам РМО вчителів інформатики рекомендуємо звернути увагу на:

• створення/перенесення візитки учасника МО на нову платформу ЗапоВікі;

• створення/перенесення творчої лабораторії вчителя інформатики на нову платформу ЗапоВікі та приєднання до групи https://clck.ru/9WEWc

• сертифікацію матеріалів на порталі ЗапоВікі http://zw.ciit.zp.ua/index.php/Сертифікація_матеріалів

• змістовне наповнення та частоту оновлення Інтернет-ресурсів районних методичних об'єднань.

Запрошуємо вчителів інформатики об'єднуватись в спільноти за інтересами:

• Сообщество учителей информатики Запорожской области «Использование свободного ПО в учебном процессе»;

• КЛИП (клуб любителей интересно программировать) Марафон «Изучаем Скретч вместе»;

• Блог фасилітаторів програми Intel «Шлях до успіху».

З метою підвищення творчої активності педагогічних кадрів, особистісного та професійного зростання вчителів інформатики, що прагнуть вдосконалювати рівень власної науково-методичної та професійної підготовки, кафедрою інформатики та інформаційних технологій в освіті та представником кафедри менеджменту освіти та психології КЗ «ЗОІППО» ЗОР було сформовано групу вчителів, які виявили бажання брати участь у Школі педагогічної майстерності вчителя інформатики (далі ШПМВІ).

До складу зазначеної групи ввійшло близько 27 вчителів інформатики.

Реалізація роботи ШПМВІ здійснюється в очно-дистанційній формі, яка включає очні заняття в межах роботи постійно діючого семінару «Проектування індивідуального освітньо-професійного маршруту підвищення професійної майстерності вчителя-інфор-

матики», виконання самостійних робіт та участь в активному дистанційному спілкуванні (форуми, чати, он-лайн-консультації) в онлайн спільноті. З матеріалами семінарів можна ознайомитися на сайті дистанційного навчання http://do.ciit.zp.ua/

Залучення слухачів ШПМВІ до роботи в дистанційному форматі здійснюється в середовищі Moodle, яке дозволяє проводити різні форми опитування та анкетування, додавати та редагувати набір зв'язаних веб-сторінок (шкільні сайти, авторські блоги), здійснювати взаємодію з різними професійно зорієнтованими навчальними ресурсами та активними елементами на інших веб-сайтах, зберігати й систематизувати корисні для професійного розвитку інформаційні ресурси.

Саме дистанційна форма дозволяє систематично й своєчасно ставити перед вчителями фахові завдання підвищеної складності, здійснювати їх обробку, оцінювання; ознайомлювати учасників ШПМВІ з відгуками на представлені матеріали тощо.

Також звертаємо увагу, що в оновленій програмі для 5–9 класів розширено розділ «Основи алгоритмізації та програмування», це потребує відповідного підвищення кваліфікації вчителів інформатики з цього напряму. Рекомендуємо врахувати це при плануванні роботи районних методичних об'єднань.

Рекомендуємо у 2015–2016 н.р. орієнтувати роботу методичних об'єднань вчителів інформатики на:

1) системну та цілеспрямовану роботу щодо розвитку фахової компетентності вчителів інформатики;

2) щорічне навчання вчителів інформатики на різноманітних тренінгах, майстер-класах, практикумах з метою систематичного оновлення фахових знань;

3) роботу щодо запровадження електронного портфоліо вчителів інформатики, створення авторських та тематичних блогів вчителів;

4) розбудову районних та міських освітніх он-лайн-ресурсів з метою розвитку віртуальних педагогічних спільнот;

5) залучення вчителів інформатики до участі в конкурсах, фестивалях, виставках;

6) щорічне підвищення рівня фахової підготовки вчителів інформатики, використовуючи для цього різні форми навчання;

7) сприяння отриманню педагогічними працівниками Запорізької області другої вищої освіти за спеціальністю «вчитель інформатики»;

8) забезпечення проведення тренінгів з методичних питань викладання інформатики в початковій школі;

9) проведення майстер-класів, тренінгів та практикумів для вдосконалення навиків алгоритмізації та програмування як учнів, так і вчителів;

10) розвиток дистанційної форми навчання для вчителів інформатики;

11) продовження роботи віртуальних методичних об'єднань вчителів інформатики, подальшу розбудову веб-ресурсів, створених на підтримку їх діяльності («Юний програміст», «Школа сучасних знань», «Дистанційна школа з ІТ», «Інформатика з Азов» тощо);

12) продовження роботи «Школи педагогічної майстерності» та творчих лабораторій вчителів інформатики, започаткування роботи авторських майстерень в он-лайн-форматі;

13) узагальнення передового педагогічного досвіду роботи кращих вчителів інформатики, розміщення матеріалів на обласній онлайн-карті передового педагогічного досвіду.

14) направлення діяльності учнів у позаурочний час для розвитку їх творчого потенціалу, креативного мислення, використовуючи для цього гурткову роботу, участь у різноманітних конкурсах, турнірах, олімпіадах з інформатики та ІКТ.

Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

2015–2016 навчальний рік

Дисципліни художньо-естетичного циклу

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

О. М. Сирцова,
тел. 233-51-75

Мистецтво, як форма суспільної свідомості, що акумулює та культивує систему світоглядних уявлень та ціннісних орієнтацій людства, є унікальним засобом впливу на особистість. Протягом тисячоліть тривають наукові дискусії про його роль у формуванні творчої, художньої та інтелектуальної особистості. Як специфічно-художня форма відображення світу, мистецтво неодноразово виступало засобом гармонізації душевного стану людини, було надійним джерелом духовного становлення особистості і розглядалося як обов'язкова компонента навчання та виховання молодого покоління.

Сучасне навчання, і мистецьке, зокрема, ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного підходів, визначених в основних нормативних документах освіти – державних стандартах, навчальних планах, програмах.

Початкова школа

2015–2016 н.р. – четвертий рік упровадження нових навчальних програм для початкової школи, створених відповідно до нового Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого Постановою КМУ № 462 від 20.04.2011 р. Відповідно, вивчення мистецьких дисциплін у 1–3 класах здійснюватиметься **за новими навчальними програмами, затвердженими** МОН України (наказ від 12.09.2011 р. № 1050): **«Музичне мистецтво»** авт. Л. Хлєбнікова, Л. О. Дорогань, І. М. Івахно, Л. Г. Кондратова, О. В. Корнілова, О. В. Лобова, Н. І. Міщенко; **«Мистецтво»** авт. Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Н. В. Очеретяна, О. М. Дмитренко.

Програми розміщені на веб-сайті Міністерства освіти і науки України, видруковані у видавництві «ВД „Освіта"», 2012 р. та фахо-

вому науково-методичному журналі «Мистецтво та освіта» (№№ 1–4 за 2012 рік).

Звертаємо увагу на те, що відповідно до Типових навчальних планів для початкової школи з вивченням російської чи іншої мови національної меншини, спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземних мов (додатки 2–5 до наказу МОН молоді, спорту від 10.06.2011 р. № 572) на вивчення предметів художньо-естетичного циклу передбачено 1 навчальна година. Проте, **для повної реалізації вимог державного стандарту початкової загальної освіти (освітня галузь «Мистецтво») рекомендуємо** використовувати додатково 1 годину за рахунок варіативної складової навчального плану.

Учителю слід пам'ятати, що в початковій школі у дітей переважає образне мислення, тому **основне місце має бути відведено ігровим методам і прийомам роботи з дітьми**: ситуаційно-рольовим, сюжетно-рольовим іграм; методам аналізу життєвих ситуацій і привчання; ігровим методикам щодо виявлення самооцінки; іграм-драматизаціям, інсценуванню, іграм-бесідам, іграм-мандрівкам; екскурсіям; ігровим вправам, колективним творчим проектам, практичним музикуванням тощо.

Методи розвитку музичного сприймання у молодших школярів: метод вибору підхожих визначень; метод порівняння; метод варіювання; метод музичних колекцій; ігровий метод; метод пластичного інтонування; метод асоціативного пошуку (із використанням образотворчого мистецтва); метод проблемних ситуацій; метод дискусій тощо.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 1222 від 21.08.2013 р. «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти», оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи з дисципліни «Музичне мистецтво» здійснюється тільки вербально.

Основними принципами безбального навчання є: критеріальність; пріоритет самооцінки; безперервність; гнучкість і варіативність інструментарію оцінки; поєднання якісної та кількісної складових оцінки; природність процесу контролю та оцінки.

Недопустимою є заміна оцінок іншими зовнішніми атрибутами (зірочками, квіточками, прапорцями тощо), оскільки при цьому функцію оцінки бере на себе цей предметний малюнок і ставлення дитини до нього ідентичне ставленню до оцінки в балах.

З метою підвищення якості викладання навчальних предметів художньо-естетичного циклу у початковій школі, ***під час комплектації педагогічних працівників*** рекомендується ***передбачити годинне навантаження з музики, образотворчого мистецтва та інтегрованого курсу «Мистецтво» насамперед учителів, які мають спеціальну освіту за дипломом (учитель музики, вчитель образотворчого мистецтва).***

Основна школа

З 2012–2013 навчального року розпочався поступовий перехід основної школи на новий зміст освіти, визначений Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти (затверджений постановою КМУ від 23 листопада 2011 р. № 1392). **Звертаємо увагу**, що, відповідно до нових Типових навчальних планів, затверджених наказом МОН України від 03.04.2012 р. № 409, освітня галузь «Мистецтво» реалізується навчальними предметами «Образотворче мистецтво», «Музичне мистецтво» або інтегрованим курсом «Мистецтво», **рішення про що приймає загальноосвітній навчальний заклад**.

У 2015–2016 н.р. на новий зміст навчання переходять учні 7 класів, які навчатимуться за новою навчальною програмою **«Мистецтво»** (авт. Л. Масол, О. Коваленко, Г. Соцька, Г. Кузьменко, Ж. Марчук, О. Константинова, Л. Паньків, І. Гринчук, Н. Новікова, Н. Овіннікова), що розміщена на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, та видрукована у фаховому науково-методичному журналі «Мистецтво та освіта» (№№ 1–2 за 2013 рік).

Структура програми «Мистецтво» забезпечує цілісність змісту мистецької освіти в основній школі. Програма складається з блоків відповідно до навчальних предметів: «Музичне мистецтво» і «Образотворче мистецтво» або інтегрований курс «Мистецтво».

Програма побудована за тематичним принципом. Логічна послідовність тем за роками навчання (однакова і для автономного

викладання музичного та образотворчого мистецтва, і для інтегрованого курсу) охоплює такі ключові естетичні категорії, як ***види, жанри, стилі*** мистецтва. Спільна тематика кожного року розподіляється на окремі теми варіативно, адже змістове наповнення конкретизується відповідно до специфіки кожного з блоків програми.

У кожному з блоків програми висвітлено зміст і вимоги кожного з навчальних предметів освітньої галузі, а також визначено компетентності, що діти набувають на кінець кожного навчального року відповідно з кожного навчального предмета.

Програма передбачає творче ставлення вчителя до змісту і технологій навчання, поурочного розподілу навчального художнього матеріалу. Він має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та співу, орієнтуючись на навчальну тематику та критерій їх високої художньої якості, а також розробляти художньо-практичні й ігрові завдання для учнів, враховуючи програмні вимоги, мету уроку, дбаючи про цілісну драматургію уроку.

Звертаємо увагу на те, що відповідно до Типових навчальних планів для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов, з поглибленим вивченням предметів технічного (інженерного) циклу, спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, класів з поглибленим вивченням окремих предметів (додатки № 3, 4, 5, 8 до наказу МОН України від 03.04.2012 р. № 409 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня») на вивчення предметів художньо-естетичного циклу передбачено 1 навчальну годину. З **метою повної реалізації вимог освітньої галузі «Мистецтво» Державного стандарту рекомендуємо** використовувати додатково 1 годину за рахунок варіативної складової навчального плану.

Учні 8 класів у 2015–2016 н.р. продовжуватимуть навчатися за навчальними програмами «Музичне мистецтво. 7–8 кл.» (авт. Б. Фільц та ін.), «Мистецтво. 7–8 кл.» (авт. Л. Масол та ін.) (вид. «Перун», 2005 р.).

Наголошуємо на тому, що навчальна діяльність учнів з дисциплін художньо-естетичного циклу в 1–8 класах може проводитись у різних формах, проте примусове виконання учнями письмових домашніх завдань, написання рефератів тощо є недоцільним і несприятливим для організації творчої мистецької діяльності.

Відповідно до Державного стандарту початкової школи, метою освітньої галузі «Мистецтво» є формування і розвиток в учнів комплексу ключових, міжпредметних і предметних компетентностей у процесі опанування художніх цінностей та способів художньої діяльності шляхом здобуття власного естетичного досвіду. Мета художньо-естетичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах полягає в тому, щоб у процесі сприймання, інтерпретації творів мистецтва і практичної художньо-творчої діяльності формувати в учнів особистісно-ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва, розвивати естетичну свідомість, загальнокультурну і художню компетентність, здатність до самореалізації, потребу в духовному самовдосконаленні. Зміни у змісті та організації освіти спрямовані на пошук нових способів структурування його системи, оновлених методів викладання, що спираються на самостійну пізнавальну активність учнів, спрямованих на придбання здатності самостійного опрацювання інших поглядів, ходу думки, самостійної постановки та вирішення проблем, перш за все, у колективній роботі, групової дискусії і т.п. Досягнення цього вбачаємо в можливості застосування у навчально-виховному процесі інноваційних освітніх технологій, методик та методів. Тому рекомендуємо розглянути можливість використовувати REAL – релаксивно-активне викладання курсу та арт-технологій.

REAL-технологія або, як її ще називають, біоадекватна технологія побудована на принципі *«Nihil est in intellectu, quod non fuit in sensu» (Нема нічого у свідомості того, чого б не було у відчутті)*. Дана методика орієнтована на розвиток цілісного мислення людини, на формування вміння мислити образами, тобто природним способом. Біоадекватная методика є частиною біоадекватної технології, спрямованої на візуалізацію інформації, роботу зі знаковими системами всередині самої людини. Метою даної освітньої технології є розкриття потенційних можливостей і творчих ресурсів особистості як умови розвитку цілісного мислення педагогів та школярів. Цілісний екологічно здоровий тип мислення заснований на усвідомленому сукупному володінні логічним і образним мисленням.

Біоадекватна технологія викладання дозволяє використовувати на уроці всі розумові процеси, режим «комфортної роботи», коли в процес пізнання включаються центри задоволення людського

організму на новому етапі уроку – релаксації. Вчені-фізіологи довели, що в процесі релаксації, що є невід'ємною частиною біоадекватної технології, біоритм головного мозку становить 10–12 коливань в секунду – максимально сприятливий режим періоду для сприйняття інформації. Сприйняття навчальної інформації закріплюється в активному режимі – це наступний етап у процесі пізнання. Таким чином, на першому етапі – сенсорно-моторному – презентується образ досліджуваного явища, відбувається апелювання до чуттєвого переживання інформації. Другий етап – візуалізація – це символьний етап уроку, коли в учня відбувається «згортання» чуттєво-логічної інформації шляхом накладення її на якийсь образ. Особливість використання біоадекватної методики полягає в тому, щоб поєднати узагальнені уявлення учня про художній образ та індивідуальні образні асоціації щодо внутрішнього світу художника, його бачення, його погляду на епоху. Образне мислення включає в себе три розумових процеси: 1) процес створення образу; 2) процес оперування ним; 3) процес орієнтації в просторі. На третьому етапі – логічному – відбувається закріплення цього образу в логічних структурах. На четвертому етапі – лінгвістичному – відбувається креативне використання мисленнєвого образу в мовно-мисленнєвій діяльності.

При біоадекватному викладанні учень не отримує наочний посібник у готовому вигляді, а сам його створює у своїй уяві, відображаючи потім побачену мисленнєву форму на папері і розташовуючи на неї отриману від педагога навчальну інформацію в строгій алгоритмічній послідовності.

Таким чином, за формою дана методика – релаксаційно-активна, в якій етапи релаксації (накопичення інформації, робота правої творчої півкулі в стані спокою) чергуються з етапами активності (тренування лівої півкулі: логіка, аналіз, синтез інформації). Біоадекватний метод полягає в розумному розчленуванні навчального матеріалу та створенні цілісної системи знань з конкретної дисципліни.

Орієнтовна структура уроку з використанням біоадекватної методики навчання містить такі етапи: мотивація та актуалізація опорних знань – фронтальне опитування, повторення, перевірка домашнього завдання тощо – 5 хвилин (активність); введення но-

вого матеріалу – 10 хвилин (релаксація); обговорення, малювання – 10 хвилин (активність); прослуховування нового матеріалу – 5 хвилин (релаксація); розв'язання задач з нового матеріалу, рефлексія – 15 хвилин (активність).

Мистецтво здатне відновити внутрішні сили учнів, підтримати і навіть прискорити темп їх загального та інтелектуального розвитку, забезпечити стійкість емоційного стану, з'єднати дух, душу і тіло мислячої людини. Арт-урок часто йде за алгоритмом «що буде, якщо ...» Учні можуть спілкуватися, допомагати один одному, міркувати, слухати свій внутрішній голос і самовиражатися.

Поки чітко позначилися три варіанти арт-уроків: побудова на одному виді мистецтва, коли за законами жанру діють і вчитель, і учні; включення елементів мистецтва як засобів діяльності вчителя; використання окремих елементів різних жанрів і видів мистецтв як способів організації пізнавальної діяльності дітей. В основі арт-технологій, застосовуваних у педагогіці і психології, лежить використання технік і прийомів арт-терапії. Вперше термін «арт-терапія» був ужитий А. Хіллом у 1938 році. В даний час, крім цього терміну, можуть використовуватися близькі за значенням назви: «терапія творчістю», «арт-терапевтичні технології», «арт-психологія», «креативна терапія», «терапія творчим самовираженням». Близьке за змістом визначення дає М. Кісельова, відзначаючи, що арт-терапія є методом, пов'язаним з розкриттям творчого потенціалу індивіда, вивільненням його прихованих енергетичних резервів і, в результаті, знаходженням їм оптимальних способів вирішення своїх проблем.

Предметним полем арт-педагогічного впливу є, насамперед, чуттєво-емоційна сфера особистості: процеси емоційної децентрації, рефлексивних здібностей та емоційно-вольової регуляції, невербально-комунікативної культури. Іншими словами, розвиток сенсорної культури особистості – одне з основних завдань арт-педагогіки. Слід чітко сформулювати специфічні ознаки арт-педагогіки: використання в освітньому процесі зображальних засобів мистецтва; домінування діалогу педагога з учнями в освітньому процесі; спільна художня творчість педагога та учня, яка «вплетена» в різноманітні види навчальної діяльності; «включеність» творів мистецтва при вивченні різних предметів (освоєння програм-

ного матеріалу на внутрішньому, глибинному рівні сприйняття інформації).

У структурі кожного арт-заняття повинні чітко прослідковуватися дві складові частини. Перша – невербальна, творча, неструктурована, де основним видом діяльності є сам процес творчості. Друга частина – вербальна інтерпретація створених зображень, асоціацій, емоцій та почуттів, що виникали в процесі роботи. Таким чином, структура даного заняття повинна складатися з таких етапів: 1) налаштування на роботу («розігрів»); 2) активізація різних чуттєвих сфер (зорової, слухової, смакової, нюхової, тактильної, кінетичної) та актуалізація візуальних, аудіальних і кінестетичних образів (як варіант – застосування елементів медитації у поєднанні із музичним супроводом); 3) індивідуальна (групова) творча робота; 4) етап вербалізації; 5) заключний етап – рефлексивний аналіз.

Прикладом застосування на уроках музичного мистецтва зазначених методик є відкритий урок вчителя-методиста Мелітопольської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 13 Л. Федоренко на тему «Взаємодія музики з іншими видами мистецтва» (додаток 1).

Додаток 1

Відкритий урок з музичного мистецтва з використанням елементів Real методики та техніки «колаж» як одного з методів арт-терапії

Тема уроку: ВЗАЄМОДІЯ МУЗИКИ З ІНШИМИ ВИДАМИ МИСТЕЦТВА.

Тип уроку: закріплення нового матеріалу.

Форма уроку: круглий стіл, робота в групах.

Мета уроку: сформувати в учнів уявлення про виражальні та зображальні можливості музики на прикладі фрагменту балету С. Прокоф'єва «Попелюшка».

Завдання уроку: 1) *навчальні*: збагачення уявлення учнів про балет; узагальнення знань учнів про поняття виразності й зображальності в музиці; *2) розвивальні*: активізація творчого потенціалу

учнів; 3) *виховні*: формування вміння працювати в колективі та уміння приймати рішення на основі альтернативних думок; уміння вести діалог; 4) *психологічні:* надання допомоги дітям у подоланні сором'язливості й невпевненість у власних силах; визначенні кола емоцій, характерних для переживань у схожих ситуаціях, усвідомленні, що негативні переживання не унікальні, а характерні для всіх людей.

Технічне оснащення: стереосистема.

Дидактичні матеріали: портрет композитора С. Прокоф'єва; аркуші ватману; газети, журнали, листівки; олівці, фломастери, клей, ножиці; музичні записи.

Музичний репертуар: «Музика» сл. І. Боровик, муз. Ю. Рожкова.

ХІД УРОКУ:

1. **Організаційний етап**. Музичне привітання.
2. **Актуалізація знань.**

Учитель музичного мистецтва:

— Діти, на минулому уроці ми з вами познайомилися з дивовижним світом балету. Дорогу в цю казкову країну нам показав російський композитор Сергій Сергійович Прокоф'єв. Хто пам'ятає, як називається його балет? («Попелюшка») Сьогодні ми відвідуємо цю країну ще раз і за допомогою технічного прийому образотворчого мистецтва «Колаж» створимо «Карту емоцій Попелюшки».

Учитель музичного мистецтва: Давайте коротенько згадаємо зміст уривка з балету, який ми слухали минулого разу (*уведення казки в урок методом пригадування*). Які моменти зображені в балеті? (Поїздка на бал, сцена балу, бій годинника, втеча з балу й кінець перетворень).

Поділ учнів на групи.

3. **Основний етап.**

3.1. Створення мисленнєвого образу.

— Зараз ми з вами послухаємо уривок з балету «Попелюшка» С. Прокоф'єва. Закрийте очі та спробуйте уявити, які **предмети** зображені в музиці? *Прослуховування музичного уривка з балету.*

— Я даю вам 1 хв на обговорення. Напишіть предмети на аркушах й один представник групи прикріпить їх на дошку.

Обговорення: діти називають зображені в музиці предмети.

Відповіді записуються на дошці (наприклад: зал у палаці, сходи, годинник).

Учитель музичного мистецтва: А тепер я ввімкну музику ще раз, а ви подумайте, які **почуття**, **емоції** відчувала Попелюшка: дорогою на бал, на самому балі, коли почула бій годинника, бігла сходами, під'їжджала карета, чари закінчилися й бальна сукня перетворилася в лахміття, верталася назад додому через ліс? *Друге прослуховування музичного уривка з балету.*

Обговорення 1 хв. Записуємо відповіді дітей на дошці: надія, наснага і т.д.

3.2. Візуалізація образу.

Учитель музичного мистецтва: Спробуємо з'єднати намальовані предмети з визначенням емоцій і переживань Попелюшки, подивимося, що в нас вийде: *дорогою вона відчувала надію, у залі вона відчувала натхнення, бій годинника викликав почуття страху, у сукні вона була найщасливішою і т.д.*

Учитель музичного мистецтва: А зараз ми з вами будемо виконувати дивну роботу: використовуючи всі наявні матеріали, які лежать перед вами, ми спробуємо зобразити Дорогу, якою пройшла Попелюшка!

3.3. Узагальнення та систематизація інформації: *виготовлення групового колажу «Карта емоцій Попелюшки».*

1. Для початку ви повинні підібрати й вирізати з газет, журналів, листівок ті предмети й емоції, які записані в нас на дошці. Можливо, вам захочеться вирізати щось ще, що приверне вашу увагу й доповнить загальну картину.
2. Потім, розташуєте вирізані картинки на ватмані, але відразу не приклеюйте! Подивіться на них, визначте краще місце для кожної.
3. Приклейте картинки відповідно до предметів і емоцій Попелюшки (як робили на дошці: дорогою вона відчувала надію, у залі палацу – захоплення і т.д.).
4. Потім малюйте дорогу, що з'єднує всі предмети й емоції, які відчувала Попелюшка.
5. Подивіться на картину, що вийшла, може вам захочеться додати чогось ще на цій Дорозі для більшої яскравості переживань? Можна приклеїти шматочки тканини, намистини, дещо домалювати і т.д.

Робота виконується колективно під музичний супровід. Захист робіт груп.

Учитель музичного мистецтва: Подивіться, який великий шлях пройшла Попелюшка і як змінювалися її переживання на цьому шляху!

4. Рефлексія. Проводиться шляхом постановки вчителем питань на осмислення виконаної роботи:

— Чи сподобався Вам процес роботи? Які почуття під час роботи Ви відчули?

— Чи знайомі вам почуття, які відчула Попелюшка?

— Коли, за яких обставинах ви відчували схожі емоції?

— Чому навчилася Попелюшка? Що ви довідалися про себе й про навколишній світ?

— Чим закінчилася казка? Які почуття відчувала при цьому Попелюшка?

— Які висновки ми можемо зробити, аналізуючи емоції Попелюшки, які вона відчувала у різних життєвих ситуаціях (у житті необхідно вміти управляти емоціями).

Вчитель музичного мистецтва:

— Провівши аналіз, ми робимо висновок, що негативні емоції не унікальні, їх відчувають усі люди, вони тимчасові й швидко минають, з ситуацій, які призводять до таких емоцій завжди можна знайти вихід. Головне – навчитися управляти своїми емоціями, розкритися й прийняти все нове у своєму житті. Ми можемо подивитися, куди нас приведе дорога, а можемо самі обрати свій шлях. Діти, ми ще раз познайомилися з дивним балетом С. Прокоф'єва «Попелюшка». Скажіть, чи важко було вам зрозуміти, про що розповідала музика без слів? Чи потрібні вам були слова для того, щоб зрозуміти, що відчуває Попелюшка?

5. Підсумок уроку.

Учитель музичного мистецтва:

— Ось який чудовий і чарівний світ балету! Така чудова сила музики! Вона може не тільки виражати, але й зображати!

Ми ще не раз побуваємо в цій чарівній країні, а зараз прийшов час повертатися.

Ми скажемо казці: *«До нових зустрічей!» (вихід з казки), і* на прощання виконаємо пісню «Музика» сл. І. Боровик, муз. Ю. Рожкова.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ТА КРЕСЛЕННЯ У 2015–2016 Н.Р.

А. Ф. Лукачевич,
тел. 222-25-85

Методичні рекомендації щодо вивчення образотворчого мистецтва та креслення в 2015–2016 н.р. підготовлено на основі положень, визначених Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392), Концепцією художньо-естетичної освіти і виховання та інших інформаційно-аналітичних нормативних документів, затверджених і рекомендованих Міністерством освіти і науки України.

У системі сучасної освіти образотворче мистецтво розглядається як невід'ємний компонент загальної освіти учня. Сучасне навчання, і мистецьке зокрема, ґрунтується на засадах особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів, що визначені в основних нормативних документах освіти – Державних стандартах, навчальних планах, програмах. Підвищення якості мистецької освіти тісно пов'язане з удосконаленням змісту, форм і методів викладання образотворчого мистецтва в загальноосвітніх навчальних закладах, а також підготовки й підвищення кваліфікації, професійної самоосвіти педагогічних кадрів цієї освітньої сфери.

Основна школа

У 2015–2016 н.р. продовжується поступовий перехід основної школи на новий зміст освіти, визначений Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти (затверджений постановою КМУ від 23 листопада 2011 р. № 1392).

Відповідно до нових Типових навчальних планів, затверджених наказом МОН від 03.04.2012 р. № 409, освітня галузь «Мистецтво» реалізується навчальними предметами «Образотворче мистецтво», «Музичне мистецтво» або інтегрованим курсом «Мистецтво», **рішення про їх вибір приймає керівництво загальноосвітнього навчального закладу.**

У 2015–2016 н.р. за новим змістом навчатимуться не тільки учні 5 та 6 класів, які вже почали працювати за новою навчальною програмою «Мистецтво» (авт. Л. Масол, О. Коваленко, Г. Соцька, Г. Кузьменко, Ж. Марчук, О. Константинова, Л. Паньків, І. Гринчук, Н. Новікова, Н. Овіннікова), а й учні 7 класів.

Навчальна програма **«Мистецтво»** розміщена на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (www.mon.gov.ua) та видрукована у фаховому науково-методичному журналі «Мистецтво та освіта» (№№ 1–2 за 2013 рік).

Структура програми «Мистецтво» забезпечує цілісність змісту мистецької освіти в основній школі. Програма складається з блоків відповідно до навчальних предметів: «Музичне мистецтво» і «Образотворче мистецтво» або інтегрований курс «Мистецтво».

За роками навчання з 5 по 7 клас для всіх предметів художньо-естетичного циклу програма «Мистецтво» побудована за тематичним принципом і охоплює такі основні естетичні категорії, як: ***види, жанри, стилі*** мистецтва, але змістове наповнення конкретизується відповідно до специфіки кожного з блоків програми – відповідний зміст і вимоги до кожного з навчальних предметів освітньої галузі, а також визначено компетентності, яких учні набувають на кінець навчального року відповідно з кожного навчального курсу.

Програма передбачає творче ставлення вчителя до змісту й технологій навчання, поурочного розподілу навчального художнього матеріалу. Він має можливість обирати мистецькі твори для сприймання, орієнтуючись на навчальну тематику та критерії їх високої художньої якості, а також розробляти художньо-практичні й ігрові завдання для учнів, враховуючи програмні вимоги, мету уроку, дбаючи про необхідну кількість часу для виконання практичних, творчих робіт, втілюючи «діяльнісно-розвиваючу» парадигму навчання.

Відповідно до нової програми, Міністерством освіти і науки рекомендовано використовувати у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів такі підручники:

• «Мистецтво» (інтегрований курс), авт. Л. Масол, видавництво «Світоч»;

• «Образотворче мистецтво», авт. О. Калініченко, Л. Масол, видавництво «Ґенеза».

• «Образотворче мистецтво», авт. С. Желєзняк, О. Ламонова, видавництво «Ґенеза».

Зміст підручника інтегрованого курсу «**Мистецтво»** авт. Л. Масол побудовано за моделлю інтеграції мистецьких знань; це передбачає інтегрування домінантних змістових ліній – музичного та образотворчого мистецтв, що органічно поєднуються в єдиний тематичний цикл і збагачуються елементами хореографії, театру, кіно, які входять до мистецько-синтетичної змістової лінії.

Змістові лінії – музичне та образотворче мистецтво – зберігають відносну автономність, адже кожному з них присвячено окремі блоки підручника, і кожний послідовно реалізує в рамках спільної теми дидактичні завдання, притаманні засвоєнню мови саме цього виду мистецтва.

Зміст підручника побудований за діалогічним принципом – текстові частини доповнюються різними видами запитань і завдань. У підручнику наявні підсумкові тестові завдання-узагальнення, структуровані за рівнем складності.

Підручник **«Образотворче мистецтво»**, авт. О. Калініченко, Л. Масол побудовано за тематичним принципом, головною об'єднуючою темою якої є тема космічної подорожі, яку супроводжує постійний герой-комунікатор – СФЕРА. У змісті систематично і послідовно розкривають перед учнями світ видів образотворчого мистецтва, який вони опановують під час уявної фантастичної подорожі на Міжгалактичний мистецький фестиваль. Ця експедиція складається з послідовних *етапів* і *подій*.

Підручник містить зразки творів класичного й сучасного мистецтва як доповнення до основного тексту: репродукції творів графіки, живопису, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва, шрифтів тощо, а також зразки творів для підготовки учнів до виконання практичного завдання. Ураховано принцип варіативності художньо-практичних завдань, які учень самостійно вибирає з кількох запропонованих варіантів. Рубрики «Мистецтво планети Земля» і «Скарбничка мистецької мудрості» дають змогу на тлі провідної космічної тематики демонструвати школярам шедеври класичного мистецтва та розкривати секрети образотворчої діяльності загалом. Для підвищення пізнавальних інтересів школярів

введено рубрику «Конкурс мистецьких ерудитів». Для засвоєння складних мистецьких понять і термінів слугує «Словник-путівник».

Підручник **«Образотворче мистецтво»**, авт. С. Железняк, О. Ламонова, використовує академічний підхід до навчання малюванню. Підручник знайомить учнів з особливостями мови кожного із різновидів образотворчого мистецтва (графіки, живопису, скульптури) та декоративно-ужиткового мистецтва, а також різноманітними можливостями практичного впровадження цих видів мистецтва у художніх образах. У підручнику вміщено рубрики, що знайомлять учнів з творчістю видатних митців, різноманітними секретами художньої майстерності – художніми техніками та етапами роботи над ними.

Методика використання педагогічного малюнка

Успішне викладання навчального матеріалу значною мірою залежить від уміння вчителя образотворчого мистецтва професійно виконувати ескізи та начерки. Фактично пояснювальні малюнки педагога і є начерками, пристосованими для ілюстрування навчального малювання. Враховуючи велику роль швидкого малювання в роботі художників-педагогів, бажано добре знати специфіку цієї діяльності й упевнено володіти практичними навичками її здійснення.

Начерками прийнято називати швидкі, лаконічні малюнки, найчастіше невеликого розміру, що зумовлено цільовим призначенням, задачами й умовами їх виконання. У багатьох випадках вони створюються там, де знаходяться потрібні художнику об'єкти. Вони є улюбленим, оперативним, зручним засобом фіксації спостережень, вражень, задумів автора. Важко уявити собі митця, в роботі якого в тій або іншій мірі не знаходили б застосування начерки. У творчості деяких майстрів вони займають значну частину, а окремі з них навіть спеціалізувалися у цьому напрямку роботи. Умілі рисувальники можуть за допомогою лаконічних засобів передати значний зміст. Хорошим начеркам властиве яскраве образне трактування натури, засноване на узагальненій характеристиці її істотних особливостей.

Короткочасні зарисовки – це стисла, лаконічна розповідь про зображуване. Малюючи більш тривалий час, можна повніше і переконливіше охарактеризувати освітлення, об'ємну форму, деякі важливі деталі. Хороший начерк – це не точна копія, авторська інтерпретація зображуваного. Виконуючи таку роботу, педагог відволікається від другорядних деталей, зосереджуючи свою увагу на найголовнішому, прагнучи виразити суть зображуваного об'єкта.

Нерідко в начерках можна побачити гранично загострене трактування зображуваного, що доходить ледь не до карикатурності. А тим часом таке вирішення – творча знахідка. Дещо стилізовані, спрощені зображення часом повніше передають суть моделі, аніж ретельно пророблені, ґрунтовно деталізовані малюнки.

Пропорції частин тіла людини, постава, манера триматися, рухатися, найбільш помітні особливості обличчя, рук, інші ознаки, за якими вона упізнається, повинні помічатися художниками, потрібною мірою акцентуватися у начерку таким чином, щоб у учнів створювалося яскраве і конкретне уявлення про зображену людину.

Той, хто хоче досягти справжнього успіху в малюванні, не задовольняється досягненням елементарної зовнішньої схожості зображення з натурою, а буде прагнути до більш глибокого її трактування, образного рішення начерків, вираження типового через характеристику індивідуального.

Недомовленість у начерках, концентрація уваги на характерних особливостях моделі не тільки не зменшують змістовності зображення, а навіть збільшують його експресію, надають йому особливої жвавості й естетичної привабливості. Уявна незавершеність трактування моделі насправді – специфічна якість начерку. Якщо педагог обходиться невеликою кількістю образотворчих засобів і досягає при цьому правдивого і переконливого художнього вирішення, це свідчить про його майстерність, розуміння специфіки начерку, уміння її використати.

Емоційна, творча зацікавленість сюжетом зарисовки загострює сприйняття натури, активізує процес мислення, полегшує виконання начерку, сприяє досягненню образної характеристики моделі. Але одних емоцій недостатньо, щоб створити повноцінний художній образ і донести свої задуми до учня, стурбувати, зацікавити його. Крім того, педагог повинен володіти відповідними знаннями і майстерністю. Йому необхідно також мати розвинене творче мислення й уяву. Свої почуття, враження викладаються чіт-

кою, професійною мовою образотворчих засобів. Отже, вчителю, який працює професіонально, треба опановувати майстерність швидкого начерку.

Особливо яскраві випадки, коли начерки виконуються при роботі над виконанням композицій. Тут помітніше виражена логіка та система у діях художника, більш активно працюють його уява, мислення, пам'ять. Але буває так, що, проводячи зарисовки з натури, можна знайти тему для композиції, якщо доводиться зображати цікавий типаж або сюжет. У таких випадках натурна зарисовка дає поштовх для роботи уяви, у художника виникають уявні асоціації з приводу побаченого в натурі, які можуть сприяти появі творчих задумів, що відображаються в ескізах композицій.

З начерку або ескізу часто починається тривалий, складний процес створення твору мистецтва. У такому начерку, що виконується за уявою, знаходять втілення первинні ідеї, принципи реалізації задуманого сюжету. Художник мислить з олівцем або крейдою в руці, шукає найкращі варіанти вирішення композицій. Часто використовуються начерки і під час збирання натурного матеріалу, потрібного для переконливого вирішення ескізів і оригіналів художніх творів.

Важливо відмітити доступність роботи над начерками, можливість оперативно виконувати швидкі зарисовки, використовуючи будь-які умови, застосовуючи мінімальні образотворчі засоби. Для роботи над начерками не потрібна спеціальна майстерня, складне обладнання чи особливе оснащення. Начерки можна робити практично скрізь.

Графічні засоби, за допомогою яких створюється зображення в начерку, практично ті ж, що й у звичайному малюнку (лінія, штрих, пляма або комбінація цих елементів). Однак, швидкість виконання начерків при цьому, тенденція до лаконізму, загостреної виразності, необхідність забезпечити враження динаміки, безпосередності, легкість виконання роботи надає деякої своєрідності цим традиційним засобам. Так, лінії, штрихи, тональні плями, що характеризують форму предметів, у начерках більш активні, динамічні, акцентовані, аніж це буває в тривалих малюнках.

У швидкому малюванні дуже часто використовується лінеарний принцип створення зображення, коли за допомогою невеликої

кількості ліній відмежовують контури й основні елементи форми предмета від іншої частини паперу.

Як правило, такі начерки лаконічні і виразні. Від лінеарно-контурного прийому виконання начерків відрізняється метод створення зображення за допомогою коротких, переривистих ліній-штрихів. Нанесені на листок паперу, штрихи створюють уявлення не тільки про контури об'єкта, але і про його об'ємну форму, характер освітлення, світлотіньове моделювання.

Штрихи різної довжини й товщини, встановлені в різних напрямах, допомагають зобразити форму, характеризувати ціле й окремі деталі, полегшують передачу просторового розташування різних частин об'єкта. У штриховому начерку можна передавати об'ємну форму моделі.

Існує декілька прийомів використання штрихів для створення зображення. Іноді вони наносяться паралельними рядами. За їх допомогою передаються окремі деталі, характеризується контур об'єкта.

Інколи може використовуватися перехресне нанесення штрихів. Також художники малюють за допомогою дуже коротких штрихів, з яких ніби складено зображення, що додає начеркові динаміки.

У роботі над начерками застосовуються різноманітні матеріали і техніка малювання. Вибір художніх матеріалів залежить, передусім, від задуму автора, навчальних завдань, особливостей зображуваного об'єкта, часу, яким володіє художник, його особистих схильностей, майстерності тощо...

Особистість художника-педагога, його творчі спрямування, стиль і методи роботи, безумовно, впливають на техніку виконання композицій, вибір засобів вираження своїх задумів. У свою чергу, характер і властивості матеріалів малюнка, принципи їх використання небайдужі для творця і нерідко підказують той або інший прийом роботи, беруть участь у формуванні індивідуального творчого почерку, стилю.

Учитель образотворчого мистецтва повинен добре знати властивості і можливості різних матеріалів малюнка, уміти використати їх в своїй практичній роботі. Велику допомогу в цьому відношенні можуть надати систематичні заняття начерками, в яких застосовуються різні матеріали і техніка роботи.

Практика використання засобів педагогічного малювання на уроках

Виконання замальовок пов'язане з активною роботою зорового сприйняття, мислення, високою мірою розвитку виконавчих дій. Набуття навичок швидкого малювання вимагає регулярного тренування, яке може забезпечити систематична робота над начерками. Якості, потрібні для успішного швидкого малювання, розвиваються повніше й швидше за умови застосування спеціальних вправ.

Швидкі начерки виконуються протягом 1–2 хвилин. Мінімальна кількість часу, що відводиться на виконання такої роботи, спонукає вирішувати образотворчі задачі не тільки швидко, але й гранично лаконічно. Подібна діяльність активізує увагу, мислення, пам'ять, усі робочі процеси, пов'язані з малюванням. Особливо доречним у цих випадках є зображення рухомої моделі, коли художник уважно спостерігає, більше працює по пам'яті, діє швидко й рішучіше.

Натура слугує довідковим матеріалом, але тільки протягом дуже короткого терміну часу. У роботі над швидкими зарисовками особливо недоречно і практично неможливо старанно змалювати натуру, оскільки необхідно передавати тільки найголовніші особливості моделі, характеризувати її рух.

Тематику короткочасних нарисів треба ускладнювати поступово. Спочатку потрібно приділити увагу простим за формою предметам, що мають чітку конфігурацію. У міру набуття досвіду в цьому виді роботи можна ставити перед собою більш важкі завдання, наприклад, замальовувати людей і тварин в русі.

Зображати людей у русі можна вдома, на вулиці, стадіоні, в громадських місцях, на виробництві, за містом. Спочатку доцільно робити начерки людей, що здійснюють відносно нескладні дії, виконують нескладні рухи (людина пише лист, в'яже, шиє, працює на кухні, робить покупки в магазині, газетному кіоску і т.п.). Корисно також провести зарисовки тварин і птахів у зоопарку, вибираючи такі моменти, коли вони знаходяться в русі.

Більш складний вид роботи – зображення активних, рухомих об'єктів (біг, ходьба, спортивні вправи та ін.). Щоб правильно, упевнено і виразно виконувати такі начерки, потрібен достатній досвід, певний рівень розвитку спостережливості, зорової пам'яті,

швидкості сприйняття, вибірковості і цілісності бачення. Важливу роль відіграє також упевнене володіння матеріалами і методами виконання начерків.

Розвиток спостережливості вимагає постійної практики в малюванні, істотних і менш значних вражень, деталей, щоб навчитися відбирати головне, найбільш важливе і цікаве. Більш помітних результатів у цій справі можна досягнути, якщо провести спостереження й зарисовки за певною системою, дотримуючись послідовності вивчення різних об'єктів. Ефективності спостережень сприяє наявність конкретної установки: що треба спостерігати, які відомості, який матеріал необхідно отримати внаслідок спостереження, на що потрібно звертати увагу.

Художник повинен уміти бачити об'єкт або групу предметів, передусім, як єдине ціле, відразу визначаючи в ньому найбільш істотне. Разом з тим, необхідно помічати характерні особливості основних елементів, деталей у тому, що спостерігається. У процесі активних, цілеспрямованих спостережень і регулярної роботи над начерками швидше формується і виразніше виявляється вибіркове сприйняття натури. Спочатку слід навчитися знаходити в об'єктах і явищах потрібні й важливі для роботи деталі.

Важливу роль в оволодінні майстерністю швидкого малювання відіграє розвиток зорової пам'яті й уяви, уміння здійснювати начерки на основі швидкоплинних вражень, отриманих унаслідок короткочасного спостереження натури. Однією із складових майстерності швидкого малювання є вміння створювати гранично лаконічні начерки, спрощувати, стилізувати зображення до міри узагальненого образу.

Важливе значення для прискорення процесу створення начерку має раціональний, методично обґрунтований принцип його виконання: від цілого – до частин, від головного – до другорядного. Починаючи роботу зі встановлення цілого, художник значно швидше і впевненіше створює зображення. Використовуючи такий принцип роботи, легше добитися лаконізму і виразності. Засвоєння і неухильне дотримання методичної послідовності створення зображення в начерках обов'язкове для вчителя, який повинен навчити цьому учнів.

Приступаючи до роботи над начерком з натури, художник починає із зорового ознайомлення з об'єктом. Спочатку він сприймається свідомістю як єдине ціле і відповідно втілюється на папері у вигляді первинної узагальненої зарисовки. Потім художник визначає головні частини об'єкта й переходить до зображення, деталізуючи їх необхідною мірою.

Швидка уявна оцінка натури, забезпечення пропорційного і тонального взаємозв'язку частин зображення, виявлення образної сутності моделі, застосування відповідних графічних засобів для втілення задуму художника, лаконізм і виразність вирішення начерку – все це має важливе значення в швидкому малюванні, яким досконало повинен володіти художник-педагог.

Розвиток зорової пам'яті й уяви має важливе значення для художника-педагога. Уміння вільно й упевнено малювати, опираючись на зорові уявлення і пам'ять, є обов'язковою умовою успішної роботи вчителя. Йому доводиться постійно керувати образотворчою діяльністю школярів, підказувати і показувати їм, як малювати різні сюжети й об'єкти. Робити це слід цікаво, переконливо і професійно.

Особливості оцінювання результатів навчання

Багатокомпонентність змісту мистецької освіти зумовлює багатофункціональність оцінювання досягнень учнів у цій галузі, єдність діагностичної, коригувальної, стимулюючо-мотиваційної, навчальної, виховної, розвивальної, прогностичної функцій.

Об'єктами перевірки та оцінювання результатів мистецької освіти мають стати основні **компетентності:**

- предметні мистецькі (зокрема, інтерпретаційні та діяльнісно-творчі);
- міжпредметні естетичні (естетичні оцінки й ставлення);
- ключові (загальнокультурні, інформаційно-комунікативні, соціальні).

Система оцінювання результатів навчання в освітній галузі «Мистецтво» ґрунтується на позитивному ставленні до кожного учня; оцінюється не рівень його недоліків і прорахунків, а рівень особистісних досягнень. Як відомо, значну роль у мистецькій сфері відіграють спеціальні художні здібності (відчуття форми, кольору, пропорцій, образне сприймання тощо), які впливають на освітні

результати учнів. Тому індивідуальний і диференційований підходи до оцінювання мають надзвичайно важливе значення. Комплексна перевірка та оцінка, яка інтегрує результати різних видів діяльності учнів – інформаційно-пізнавальної, практичної, творчої – дають змогу вчителю об'єктивно, але водночас і гуманно (не пригнічуючи особистість) оцінити тих, хто не має яскраво виражених художніх здібностей, проте характеризується сумлінним ставленням до навчання, активністю, ініціативністю.

До основних видів оцінювання належать: *поточне* (виконує діагностичну, стимулюючу, коригуючу функції) і *підсумкове* (семестрове і річне). Додатковими засобами стимулювання пізнавальної активності учнів є самооцінка та взаємне оцінювання.

Модернізація матеріально-технічної бази

Для забезпечення якісної освіти ініціюється створення кабінетів із дисциплін художньо-естетичного циклу в загальноосвітніх навчальних закладах з комплектацією їх комп'ютером, мультимедійною дошкою або проектором, електронною бібліотекою, навчально-дидактичним матеріалом та підписними періодичними виданнями.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщене на офіційних веб-сайтах МОН (www.mon.gov.ua) та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

Завдання районних методичних об'єднань учителів образотворчого мистецтва, креслення:

– доведення до вчителів вимог щодо проведення уроків образотворчого мистецтва (діяльнісний та компетентнісний підходи, особистісно зорієнтоване навчання);

– вивчення керівних документів щодо викладання предметів художньо-естетичного циклу в наступному навчальному році (листи, рекомендації, програми тощо);

– стимулювання таких фахових питань, як сприймання, інтерпретація та оцінювання художніх творів, естетичних явищ у навколишній дійсності, які передбачені програмою;

– перегляд нових посібників і підручників щодо викладання предмета;

– авторські виставки творчих робіт учителів;

– відвідування, аналіз відкритого уроку або виховного заходу вчителів, які атестуються;

– майстер-клас учителів «Я це роблю так...»;

– проведення засідань «Проблеми викладання образотворчого мистецтва та шляхи їх подолання»;

– презентація педагогічного досвіду з образотворчого мистецтва вчителів, які атестуються.

Викладання креслення

Технологічним аспектом естетичної освіти школярів є знання ними основ графічної грамоти, володіння навичками виконання креслярських робіт.

Вивчення курсу креслення передбачено в 11 класах технологічного напряму в обсязі 2 годин на тиждень за навчальною програмою «Креслення. 11 клас» для загальноосвітніх навчальних закладів (лист Міністерства освіти і науки України від 19.11. 2013 р. № 1/11-17681).

У 8–11 класах креслення може вивчатися як курс за вибором за навчальною програмою «Креслення» для загальноосвітніх навчальних закладів (лист Міністерства освіти і науки України від 19.11.2013 р. № 1/11-17679).

Навчальні програми з креслення розміщено на офіційному сайті МОН.

У тих класах, де вивчення креслення розпочалося у минулому навчальному році, продовження його вивчення здійснюється за тими ж навчальними програмами.

Учителі також можуть скористатися матеріалами, які висвітлюють питання організації навчальної діяльності з технологій, розміщеними на сторінках періодичних видань та спеціалізованих сайтів.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА» В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДАХ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2015–2016 Н.Р.

С. П. Гура,
тел. 222-25-81

Мистецтво як невід'ємна складова культури людства і в системі сучасної освіти розглядається як суттєвий компонент загальної освіти школяра. Могутній пізнавальний і виховний потенціал художньої культури пов'язаний з естетичною природою, завдяки якій осягаються потаємні найскладніші процеси духовного життя людини, її внутрішнього світу.

Сучасне навчання, і мистецьке зокрема, ґрунтується на засадах особистісно-зорієнтованого і компетентнісного підходів, визначених в основних нормативних документах освіти – державних стандартах, програмах, підручниках.

Організація навчання художньої культури в загальноосвітніх навчальних закладах

Програмно-методичне забезпечення

№ п/п	Назва	Клас	Режим доступу	Документ про надання грифа
1	*2*	*3*	*4*	*5*
1.	Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Художня культура» (автори Л. М. Масол, Н. Є. Миропольська)	9–11	http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869429/	Збірник програм з художньо-естетичного циклу для 5–11 класів (вид. «Перун», 2005 р.
2.	Програма «Художня культура (рівень стандарту)» (автори Л. М. Масол, Н. Є. Миропольська)	10–11	www.mon.gov.ua/ua//activity/education/56/general-secondary-education/educational_programs/1349869088/	Наказ МОН від 28.10.2010 р. № 1021

Продовження табл.

1	2	3	4	5
3.	Програма «Художня культура (академічний рівень)» (автори Л. М. Масол, Н. Є. Миропольська)	10–11	www.mon.gov.ua/ua//activity/education/56/general-secondary-education/educational_programs/1349869088/	Наказ МОН від 28.10.2010 р. № 1021
4.	Програма «Художня культура (профільний рівень)» (автори Л. М. Масол, Н. Є. Миропольська)	10–11	www.mon.gov.ua/ua//activity/education/56/general-secondary-education/educational_programs/1349869088/	Наказ МОН від 28.10.2010 р. № 1021
5.	Програма «Естетика (профільний рівень)» (автор О. І. Оніщенко)	11	www.mon.gov.ua/ua//activity/education/56/general-secondary-education/educational_programs/1349869088/	Наказ МОН від 28.10.2010 р. № 1021

Основні підручники та навчальні посібники

№ п/п	Назва	Автор	Клас	Видавництво	Документ про надання грифа
1	2	3	4	5	6
1.	Художня культура (підручник)	Л. М. Масол	9	Ґенеза	Наказ МОН від 02.02.2009 р. № 56
2.	Художня культура (підручник)	Н. В. Назаренко та інші	9	Оберіг	Наказ МОН від 02.02.2009 р. № 56
3.	Художня культура (підручник)	Л. В. Климова	9	Літера ЛТД	Наказ МОН від 02.02.2009 р. № 56

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6
4.	Художня культура (рівень стандарту, академічний) (підручник)	Л. М. Масол, Н. Є. Миропольська, О. В. Гайдамака	10	Ранок	Наказ МОН від 03.03.2010 р. № 177
5.	Художня культура (рівень стандарту, академічний) (підручник)	Л. В. Климова	10	Літера ЛТД	Наказ МОН від 03.03.2010 р. № 177
6.	Художня культура (рівень стандарту, академічний) (підручник)	М. Ваврух, Р. Гавалюк	10	Світ	Лист МОН від 11.12.2010 р. № 1/11-9372
7.	Художня культура (профільний рівень) (підручник)	Л. М. Масол, О. І. Оніщенко, С. А. Ничкало, О. В. Гайдамака	10	ВД «Освіта»	Наказ МОНмолодьспорту від 16.03.2011 р. № 235
8.	Художня культура (рівень стандарту) (підручник)	Н. В. Назаренко, І. О. Ковальова, В. А. Тулинова, М. М. Мерзлікіна	11	Оберіг	Наказ МОНмолодьспорту від 16.03.2011 р. № 235
9.	Художня культура (академічний, профільний рівень) (підручник)	Л. В. Климова	11	Літера ЛТД	Наказ МОНмолодьспорту від 16.03.2011 р. № 235
10.	Художня культура (рівень стандарту) (підручник)	Н. Є. Миропольська, Л. М. Масол, О. В. Гайдамака	11	ВД «Освіта»	Наказ МОНмолодьспорту від 16.03.2011 р. № 235
Додаткові навчальні посібники					
11.	Художня культура. Робочий зошит	Л. М. Масол, О. В. Гайдамака	9	Ранок	Лист ІІТЗО від 02.07.2009 р. № 1.4/18-Г-263
12.	Художня культура. Зошит для контролю знань	Л. М. Масол, О. В. Гайдамака	9	Ранок	Лист ІІТЗО від 26.07.2010 р. № 1.4/18-Г-631
13.	Художня культура (робочий зошит)	І. В. Романєєва	9	Країна мрій	Лист ІІТЗО від 19.03.2010 р. № 1.4/18-Г-115

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6
14.	Художня культура (робочий зошит)	С. І. Федун, О. В. Чорний	9	Мандрівець	Лист ІІТЗО від 15.07.2011 р. № 1.4/18-Г-642
15.	Художня культура. Робочий зошит	Л. М. Масол, О. В. Гайдамака	10	Ранок	Лист ІІТЗО від 26.07.2010 р. № 1.4/18-2-631
16.	Художня культура. Зошит для контролю знань	Л. М. Масол, О. В. Гайдамака	10	Ранок	Лист ІІТЗО від 26.07.2010 р. № 1.4/18-Г-631
17.	Художня культура. Зошит для контролю знань	Л. М. Масол, О. В. Гайдамака	11	Ранок	Лист ІІТЗО від 27.02.2012 р. № 1.4/12-Г-63
18.	Художня культура. 11 клас. Академічний рівень (навчально-методичний комплект: робочий зошит, методичний посібник)	С. І. Федун, О. В. Чорний	11	Мандрівець	Лист ІІТЗО від 02.08.2013 р. № 1.4/12-Г-473
Методична література					
19.	Художня культура (НМК)	О. Михайлюк, В. Ольшевський, Р. Яців	9	Артклас	Лист МОН від 25.12.2009 р. № 1/11-10545
20.	Художня культура. Книга для вчителя	С. І. Федун, О. В. Чорний	9	Мандрівець	Лист ІІТЗО від 21.06.2010 р. № 1.4/18-Г-330
21.	Художня культура. Книга для вчителя	С. І. Федун, О. В. Чорний	10	Мандрівець	Лист ІІТЗО від 15.07.2011 р. № 1.4/18-Г-642

Предмети мистецтва в загальноосвітній школі мають важливе естетико-виховне спрямування, якому підпорядковуються дидактичні завдання, тому вчитель має сприяти зростанню в учнів інтересу до мистецтва, розвитку здатності емоційно реагувати на худо-

жні твори і знаходити в них особистісний смисл. Отже, головне надзавдання вчителя – створити захоплюючу емоційно піднесену атмосферу, щоб кожний урок став справжнім уроком мистецтва, надихав учнів на творчість – в особистісній і соціокультурній діяльності.

Уроки предметів художньо-естетичного циклу доцільно будувати за методом емоційної (художньо-педагогічної) драматургії, який спрямований на активізацію емоційного відношення школярів до мистецтва. Цей метод сприяє створенню атмосфери зацікавленості, живого інтересу до уроку. Його основна функція полягає, насамперед, у тому, щоб допомогти учням зрозуміти, пережити досвід емоційно-естетичного ставлення до навколишнього світу, втілений в образній структурі твору мистецтва, окрім того цей метод покликаний робити процес пізнання мистецтва цікавим і захоплюючим.

Навчання художньої культури має базуватися на положенні: «Головне – не кількість інформації і набутих знань, а накопичення особистісного художньо-естетичного досвіду».

Саме тому педагогам художньої культури доцільно перейти із площини монологічного викладу навчального матеріалу у площину конструювання діалогу між учнями. Цьому сприятиме використання різноманітних форм роботи на уроці, зокрема інноваційних художньо-педагогічних технологій – інтегративних, проблемних, інтерактивних (дискусії, диспути), проектних (індивідуальні, групові та колективні проектні завдання), переважно замінюючи монологічну форму подачі матеріалу на діалогічну. Слід зауважити, що проектна діяльність має організовуватися на добровільних засадах: це стосується як вибору теми й обсягу пошукової роботи, так і форм презентації. В умовах особистісно орієнтованого навчання головним завданням учителя стає зацікавити учнів предметом, віднайти завдання, які відповідатимуть і здібностям, і можливостям кожного школяра. Проектну діяльність учнів треба ретельно планувати, поетапно відстежувати й оцінювати результати. Вчителеві доцільно стежити за виконанням проектів, допомагати учням організовувати свою роботу, вчасно коректувати її, консультувати в разі виникнення труднощів.

Крім того, у старшій профільній школі важливим постає завдання професійної орієнтації учнів. Для цього слід, зокрема

у профільних класах, посилити практичну спрямованість курсу через систему спеціальних творчих завдань з урахуванням інтересів учнів, які водночас виконують функцію «професійних випробувань», з метою реалізації і перевірки здібностей учнів. Ознайомленню зі світом мистецьких професій (реставратора, мистецтвознавця, архітектора, картографа, дизайнера, критика тощо) допоможуть завдання типу: розробити дизайн власного кишенькового годинника; конкурс моделей одягу з використанням елементів, винайдених французькими модельєрами, конкурс лібрето балету, відгуків (рецензій) на переглянутий фільм та ін. Безумовно, кожний педагог може самостійно розробити аналогічні зразки практичних завдань-випробувань.

У 9 та 11 класах предмет «Художня культура» може складатися під час державної підсумкової атестації як предмет за вибором в основній та старшій школі, та як профільний предмет в 11 класі (для учнів, які навчалися у класах з профільним навчанням). У загальноосвітніх навчальних закладах (класах, групах) з поглибленим вивченням предметів, спеціалізованих навчальних закладах, ліцеях, гімназіях, колегіумах таким предметом за вибором може бути той, що вивчався поглиблено. Державна підсумкова атестація з художньої культури проводиться відповідно до рекомендацій Міністерства. Підготовкою до успішного складання державної підсумкової атестації може бути системне застосування на уроках художньої культури типів завдань, запропонованих у збірниках для державної підсумкової атестації – завдання на порівняння, узагальнення і систематизацію, здійснення мистецьких аналогій, аналіз-інтерпетацію мистецьких творів, створення міні-проектів.

У процесі навчання художньої культури доцільно посилити міжпредметні зв'язки, зокрема з іншими предметами гуманітарного циклу, а також з інформатикою (пошук художніх матеріалів у мережі Інтернет). Так, в інформаційному просторі мережі Інтернет існує велика кількість Web-сайтів, на яких розміщено інформацію, присвячену царині мистецтва. Зокрема, колекція світової художньої культури представлена на сайті http://artclassic.edu.ru/, що містить матеріали з методики викладання художньої культури, статті про види мистецтва, стилі, епохи, жанри.

Сайт http://www.classic-music.ru/ складається з розділів:

– Композитори (біографії та творчі портрети);
– Виконавці (диригенти, співаки, піаністи, скрипалі, віолончелісти та ін.);
– Факти (цікаві та маловідомі факти з життя великих);
– Афоризми (великі думки великих людей);
– Інструменти (енциклопедія стародавніх і сучасних інструментів);
– Словник (словник музичних термінів);
– Наші проекти (кращі сайти про класичну музику).

Сайт http://www.world-art.ru є класифікованим, об'ємним каталогом творів світового мистецтва (живопис, література, анімація, кіно, архітектура).

Важливо поєднувати уроки художньої культури з позаурочною естетико-виховною роботою (відвідування музеїв, театрів, концертів, виставок тощо) для розуміння учнями зв'язків мистецтва з культурним середовищем життєдіяльності, усвідомлення власної причетності до художніх традицій свого народу і водночас виховання культури міжнаціонального спілкування через вивчення мистецтва народів світу, розуміння полікультурного простору світової цивілізації. З метою полікультурного виховання доцільно організовувати силами учнів під керівництвом учителів шкільні мистецькі вечори, конкурси і фестивалі, присвячені явищам національної культури та мистецтва різних народів світу, зокрема й тих, що компактно проживають у різних регіонах України.

При викладанні курсу художньої культури необхідно застосовувати засоби стимулювання художньої самоосвіти старшокласників, навчити їх самостійно планувати свою художньо-пізнавальну діяльність, контролювати її виконання, адекватно оцінювати її результати.

Результатом вивчення курсу художньої культури має бути сформоване вміння кожного учня реалізувати засвоєні знання у власній творчій діяльності та виявлення готовності до використання набутих предметних компетентностей у процесі творчої самореалізації. Пропоновані програмою пізнавальні й практичні способи самовираження й розкриття свого ставлення до життя через мистецтво покликані спрямовувати учнів на розвиток універсальних якостей творчої особистості з висо-

кими духовними потребами, тобто на формування загальнокультурної компетенції.

Оцінювання навчальної діяльності учнів

Обов'язковою умовою організації навчальної діяльності учнів є система оцінювання, яка визначає рівень засвоєння навчального матеріалу. Основними і обов'язковими видами діяльності на уроках, як уже зазначалося, має бути сприймання й аналіз-інтерпретація творів мистецтва та мистецька діяльність учнів. Тому оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється за основними видами діяльності на уроках відповідно до орієнтовних Вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти (наказ МОН від 21.08.2013 р. № 1222).

Рівні навчальних досягнень	**Бали**	**Характеристика навчальних досягнень учня (учениці)**
1	***2***	***3***
Початковий	1	Учень (учениця) виявляє низьку емоційність та фрагментарність сприймання творів мистецтва, відсутність мотивації щодо художнього пізнання та практично-творчої діяльності; частково усвідомлює незначну частину тематичного матеріалу, який відтворює на репродуктивному рівні; застосовує дуже обмежений понятійно-термінологічний тезаурус; потребує постійної теоретичної та практичної допомоги вчителя
	2	Учень (учениця) виявляє недостатню емоційність та вибірковість сприймання творів, низький інтерес до мистецтва; розуміє незначну частину тематичного матеріалу; користується обмеженим понятійно-термінологічним запасом у розповіді про мистецтво; частково відтворює тематичний матеріал у практичній діяльності, потребуючи постійної теоретичної та практичної допомоги вчителя
	3	Учень (учениця) виявляє недостатню емоційність сприймання, позитивну, але вибіркову мотивацію до художнього пізнання; користується обмеженим понятійно-термінологічним запасом у розповіді про мистецтво; частково відтворює тематичний матеріал у практично-творчій діяльності на репродуктивному рівні; демонструє елементарний рівень розвиненості художньо-образного мислення

Продовження табл.

1	***2***	***3***
Середній	4	Учень (учениця) виявляє вибіркову емоційність сприймання мистецьких творів, але має позитивну мотивацію щодо власної практично-творчої діяльності, яка здійснюється на репродуктивному рівні; розуміє та усвідомлює частину тематичного матеріалу; але в інтерпретації творів мистецтва застосовує незначний термінологічний запас; потребує значної теоретичної та практичної допомоги вчителя; художньо-образне мислення розвинуте слабо
	5	Учень (учениця) виявляє інтерес та емоційність сприймання творів, розуміє та усвідомлює значну частину тематичного матеріалу; але демонструє небагатий словниково-термінологічний запас для характеристики творів мистецтва; тематичний матеріал у практичній діяльності відтворює під керівництвом учителя; художньо-образне мислення розвинуте недостатньо. Потребує періодичної практичної та теоретичної допомоги вчителя
	6	Учень (учениця) виявляє здатність емоційного сприймання творів, має позитивну мотивацію щодо пізнання мистецьких явищ та власної практичної діяльності, усвідомлює більшу частину тематичного матеріалу; хоча демонструє небагатий термінологічний запас в інтерпретації творів мистецтва; у практичній діяльності потребує періодичної практичної допомоги вчителя; художньо-образне мислення розвинуте недостатньо
Достатній	7	Учень (учениця) виявляє здатність емоційно сприймати твори, позитивну мотивацію щодо пізнання мистецьких явищ та власної діяльності; володіє достатнім термінологічним запасом, хоча у викладенні думок може припускатись термінологічних помилок; усвідомлює більшу частину тематичного матеріалу, який застосовує у практичній діяльності за допомогою вчителя, виявляє прагнення самостійності; у судженнях з'являються окремі аналогії, асоціації
	8	Учень (учениця) виявляє здатність емоційно сприймати твори, позитивну мотивацію щодо пізнання мистецьких явищ та власної творчості, усвідомлює основний тематичний матеріал, здатний систематизувати його за допомогою вчителя; свідомо користується ключовими поняттями; прагне застосовувати набуті знання та вміння у практичній діяльності; художньо-образне мислення достатньо розвинуте (у поясненнях застосовуються аналогії, асоціації)

Продовження табл.

1	2	3
Достатній	9	Учень (учениця) виявляє емоційність сприймання творів, позитивну мотивацію щодо пізнання мистецьких явищ та їх зв'язку з життям, розуміє та усвідомлює тематичний матеріал, здатний його узагальнювати та систематизувати, наводити приклади на підтвердження думок; демонструє достатній понятійно-термінологічний запас, хоча може допускати неточності у використанні спеціальної термінології; самостійно застосовує матеріал у практичній діяльності; художньо-образне мислення достатньо розвинуте (формулюються окремі висновки, узагальнення)
Високий	10	Учень (учениця) виявляє емоційність сприймання творів, стійку позитивну мотивацію щодо пізнання життєвих та мистецьких явищ, повністю розуміє та усвідомлює тематичний матеріал у межах програми; виявляє здатність оцінювання творів, користується адекватною термінологією, хоча може допускати несуттєві неточності у її застосуванні; самостійно використовує тематичний матеріал у практичній діяльності; художньо-образне мислення достатньо розвинуте, що дозволяє учневі застосовувати асоціативні зв'язки, образні аналогії та порівняння щодо різних видів мистецтв та життєвих явищ
	11	Учень (учениця) виявляє емоційність сприймання творів та їх зв'язок з життєвими явищами, позитивну мотивацію щодо художнього пізнання; повністю усвідомлює тематичний матеріал у межах програми; оцінюючи мистецькі явища, прагне аргументувати висновки; вільно користується спеціальною термінологією відповідно до програмних вимог; художньо-образне мислення характеризується використанням нестандартних асоціативних зв'язків, порівнянь творів різних видів мистецтв та життєвих явищ; самостійно використовує тематичний матеріал у практичній діяльності на уроках та у позаурочний час
	12	Учень (учениця) володіє стійкою позитивною мотивацією щодо пізнання мистецьких творів, встановлення їх зв'язку з життєвими явищами та творами інших мистецтв; має міцні знання тематичного матеріалу в межах програми; під час інтерпретації художніх творів аргументує власні оцінки, вільно оперує спеціальною термінологією відповідно до програмних вимог; самостійно застосовує тематичний матеріал у практичній діяльності на уроках та у позаурочний час; художньо-образне мислення високо розвинуте, характеризується оригінальністю

Тематична атестація проводиться один раз або двічі на семестр та виставляється в журналі в окрему колонку без дати. Тематичні оцінки з художньої культури у 10–11 класах виставляються після вивчення відповідного розділу програми.

При виставленні тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності учнів, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми.

Тематична оцінка не підлягає коригуванню. Семестрове оцінювання здійснюється на підставі тематичних оцінок. При цьому мають враховуватися динаміка особистих навчальних досягнень учня (учениці) з предмета протягом семестру, важливість теми, тривалість її вивчення, складність змісту тощо. Семестрова оцінка може підлягати коригуванню.

Домашні завдання з художньої культури можуть бути практично-творчого чи дослідницько-пошукового характеру (виконання проектів, добір візуального або музичного асоціативного ряду, підготовка сценарію позакласного заходу, створення композицій у різних мистецьких стилях, колажів тощо).

При веденні класних журналів потрібно обов'язково дотримуватися відповідних нормативних документів і методичних рекомендацій.

Організація роботи з обдарованими учнями

Для кожного вчителя є необхідною організація й проведення занять з обдарованими учнями, які бажають на більш глибокому рівні вивчати художню культуру та брати участь в обласних або всеукраїнських конкурсах.

Для розвитку самоосвітніх компетентностей учні мають включатися у різні види пошуково-дослідної роботи, зокрема брати участь у роботі Малої академії наук. Основними завданнями МАН є виявлення і підтримка обдарованих дітей, залучення інтелектуально й творчо обдарованої учнівської молоді до науково-дослідницької та експериментальної роботи, формування активної громадянської позиції учнів, виховання в них самостійності, наполегливості, вміння формувати й обстоювати власну думку. Інформацію про вимоги та критерії оцінювання конкурсних робот МАН

розміщено на сайті *(режим доступу: http://man.gov.ua/ua/activities/competition_protection/year-2014/journal).*

З 2011–2012 н.р. започаткований Всеукраїнський інтерактивний учнівський конкурс юних суспільствознавців «Кришталева сова» для учнів 3–11 класів, метою якого є популяризації правових, філософських знань серед учнівської молоді, морально-духовного виховання школярів і формування в них демократичних цінностей, привернення уваги учнів до вивчення питань сучасного суспільства, духовно-моральних та правових норм і цінностей, сприяння формуванню людяності, гідності, толерантності та любові до Батьківщини *(*номінація «Художня культура» є для учнів 9 кл., *режим доступу: http://gromad-osvita.org.ua/).*

Результати участі в конкурсі «Кришталева сова» у 2014–2015 н.р.

№ з/п	Район	НВЗ	Кіл-ть учас-ників	Місця			Вчитель
				I	II	III	
1.	Вільнянський	Матвіївська ЗСШ-інтернат I–III ст.	1	1	–	–	Фролова Людмила Миколаївна
2.	Мелітопольський	Вознесенська ЗОШ I–III ст.	1	–	1	–	Сидоренко Ірина Вікторівна
3.	облУОН	Запорізька школа-інтернат I–III ст. «Січовий колегіум»	10	6	4	–	Кузнецова Лариса Кімівна
4.	Запорізький	Степненська ЗОШ I–III ст.	5	1	4	–	Стрижак Зінаїда Григорівна
5.	Приазовський	Ганно-Опанлинський НВК I–III ст.	2	–	–	2	Брова Ірина Анатоліївна
6.	Приазовський	Приазовська ЗОШ	2	–	2	-	Ісаєв Євгеній Іванович
Усього:			21	8	11	2	

П'ять років поспіль проводиться Всеукраїнський конкурс «Моральний вчинок», мета якого популяризація духовних і моральних надбань, консолідація зусиль, спрямованих на моральний саморозвиток особистості, здатної забезпечити країні гідне місце у цивілізованому світі, сприяння формуванню громадянської позиції та соціально-правової активності учнів та студентів, створення належних умов для прояву патріотизму, високих моральних цінностей, почуття любові до України, готовності до її захисту, забезпечення її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості. Даний конкурс проводиться за чотирма напрямами: соціальний, екологічний, юридичний та культурологічний. Останній може реалізовуватися як позакласна складова предмета «Художня культура». З 2015 року матеріали обласного етапу конкурсу розміщуються на порталі для освітян області ЗапоВікі *(Конкурси. Режим доступу: http://zw.ciit.zp.ua)*, де є нормативні документи щодо участі в конкурсі, критерії оцінювання та творчі звіти учнів за останній рік. З 55 робіт, які учні 9–11 класів подали на обласний конкурс у 2015 році, лише 4 мали культурологічне спрямування.

Доцільно пропонувати учням 9–11 класів брати участь у Медіафестивалі *(Медіаосвіта в Запорізькій області. Режим доступу: http://zw.ciit.zp.ua),* метою якого є сприяння формуванню базових компетенцій з медіа та інформаційної грамотності:

• розуміння значення медіа та інформації в становленні і розвитку громадянського суспільства;

• медіаімунітет особистості, який робить її здатною протистояти агресивному інформаційному середовищу, забезпечує психологічне благополуччя при споживанні інформаційної та медіапродукції;

• медіатворчість для компетентного і здорового самовираження особистості та реалізації її життєвих завдань, покращення якості міжособової комунікації й приязності соціального середовища, мережі стосунків і якості життя в значущих для особистості спільнотах;

• сприймання аудіовізуальної культури (кіно, телебачення), музичної медіакультури, розвинення естетичних смаків щодо видів мистецтва, опосередкованих мас-медіа, та сучасних напрямів медіа-арту тощо.

Також учні можуть самостійно або під керівництвом учителя брати участь у різноманітних Інтернет-змаганнях та проектах.

Кадрове забезпечення

Звертаємо увагу, що відповідно до рекомендацій Міністерства (лист МОН від 27.01.2009 р. № 1/9-55), зважаючи на мистецьке наповнення змісту предмета, місцевим керівним органам освіти рекомендовано під час комплектації педагогічних працівників передбачити годинне навантаження з художньої культури насамперед учителів музичного чи образотворчого мистецтва.

Підвищення кваліфікації вчителів художньої культури забезпечується курсовою перепідготовкою на курсах очної, заочної та дистанційної формами проведення в КЗ «ЗОІППО» ЗОР. Звертаємо увагу на віртуальне МО вчителів художньої культури на освітньому порталі ЗапоВікі, де розміщуються новини, матеріали семінарів, посилання на Інтернет-ресурси тощо.

На виконання Програми розвитку освіти Запорізької області на 2012–2017 роки, затвердженої рішенням обласної ради від 22.11.2012 р. № 11, з питання реалізації обласного освітнього проекту «Формування та розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності педагогів», з метою подальшої розбудови інформаційного освітнього простору регіону та залучення педагогічних працівників до ефективного використання інформаційних технологій та технологій Веб 2.0 у навчально-виховному процесі проводиться з січня по грудень 2015 року обласний фестиваль-огляд веб-ресурсів Запорізької області та огляд роботи віртуальних методичних спільнот на ЗапоВікі (наказ ДОН від 28.01.2015 № 0047 «Про проведення фестивалю-огляду освітніх веб-ресурсів області у 2015 році»). Для вчителів художньої культури передбачений обласний огляд віртуальних методичних об'єднань. Для гідної презентації віртуального МО свого району/міста вчителі мають забезпечити розміщення матеріалів з власного досвіду роботи на своїх вікісторінках, а керівник МО – матеріалів роботи методоб'єднання на сторінці свого віртуального МО та подати заявку до жовтня 2015 р.

Список використаних джерел:

1. Віртуальні МО вчителів Запорізької області; Медіаосвіта в Запорізькій області; Конкурси. Портал для освітян області ЗапоВікі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zw.ciit.zp.ua

2. Всеукраїнська спілка викладачів суспільних дисциплін і громадянської освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gromad-osvita.org.ua/

3. Інформація про переліки навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників для дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів, які мають гриф Міністерства освіти і науки України. Офіційний веб-сайт Інституту інноваційних технологій і змісту освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iitzo.gov.ua/informatsiya-pro-pereliky-navchalnyh-prohram-pidruchnykiv-ta-navchalno-metodychnyh-posibnykiv-dlya-doshkilnyh-ta-zahalnoosvitnih-navchalnyh-zakladiv-yaki-mayut-hryf-ministerstva-osvity-i-nauky-ukraj/

4. Методичні рекомендації. Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/metodichni-rekomendatsiji/

Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

2015–2016 навчальний рік

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ (ТЕХНОЛОГІЙ) У 2015–2016 Н.Р.

А. Ф. Лукачевич,
тел. 222-25-85

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти», вивчення трудового навчання за новою навчальною програмою, розробленою відповідно до вимог Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1392 від 23 листопада 2011 р., та Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів ІІ ступеня, затверджених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 3 квітня 2012 р. № 409, у 2015–2016 навчальному році учні 5 та 6 класів загальноосвітніх навчальних закладів продовжать, а учні 7 класів перейдуть на навчання за новими програмами для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів – «Трудове навчання. 5–9 класи», під редакцією В. К. Сидоренка, яка має гриф «Затверджено Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України», Київ, 2012 рік, з якими можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України за адресою: www.mon.gov.ua

Зміст нової навчальної програми з трудового навчання, за якою навчатимуться учні 5–7 класів, спрямовано на досягнення головної мети трудового навчання в середній школі, а саме: формування технологічно освіченої особистості, підготовленої до самостійного життя й активної перетворювальної діяльності в умовах сучасного високотехнологічного, інформаційного суспільства.

Для учнів 8–11 класів чинними залишаються рекомендації, що містяться у листі Міністерства від 01.06.2012 року № 1/9-426 «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін» (Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки,

молоді та спорту України № 17-22, 2012 р.), тобто: трудове навчання у 8–9 класах вивчатиметься відповідно до навчальної програми «Трудове навчання. 5–9 класи» (нова редакція) за загальною редакцією В. М. Мадзігона, яка має гриф «Затверджено Міністерством освіти і науки» (від 27.08.2010 р. № 1/11-8205). Програми з варіативними модулями розміщені на офіційному сайті Міністерства www.mon.gov.ua та на сайті для вчителів трудового навчання trudove.org.ua

Варіативні модулі у 8–9 класах розраховані на 16 годин кожен. Їх вивчення відбувається за окремо розробленими програмами. Зміст трудового навчання для 8–9 класів, що не поділяються на групи хлопців і дівчат, складається лише з варіативних модулів. При цьому учні мають освоїти теми базового модуля.

Наскрізними лініями, що закладені в зміст базового модуля, є:
– проектування виробів;
– конструкційні матеріали;
– основи техніки і технологій.

На засвоєння навчального матеріалу, передбаченого базовим модулем, не відводиться окремих годин. Він вивчається інтегровано з вивченням варіативних модулів. Учителеві на початку навчального року слід спланувати перелік та послідовність вивчення варіативних модулів, а також розподілити навчальний матеріал, передбачений базовим модулем.

1. Старша школа

Учні 10–11 класів, незалежно від профілю навчання (крім технологічного), засвоюють навчальний предмет технології (трудове навчання) за навчальною програмою «Технології. 10–11 класи» (авт. А. І. Терещук та інші).

Програма має модульну структуру і складається з двох частин – інваріантної та варіативної. Основою інваріантної складової є базовий модуль «Проектні технології у перетворюючій діяльності людини». На вивчення базового модуля у 10–11 класах відводиться по 12 годин. Вивчення другої частини програми передбачається в обсязі 20 годин (один варіативний модуль). Модулі слід обирати з урахуванням побажань учнів, матеріально-технічної бази навчальних шкільних майстерень, фахової підготовки вчителя. Це дасть

можливість учням, незалежно від профілю навчання, оволодіти практичними технологіями, які викликають їх зацікавленість.

Варіативні модулі мають засвоюватися старшокласниками через проектну діяльність, результатом якої є творчий проект.

Дозвіл на використання у загальноосвітніх навчальних закладах мають варіативні модулі до навчальної програми «Технології. 10–11 класи».

Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів на вивчення трудового навчання у 2014–2015 н.р. передбачено:

– у 5, 6, та 8 класах – 2 год на тиждень;
– у 7 та 9 класах – 1 год на тиждень;
– у 10–11 класах (незалежно від профілю) – 1 год на тиждень;
– у 10–11 класах технологічного профілю – до 6 год на тиждень.

Окрім цього, кількість годин на вивчення навчального предмета може збільшуватись за рахунок часу варіативної складової навчальних планів передбаченої на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації. У навчальному процесі слід користуватися підручниками, посібниками та навчально-наочними матеріалами, що мають відповідний гриф Міністерства.

2. Упровадження нового Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти та нової навчальної програми з трудового навчання

В основній школі поступово впроваджується новий Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти і нові навчальні програми з трудового навчання.

Зміст предмета має чітко виражену прикладну спрямованість і реалізується переважно шляхом застосування практичних методів і форм організації занять.

Трудове навчання у 5–9 класах повинно базуватися на практичній діяльності учнів. Практичні роботи рекомендовано проводити на кожному уроці. Їх зміст визначається вчителем самостійно, залежно від теми уроку та виду робіт, що виконуватимуться під час уроку. Засвоєння теоретичного матеріалу доцільно проводити під час практичних робіт, не витрачаючи на це окремого навчального часу. Однак, не виключається можливість проведення уроків (за-

нять) засвоєння нових знань, підсумкових, інтегрованих тощо, під час яких учитель може розкрити навчальний матеріал усього модуля або його окремої частини. Такі уроки в навчальному процесі можуть бути поодинокими.

Завдяки своїй спрямованості на реалізацію принципу варіативності, програма дозволяє планувати навчальний матеріал відповідно до матеріально-технічного та кадрового забезпечення навчального процесу, статево-вікових особливостей учнів та їхніх інтересів.

Вона містить обов'язкову для вивчення та варіативну складові.

Інваріантний зміст трудового навчання розрахований на засвоєння окремими групами хлопців і дівчат. Він займає приблизно половину навчального часу. Інваріантний модуль вивчається у 5–6–7 класах у І півріччі та обирається вчителем із запропонованих блоків, залежно від умов поділу на групи хлопців і дівчат, власної фахової підготовки та інтересів учнів.

Для набуття учнями корисних навичок під час навчального процесу, програмою передбачено додатковий розділ «Технологія побутової діяльності». Особливість цього розділу полягає в тому, що кожна його тема може вивчатися в будь-який час, не порушуючи при цьому календарний план. Це може бути після закінчення розділу, блоку чи модуля; перед закінченням чи на початку четверті, семестру, навчального року; у випадках, коли учні з тих чи інших причин (багато відсутніх, непідготовлені до уроку, релігійні чи шкільні свята тощо) не можуть виконати заплановану роботу.

Освоєння варіативних модулів здійснюється на основі проектно-технологічної діяльності. Варіативні модулі обираються залежно від матеріально-технічного та кадрового забезпечення навчального процесу, бажання учнів, регіональних традицій.

Для 5–6 класів слід обрати по 2 варіативні модулі, на освоєння яких відводиться по 20 годин навчального часу, а для учнів 7 класів – 1 варіативний модуль, на освоєння якого відводиться 16 годин навчального часу. Освоєння варіативних модулів відбувається за окремо розробленими програмами до них. Будь-який варіативний модуль для 5–6 та окремо – 7 класів можна обрати лише один раз.

Уся проектна документація (зображення виробу, розрахунок матеріалів, послідовність виготовлення тощо) учнями 5, 6 та 7 класів виконується в робочих зошитах.

Резерв часу, передбачений програмою, вчитель може використати на підсилення окремих складових навчальної програми (на свій вибір).

Результатом діяльності учнів при вивченні кожного блоку обов'язкової для вивчення складової програми модуля має бути виріб, а будь-якого варіативного модуля – творчий проект.

Навчання хлопців і дівчат на уроках трудового навчання має відбуватися окремо.

Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.02 р. № 128, і відбувається за наявності в класі 28 учнів для міських шкіл та 26 для сільських.

Якщо кількість учнів у класі не дає змоги здійснити поділ на групи на гендерній основі, можна скористатись іншими варіантами формування груп: з паралельних класів; формування змішаної групи хлопців і дівчат; поділ на групи за рахунок варіативної частини навчального плану.

Під час роботи у навчальній майстерні на кожному уроці треба звертати увагу на дотримання учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії й особистої гігієни, навчати їх тільки безпечних прийомів роботи, ознайомлювати із заходами попередження травматизму.

3. Упровадження допрофільного навчання

З метою свідомого вибору учнями профілю навчання з 8 класу запроваджується допрофільне навчання. У 8–9 класах учні повинні глибше познайомитися з різними профілями та напрямами навчання. Таке ознайомлення може здійснюватися за рахунок упровадження курсів за вибором та профорієнтаційних курсів.

Курси за вибором дають змогу учням не тільки оволодіти технологією вибору, а й апробувати різний зміст з метою самовизначення.

Іншою складовою допрофільного навчання є профорієнтаційні курси. Міністерством освіти і науки України надано гриф на-

вчальним програмам курсів «Людина і світ професій» для учнів 8–9 класів та «Побудова кар'єри» для учнів 10–11 класів. Зазначені курси за вибором можуть бути розраховані на 9, 18, 35 і навіть 70 год. Програми курсів надруковано на сторінках фахового журналу «Трудова підготовка в закладах освіти» та фахової газети «Трудове навчання».

Головна мета курсу «Людина і світ професій» – підготовка учнів 8–9 класів до вибору профілю навчання у старшій школі. Мета курсу реалізується у процесі виконання комплексу навчальних і виховних завдань.

4. Профільне та професійне навчання

Європейський вибір України супроводжується усвідомленням необхідності обґрунтування та реалізації власної стратегії подальшого прогресу загалом та окремих сфер своєї життєдіяльності в контексті поступової інтеграції в європейське співтовариство в соціальному та економічному аспектах. У залежності від темпів розвитку країни, кількість робітничих вакансій має збільшуватись, а технологічний напрям профільного навчанням користуватиметься значним попитом серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів як складова вибудови власної освітньої траєкторії.

У межах технологічного профілю також можлива професійна підготовка старшокласників.

Наказом Міністерства освіти і науки № 904 від 23.09.2010 р. затверджено Типові навчальні плани та Типові програми професійно-технічного навчання для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Зазначені плани та програми розроблено з метою узгодження Державних стандартів професійно-технічної освіти та навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Професії, за якими здійснюється професійно-технічне навчання, відповідно до Типових навчальних планів та Типових програм, розділено за трьома групами в залежності від кількості годин, що відводяться на їх опанування.

До першої групи відносяться:

– «Продавець (з лотка, на ринку)»;
– «Водій автотранспортних засобів категорії „В“»;
– «Водій автотранспортних засобів категорії „С“»;

– «Манікюрниця»;
– «Штукатур».

На опанування зазначених професій відводиться до 480 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю (наказ МОН від 27.08.2010 р. № 834, додаток 10) та 10 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До другої групи відносяться:
– «Вишивальниця»;
– «Агент з організації туризму»;
– «Оператор комп'ютерного набору»;
– «Різьбяр по дереву та бересту»;
– Інтегрована професія – «Швачка, Кравець».

На опанування зазначених професій відводиться до 540 годин навчального часу: 6 годин на тиждень у 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До третьої групи відносяться:
– «Секретар керівника (організації, підприємства, установи)»;
– «Касир (на підприємстві, в установі, організації)»;
– «Перукар (перукар-модельєр)»;
– «Молодша медична сестра з догляду за хворими»;
– «Офіціант»;
– «Секретар-друкарка»;
– «Слюсар з ремонту автомобілів»;
– «Столяр будівельний».

На опанування зазначених професій відводиться до 680 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю, по 2 години на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок варіативної складової навчальних планів та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

Збільшення часу навчальної практики передбачається тільки для професійного навчання з метою забезпечення потрібної кількості навчальних годин. Збільшення навчальної практики можна уникнути за рахунок виділення (збільшення) годин з варіативної складової навчальних планів.

У випадку, коли кількість годин на опанування професії менша передбаченої навчальними планами, рекомендуємо запрова-

джувати профільні курси та курси за вибором профорієнтаційного спрямування, які мають відповідний гриф Міністерства.

Здійснення професійно-технічного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах та міжшкільних навчально-виробничих комбінатах можливе і за іншими професіями, за умови дотримання вимог Державних стандартів професійно-технічної освіти.

5. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках трудового навчання

Аналіз інноваційного педагогічного досвіду викладання трудового навчання в Запорізькому регіоні свідчить, що багато вчителів, які мають великий педагогічний стаж та досвід роботи, пропонують різні методи розвитку творчих здібностей та власні підходи до організації навчальної та трудової діяльності учнів.

Для розвитку творчих здібностей учнів пропонується:

– застосовувати на заняттях трудового навчання художньо-конструкторські задачі творчого характеру. Художнє конструювання відіграє важливу роль у розвитку творчих здібностей. Предмети, речі навколишнього середовища викликають в учня певні відчуття. Під час розв'язування задач розвивається уява, просторове мислення, образотворчі навички, відчуття гармонії, гарного смаку та інші, які є необхідними для загального розвитку творчої особистості;

– проводити заняття, на яких учні виготовляють різні вироби з використанням природних матеріалів. Вважається, що природний матеріал активізує уяву учнів, викликає потребу в творчому збагаченні;

– на уроках трудового навчання вигадувати і виготовляти неоднотипні вироби, відмінні за формою та компонуванням;

– використовувати технічну документацію з неповними даними, як засіб розвитку творчих здібностей учнів. Технічна документація регламентує діяльність учнів, а методика полягає в тому, що кількість даних в технічній документації в процесі навчання – зменшується.

Це дає можливість учням творчо підійти до вирішення завдання:

– колективне обговорення індивідуальних творчих завдань. При такій організації праці на розвиток творчих здібностей учнів впливає ряд суб'єктивних факторів. Колектив спонукає учня до більш

активної діяльності. Колективне обговорення індивідуальних завдань сприяє підвищенню мотивації та уваги учнів до виконання своїх творчих завдань. Учитель при цьому може організувати змагання на досягнення кращих результатів;

– обов'язково оздоблювати та опоряджувати вироби, які виготовляють учні. Виготовляючи на уроках ті чи інші вироби поряд з технологічними і технічними завданнями в рівній мірі вирішуються і художньо-конструкторські задачі, навіть якщо вони не вирізняються в самостійності. Учні, виготовляючи виріб, прагнуть надати йому красивого вигляду. Для цього вчитель дає їм завдання, що полягає у розробці орнаменту, форми, способу оздоблення свого майбутнього виробу. В ході практичних занять учні виготовляють виріб і оздоблюють його власноруч розробленим візерунком.

При виборі форм та методів роботи з учнями на уроці необхідно звертати увагу на застосування засобів, що активізують самого учня: ділові, рольові ігри, аналіз конкретних виробничих ситуацій, проблемний виклад матеріалу та інші. Використовуючи ділові, рольові та інші ігри як засіб творчої активності учнів, учитель вирішує ряд завдань:

– цілеспрямовано знайомить школярів із змістом професії;

– розвиває вміння співвіднести свої інтереси і здібності з вимогами професії;

– досягає відповідності навчальних та пізнавальних інтересів з професійними;

– формує активну позицію школярів в оволодінні знаннями, виховує потребу реалізувати свої інтереси в діяльності.

При цьому особливу увагу треба звертати на розвиток самостійності творчих здібностей учнів, оскільки через творчість найбільш повно проявляються професійні інтереси і нахили учнів.

Серед розроблених методів творчої діяльності найбільш ефективними і відомими в сучасній літературі з питань технічної творчості є: метод мозкового штурму, морфологічний аналіз, метод фокальних об'єктів, основи теорії розв'язування винахідницьких задач, метод аналогій тощо.

Отже, проблема розвитку творчих здібностей учнів на уроках трудового навчання є на сучасному етапі актуальною у передовому досвіді кращих вчителів трудового навчання, методистів, які про-

понують застосовувати з цією метою різноманітні шляхи і методи, зокрема: використання на заняттях з трудового навчання природних або вторинних матеріалів, колективне обговорення індивідуальних творчих завдань, диференціювання виробничо-технологічних задач, використання технічної документації з неповними даними, застосування художньо-конструкторських задач, використання методів творчої діяльності.

Отже, трудове навчання – це предмет, який включає відомості з основ техніки, технології, економіки та організації сучасного виробництва. Він має відповідати вимогам сучасного життя. Особливістю трудового навчання є тісне поєднання навчання з продуктивною працею. Усі знання, які здобувають учні, відразу ж знаходять застосування, а вся практична діяльність є суспільно корисною. Навчання, під час якого теорія пов'язується з продуктивною працею, має якісно вищу загальноосвітню і виховну цінність. Крім самого оволодіння знаннями і вміннями, такий зв'язок забезпечує розширення і закріплення знань для потреб людини.

Іншою особливістю практичної діяльності школярів у трудовому навчанні є продуктивний, а не тренувальний характер. Це позитивно впливає на мотиваційну основу навчання, дає змогу залучити до активної діяльності всіх без винятку учнів.

Слід враховувати, що пізнавально-практична діяльність учнів у трудовому навчанні ґрунтується на тісному зв'язку з основами наук. Це сприяє розвитку інтересу учнів до вивчення інших шкільних предметів, а значить, і вирішення загальноосвітніх завдань школи. Важливу роль у здійсненні таких загальноосвітніх завдань, як розумовий і фізичний розвиток, моральне та естетичне виховання учнів, формування їхнього світогляду в цілому відіграє трудове навчання. Це досягається завдяки специфічним особливостям змісту предмета.

Систематична участь учнів у колективних трудових процесах створює основу для виховання таких важливих для сучасної людини якостей, як соціалізація, взаємодопомога, сприймання здорового духу суперництва.

У процесі формування технологічних понять і вмінь учні краще засвоюють закономірності розвитку природи та суспільства і включаються в активну діяльність. Поєднання навчання з продук-

тивною працею забезпечує дієвість їхніх поглядів і переконань, сприяє досягненню єдності світогляду та повсякденної практичної поведінки.

Отже, завдання, які повинні виконувати учні, мають відповідати загальноосвітнім програмам з трудового навчання, можливостям навчального закладу, місцевим традиціям і враховувати інтереси школярів.

Підвищення ефективності трудового навчання в загальноосвітніх навчально-виховних закладах значною мірою залежить від професійної майстерності, компетентності вчителя, його творчого підходу до організації навчально-виховного процесу. Характерною особливістю сучасного трудового навчання має бути формування таких загальнолюдських цінностей, які сприяють розвитку гармонійної особистості та допоможуть стати успішним при виборі свого життєвого шляху, а не лише навчання учнів конкретних трудових операцій.

Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
2015–2016 навчальний рік

Захист Вітчизни

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ»

В. Г. Корицький,
тел. 222-25-81

Головною метою вивчення предмета «Захист Вітчизни» є розвиток особистості учнів, формування їх готовності до захисту Вітчизни та дій в умовах надзвичайних ситуацій. Відповідно до Державного стандарту, предмет вивчається за трьома змістовими лініями:

– основи військової справи та військово-патріотичне виховання;
– основи попередження і захисту у надзвичайних ситуаціях;
– основи медичних знань, надання першої допомоги.

Відповідно до Типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки від 27.08.2010 р. № 834, зі змінами, що внесені наказом Міністерства освіти і науки від 29.05.2014 р. № 657 на вивчення предмету в 2015–2016 навчальному році передбачено:

– у класах з військово-спортивним профільним навчанням – 2 год на тиждень;
– у класах усіх інших напрямів – 1,5 год на тиждень.

Учні 10–11 класів вивчатимуть предмет «Захист Вітчизни» за навчальною програмою, затвердженою Міністерством освіти і науки України (наказ МОН від 28.10.2010 р. № 1021; керівник авторського колективу В. М. Мелецький). Програма передбачає вивчення існуючої в країні системи військової підготовки, викладання навчального матеріалу відповідно до Положень, Статутів Збройних Сил України, з урахуванням переходу національних Збройних Сил, інших військових формувань України на професійну основу, наближення до сучасних світових стандартів. Вивчення предмета відповідно до листа-роз'яснення Міністерства освіти і науки України від 09.10.2002 р. № 1/9-444 здійснюється окремо для юнаків і дівчат, незалежно від кількості учнів у класі, але не менше ніж 5-ти

осіб. Дівчата за їхнім власним бажанням (у разі згоди батьків, опікунів або піклувальників) навчаються за навчальною програмою для групи юнаків. Юнаки, які за станом здоров'я або релігійними поглядами звільнені від засвоєння основ військової справи, вивчають предмет за навчальною програмою для групи дівчат.

Предмет викладається протягом трьох періодів: у 10–11 класах протягом навчального року та під час навчально-польових зборів. Навчально-польові збори проводяться з метою практичного закріплення рівня знань, умінь та навичок учнів наприкінці навчального року з використанням базових навчальних закладів, центрів допризовної підготовки тощо. Їх організація й проведення планується вчителем навчального закладу відповідно до діючих вимог. Рекомендуємо визначити для більш ефективної організації навчально-польових зборів загальноосвітні навчальні заклади, на базі яких варто проводити заняття, залучивши до них учнів з інших загальноосвітніх навчальних закладів та об'єднавши їх у навчальні взводи та відділення. Практичне закріплення теоретичного матеріалу з розділу «Основи цивільного захисту» передбачається під час проведення Дня цивільного захисту в загальноосвітніх навчальних закладах.

Урок, як основна організаційна форма предмета «Захист Вітчизни», в усіх загальноосвітніх навчальних закладах починається з шикування, виконання гімну України, перевірки готовності класу до уроку і тренування за тематикою уроку протягом 3–5 хв.

Під час складання контрольних вправ із прикладної фізичної підготовки необхідно врахувати деякі особливості, спрямовані на убезпечення учнів від нещасних випадків:

1. Контрольні вправи складають тільки учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.

2. Перевірка безпечності місць занять та справності інвентарю.

3. Проведення розминки. При здачі заліків та нормативів також мають ураховуватися фізіологічні особливості та релігійні погляди учнів.

Програма для проведення навчально-польових зборів не залежить від потижневого навантаження й розрахована на 18 навчальних годин. Оцінювання предмета передбачає, що оцінка за навчально-польові збори має вирішальне значення при виставленні індивідуальної оцінки за другий рік навчання з предмета й здійснюється відповідно до «Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти», затверджених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 13.04.2011 р. № 329 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 11.05.2011 р. за № 556/19304.

Безпека під час проведення навчальних занять із предмета «Захист Вітчизни» забезпечується їх чіткою організацією, суворим дотриманням заходів, що визначаються статутами, інструкціями та настановами. Відповідальність за дотримання учнями вимог безпеки на заняттях несуть викладачі предмета «Захист Вітчизни».

Учителям предмета «Захист Вітчизни» рекомендовано надавати організаційно-методичну допомогу та брати участь у проведенні в навчальному закладі Уроків мужності (лист МОНУ № 1/9-412 від 13.08.2014 р.). Лейтмотивом цих уроків має стати любов до України, самовідданість і патріотизм захисників, особиста відповідальність за долю держави. Темами цих уроків мають бути мужність та героїзм українських військових, добровольців, волонтерів під час проведення антитерористичної операції на сході України. Варто згадати і про жителів України, які приймають вимушених переселенців зі сходу.

При проведенні Уроків мужності враховувати вікові та психологічні особливості учнів.

Для оформлення кабінетів рекомендується використовувати серію плакатів: «Захист Вітчизни», «Основи медичних знань», «Інформаційно-довідниковий куток цивільного захисту» (автор М. І. Міненко). Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 01.09.2009 р. № 806 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» дозволено використовувати навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, які мають гриф Міністерства або схвалені відповідною комісією науково-методичної ради з питань освіти.

Список використаних джерел:

1. *Герасимів І. М., Пашко К. О., Фука М. М., Щирба Ю. П.* Захист Вітчизни : Підруч. для учнів 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту для хлопців). – Тернопіль : Видавництво «Астон», 2011. – 280 с.

2. *Герасимів І. М., Пашко К. О., Фука М. М., Щирба Ю. П.* Захист Вітчизни : Підруч. для учнів 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту для хлопців). – Тернопіль : Видавництво «Астон», 2011. – 280 с.

3. *Гудима А. А., Пашко К. О., Герасимів І. М., Фука М. М.* Захист Вітчизни : Підруч. для учнів 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту – академічний рівень, профільний рівень, для дівчат «Основи медичних знань»). – Тернопіль : Видавництво «Астон», 2011. – 280 с.

4. Захист Вітчизни : Підручник для 10 класу / за загальною ред. *А. М. Бахтіна*. – Київ : Видавництво «Ліра – К», 2012. – 408 с.

5. Захист Вітчизни : Підручник для 11 класу / за загальною ред. *А. М. Бахтіна*. – Київ : Видавництво «Ліра – К», 2012. – 388 с.

6. Книга вчителя предмета «Захист Вітчизни» : Довідково-методичне видання / Упоряд. *С. М. Дятленко, В. І. Ганчева, Є. Ю. Василенко, С. І. Жевага*. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 624 с.

7. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI.

8. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / [авт. *І. Д. Бех, К. І. Чорна*]. – Київ, 2014. – 29 с.

Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

2015–2016 навчальний рік

Здоров'я та фізична культура

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПЛАНУВАННЯ РОБОТИ МЕТОДИЧНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ФАХІВЦІВ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «ЗДОРОВ'Я ТА ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА»

О. П. Аксьонова, Ю. В. Півненко,
тел. 236-30-98

Зміни, що відбуваються в Україні стосовно сучасної освіти, зумовлюють створення адекватних соціально-педагогічних умов, викликають необхідність проектування і впровадження нової моделі навчання, розробки і практичної реалізації оновленої методики фізичного виховання, формування культури здоров'я.

Ефективність науково-методичної роботи як важливої складової системи післядипломної освіти педагогічних кадрів значною мірою визначається рівнем її організації. Методична робота має передбачати таку цілісну систему підвищення науково-теоретичного і загальнокультурного рівнів психолого-педагогічної підготовки, яка сприяла б зростанню професійної майстерності вчителя. Сучасність ставить високі вимоги до професійності фахівців цієї галузі, які мають бути готовими до змін, відкритими до новацій. Ідеться, зокрема, про формування нового педагогічного мислення фахівців освітньої галузі «Здоров'я та фізична культура».

Саме на формування якісно нового педагога на засадах взаємозалежних дій та заходів має бути налаштована вся система методичної служби. Зокрема, під час засідань методичного об'єднання (МО) кожен учитель повинен набувати навичок критичного (само)аналізу діяльності, що сприятиме активізації й прискоренню процесу вдосконалення його педагогічної майстерності.

Фахова підготовка вчителя фізичного виховання, вчителя основ здоров'я ґрунтується переважно на традиційних технологіях навчання, що, на наш погляд, є безумовним протиріччям щодо нових освітніх пріоритетів. Аналіз наукової літератури виявив активізацію інтересу дослідників до окремих аспектів проблеми фахової підго-

товки педагогів. У контексті теми статті розглядаємо феномен «нове педагогічне мислення» як певну розумову здатність у розвитку особистості, яка характеризується можливістю раціонального багатоваріативного досягнення мети та завдань навчання й виховання учнів за умов зорієнтованості на їхні інтереси, потреби та здібності. Особливою ознакою нового педагогічного мислення є творча спрямованість фахівця на розробку ефективних педагогічних методик і технологій як альтернативних традиційній методиці. Детермінантою[1] нового педагогічного мислення є такі чинники:

– готовність фахівця до інноваційної професійної діяльності;

– пошуковий і нестандартний підхід до організації та проведення педагогічного процесу й постійне його вдосконалення;

– всебічний аналіз навчально-виховних заходів з точки зору сучасних наукових досягнень;

– безперервне збагачення фахівцем свого психолого-педагогічного досвіду;

– уміння бачити, знайти щось нове, оригінальне в кожному педагогічному явищі, на перший погляд, повсякденному;

– відмова педагога від уторованих шляхів здійснення навчально-виховних заходів;

– сміливе створення педагогом власних ефективних методик, які найбільш повно відповідають його індивідуально-психічним особливостям і випливають із сучасних педагогічних концепцій.

Нами виокремлені напрями формування нового педагогічного мислення фахівців освітньої галузі «Здоров'я та фізична культура», які впорядковані згідно з вимогами до сучасного уроку [4; 5]: мотиваційний; теоретико-методологічний; практичний; удосконалювальний. Кожний із напрямів демонструє логічність упровадження в навчальний процес післядипломної педагогічної освіти певних заходів щодо формування нового педагогічного мислення. Однак, зміст планів і особливості роботи МО, рівень психолого-педагогічної компетентності фахівців галузі, форми проведення засідань МО та продукти, які з'являються в результаті, свідчать про відсутність інноваційної системи роботи методичної служби.

[1] (від лат. determino – визначаю) – події, явища, чинники, які впливають або створюють причинні та інші впливи на іншу подію або явище

Мета даних рекомендацій – на засадах критичного аналізу продуктивності діяльності методичних служб Запорізької області з урахуванням результатів сучасних досліджень розробити інноваційну структуру планування роботи методичних об'єднань учителів спеціальностей «Основи здоров'я» та «Фізична культура».

Починаючи з 2011 р., у форматі віртуального методичного об'єднання вчителів фізичної культури ДНЗ, ЗНЗ, шкіл інтернатного типу розпочав своє функціонування блог «ЛІДЕР» (http://mofizkult-zp.blogspot.com/); блог обласного методичного об'єднання вчителів основ здоров'я (http://oz-zp.blogspot.com/).

На сторінках блогів розміщено інформацію про методичні об'єднання вчителів навчальних закладів різних типів: данні про керівника МО; проблемна тема МО; план роботи МО на навчальний рік.

Таблиця 1

Узагальнені результати критичного аналізу продуктивності діяльності Р(М)МО фахівців галузі «Здоров'я та фізична культура»

Позиції критичного аналізу	Фізична культура	Основи здоров'я
1	*2*	*3*
ЗАГАЛЬНІ		
Відсутній сайт, блог МО	63%	74%
Наявний сайт, блог МО не оновлюється вчасно	75%	80%
Зміст матеріалів на сайті, блозі не висвітлює результати методичної роботи фахівців	83%	85%
ПЛАНИ РОБОТИ Р(М)МО		
Відсутність плану роботи МО на 2014–2015 н.р.	66%	89%
Проблемна тема не відповідає темі району	54%	92%
Проблемна тема не є актуальною або сформульована некоректно	93%	90%
Відсутній аналіз роботи МО за попередній рік	63%	73%
Питання, за якими плануються засідання МО, не відповідають темі МО	93%	95%
Результати, яких досягають фахівці у процесі різних засідань, не відповідають запланованим питанням або не висвітлено зовсім	93%	100%

Продовження табл.

1	*2*	*3*
Зміст питань, які включено до плану роботи МО, не віддзеркалює вимоги до сучасного уроку	98%	98%
Форми, засоби роботи МО застарілі, стереотипні, консервативні	98%	98%
Прослідковується логічна лінія в змісті роботи МО «Проблема – питання – результат»	3%	3%
У плані не вказана проблемна тема МО		78%
Структура плану роботи складна для розуміння		5%

Зміст табл. 1 демонструє відсутність сучасних підходів до планування роботи МО. Відповідно до чинних вимог, провідними напрямками МО є здійснення навчально-виховної, методичної та позакласної роботи з одного чи кількох споріднених предметів. Визначено основну мету діяльності МО:

– залучення вчителів до інноваційної, пошукової діяльності;

– розвиток творчої ініціативи;

– виявлення й поширення найбільш ефективних форм і методів педагогічної роботи.

Отже, пріоритетною позицією формування нового педагогічного мислення фахівців галузі вважаємо їх творчий потенціал. Логічною є спрямованість усієї методичної служби на стимулювання, підтримку, вдосконалення творчої ініціативи педагогів. У зазначеному контексті авторитетною вважаємо позицію Л. Лузан. Автор, спираючись на результати теоретичного дослідження, наголошує на появі нових якостей педагога XXI століття [6].

Автор В. Андрєєв пропонує визначати п'ять підсистем у творчій педагогічній діяльності:

– дидактична підсистема, яка характеризує ступінь володіння вчителем змістом навчального матеріалу, формами, методами, засобами ефективної організації навчальної творчої діяльності учнів;

– виховна підсистема, що характеризує творчу педагогічну діяльність учителя із забезпечення психолого-педагогічних умов для формування кожного учня як особистості через активну життєву діяльність вихованців, їх творчий розвиток, самореалізацію своїх потенційних можливостей у різних видах діяльності;

– організаційно-управлінська підсистема, яка характеризує творчу педагогічну діяльність учителя з розвитку здатності до самоуправління і комунікації;

– підсистема самовдосконалення – характеризує творчу педагогічну діяльність учителя з підвищення своєї професійної та загальної культури, із самовиховання і саморозвитку професійно-значущих якостей, педагогічної колективності, створення своєї творчої лабораторії;

– громадсько-педагогічна підсистема – характеризує професійний, громадський та особистісний рейтинг учителя.

У цих підсистемах різні вчителі можуть перебувати на різних творчих рівнях:

репродуктивний – передбачає, що вчитель, працюючи на основі вироблених до нього методик, рекомендацій, досвіду, відбирає ті, які найбільше відповідають конкретним умовам його праці, індивідуально-психологічним особливостям учнів;

раціоналізаторський – передбачає, що вчитель на основі аналізу свого досвіду, конкретних умов своєї педагогічної діяльності вносить корективи у свою роботу, удосконалює, модернізує її;

конструкторський – передбачає таку діяльність учителя, в якій на основі свого досвіду, знань психолого-педагогічних особливостей учнівського колективу, використовуючи методики, які існують, учитель конструює свій варіант вирішення педагогічної проблеми;

новаторський – передбачає вирішення педагогічної проблеми на принципово нових засадах, відрізняється новизною, оригінальністю, високою результативністю.

Із приводу зазначеного, звертаємо увагу керівників відділів/управлінь освіти, методичних кабінетів, адміністрацій ЗНЗ на кадрове забезпечення навчального процесу фізичного виховання.

1. Законом України «Про фізичну культуру і спорт» передбачено: «Право проводити фізкультурно-оздоровчу та спортивну діяльність, фізкультурно-спортивну реабілітацію надається фахівцям, які мають спеціальну освіту та відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень» [ст. 49].

2. У Національній Доктрині розвитку фізичної культури і спорту (до 2016 р.) наголошується, що кадрова політика у сфері фізичної культури і спорту базується на використанні науково обґрунтова-

них підходів до прогнозування та задоволення реальних потреб суспільства у відповідних фахівцях (як за кількістю, так і за якістю підготовки), посилення особистої відповідальності за кінцевий результат діяльності. Забезпечення високої професійності таких фахівців стимулюється шляхом проведення їх періодичної атестації. Визначальними чинниками у доборі кадрів є фаховий рівень, досвід роботи та вміння працювати в нових соціально-економічних умовах. У сфері фізичної культури і спорту систематично оновлюється нормативна база з питань класифікації професій [п. 22].

3. Наказом МОН України № 718 від 14.12.2005 р. «Про вдосконалення роботи з фізичного виховання в навчальних закладах України» зазначено: «Ректорам і директорам обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти запровадити з 2006 року викладання спеціального курсу з теорії та методики фізичного виховання в обсязі не менше 36 год для вчителів початкової школи» [п. 5].

4. Наказом МОН України № 521 від 01.06.2006 р. «Про затвердження Правил безпеки під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах» наголошується: «Заняття з фізичної культури і спорту в навчальних закладах проводяться вчителем фізичної культури або особою, яка має спеціальну освіту й кваліфікацію: тренер, керівник гуртка, групи, спортивної секції тощо, тобто – фахівець з фізичної культури і спорту» [п. 1.3].

5. В Європейському Маніфесті «Молодые люди и спорт» (травень, 1995 р.) зазначено: «Занятиями спортом на всех уровнях ...должны руководить квалифицированные и подготовленные руководители, учителя, тренеры... Они должны с ответственностью подходить к выполнению своих обязательств, знать о специфических нуждах молодых людей... Компетентные власти должны предпринимать необходимые шаги, чтобы учителя, тренеры, руководители повышали свою квалификацию на рабочих местах» [ст. 7, пп. 1–3].

Таким чином, до викладання предмета «Фізична культура» керівникам ЗНЗ можна залучати лише кваліфікованих фахівців галузі, або вирішувати питання про відповідну підготовку кадрів.

Поряд із зазначеним, особливу увагу слід приділяти вибору керівника МО (Рис. 1). Вважаємо, що кожний керівник зможе здійснити самодіагностику щодо відповідності зазначених складових особистості реальним характерним ознакам. На жаль, більшість керівників Р(М)МО фахівців галузі відповідають зазначеній посаді на 30–40%.

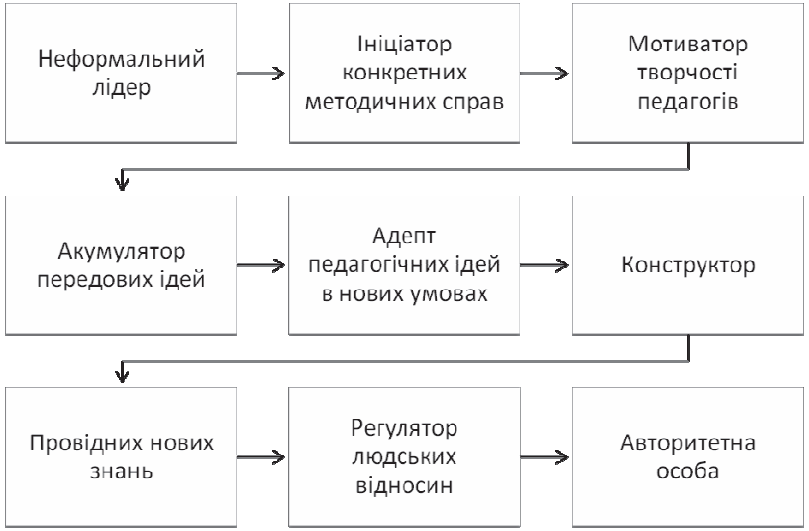

Рисунок 1. Складові характерних ознак особистості керівника Р(М)МО фахівців галузі «Здоров'я та фізична культура»

Оскільки мета підкріплюється завданнями, а завдання – певними видами продуктів діяльності, вважаємо, що Р(М)МО фахівців галузі недостатньо уваги приділяють узагальненню системи творчої діяльності педагогів. Зауважимо, що «...процес узагальнення сприяє інтенсивному розвитку рефлексивних, аналітичних, проективних умінь; розроблене на високому технологічному рівні узагальнення педагогічної системи може служити посібником для широкого кола педагогічних працівників; узагальнення системи діяльності, її структурних компонентів, змістових ліній, результатів та виявлення причин успішного розв'язання задач, як і невикористаних резервів у діяльності членів РМО, є показником рівня організації та управління підвищенням кваліфікації в даному РМО» [3].

Отже, метою та результатом ефективної діяльності МО повинна бути модель сучасної педагогічної стратегії фахівців галузі, компонентами якої є:

– навчально-методичне забезпечення процесу самопізнання, саморозвитку учнів;

– модифіковані конструкти урочної та позаурочної форм роботи на основі моделювання, комбінування в нестандартному напрямі;

– форми, методи, засоби самодостатньої конкурентоспроможної особистості.

Вважаємо недоцільним розподіляти роботу МО на три розділи (навчально-методичний, виховний, позакласний). Такі підходи суперечать пріоритетним принципам компетентнісної педагогічної парадигми – інтегративному та комплексному підходам до організації навчально-виховного процесу. Також не підтримуємо позицію авторів, за якою обов'язковим засобом формування фахівця нової формації є здійснення ним дослідно-експериментальної роботи. У статті 55 Закону України «Про освіту» наголошується, що педагогічні й науково-педагогічні працівники мають право на вільний вибір форм, методів, засобів навчання, виявлення педагогічної ініціативи [1]. У цьому плані особливої актуальності набуває індивідуальна науково-методична робота педагога, під якою розуміють цілеспрямовану, планомірну та систематичну роботу педагога над удосконаленням теоретичної й практичної підготовки. Практика свідчить, що кожний педагог, який створює власний досвід, є, перш за все, дослідником, тому елементи експериментування присутні в його роботі завжди.

Тенденції реформування освіти позитивно вплинули й на методичну роботу, ознакою модернізації якої стало запровадження нових форм і методів [7; 8; 9].

Результати теоретичного дослідження дозволили класифікувати форми роботи МО за групами, які відповідають завданням за напрямками формування нового педагогічного мислення фахівців галузі. При цьому, з метою повноцінного уявлення про цикл роботи МО відповідно до кожної форми та напрямку, моделюємо можливі результати у вигляді певних продуктів (Таблиця 2). Іншими словами, під час планування роботи МО слід уявити, що в результаті залишиться по завершенні відпрацювання певного завдання, що змо-

же збагатити педагогічну діяльність фахівця, зробити її більш раціональною, оптимізованою за умов ефективного її осучаснення.

Таблиця 2

Класифікація форм роботи МО за напрямками формування нового педагогічного мислення фахівців галузі «Здоров'я та фізична культура»

Мотиваційний напрямок	Теоретико-методологічний напрямок	Практичний напрямок	Удосконалювальний напрямок
1	2	3	4
Нарада → рішення	Лекції → картка лектора → відео	Практикуми → методичний алгоритм по розв'язанню певної педагогічної задачі	Конференції → творчі звіти учителів → статті → збірник праць → відео
Круглий стіл → рішення, резолюція	Доповідь → план доповіді, тези → відео	Консультації → перелік питань з відповідною схемою, алгоритмом щодо його рішення	Конкурс → матеріали, розробки → фото, відео
Диспут → тези, цитати → резолюція	Огляди та обговорення методичної літератури → дайджест сучасних досліджень, статей і публікацій	Практичні заняття → варіанти підготовки та здійснення різних аспектів діяльності	Презентація педагогічних ідей → педагогічна скарбничка педагога-новатора
Відвідування, перегляд відкритого (показового) уроку → розробка нестандартного уроку → нова схема аналізу уроку → відеоуроку	Педагогічні читання → конспект (тези, опорні схеми, план, відео) виступів	Тренінги → нестандартні прийоми роботи	Школа ефективного прогресивного педагогічного досвіду→ розробка учасниками навчально-методичного комплексу під керівництвом автора досвіду

Продовження табл.

1	2	3	4
Методичний тиждень (декада) → навчально-методичний комплекс заходу → відео	Проблемна група → систематизація, повідомлення та поширення ППД різних авторів → картотека	Ділова гра → алгоритми, класифікація, оцінні листи за підгрупами учасників	Творча лабораторія → модель, нова розробка, посібник тощо
Аукціон (ярмарок) педагогічних ідей → картотека	Педагогічний КВК → нестандартні прийоми роботи	Методичний фестиваль → методична скарбничка	Авторська школа → педагогічні нововведення (ідеї, технології, концепції)
Педагогічна вітальня→	Семінар → алгоритми рішення нової проблеми	Захист проектів → добірка розробок з теми (буклети, презентації тощо)	Майстер-клас → збірник прийомів щодо вирішення певного педагогічного завдання
Методичний бенефіс → тези, відео	Дискусійний клуб → тези	Методична панорама → конспекти, картотека	Група (гурток) якості → програма
Відкритий педагогічний клуб → методичні розробки, згуртований колектив	Брейн-ринг → добірка «запитання–відповідь»	Методична олімпіада → творча розробка	Група взаємовідвідувань і підтримки → аналіз уроку (заходу), поради, рекомендації
Методичний турнір (ринг) → методичні рекомендації →	Інформаційне повідомлення → презентація, слайди, відео	Методичний веб-квест → нестандартні форми роботи, електронні дидактичні матеріали	

Результати контент-аналізу дозволили визначити, що найбільш раціональним шляхом активізації творчих здібностей фахівців є технологізація процесу їхнього навчання. Ми виокремили найбільш популярні методи активізації мислення фахівців, генерування їх ідей, які слід використовувати під час організації різних форм роботи з фахівцями МО:

1) метод синектики – спосіб розв'язування творчих задач шляхом пошуку аналогії; використання знань і досвіду кожного члена групи для визначення ідей і можливих шляхів їх реалізації;

2) метод контрольних питань – це удосконалюваний метод спроб і помилок; спосіб систематизації знань про певний об'єкт та пошук спектру його використання через формулювання відповідей на заздалегідь підготовлені питання (питання починаються словами «що», «коли», «який», «чому», «як» тощо, не підводять до простої відповіді «так» чи «ні»);

3) метод мозкового штурму (мозкової атаки, в т.ч. brainstorming – у груповій формі, selfstorming – в індивідуальній формі) – оперативний спосіб стимулювання творчої активності, за яким учасникам пропонується висловити якнайбільшу кількість варіантів вирішення певної проблеми;

4) метод символічної аналогії – зображення певної діяльності у вигляді схеми, малюнка; передбачає також створення алгоритму щодо можливостей використання кожного елемента схеми, малюнка;

5) метод аналогії – це метод, призначений для активації творчого мислення, подолання звичних шаблонів, він заснований на властивості мозку встановлювати асоціативні зв'язки між словами, поняттями, почуттями, емоціями, думками, враженнями і т.п.;

6) метод діалогічної пари («акваріум») – це спосіб взаємодії учасників, заснований на рефлексії ситуації, обговорення позиції сторін, аргументів, переваг.

Аналіз фахової літератури дозволив нам систематизувати заходи щодо стимулювання творчої діяльності вчителів, регулювання стосунків між учасниками МО та керівниками відділів освіти, методичних кабінетів, директорами навчальних закладів:

– забезпечення індивідуального підходу до кожного вчителя з урахуванням його харизми, унікальності та потреб;

– здійснення диференційованого управління розвитком, упровадженням, поширенням перспективного педагогічного досвіду;

– створення системи морального та матеріального заохочення вчителів;

– моніторинг професійної компетентності педагогів у контексті визначення динаміки вдосконалення її складових.

Планування роботи віртуального Р(М)МО

Визначаючи пріоритет проблеми формування нового педагогічного мислення фахівців галузі, у 2015–2016 н.р. ми розпочинаємо пілотний проект по створенню освітнього контенту. Початком методичної діяльності у цьому напрямку буде планування роботи віртуального Р(М)МО вчителів, особливості якого у такому:

– подати заявку на участь у пілотному проекті за формою 1 на електронну адресу: aksynova1@gmail.com;

– після заявки отримати на свою електронну скриньку адресу веб-сервісу «Google-диск», на якому розміщений документ для спільної роботи;

– ознайомитися з інструкцією на першій сторінці документа;

– конкретизувати пункти роботи МО за кожною горизонталлю, навпроти назви свого району, в структурі плану на сторінках, які за назвою відповідають напрямкам формування нового педагогічного мислення фахівців галузі.

Найбільших результатів можна досягти у тому випадку, якщо професійне самовдосконалення є свідомим, планомірним, охоплює всі сторони особистості й діяльності вчителя, націлене на досягнення якісних змін та позитивних результатів його діяльності, а також стимулюється й одержує своєчасну підтримку і допомогу з боку колективу, методичної служби школи, зокрема, методичного об'єднання. Спільне планування роботи віртуального МО дозволить сконцентрувати зусилля фахівців галузі «Здоров'я та фізична культура» на ефективній реалізації програмних вимог до сучасного навчально-виховного процесу.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України : [сайт]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1060-12, вільний. – Назва з екрана. – (Дата звернення: 10.06.2015).

2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF, вільний. – Назва з екрана. – (Дата звернення: 30.05.2014).

3. *Ягупов В. В.* Педагогіка : навч. посібник / *В. В. Ягупов*. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

4. Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–9 класи [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України : [сайт]. – Режим доступу : http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/, вільний. – Назва з екрана. – (Дата звернення: 10.06.2015).

5. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Основи здоров'я. 5–9 класи [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України : [сайт]. – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/, вільний. – Назва з екрана. – (Дата звернення: 10.06.2015).

6. *Лузан Л.* Робота шкільного методичного об'єднання як засіб формування професійної компетентності вчителів української мови та літератури / *Л. Лузан* // Теорія та методика управління освітою. – 2010. – № 3. – С. 2–8. – Те ж [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tme.umo.edu.ua/docs/3/10luzult.pdf, вільний. – Назва з екрана. – (Дата звернення: 10.06.2015).

7. *Пилипчук О. Ф.* Форми роботи районного методичного об'єднання за видами педагогічної діяльності [Електронний ресурс] / *О. Ф. Пилипчук* // Методичний сайт Пилипчук Ольги : [сайт]. – Режим доступу : http://awqust.com/index_2_view.php?id=3, вільний. – Назва з екрана. – (Дата звернення: 10.06.2015).

8. Формування професійної компетенції вчителів фізичної культури в системі післядипломної освіти : [метод. рекомендації] [Електронний ресурс] // Департамент освіти і науки України Дніпропетровської ОДА : [сайт]. – Режим доступу : http://department.osvita-dnepr.com/metodichni-rekomendatsiji/431-formuvannya-prfesijnoji-kompetentsiji-vchiteliv-fizichnoji-kulturi-v-sistemi-pislyadiplomnoji-osviti, вільний. – Назва з екрана. – (Дата звернення: 10.06.2015).

9. *Старченко С. О.* Науково-методична діяльність як засіб підвищення рівня професійної педагогічної майстерності вчителя фізичної культури [Електронний ресурс] / *С. О. Старченко* // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання та спорту. – 2008. – № 4. – Режим доступу : http://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-04/08ssaopt.pdf, вільний. – Назва з екрана. – (Дата звернення: 10.06.2015).

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ РОБОТИ ВИХОВАТЕЛЯ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ

І. В. Мінакова,
тел. 236-30-98

Превентивне виховання – це комплексний цілеспрямований вплив на особистість у процесі її активної динамічної взаємодії із соціумом, спрямований на фізичний, психічний, духовний, соціальний розвиток особистості, вироблення в неї імунітету до негативних впливів соціального оточення, профілактику і корекцію асоціальних проявів у поведінці дітей і молоді, на їх допомогу і захист.

Превентивна діяльність є самостійним спеціалізованим видом загального педагогічного процесу, має свою мету, принципи, зміст, форми і методи та використовує елементи правоохоронної, правової, медико-оздоровчої роботи. Превентивне виховання має бути цілеспрямованою системою заходів економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, освітнього, інформаційно-освітнього та організаційного характеру, спрямованих на формування позитивних соціальних установок, запобігання вживанню наркотичних речовин, відвернення суїцидів та формування навичок безпечних статевих стосунків. Воно є пріоритетним напрямом діяльності держави, усіх виховних заходів і здійснюється в інтересах особистості та суспільства. Превентивна робота проводиться з усіма дітьми, починаючи від дошкільного періоду, з метою попередження відхилень у поведінці, особливо з тими, хто перебуває у несприятливих умовах виховання, характеризується негативною поведінкою, а також з тими, хто став на шлях асоціальної і протиправної поведінки.

Мета превентивного виховання полягає у досягненні сталої відповідальної поведінки, сформованості імунітету до негативних впливів соціального оточення. Вона може розглядатися поліаспектно.

Педагогічний аспект превентивної діяльності полягає у формуванні у вихованців культури цінностей, самоактуалізації, свідомого вибору моделей поведінки.

Соціальний зміст передбачає своєчасну реалізацію попереджувальних заходів: нейтралізацію і поступове усунення детермінант, що викликають негативні прояви.

Психологічний аспект превентивної діяльності передбачає диференційований індивідуально-психологічний, статево-віковий підходи до вихованців.

Правовий аспект полягає в охороні й захисті прав особистості, формуванні правової культури.

Основні завдання превентивного виховання:

– створити умови для формування позитивних якостей особистості в процесі різноманітних видів трудової, навчальної, позашкільної й іншої діяльності, що сприяють інтелектуальному, морально-етичному, естетичному розвитку, виробленню стійкості до негативних впливів;

– забезпечити соціально-психологічну діяльність, педагогічно зорієнтовану на протидію втягуванню дітей і молоді в негативні ситуації;

– надавати комплексну психолого-педагогічну та медико-соціальну допомогу тим неповнолітнім, які її потребують;

– забезпечити адекватну соціальну реабілітацію неповнолітніх, які вчинили протиправні дії або зловживають психоактивними речовинами;

– стимулювати неповнолітніх до здорового способу життя і позитивної соціальної орієнтації, сприяти валеологізації навчально-виховного процесу, навчанню з раннього віку навичкам охорони власного життя і здоров'я;

– сприяти виробленню інтегрованих міждисциплінарних підходів при роботі з педагогами, батьками та ін.; об'єднанню зусиль різних суб'єктів превентивної роботи.

Суб'єкти-об'єкти превентивного виховання:

– діти дошкільного віку, учні школи-інтернату;

– неповнолітні, які перебувають на обліку (шкільному, кримінальному, наркологічному);

– неповнолітні, соціалізація яких відбувається під впливом негативних явищ (групи ризику);

– неповнолітні, які не мають умов сімейного виховання й опіки (сироти; неповнолітні з алкоголе- або наркозалежних родин);

– сім'ї, які мають дітей з хибними проявами у поведінці; з наркозалежністю чи протиправними вчинками;

– педагогічний колектив навчально-виховного закладу.

Превентивне виховання здійснюється на трьох рівнях:

а) раннє, або первинне, превентивне виховання (соціально-педагогічна профілактика);

б) вторинне превентивне виховання (превентивна допомога і корекція);

в) третинне превентивне виховання (адаптація, реабілітація і ресоціалізація).

Основні методи профілактичної роботи:

1. **Лекція** – цілісний виклад спеціально підготовленою особою інформації стосовно певної проблеми.

Переваги: ● дозволяє надати цілісну систематизовану інформацію; ● не потребує значного технічного обладнання та організаційних витрат; ● швидко організовується й охоплює досить велику кількість людей.

Недоліки: ● інформація може спричинити когнітивний дисонанс, не бути почутою, сприйнятою, її можуть швидко забути; ● має обмежені можливості емоційного впливу, формування емоційного ставлення; ● не впливає на поведінку, не дає досвіду практичних дій; ● аудиторія займає пасивну позицію, швидко втрачає увагу.

Умови використання: ● лекції використовуються з метою поширення знань з приводу тієї чи іншої проблеми серед досвідченої, підготовленої аудиторії, що позитивно ставиться до профілактичної роботи. Використовувати лекції можна, починаючи зі старшого підліткового віку.

2. **Кіно, відеолекторій** – цикл лекцій з використанням кіно і відеоматеріалів.

Переваги: ● мають значний емоційний вплив на аудиторію, можуть сформувати емоційне ставлення.

Недоліки: ● вимагають технічного обладнання; ● можуть викликати когнітивний дисонанс; ● не формують позитивної поведінки; ● аудиторія займає пасивну позицію.

Умови використання: ● використовуються для формування емоційного ставлення щодо проблеми в поєднанні з бесідами і дискусіями; ефективні при роботі з дітьми.

3. **Бесіда** (як метод профілактики) – обговорення з групою певної проблеми з метою виявлення, формування або корекції позиції членів групи щодо неї.

Переваги: ● дає можливість активізувати аудиторію, підвищити її зацікавленість в інформації щодо проблеми;

Недоліки: ● залишається суто інформаційним методом, не формує позитивної поведінки; ● вимагає певного рівня попередньої обізнаності аудиторії щодо проблеми.

Умови використання: ● як основний метод інформаційної інтервенції використовується для корекції поглядів і формування переконань щодо проблеми при роботі з групами, в яких існують різні точки зору щодо проблеми.

4. **Диспут, дискусія**. Дискусія – спеціально організоване обговорення проблеми, що передбачає наявність (зіткнення) різних точок зору. Дискусія театралізована – дискусія, учасники якої виступають не від свого імені, а від імені певних персонажів, соціальних типів, представників соціальних груп. Диспут – формалізована і заздалегідь підготовлена дискусія з елементами змагання.

Переваги: ● викликають жваві емоції, інтерес, стимулюють активний пошук інформації щодо проблеми; ● сприяють глибокому засвоєнню інформації; ● формують переконання.

Недоліки: ● учасники поділяються на активних і пасивних; вплив на останніх незначний; ● у дискусії людина може прагнути лише відстояти свою позицію, а не досягнути істини; ● перемога у диспуті, конкурсі може стати самоціллю; ● не дають досвіду позитивної поведінки, не формують вміння подолання проблеми.

Умови використання: ● використовуються з метою підвищення активності й формування переконань після проведення інформаційних методів; ефективні при ґрунтовній підготовці.

5. **Гра** (як метод профілактики) – емоційно забарвлена діяльність, що в умовних обставинах моделює ті чи інші пов'язані із

проблемою аспекти життєдіяльності людини або розвиває якості, необхідні для подолання проблеми. У профілактичній роботі використовуються рольові і розвиваючі (спортивні, творчі, інтелектуальні) ігри. Рольова гра – відтворення умовних обставин проблемних ситуацій. У профілактичній роботі рольова гра може бути окремим профілактичним заходом, або складовим елементом тренінгів, театралізованих дискусій, свят, масових акцій, проводитись у формі вистав, змагань, концертів.

Переваги: ● викликає жваві емоції, інтерес, підвищує активність; ● дає можливість у безпечних умовах відчути на собі проблему та спробувати знайти шляхи її вирішення; ● надає досвід поведінки.

Недоліки: ● мало можливостей для засвоєння інформації; ● включення в гру потребує певної внутрішньої свободи і позитивного емоційного стану; ● умовність, нереальність гри знижує її ефективність.

Умови використання: ● ефективна при роботі з дітьми і підлітками; використовується як допоміжний метод разом з інформаційним.

6. **Тренінг** (соціально-психологічний, груповий) – групова робота, спрямована на отримання знань, розвиток умінь і формування навичок подолання проблем та соціальної поведінки. У профілактичній роботі використовуються тренінги комунікативних умінь, психотерапевтичні тренінги, тренінги особистісного зростання та комплексні навчальні тренінги (інтерактивні семінари). Як правило, включає психогімнастичні вправи, психо- і соціограму (моделювання і програвання ситуацій спілкування), інформаційні повідомлення, групові обговорення, рольові та ділові ігри.

Переваги: ● сприяє формуванню поглядів, емоційного ставлення, навичок поведінки; ● отриманий досвід учасники можуть поширювати серед інших у неформальному спілкуванні. Недоліки: ● дозволяє охопити невелику кількість учасників; ● потребує значної мотивації учасників; ● вимагає значних витрат часу; ● потребує ґрунтовної підготовки тренера.

Умови використання: ● при роботі з людьми, які проявили особливий інтерес і зацікавленість; участь – добровільна.

7. **Розміщення інформаційних профілактичних матеріалів у засобах масової інформації (ЗМІ**) – статей, тематичних рубрик, програм радіо і телебачення тощо.

Переваги: ● дозволяє охопити велику аудиторію; ● інформація, поширена у ЗМІ, користується значною довірою.

Недоліки: ● у процесі поширення ЗМІ інформація може бути викривлена; ● інформація може викликати когнітивний дисонанс; ● пасивна позиція аудиторії; ● обмежена можливість зворотного зв'язку.

Умова використання: ● проводиться на початку профілактичних кампаній з метою привернути увагу до проблеми, сформувати певну суспільну думку, залучити до участі.

8. **Публікація і поширення науково-популярних матеріалів** (буклетів, брошур, книг тощо). **Переваги:** ● дозволяє системно і цілісно викласти інформацію.

Недоліки: ● потребує значної мотивації й певних зусиль для засвоєння; ● може бути незрозумілою і неприйнятою; ● не дає досвіду поведінки, не формує навичок.

Умови використання: ● ефективна як допоміжне джерело інформації, матеріал для обговорення, що поширюється під час лекцій, бесід, дискусій, тренінгів.

9. **Соціальна реклама** (як метод соціальної профілактики) – поширення засобами масової комунікації інформації, що стосується соціальних цінностей; стисле емоційно забарвлене повідомлення, спрямоване на формування ставлення щодо проблеми, позитивної ціннісної орієнтації. Поширюється у формі приказок (у неформальному спілкуванні), листівок, буклетів, плакатів, афіш, постерів, транспарантів, аудіо та відеокліпів, рекламних акцій (концертів, мітингів, вуличних дійств).

Переваги: ● дозволяє охопити велику кількість споживачів; ● викликає інтерес до проблеми; ● стимулює роздуми щодо проблеми.

Недоліки: ● мала інформативність; ● часто сприймається упереджено, дратує своєю нав'язливістю; ● може викликати когнітивний дисонанс або звикання.

Умови використання: ● соціальна реклама використовується насамперед з метою привернення уваги до проблеми, а також як допоміжне джерело впливу разом з інформаційними методами.

10. **Профілактика за допомогою творів мистецтва** – літератури, кінематографа, музики, образотворчого мистецтва.

Переваги: ● викликають сильні емоційні переживання, сприяють формуванню емоційного ставлення щодо проблеми; ● не потребують додаткової мотивації для сприйняття.

Недоліки: ● можуть тенденційно, викривлено подавати інформацію; ● їх вплив важко передбачити і прорахувати.

Умови використання: ● ефективні як матеріал для обговорення під час бесід, дискусій тренінгів.

Процес профілактичної роботи, як правило, являє собою серію заходів, кожен з яких вирішує окремі завдання соціальної профілактики. На різних етапах профілактичної роботи використовуються ті методи, які в конкретних умовах дозволяють реалізувати поставлені завдання. Разове використання окремих методів профілактичної роботи не принесе бажаних результатів. Профілактична робота буде ефективною лише за умови систематичного комплексного використання різних методів профілактики у поєднанні з діяльністю, спрямованою на створення умов для повноцінної життєдіяльності й самореалізації вихованців.

Список використаних джерел:

1. Безпечна поведінка : Інформ. посіб. для підлітків та молоді / *Б. М. Ворник, О. А. Голоцван, О. П. Голубов* та ін. – К. : ВЦ «Сім'я», 1999. – 56 с.

2. Дети в кризисных ситуациях: профилактика негативных явлений и социально-психологическая помощь / Под общ. ред. *И. Д. Зверевой*. – К. : Наук. світ, 2001. – 63 с.

3. Инновационные методы в гражданском образовании / *В. В. Величко, Д. В. Карпиевич, Е. Ф. Карпиевич* та др. – Минск : Медисонт, 2001. – 168 с.

4. *Лютий В. П.* Соціальна робота з групами девіантної поведінки : Навч. посіб. / *В. П. Лютий*. – К. : Акад. праці і соціал., 2000. – 50 с.

5. *Максимова Н. Ю., Толстоухова С. В.* Соціально-психологічний аспект профілактики адиктивної поведінки підлітків та молоді / *Н. Ю. Максимова, С. В. Толстоухова*. – К., 2000. – 200 с.

6. *Менделевич В. Д.* Психология девиантного поведения : Учеб. пособие / *В. Д. Менделевич*. – М. : МЕД-пресс, 2001. – 432 с.

7. Профілактика ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки серед вихованців притулків для неповнолітніх : збірка інформаційних, методичних, ілюстративних матеріалів для спеціалістів / За заг. ред. *Т. В. Журавель, Т. Л. Лях ; Авт. упор.: О. В. Безпалько, О. А. Виноградова, Т. В. Журавель, О. М. Лозован, В. П. Лютий, Т. Л. Лях* . – К. : 2004. – 103 с.

8. Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя / *О. О. Яременко* та ін. – К. : УІСД, 2000. – 111 с.

9. Формування здорового способу життя : Навч. посіб. для слухачів курсів підвищення кваліфікації держ. службовців / *О. О. Яременко* та ін. – К. : УІСД, 2000. – 232 с.

Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

2015–2016 навчальний рік

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ МОЛОДШИХ КЛАСІВ В РЕЖИМІ РОБОТИ ГПД

І. В. Мінакова,
тел. 236-30-98

Протягом останніх десятиріч спостерігається загальна тенденція до погіршення стану здоров'я населення України в цілому та дітей і молоді зокрема. Аналіз статистичних даних і результати низки досліджень свідчать про те, що вік дітей, які починають палити, вживати алкоголь, наркотичні речовини, зменшується. Актуальність проблеми превентивного виховання учнів початкових класів зумовлена суспільною потребою ранньої профілактики відхилень у поведінці дітей, реальними можливостями її успішного здійснення у молодшому шкільному віці – періоді ефективного засвоєння моральних норм і вироблення суспільно схвальних моделей поведінки, формування суб'єктності учня.

Робота з молодшими школярами по запобіганню табакокурінню, алкоголізму і вживанню наркотиків має свою специфіку, визначену, з одного боку, організацією навчання в початковій школі (один вчитель, порівняно невелике навантаження, можливість здійснювати виховання учнів в тісному зв'язку з навчанням і тому подібне), а з іншої – психологічними особливостями молодших школярів. У зв'язку з цим слід враховувати ті чинники, що визначають особливості профілактичної роботи з учнями молодших класів.

Учитель, вихователь – незаперечні авторитети для молодших школярів. Тому не лише окремі їх вислови, але і стиль поведінки, відношення до того або іншого предмета впливають на учнів. Негативна думка педагога про куріння, прийом алкоголю і наркотиків, особливо серед молодших школярів, повинна багато разів повторюватися, ілюструватися життєвими прикладами, спостереженнями, обґрунтовуватися посиланнями на авторитетні для учнів думки.

Молодші школярі зазвичай сприймають світ в полярних категоріях: «добре – погано», «правильно – неправильно», «погана людина – хороша людина» і тому подібне. Тому все, пов'язане зі шкідливими звичками, у тому числі табакокуріння, вживання алкоголю, наркотиків, повинно в свідомості дитини одягатися в «одяг темного кольору», протиставлятися всьому світлому, доброму, приємному, корисному.

Образність мислення дитини дозволяє їй побачити те, що говорить вихователь, дорослий, яскравіше, фантастично, казково. Стимуляція уявлень дитини – важливий елемент його виховання і розвитку. Розповідаючи молодшому школяру про щось, вихователю треба періодично робити паузи, давати учневі можливість самому представити той або інший образ. Схильність дитини до гри обумовлює необхідність максимально активного використання ігрових форм і методів роботи, що стосуються профілактики використання ПАВ (психо-активних речовин).

Прищепити людині з дитинства мотивацію на здоровий спосіб життя, сформувати життєво важливі навички є покликанням саме вихователя-педагога.

Вихователям ГПД початкових класів слід враховувати психологічні особливості учнів молодшого шкільного віку.

Перехід до навчання в школі різко змінює життя дитини, починається її залучення до справжньої праці, що вимагає певних зусиль. У процесі навчання дитина спілкується з ровесниками, він член колективу, перед ним постають нові вимоги. У молодшому віці діяльність і поведінка дитина стійкіші. Вона діє під впливом не лише імпульсивних почуттів, а й свідомо, відповідно до поставленої мети.

Особливості молодшого шкільного віку проявляються у тому, що:

- поряд з батьками все більшу роль у вихованні відіграють вчитель, вихователь і колектив ровесників;
- інтерес до всього нового породжує бажання вчитися;
- прослідковується активність і старанність у виконанні навіть нецікавих завдань;
- зростає потяг до інтелектуального напруження.

Крім цього, визначаються ознаки соціально дезадаптованих молодших школярів:

- різке зменшення старанності, ретельності і відповідальності;
- ухилення від серйозної роботи;
- домінування авторитету дитячого оточення над думкою батьків і вчителів;

• невміння гальмувати свої бажання призводить до негативних моделей соціальної поведінки;

• пасивність на уроках і перервах;

• схильність до брехні;

• дрібні крадіжки;

• паління;

• вирішення проблем з однокласниками силовими засобами (участь у бійках).

Риси характеру в молодшому шкільному віці нестійкі. Вони проявляються у дитини по-різному, залежно від її настрою і обставин. Тому необхідно пильно стежити за поведінкою молодшого школяра, щоб виявити симптоматику на ранній стадії і вжити необхідних заходів.

Загальними рисами молодших школярів є: сприйнятливість, навіюваність, податливість, наслідування, допитливість, які в несприятливих умовах можуть скласти основу позитивного суб'єктивного сприйняття алкоголізації, табакокуріння, або навіть сприяти формуванню установки на «престижність» вживання тютюну та алкоголю з вже усвідомленим наміром відчути те, що відчувають дорослі, і тим самим як би зрівняти себе з недоступним раніше дорослим. Таким чином, основні завдання запобігання розвитку шкідливих звичок у молодших школярів – роз'яснення користі від фізкультури, загартування, ведення правильного здорового способу життя і несумісності з цим вживання ПАР, а також розгляд причин куріння дорослих і шкоди від пасивного куріння.

У планах роботи вихователя ГПД обов'язково повинні бути включені заходи, які заохочують творче самовираження дитини, а саме: спортивні змагання, конкурси малюнків, рухливі ігри на свіжому повітрі, свята, презентації, тренінги, дискусії, інсценізації, бесіди тощо. Рекомендуємо бесіди в 1–4 класах проводити за напрямками «Моє Я», «Я та інші», «Форми неагресивної протидії сторонньому тиску», «Інформація про ПАР». Методичні поради для проведення таких бесід можна знайти у шкільній профілактичній програмі «Корисні звички» (1–4 кл.). http://gigabaza.ru/doc/73802.html

У роботі з дітьми молодшого шкільного віку найбільш ефективним буде використання комбінованих елементів різних методів

психологічної дії – арттерапії, казкотерапії, психогімнастики, «класичних» дидактичних методів і прийомів, таких як бесіда, дидактичні ігри тощо, а також методів групової дискусії і ролевих ігор, адаптованих для потреб профілактичної роботи.

Казкотерапія. Сама назва методу вказує на те, що його основою є використання казки. Перспективність використання цього методу обумовлена тим, що форма метафори, в якій створені казки, історії, найбільш доступна для сприйняття дитини, і в той же час, дія за допомогою метафори є глибинною і дуже стійкою.

Обов'язковим елементом використання казкотерапії є аналіз казок, коли після читання казки вихователь організовує її обговорення. Учням пропонується відповісти на ряд питань: «Про що ця казка?», «Хто із героїв вам більше сподобався і чому?», «Навіщо герой вчинив саме так, а не інакше?», «Що відбулось, якби герой вчинив по-іншому?»

Слід звернути увагу і на таку форму роботи, як постановка казок за допомогою ляльок та драматизацію казкових сюжетів. Розігрування казкових сюжетів може поєднуватися з елементами вигадування казок.

Арттерапія – метод, який використовується як засіб психолого-педагогічного впливу мистецтвом. Основна мета арттерапії – встановлення гармонійних зв'язків з навколишнім світом і з самим собою через мистецтво. Терапія мистецтвом укріплює особу дитини, допомагає структурувати її світогляд. Метод дозволяє працювати з відчуттями: досліджувати і виражати їх на символічному рівні. Методика арттерапії ґрунтується на тому припущенні, що внутрішнє «я» починає проявлятися тоді, коли людина починає спонтанно малювати, писати фарбами або ліпити.

Частина вправ, розроблених в рамках арттерапії, є простими у використанні, не потребують спеціальної підготовки, і вихователі можуть їх використовувати при проведенні занять з профілактики наркозалежності. Наприклад, такі як: **«Самосвідомість через музику».** Опис дитиною емоційного та образного змісту музики подібно стану дитини в цей час.

«Музика у фарбах та лініях». Ця вправа передбачає «малювання» образів, які дитина уявляє, прослуховуючи музику. Органі-

зація малювання під музику допоможе вихователю покращити увагу дітей та заспокоїти їх.

Психогімнастика – метод, при якому учасники проявляють себе та спілкуються без слів. Це можуть бути ігри, в яких діти без слів встановлюють контакти, знімають напруження тощо. Метод психогімнастики може бути використаний для рішення завдань групової психокорекції: встановлення контактів, зняття напруги, відпрацювання зворотного зв'язку. Це можуть бути вправи на релаксацію або напроти – вправи-активатори в залежності від стану дітей.

Рольова гра – неформальна постановка, у процесі якої учні без попередньої підготовки розігрують сценки або ситуації. Учні уявляють себе вигаданими персонажами, які моделюють реальні життєві історії та ситуації. Під час рольової гри діти діють не від свого імені, а демонструють поведінку та висловлюють почуття умовного персонажа. Зазвичай це набагато легше, ніж діяти від себе особисто. Рольова гра є ефективним методом апробації нових моделей поведінки. Вона дає змогу «відчути на собі» всі емоції, які можуть виникнути під час такої ситуації, та відпрацювати найбільш оптимальну модель поведінки у безпечних умовах. Це також допомагає краще зрозуміти почуття уявного персонажа і розвинути навички емпатії (співпереживання).

Дискусія допомагає уточнити власні уявлення, усвідомити почуття і ставлення. Обговорення в групах дає змогу учням більше дізнатися одне про одного, стимулює вільний обмін думками, збільшує вірогідність того, що учні краще зрозуміють почуття і позиції інших. Робота в групах розвиває життєві навички активного слухання, співпереживання, співробітництва, упевненої поведінки і толерантності. Організація дискусій передбачає об'єднання учнів у малі групи (в 1–3 класах доречним є об'єднання у пари та трійки, в 4-му класі – у групи із 4–5 учнів).

Мозковий штурм. Найчастіше метод використовується для генерування ідей та активізації учасників щодо розв'язання певної проблеми. Вихователь пропонує учням висловлювати свої міркування, він же записує думки учасників на дошці. Мозковий штурм є ефективним, коли виконуються такі умови: усі твердження учасники приймають без зауважень; увага концентрується переважно на кількості, а не на якості ідей; активно задіяний кожен учасник;

педагог не критикує і не вказує на помилки, а записує на дошці всі відповіді; жодних обговорень або суджень з боку педагога, за винятком тих, що з'ясовують або уточнюють пропозиції; учасники можуть давати свої відповіді, виходячи з ідей інших (заохочується використання ідей інших учасників).

Перевагами цих методів є: розвиток навичок сприйняття учасниками себе й інших; розвиток навичок взаємодії одне з одним; створення можливостей для пізнання учасниками одне одного; формування навичок толерантного ставлення до інших; розвиток творчих здібностей та стимулювання креативності особистості. А найголовніше – відпрацьовані в безпечних умовах моделі безпечної поведінки закріплюються і допомагають обирати правильну позицію у різноманітних життєвих ситуаціях.

Список використаних джерел:

1. *Бойченко Т.* Навчити головного. Формування здоров'я формувальної та здоров'язбережувальної компетентності учнівської молоді / *Т. Бойченко* // Профтехосвіта. – 2009. – № 1. – С. 40–43.

2. *Габора Л.* Роль дозвіллєвої діяльності у профілактиці дитячої бездоглядності / *Л. Габора* // Рідна школа. – 2009. – № 10. – С. 37.

3. *Макеева А. Г., Лысенко И. В.* Организация педагогической профилактики наркозависимости среди младших школьников. – СПб., 1999.

4. *Максакова В., Полякова С.* Учимся договариваться. (Я – ТЫ – МЫ) : Методическое руководство для учителя начальной школы. – М., 1998.

5. *Оржеховська В. М.* Превентивна педагогіка : навч. посіб. / *В. М. Оржеховська, О. І. Пилипенко*. – Черкаси : Чабаненко Ю., 2007. – 287 с.

6. Полезные привычки. Учебное пособиее для начальной школы по предупреждению употребления детьми табака и алкоголя / под ред. *О. Л. Романовой*. – М., 1998.

7. *Рондяк Л.* Підготовка майбутніх вчителів до превентивного виховання дітей молодшого шкільного віку: основи технології / *Л. Рондяк* // Проблеми педагогічних технологій : зб. наук. пр. – Луцьк, 2002. – № 3. – С. 240–247.

8. *Рондяк Л.* Профорієнтаційна робота з учнями молодшого шкільного віку як засіб формування соціальної компетенції особистості / *Л. Рондяк* // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Л., 2006. – Вип. 21, ч. 2. – С. 154–161.

9. *Свириденко С. О.* Формування здорового способу життя молодших школярів у позакласній виховній роботі : Автореф. дис. … канд. пед. наук. (13.00.01) / Ін-т проблем виховання АПН України. – К.,1998. – 16 с.

10. Школа повного року навчання: теорія і практика : наук.-метод. посіб. / [*О. В. Безпалько, О. М. Гриневич, О. Б. Жильцов* та ін.] ; за заг. ред *В. О. Огнев'юка, Л. Л. Хоружої*. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008. – 176 с.

11. *Эльконин Д. Б.* Психическое развитие в детских возрастах. – М., Воронеж, 1995.

12. *Эриксон Э.* Детство и общество / пер. с англ. – СПб., 2000.

13. *Юлдашев В. Л.* Социально-психологические и биологические факторы аддиктивного поведения подростков : Автореф. дис. на соискание уч. степ. д-ра мед. наук. – М., 1997.

Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

2015–2016 навчальний рік

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ КУРСІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДАХ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2015–2016 Н.Р.

С. П. Гура,
тел. 222-25-81

Сьогодні наша країна йде шляхом оновлення, намагається зберегти та утвердити демократичні ідеали та гуманістичні принципи цивілізованого суспільства, стати гідним членом європейського співтовариства. У той же час пропаганда насилля в ЗМІ, прагматичне відношення до людського життя та навколишнього середовища, руйнація моральних цінностей негативно впливають на свідомість підростаючого покоління. Тому є дуже актуальним викладання світоглядних дисциплін у школі, оскільки саме на цих уроках можна створювати умови для формування моральних та духовних орієнтирів у школярів, зміцнення громадянської позиції та патріотичних переконань.

Предмет духовно-морального спрямування є дисципліною навчально-виховного та культурологічного спрямування, яка вибудовується як спосіб допомоги учню в закладенні фундаменту власних життєвих цінностей.

Головними завданнями предмета духовно-морального спрямування є:

- ознайомлення учнів із загальнолюдськими цінностями та формування особистості учня на основі науково-філософської та християнсько-духовної, моральної і культурної традицій;
- виховання свідомої, вільної та відповідальної особистості, здатної жити і творити в сучасному демократичному суспільстві;
- створення належних умов для глибшого самопізнання, розкриття та реалізації своїх творчих здібностей і таланту в позитивному річищі.

Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою і вивченням етики чи курсів духовно-морального спрямування (додаток 13 до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від

03.04.2012 р. № 409 в редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 р. № 664) у 2015–2016 навчальному році в 5–6 класах продовжується вивчення предмета «Етика» або курсів духовно-морального спрямування. Для шкіл, що користуються іншими Типовими планами, ці курси можуть вивчатись за рахунок варіативної складової.

Переведення курсу «Етика» та інших курсів духовно-морального спрямування у варіативну складову Типових навчальних планів призвело до значного (до 85% у 5-х та 48% у 6-х класах) скорочення викладання етики, а це позначилося і на викладанні курсів з основ християнської культури:

№ з/п	Навчальний рік	Кількість НВЗ	Кількість класів	Кількість учнів	Кількість вчителів
1	2012–2013	105	450	8358	139
2	2013–2014	95	304	7308	103
3	2014–2015	79	284	6741	93

Отже, викладання етичних дисциплін залишено на розсуд адміністрації навчально-виховних закладів, тому доцільно навести позитивні приклади того, як адміністрація навчального закладу розуміє і зважено підходить до того, щоб учні їх закладів не лише отримали гарні знання, але й мали змогу визначити морально-духовні життєві пріоритети. Так, у Запорізькому ЗНВК «Мала гуманітарна академія» (директор Людмила Кронідовна Овдієнко) курс етики (за авторськими програмами) розрахований з 1 по 9 класи.

У Запорізькому багатопрофільному ліцеї № 99 (директор Ольга Василівна Солдатенко) «Основи християнської культури» викладаються з 3 по 8 класи (21 кл.) у 689 учнів. Раннє ознайомлення з християнськими цінностями, системність у прищепленні національних і загальнолюдських цінностей допомагає формуванню більш гармонійної, цілеспрямованої та відповідальної особистості, саме тому викладання вищезазначеного курсу знаходить активну підтримку серед учнів та їх батьків.

Необхідно відмітити, що 31.03.2011 року було прийнято **рішення Запорізької обласної ради** за № 29 «Про викладання факультативного курсу „Основи християнської культури“ в навчально-

виховних закладах Запорізької області», в якому зазначено таке: «**рекомендувати** управлінню освіти і науки обласної державної адміністрації, міським радам (міст обласного значення), районним радам, районним державним адміністраціям **сприяти впровадженню викладання факультативного курсу „Основи християнської культури“ в навчально-виховних закладах Запорізької області**».

Програмне та навчальне забезпечення

№ п/п	Назва	Автор	Клас	Видавництво	Документ про надання грифа
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
Програми з етики та курсів морально-духовного спрямування (рекомендовані листом МОН України від 26.06.2015 № 1/9-305 «Про вивчення базових дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах у 2015–2016 навчальному році»)					
1.	Програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Етика. 5–6 класи»		5–6	Київ, «Перун», 2005	Лист МОН від 23.12.2004 р. № 1/11-6611
2.	Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Основи християнської етики»	авторський колектив під кер. В. М. Жуковського	1–11	Вид-во «Літера ЛТД», 2011	Лист МОН від 13.07.2010 р. № 1/11-6347
3.	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Біблійна історія та християнська етика»	автори Пилип (Р. А. Осадченко), М. Б. Євнух, І. Ковровський та ін.	1–11	Вид-во «АСМІ», Полтава, 2011	Лист МОН від 12.12.2010 р. № 1/11-629
4.	Програма «Християнська етика в українській культурі»	авт. Ігумен Лонгин (Чернуха), Е. В. Бєлкіна та ін.	1–4	Вид-во «Сім кольорів», 2013	Лист МОН від 20.06.2007 р. № 1/11-4033
Основні підручники та навчальні посібники					
5.	Етика (підручник)	О. М. Данилевська, О. І. Пометун	5	Ґенеза	
6.	Етика (підручник)	В. І. Фесенко	5	Навчальна книга	

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6
7.	Етика (підручник)	О. М. Данилевська, О. І. Пометун	6	Ґенеза	
8.	Етика (підручник)	А. І. Мовчун, Л. Л. Хоружа	6	Арка	
9.	Біблійна історія та християнська етика (підручник)	О. М. Дроздовський	5	rokim.org.ua	Лист МОН-молодьспорту від 08.12.2011 р. № 1/11-11588
10.	Біблійна історія та християнська етика (підручник)	О. М. Дроздовський	6	rokim.org.ua	Лист ІІТЗО від 08.12.2011 р. № 1.4/18-792
11.	Основи християнської етики (підручник)	В. Л. Жуковський, Н. М. Лахман	5	«Острозька академія»	Лист МОН від 05.08.2013 р. № 1/11-12525
12.	Основи християнської етики (підручник)	В. Л. Жуковський, М. М. Ніколін, С. В. Филипчук, Н. М. Лахман	6	«Острозька академія»	Лист МОН від 05.08.2013 р. № 1/11-12524
13.	Християнська етика (навчальний посібник)	В. Л. Жуковський, Н. Д. Ковальчук, Т. В. Климченко та ін.	7	«Острозька академія»	Лист ІІТЗО від 18.04.2013 р. № 14.1/12-Г-128
14.	Основи християнської етики (підручник)	Г. С. Сохань, І. Гусаков	8	Світ	Лист МОН-молодьспорту від 19.07.2011 р. № 1/11-6301
15.	Основи християнської етики (підручник)	Г. С. Сохань, І. Гусаков	9	Світ	Лист МОН від 09.10.2012 р. № 1/11-15807

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6
16.	Основи християнської етики (навчальний посібник)	Г. С. Сохань, І. Гусаков	10	Світ	Лист ІІТЗО від 27.12.2012 р. № 14.1/12-Г-678
Додаткові підручники та навчальні посібники					
17.	Етика. Робочий зошит	О. М. Данилевська, О. І. Пометун	5	Ґенеза	Лист ІІТЗО від 30.09.2009 р. № 1.4/18-3835
18.	Етика. Робочий зошит	О. М. Данилевська	5	Літера-ЛТД	Лист ІІТЗО від 06.07.2010 р. № 1.4/18-Г-480
19.	Етика. Робочий зошит	О. М. Данилевська, О. І. Пометун	6	Ґенеза	Лист ІІТЗО від 30.09.2009 р. № 1.4/18-3835
20.	Етика. Робочий зошит	О. М. Данилевська	6	Літера-ЛТД	Лист ІІТЗО від 06.07.2010 р. № 1.4/18-Г-481
21.	Робочий зошит з етики	Н. А. Андронова та ін.	6	Світ	Лист ІІТЗО від 30.06.2010 р. № 14/18-Г-385
22.	Основи християнської етики. Робочий зошит	Г. П. Добош	6	Світ	Лист ІІТЗО від 01.09.2009 р. № 1.4/18-Г-3412
23.	Основи християнської етики. Робочий зошит	Л. Є. Кучма, Г. І. Герман	6	Мандрівець	Лист ІІТЗО від 20.06.2011 р. № 1.4/18-Г-381

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6
24.	Основи християнської етики. Робочий зошит	В. Л. Жуковський, В. В. Зоринська	7	«Острозька академія»	Лист ІІТЗО від 18.04.2013 р. № 14.1/12-Г-128
25.	Хрестоматія «Християнська етика»	упор. І. С. Мазур, за ред. В. Л. Жуковського	7	«Острозька академія»	Лист ІІТЗО від 18.04.2013 р. № 14.1/12-Г-128

Викладання основ християнської етики та інших предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах відбувається за умови письмової згоди батьків та за наявності підготовленого вчителя. Зміст курсів духовно-морального спрямування не передбачає катехізацію, неприпустимим є також нав'язування учителем дітям власних поглядів у ставленні до тих чи інших Церков, примусу дітей до молитви під час уроків, відвідування церковних служб тощо.

Предмети духовно-морального спрямування слід викладати в тісній співпраці з батьками, давати їм можливість відвідувати уроки і позакласні заходи з предмета.

Організація роботи з обдарованими учнями

Для реалізації творчого потенціалу в рамках курсів духовно-морального спрямування учні НВЗ Запорізької області можуть брати участь у:

• олімпіадах (Всеукраїнська «Юні Знавці Біблії» та обласна з основ православної культури);

• Малій академії наук;

• Всеукраїнському учнівському конкурсі юних суспільствознавців «Кришталева сова» (5–6 класи – «Етика», 3–8 класи – «Християнська етика», *режим доступу*: *http://gromad-osvita.org.ua/);*

• Всеукраїнському конкурсі «Моральний вчинок» (з 2015 року матеріали обласного етапу конкурсу розміщуються на порталі для освітян області ЗапоВікі – *Конкурси. Режим доступу: http://zw.ciit.zp.ua)*;

• Всеукраїнському турнірі юних філософів та релігієзнавців (перший турнір був проведений у травні 2015 р. в Марійському духовному центрі села Зарваниця та колегіумі-інтернаті «Знамення»);

• обласних конкурсах «Краса Божого світу», «Зробимо урок цікавішим».

Особливістю проведення олімпіади «Юні знавці Біблії» у 2014–2015 н.р. було те, що вона в нашій області за рекомендацією Департаменту освіти і науки Запорізької облдержадміністрації проводилася дистанційно на сайті «Школа сучасних знань».

20 листопада 2014 р. відбувся районний/міський етап Всеукраїнської учнівської олімпіади «Юні знавці Біблії», в якому взяли участь 236 учнів з 19 районів/міст Запорізької області:

• проведенню олімпіади заважало те, що не всі райони вчасно надали заявки (термін 10.11.14 р.), не всі учасники вчасно зареєструвалися на сайті «Школа сучасних знань» (дехто реєструвався в момент олімпіади), а дехто реєструвався двічі (їм була надана допомога в реєстрації адміністратором сайту, а потім деякі ще раз зареєструвалися самі, тому в систему вони входили, але в групу свого району увійти не могли);

• проведенню олімпіади сприяло те, що усім за запитом була надана допомога (адміністратором сайту Ю. О. Швецом та автором олімпіадних завдань С. М. Борхович), учні В.Білозерського району навіть відповідали на завдання олімпіади 21.11.14 р. з 10.00, оскільки за технічних причин олімпіада не відбулась 20.11.14 р.; під час олімпіади на зв'язку були С. П. Гура та С. М. Борхович («найкращим» запитанням від освітян районів було: «А де на ЗапоВікі? Він великий!» спеціально створений портал для педагогів Запорізької області ЗапоВікі залишається «terra incognito» для декого, хоч саме віртуальне МО вчителів з основ християнської культури є активнодіючим: новини, конкурси, семінари тощо).

3 березня 2015 р. дистанційно відбувся ІІІ (обласний) етап Всеукраїнської учнівської олімпіади «Юні знавці Біблії», в якому взяв участь 71 (проти 57 у 2013–2014 н.р., 38 у 2012–2013 н.р., 15 у 2011–2012 н.р.) учень 5–11 класів. Учні пройшли тестування щодо знання Біблії та написали творчу роботу, продемонструвавши досить гарні знання з основ християнської культури та власну громадянську позицію.

№ з/п	ПІБ учня	Район (місто)	ЗНЗ	Клас	Місце на III етапі	ПІБ вчителя
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
1.	Аненков Віталій Олексійович	м. Мелітополь	Мелітопольська гімназія № 5	7	I	Лучнікова Наталя Валеріївна
2.	Клименко Серафім Євгенович	м. Бердянськ	Бердянська гімназія № 3 «Сузір'я»	7	I	Чорна Тетяна Юріївна
3.	Озеров Михайло Юрійович	Вільнянський	Михайлівський НВК ім. О. Т. Слободчикова	8	I	Кунінець Олена Іванівна
4.	Шагін Сергій Володимирович	Орджонікідзевський	Запорізька гімназія № 71 з поглибленим вивченням іноземної мови Запорізької міської ради	8	I	Терновська Людмила Іванівна
5.	Самсонова Поліна Олександрівна	м. Мелітополь	Мелітопольський навчально-виховний комплекс № 16	8	I	Омельченко Наталя Василівна
6.	Пітішкіна Анна Олександрівна	м. Мелітополь	Мелітопольська загальноосвітня школа I–III ступенів № 4	9	I	Петухова Ольга Олегівна
7.	Шерстюк Микола Євгенович	м. Мелітополь	Мелітопольська загальноосвітня школа I–III ступенів № 15	10	I	Ісаєнко Ірина Олексіївна
8.	Євтушенко Євген Сергійович	Запорізький	Кушугумський навчально-виховний комплекс «школа I–III ступенів – гімназія „Інтелект"»	10	I	Сичова Юлія Олександрівна
9.	Бухвак Артур Андрійович	ДОН ОДА	КЗ «Запорізька спеціалізована школа – інтернат II–III ступенів „Січовий колегіум"» ЗОР	10	I	Мішевська Тетяна Володимирівна
10.	Комар Андрій Павлович	Ленінський	Запорізька гімназія № 31	11	I	Дедюєва Наталія Валеріївна
11.	Гогунська Софія Володимирівна	м. Мелітополь	Мелітопольська гімназія № 5	11	I	Лучнікова Наталя Валеріївна

Продовження табл.

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
12.	Франко Вікторія Вікторівна	Запорізький	Кушугумський навчально-виховний комплекс «школа I–III ступенів – гімназія „Інтелект"»	11	I	Сичова Юлія Олександрівна
13.	Клименко Анастасія Євгенівна	м. Бердянськ	Бердянська гімназія № 3 «Сузір'я»	7	II	Чорна Тетяна Юріївна
14.	Попович Софія Віталіївна	м. Мелітополь	Мелітопольська гімназія № 5	7	II	Лучнікова Наталя Валеріївна
15.	Кім Гіхван	м. Мелітополь	Мелітопольська гімназія № 10	8	II	Духанова Ірина Станіславівна
16.	Плаксіна Ганна Олексіївна	Приморський	КЗ «Приморський регіональний українсько-болгарський багатопрофільний ліцей II–III ступенів»	8	II	Плаксіна Світлана Володимирівна
17.	Макєєва Летиція Вікторівна	м. Мелітополь	Мелітопольська загальноосвітня школа I–III ступенів № 4	9	II	Петухова Ольга Олегівна
18.	Невертюк Дар'я Вадимівна	Комунарський	Запорізька гімназія № 107	9	II	Пришпетливий Геннадій Миколайович
19.	Алексєєв Сергій Олександрович	Хортицький	Запорізький багатопрофільний ліцей № 99	10	II	Холох Ірина Миколаївна
20.	Скорик Вікторія Вікторівна	Орджонікідзевський	Запорізька гімназія 71 з поглибленим вивченням іноземної мови	10	II	Терновська Людмила Іванівна
21.	Нимикіна Віолетта Анатоліївна	ДОН ОДА	КЗ «Мелітопольська спеціалізована школа – інтернат III ступеня „Творчість"» ЗОР	11	II	Гурєєва Ольга Вячеславівна
22.	Золотарьова Злата Андріївна	Комунарський	Запорізька гімназія № 8	11	II	Стуброва Тетяна Леонідівна

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7
23.	Джойа Аміра-Марія Ахмедівна	Комунарський	Запорізька гімназія № 107	7	III	Пришпетливий Геннадій Миколайович
24.	Шама Анастасія Станіславівна	Токмацький	Остриківська ЗОШ I–III ст.	7	III	Шама Світлана Федорівна
25.	Шаєр Анастасія Олександрівна	Приморський	КЗ «Спеціалізована школа загальноосвітній навчальний заклад № 1 I–III ступенів м. Приморськ з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів»	8	III	Бучакчийська Наталя Валеріївна
26.	Тихановська Марія Романівна	Хортицький	Запорізький багатопрофільний ліцей № 99	8	III	Холох Ірина Миколаївна
27.	Оленюк Іванна Ярославівна	Комунарський	Запорізька загальноосвітня школа № 83	8	III	Малишева Ксенія Анатоліївна
28.	Коновальчук Євген Андрійович	Комунарський	Запорізька загальноосвітня школа I–III ст. № 84	9	III	Єрьоміна Олена Євгенівна
29.	Клімова Дарина Сергіївна	м. Енергодар	Енергодарський багатопрофільний ліцей «Ерудит»	9	III	Караманова Віра Олексіївна
30.	Шостова Оксана Володимирівна	Ленінський	Запорізький колегіум «Елінт»	9	III	Усатенко Олена Валентинівна
31.	Луценко Анна Михайлівна	Орджонікідзевський	Запорізький класичний ліцей	10	III	Липова Яна Олександрівна
32.	Денисенко Олеся Едуардівна	Орджонікідзевський	Запорізька загальноосвітня школа I–III ступенів № 41	11	III	Ломейко Г.І.
33.	Краснобаєв Антон Геннадійович	облДОН	КЗ «Запорізька спеціалізована школа-інтернат II–III ст. „Січовий колегіум“» ЗОР	11	III	Серік Тетяна Яківна

24 квітня (для учнів 1–8 кл.) та 15 травня (для учнів 9–11 кл. та студентів) 2015 року в Національному університеті «Острозька академія» за підтримки Міністерства освіти і науки України та Українського Біблійного товариства відбулася IX Всеукраїнська олімпіада «Юні знавці Біблії».

Від нашої області у Всеукраїнській олімпіаді взяли участь 4 учні, які показали досить гарні результати:

№ з/п	ПІБ учня	ЗНЗ	Клас	Місце на Всеукр. олімпіаді	ПІБ вчителя
1.	Самсонова Поліна	Мелітопольський навчально-виховний комплекс № 16 Мелітопольської міської ради Запорізької області	9	дипломант	Омельченко Наталя Василівна
2.	Пітішкіна Анна	Мелітопольська загальноосвітня школа I–III ступенів № 4 Мелітопольської міської ради Запорізької області	9	дипломант	Петухова Ольга Олегівна
3.	Шерстюк Микола	Мелітопольська загальноосвітня школа I–III ступенів № 15 Мелітопольської міської ради Запорізької області	10	III	Ісаєнко Ірина Олексіївна
4.	Франко Вікторія	Кушугумський навчально-виховний комплекс «школа I–III ступенів – гімназія „Інтелект“» Запорізького району Запорізької області	11	I	Сичова Юлія Олександрівна

21 березня 2015 року відбулася обласна учнівська олімпіада з основ православної культури за темою: «Подвиг новомучеників та сповідників». В олімпіаді взяли участь 39 учнів 5–8 класів та 12 учнів 9–11 класів з м. Енергодар, м. Бердянськ, м. Мелітополь, Жовтневого, Комунарського, Шевченківського районів м. Запоріжжя, Веселівського, Вільнянського, Запорізького, Кам’янсько-Дніпровського, Пологівського районів, комунального закладу «Запорізька спеціалізована школа-інтернат II–III ступенів „Січовий колегіум“» Запорізької обласної ради, комунального закладу «Матвіївська загальноосвітня санаторна школа-інтернат I–III ступенів» Запорізької обласної ради.

№ з/п	Прізвище та ім'я учня	Район/ місто	ЗНЗ	Клас	Місце	Вчитель ЗНЗ або НШ
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
1.	Маріч Костянтин	Шевченківський	Запорізька загальноосвітня школа І–ІІІ ст. № 65	6	1	Радченко О.М.
2.	Остапенко Роман	Комунарський	Запорізька гімназія № 6	6	1	Іванова Т.І.
3.	Степура Олександра	Шевченківський	Запорізька загальноосвітня школа І–ІІІ ст. № 65	5	2	Радченко О.М.
4.	Штепа Анастасія	Комунарський	Запорізька гімназія № 6	6	3	Іванова Т.І.
5.	Гребіниченко Павло	Шевченківський	Запорізька загальноосвітня школа І–ІІІ ст. № 12	6	3	Радченко О.М.
6.	Марщавка Андрій	Комунарський	Запорізька гімназія № 6	7	1	Іванова Т.І.
7.	Холодков Гліб	Комунарський	Запорізька гімназія № 6	7	2	Іванова Т.І.
8.	Воробей Анна	м. Мелітополь	Мелітопольська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 11	7	3	Захарова О.В.
9.	Гончаренко Софія	Вільнянський	Вільнянська гімназія «Світоч»	7	3	Воловик Л.М.
10.	Мірватова Дар'я	Комунарський	Запорізька гімназія № 6	8	1	Іванова Т.І.
11.	Назаренко Марія	Комунарський	Запорізька гімназія № 6	8	2	Іванова Т.І.
12.	Ангеловська Софія	Ленінський	Запорізький колегіум «Елінт»	8	3	Усатенко О.В.
13.	Пітішкіна Анна	м. Мелітополь	Мелітопольська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 4	9	1	Захарова О.В.
14.	Гребіниченко Юлія	Шевченківський	Запорізька загальноосвітня школа І–ІІІ ст. № 12	9	2	Радченко О.М.
15.	Лук'янов Кирило	Шевченківський	Запорізька загальноосвітня школа І–ІІІ ст. № 12	9	3	Радченко О.М.
16.	Повєріна Діана	Комунарський	Запорізька гімназія № 6	11	1	Іванова Т.І.

Продовження табл.

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
17.	Чорненко Даниїл	Вільнянський	Вільнянська гімназія «Світоч»	11	3	Воловик Л.М.

Результати олімпіад знов засвідчили, що вчителі, які викладають основи християнської культури, незважаючи на невелике навантаження (в деяких школах 1–1,5 год на тиждень), працюють творчо та самовіддано.

З 2011–2012 н.р. започаткований Всеукраїнський інтерактивний учнівський конкурс юних суспільствознавців «Кришталева сова» для учнів 3–11 класів, метою якого є популяризації правових, філософських знань серед учнівської молоді, морально-духовного виховання школярів і формування в них демократичних цінностей, привернення уваги учнів до вивчення питань сучасного суспільства, духовно-моральних та правових норм і цінностей, сприяння формуванню людяності, гідності, толерантності та любові до Батьківщини

Результати участі в конкурсі «Кришталева сова» (номінація «Етика») у 2014–2015 н.р.:

№ з/п	Район	НВЗ	Кіл-ть учасників	Місця			Вчитель
				I	II	III	
1.	Великобілозерський	Великобілозерська ЗОШ № 3	1	–	2	–	Теліга Катерина Василівна
2.	Запорізький	Лежинська ЗОШ	2	–	–	–	Щур Ганна Данилівна
3.	Мелітопольський	Полянівська ЗОШ І–ІІІ ст.	3	–	2	1	Марченко Ніна Василівна
4.	Орджонікідзевський	Запорізька суспільно-гуманітарна гімназія № 27	95	–	1	-	Серкіз Я.І.
5.	Приморський	Зеленівська ЗОШ І–ІІІ ст.	1	–	–	–	Синєок-Гуменюк Наталія Петрівна
6.	Розівський	Розівська ЗОШ І–ІІІ ст. № 2	9	–	–	–	Тарасенко Віра Михайлівна
Усього:			111	–	5	1	

Результати участі в конкурсі «Кришталева сова» (номінація «Християнська етика») у 2014–2015 н.р.:

№ з/п	Район	НВЗ	Кіл-ть учас-ників	Місця			Вчитель
				I	II	III	
1.	Кам'янсько-Дніпровський	Великознамянська ЗОШ № 1	13	2	1	–	Липа Тетяна Леонідівна
2.	Кам'янсько-Дніпровський	гімназія «Скіфія»	1	1	–	–	Пашетнєва Олена Леонтіївна
3.	Комунарський	Запорізька гімназія № 6	1	–	–	–	Почтарь Валентина Георгіївна
4.	Мелітопольський	Вознесенська ЗОШ I–III ст.	2	2	–	–	Сидоренко Ірина Вікторівна
5.	Мелітопольський	Полянівська ЗОШ I–III ст.	1	–	1	–	Марченко Ніна Василівна
6.	Приазовський	Ганно-Опанлинський НВК I–III ст.	3	–	1	1	Брова Ірина Анатоліївна
7.	облУОН	Бердянська ЗОШ-інтернат	35	15	3	9	Лагутіна Людмила Олексіївна
Усього:			56	20	6	10	

Кафедра теорії та методики виховання КЗ «ЗОІППО» ЗОР спільно з методичним центром Запорізької єпархії УПЦ МП (керівник С. М. Борхович) щорічно проводять конкурси для учнів та педагогів.

З метою виявлення і розкриття молодих талантів, спрямованих на моральний саморозвиток особистості, здатної до позитивного світосприйняття та любові до рідного краю, відбувся обласний конкурс дитячої творчості «Краса Божого світу». На конкурс було надано майже 180 найкращих робіт дітей та учнів Запорізької області, виставка яких демонструвалася протягом грудня 2014 р. та січня 2015 р. в приміщені Запорізької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. М. Горького.

№з/п	ПІБ	Навчальний заклад	Місце
1	*2*	*3*	*4*
Молодша група (до 8 років)			
1.	Гуржий Катерина	Запорізький колегіум № 98	1
2.	Капліч Данил	Запорізька загальноосвітня школа I–III ступенів № 80	2

Продовження табл.

1	*2*	*3*	*4*
3.	Замкова Влада	Запорізький навчально-виховний комплекс № 88	2
4.	Дмитрієва Софія	Запорізька загальноосвітня школа I–III ступенів № 20 екологічного профілю	2
5.	Івлієв Олександр	Запорізька загальноосвітня школа I–III ступенів № 20 екологічного профілю	3
6.	Овсяник Артур	Запорізька загальноосвітня школа I–III ступенів № 20 екологічного профілю	3
Середня група (9–12 років)			
7.	Жукова Марія	Запорізький академічний ліцей	1
8.	Суховой Ілля	Запорізька загальноосвітня школа I–III ступенів № 15	2
9.	Алімов Дмитро	Балабинський навчально-виховний комплекс «школа I–III ступенів – гімназія „Престиж“»	2
10.	Зозуля Валерія	Запорізька дитяча школа мистецтв № 4	2
11.	Гуржий Анастасія	Запорізький колегіум № 98	3
12.	Моргун Анастасія	Запорізький навчально-виховний комплекс № 88	3
13.	Жила Марія	Бердянський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад № 1 „Мрія“»	3
14.	Алімов Максим	Балабинський навчально-виховний комплекс «школа I–III ступенів – гімназія „Престиж“»	3
15.	Бірюкова Ксенія	Запорізька гімназія № 107	
Старша група (13–17 років)			
16.	Бухенко Вероніка	Державний навчальний заклад «Запорізьке вище професійне училище»	1
17.	Коник Катерина	Запорізька загальноосвітня школа I–III ступенів № 30	2
18.	Олійник Діана	Державний навчальний заклад «Запорізьке вище професійне училище»	2
19.	Юрченко Марія	Державний навчальний заклад «Запорізьке вище професійне училище»	3
20.	Гудова Вікторія	Біленьківська загальноосвітня школа I–III ступенів Запорізького району	3

З метою пошуку кращих форм виховання, які б сприяли підвищенню інтересу школярів до історії рідної землі та християнських духовно-моральних цінностей, розповсюдження передового досвіду і заохочення творчих педагогів, відбувся обласний конкурс «Зробимо урок цікавішим», на який було представлено 35 робіт. Найбільш активно взяли участь у конкурсі учні та педагоги навчально-виховних закладів м. Бердянськ, м. Мелітополь, м. Енергодар, Шевченківського, Жовтневого, Заводського, Комунарського, Орджонікідзевського, Запорізького районів.

№ з/п	ПІБ	Навчальний заклад	Місце
1	*2*	*3*	*4*
Ребуси		**до 8 років**	
1.	Бородянець Роман	Бердянська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 5	І
2.	Данильчук Діана	Бердянська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 5	ІІ
3.	Зайкова Анна	Запорізька загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 20 екологічного профілю	ІІІ
		9–12 років	
4.	Заседателев Лука	Запорізька гімназія № 47	І
5.	Маріч Костянтин	Запорізька загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 65	ІІ
6.	Заславець Олександр	Бердянська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 1	ІІІ
		13–17 років	
7.	Кокуш Ліана	Бердянська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 1	І
8.	Коновальчук Євген	Запорізька загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 84	ІІ
Кросворди		**9–12 років**	
1.	Клименко Анна	Мелітопольська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 6	І
2.	Данілушкін Ілля	Бердянська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 5	ІІ
3.	Маріч Костянтин	Запорізька загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 65	ІІІ

Продовження табл.

1	*2*	*3*	*4*
		13–17 років	
4.	Марченко Марія	Мелітопольська гімназія № 10	І
5.	Морозовська Катерина	Мелітопольська гімназія № 10	ІІ
6.	Булавінцева Карина	Мелітопольська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 6	ІІІ
7.	Кокуш Ліана	Бердянська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 1	ІІІ
Педагоги			
1.	Клімова Олена Петрівна	студентка кафедри богослов'я КПУ	І
2.	Дубініна Галина Олексіївна	м. Енергодар, недільна школа «Свічечка»	ІІ
3.	Заседателева Лілія Костянтинівна	Запорізька гімназія № 47	ІІІ

Участь у конкурсах є добровільною, але слід відзначити вчителів Т. І. Іванову (Запорізька гімназія № 6), Є. Є. Літвінчук (Запорізька ЗОШ № 20 екологічного профілю), Л. О. Лагутіну (Бердянська ЗОШ-інтернат), Я. І. Серкіз (Запорізька суспільно-гуманітарна гімназія № 27), які залучають велику кількість учнів, формуючи таким чином активну громадянську позицію.

Кадрове забезпечення

Викладання курсу «Етика» насамперед доцільно доручати вчителям історії та української/зарубіжної літератури, оскільки це світоглядні дисципліни. Але й курс «Етика», й курси з основ християнської культури повинні викладати тільки ті педагоги, які пройшли відповідну фахову підготовку при КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» ЗОР (на сьогодні це курси очної, заочної та дистанційної форми проведення). Педагоги, які бажають дістати більш ґрунтовну підготовку для викладання курсів з основ християнської культури, можуть самостійно звертатися до Національного університету

«Острозька академія» або до Київського університету ім. Бориса Грінченка (дворічне платне навчання).

На виконання Програми розвитку освіти Запорізької області на 2012–2017 роки, затвердженої рішенням обласної ради від 22.11.2012 р. № 11, з питання реалізації обласного освітнього проекту «Формування та розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності педагогів», з метою подальшої розбудови інформаційного освітнього простору регіону та залучення педагогічних працівників до ефективного використання інформаційних технологій та технологій Веб 2.0 у навчально-виховному процесі проводиться з січня по грудень 2015 року обласний фестиваль-огляд веб-ресурсів Запорізької області та огляд роботи віртуальних методичних спільнот на ЗапоВікі (наказ ДОН від 28.01.2015 № 0047 «Про проведення фестивалю-огляду освітніх веб-ресурсів області у 2015 році»). Для вчителів етики та з основ християнської культури передбачений обласний огляд віртуальних методичних об'єднань. Для гідної презентації віртуального МО свого району/міста вчителі мають забезпечити розміщення матеріалів з власного досвіду роботи на своїх вікісторінках, а керівник МО – матеріалів роботи методоб'єднання на сторінці свого віртуального МО та подати заявку до жовтня 2015 р.

Також вчителі зможуть взяти участь в огляді веб-ресурсів (блоги, сайти). Цей огляд має продемонструвати ефективне використання інформаційних технологій в навчально-виховному процесі, які сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку їхньої самостійності в опануванні знань, формуванню ключових компетентностей, посиленню позитивної мотивації навчання.

Отже, першочерговими напрямами роботи районних та міських методичних об'єднань є:

– збереження курсів духовно-моральної спрямованості у НВЗ області (рекомендувати батькам, які бажають викладання даних курсів в наступному навчальному році, писати заяви на ім'я директора НВЗ, в.о. директора Департаменту освіти і науки Запорізької облдержадміністрації, голови Запорізької обласної ради);

– популяризація досягнень творчо працюючих педагогів;

– створення умов для більш повного розкриття творчого потенціалу кожного педагога;

– підвищення статусу духовно-моральних предметів та їх позитивне сприйняття серед учнів, педагогічної та батьківської громадськості.

Список використаних джерел:

1. Віртуальні МО вчителів Запорізької області; Конкурси. Портал ЗапоВікі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zw.ciit.zp.ua

2. Всеукраїнська спілка викладачів суспільних дисциплін і громадянської освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gromad-osvita.org.ua/

3. Інформація про переліки навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників для дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів, які мають гриф Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Інституту інноваційних технологій і змісту освіти : [сайт]. – Режим доступу : http://iitzo.gov.ua/informatsiya-pro-pereliky-navchalnyh-prohram-pidruchnykiv-ta-navchalno-metodychnyh-posibnykiv-dlya-doshkilnyh-ta-zahalnoosvitnih-navchalnyh-zakladiv-yaki-mayut-hryf-ministerstva-osvity-i-nauky-ukraj/

4. Методичні рекомендації [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України : [сайт]. – Режим доступу : http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/metodichni-rekomendatsiji/

Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

2015–2016 навчальний рік

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА: НА ПЕРЕХРЕСТІ ДОРІГ

В. М. Могілевська,
тел. 270-07-76

Сьогодні вирішується доля позашкільної освіти. Галузь – на роздоріжжі. Точнісінько, як гамлетівське «to be or not to be». Як відомо, експерти у проекті Закону України «Про освіту» позашкільну освіту визначають як неформальну та від'єднують від дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної освіти. В документі зазначається: «За ступенем інституційної формалізації освіта може бути:

– формальною;
– неформальною;
– інформальною.

Формальна освіта – це освіта інституціолізована, цілеспрямована, спланована за участю державних та визнаних приватних організацій і в цілому становить формальну освітню систему країни з надання освітніх програм і відповідних кваліфікацій, визнаних державою.

Неформальна освіта – це освіта інституціолізована, цілеспрямована та спланована навчальним закладом без надання освітніх програм і кваліфікацій, визнаних національними органами управління освітою, або без кваліфікацій взагалі, і є додатковою, альтернативною та/або доповнюючою до формальної освіти в процесі освіти впродовж життя; слугує забезпеченню права осіб будь-якого віку на доступ до освіти, але не передбачає обов'язкової безперервної структурованої послідовності у здобутті освіти і може бути короткотерміновою і невеликої або великої інтенсивності, зокрема у формі короткотермінових курсів, семінарів, практичних занять. Хоча неформальна освіта безпосередньо не приводить до формальних кваліфікацій, визнані формальні кваліфікації можуть бути отримані шляхом освоєння певної сукупності окремих програм неформальної освіти і відповідного визнання уповноваженим органом набутих знань, умінь, інших компетентностей.

Інформальна освіта (самоорганізована освіта, самоосвіта) – це освіта цілеспрямована і спланована, але не інституціоналізована, тобто менше організована, ніж формальна і неформальна освіта».

3–4 травня 2015 р. відбувся міжнародний семінар в рамках підготовки нової редакції Закону України «Про освіту». Піднімалось питання щодо відсутності у структурі освіти позашкільної освіти. Як зазначено на сайті кафедри позашкільної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, іноземні експерти та учасники семінару підтримали позашкільну освіту у структурі освіти. Сьогодні вся освітянська громадськість має сказати слово на захист позашкілля, відстоюючи позицію щодо включення останнього до структури освіти в Україні. А схема, представлена експертами, може виглядати так:

Вища освіта		
Вища освіта – магістратура		
Вища освіта – бакалаврат (3 роки)		
Молодший бакалавр		
Повна загальна середня	Повна загальна середня – кваліфікований робітник	Повна загальна середня – молодший спеціаліст
Базова загальна середня освіта	У закладах освіти	
Позашкільна освіта	*Як у позашкільних установах, так і в закладах освіти*	
Початкова освіта	У закладах освіти	
Позашкільна освіта	*Як у позашкільних установах закладах освіти, так і в закладах освіти*	
Дошкільна освіта	У дошкільних навчальних закладах освіти (ДНЗ)	
Позашкільна освіта	*Як у позашкільних установах, так і в ДНЗ*	

За основу взята схема, представлена на засіданні комітету з питань освіти і науки, але 3 структурних підрозділи: дошкільну, початкову і базову загальну середню освіти – доповнено позашкільною. Це означає, що позашкільна освіта виконує свою, окрему функцію, а саме: доповнює, поглиблює, розширює, інтегрує тощо освітній ресурс, характерний для того чи іншого структурного підрозділу. При цьому, що вкрай важливо, не перешкоджаючи, не претендуючи на заміщення, не відбираючи чи перетягуючи на себе будь-яку час-

тину освітнього потенціалу. Навпаки, «простягаючи руку», як це вдало продемонстровано на новому профілі кафедри позашкільної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, з метою підтримки дитини на шляху розвитку як тих умінь і навичок, що не змогла початкова, основна чи загальна середня школа, так і інших. Чим допомогти, якщо це дошкільний рівень, зробити більш упевнений крок в початкову ланку. Це надзвичайно важливо сьогодні, коли освітня галузь переповнена кризовими явищами, будь-якими ризиками тощо. І саме позашкільна галузь здатна підстрахувати останню, бо в неї є значні переваги: висока вмотивованість вихованців, нескінченний потенціал для створення ситуації успіху кожній дитині, незалежно від її успіхів в загальноосвітній школі, а також відсутність Державного стандарту, тобто певних рамок, які мають обов'язково підходити більшій кількості дітей (крім дітей з особливими потребами). Як свідчить практика (приклад – результати ЗНО), для більшості дітей опанувати державні стандарти виявляється справою надскладною. І саме тут позашкільна освіта приходить на допомогу. Це схоже на своєчасне та правильне лікування для хворого. Позашкільна освіта «простягає руку помочі», щоб допомогти дитині опанувати найширшим спектром компетентностей Державних стандартів, але в умовах позашкільної педагогіки (без оцінок, за допомогою діалогу педагога і вихованця, націленого на усвідомлення дитиною свого успіху і таке інше). Педагоги-фахівці знають, як це важливо для навчання та розвитку дитини.

На жаль, сьогодні науковцями недостатньо досліджено і оцінено потенціал і можливості позашкільної освіти. А те, що є напрацьованим – лише «верхівка айсбергу». Позашкільна освіта – супутник кожної з трьох ланок освіти, як Земля і Місяць. Якщо раніше вважалося, що призначення позашкільної освіти – лише організоване дозвілля, то сьогодні всій освітній еліті зрозуміло, що остання давно вийшла за межі тільки організатора дозвілля (хоч це також суперважливо!). Окрім освітньо-виховної та розвиваючої, позашкільні заклади вдало справляються з іншими важливими функціями соціального спрямування. Державна позашкільна освіта – це ще й шанс для розвитку дітей із соціально-незахищених категорій, яким вкрай необхідна підтримка і захист держави.

До останнього часу в державних документах позашкільній освіті відводилося місце самостійної ланки безперервної системи освіти. В проекті Концепції розвитку освіти в Україні до 2025 р. долю позашкільної галузі окреслено лише одним рядком: «**3.5.1 На законодавчому рівні убезпечити заклади позашкільної освіти від зміни форм власності та передачі їхнього майна».** «Сім раз відмір і один – відріж», – констатує народна мудрість. Сьогодні у вирії євроінтеграційних процесів слід спиратися на кращий європейський досвід. Стосовно позашкілля, слід зазначити, що у світі використовуються різні терміни для позначення позашкільної освіти дітей. Радою Європи та Європейським Союзом прийнято термін «неформальна освіта». Між країнами Європи існують відмінності, що стосуються становища установ неформальної освіти. У ряді випадків неформальна освіта організовується і фінансується міністерствами, в інших випадках установи перебувають у сфері діяльності муніципалітетів. У деяких європейських державах законом встановлюються «рівні права» для формальної та неформальної освіти, що на практиці не завжди означає рівні фінансові права.

Одним із завдань розвитку неформальної освіти європейці бачать її доступність. Неформальна освіта є частиною концепції безперервної освіти (long life education), що дозволяє молодим людям і дорослим купувати і підтримувати на належному рівні вміння та компетенції, необхідні для адаптації в постійно змінному середовищі. Д. С. Молоков, декан факультету соціального управління Ярославського державного педуніверситету ім. К. Д. Ушинського, аналізуючи концепції додаткової освіти в країнах Європи, виділив низку моментів, важливих для сьогоднішнього розуміння загального та особливого між неформальною та позашкільною освітою. Так, на його думку, всі справжні концепції можна звести до двох домінуючих типів: концепції піклування та концепції розвитку.

У країнах Західної Європи домінує концепція піклування, як наприклад, у Нідерландах. Розвинена опікунська система призводить до того, що велика частина фінансової допомоги з боку національного та місцевого уряду, орієнтована на потреби молоді, направляється дітям і молодим людям з серйозними проблемами (що складає 5–10% від загальної кількості дітей і молодих людей). Саме

тому сфера неформальної освіти в більшості країн Західної Європи має приватний характер: її забезпечують приватні фірми і компанії.

У країнах Східної та Центральної Європи домінуючою є концепція розвитку. Переваги вкладати кошти в інтереси більшої групи дітей та молоді, які не мають проблем, є очевидними: попутно вирішуються серйозні завдання профілактики, таким чином, реалізується соціально-педагогічна функція неформальної освіти. Системи неформальної освіти тут демонструють активність і залученість урядів, що обумовлює переважно державний статус установ неформальної освіти. На думку експерта Ради з молодіжної політики, освіти та культури Єврокомісії Барбари Жупан, одним з ключових завдань неформальної освіти в Європі є реалізація концепції безперервної освіти людини. Саме таке розуміння призначення неформальної освіти є важливим і для нас.

Заклопотаність урядів європейських країн викликає ситуація, пов'язана з тим, що близько однієї третини молоді в сучасній Європі не продовжує свою освіту, і, як наслідок, безробіття молоді в Європейському Союзі становить 30–40%. Звідси виникає завдання, актуальне і для сфери неформальної освіти – використання можливостей і ресурсів молоді. Зберігається в ряді випадків навіть у благополучних європейських країнах серйозна проблема з грамотністю населення. Так, за даними Г. Клауса (Німеччина), 200 000 чоловік в сучасній Саксонії не вміють писати і рахувати, незважаючи на те, що вчилися в загальноосвітніх школах. Сучасна формальна система освіти не здатна, таким чином, на його думку, максимально допомогти кожній дитині. Вантажем ця проблема переходить в систему позашкільної освіти. При цьому, близько 25% дітей з бідних сімей відчувають труднощі в отриманні позашкільної освіти. У країнах ЄС в даний час реалізується програма «Європа 2020 і стратегія розвитку молоді» (Europe 2020 and Youth Strategy). Сенс цієї програми полягає у підтримці країн Європи в організації заходів по роботі з молоддю та фінансовій допомозі.

Якщо ж говорити про державну підтримку, то серед країн Євросоюзу виділяється ціла група – Великобританія, Фінляндія, Бельгія, Нідерланди – для якої характерна слабка підтримка сфери неформальної освіти з боку державної влади. Якщо говорити про кращі зразки досвіду у сфері неформальної освіти (на думку

Д. С. Молокова, їх критеріями можуть бути – новизна, актуальність, оптимальність, висока результативність, стабільність, можливість застосування інновації в масовому досвіді), то слід виділити ті ж Нідерланди, Польщу та Чеську Республіку.

Особливої уваги заслуговує досвід Польщі, де неформальна освіта більш за все наближена за своїми напрямами, змістом і функціональним призначенням до позашкільної. Так, неформальна освіта в цілому займає вагоме місце в освітньому середовищі Польщі. Крім позашкільних закладів, тут діють асоціації, фонди та центри неформальної освіти, палаци молоді, йорданські сади, молодіжні центри. Інтеграція зусиль зазначених установ стала наслідком реформи в галузі освіти, що тривала протягом 80–90-х років минулого сторіччя. Тісна співпраця центрів усієї країни, обмін досвідом, який здійснюється на місцевому рівні – ці завдання вирішує Національна асоціація неформальної освіти (Polskie Stowarzyszenie Wychowania Pozaszkolnego). З 1993 року періодично проводяться засідання Генеральної асамблеї організацій неформальної освіти, а також Зборів позашкільних закладів Польщі.

Сучасний досвід надання додаткової освіти в Польщі демонструє такі кількісні дані. У країні діють 11 палаців молоді, 119 молодіжних центрів, 51 центр неформальної освіти, 10 йорданських садів. Крім цього, 142 центри неформальної освіти діють під егідою Національної Ради позашкільної освіти, 42 організації відносяться до Польської Асоціації позашкільної освіти. Установи додаткової освіти в Республіці Польща у своїй діяльності роблять акцент на найважливіших завданнях, серед яких виділяються такі:

– робота в нерозвинених районах країни з низьким рівнем культурної освіченості й відсутністю суспільного інтересу до проблем освіти дітей та молоді;

– психолого-педагогічний супровід обдарованих дітей, а також фізично- і розумово неповноцінних дітей;

– співпраця з місцевою владою, що забезпечує організаціям неформальної освіти роль координаторів місцевої освітньої діяльності.

Таким чином, сфера неформальної освіти в Польщі володіє широкими соціальними функціями, вносячи внесок у вирішення найважливіших соціальних проблем. Основними напрямками діяльності організацій неформальної освіти в Польщі є:

– співпраця зі школами через спільні освітні проекти, які збагачують форми культурного розвитку;

– залучення дітей та молоді в різні види діяльності та волонтерську роботу;

– розвиток системи дитячого самоврядування, підтримка молодіжного уряду;

– організація діяльності інноваційних зимових та літніх таборів далеко від дому або в рідному місті;

– консультування з питань допомоги дітям та молоді;

– участь у різних європейських молодіжних програмах, присвячених неформальній освіті.

Крім того, установи неформальної освіти в Польщі покликані вирішувати задачі визначення національної ідентичності, приділяти особливу увагу патріотичному вихованню.

Заслуговує на увагу висновок, зроблений Д. С. Молоковим. Він зазначив, що, поряд з визнанням як передового досвіду в сфері неформальної освіти деяких зарубіжних країн, поспіх в його запозиченні неприпустимий. Очевидно, що вітчизняна система позашкільної освіти, що ввібрала культурні, історичні, ментальні особливості, є унікальною і відображає національну специфіку розвитку суспільства і вітчизняної педагогічної науки. Хочеться сподіватися, що держава буде послідовною і виваженою щодо визначення місця і ролі позашкільної освіти в освітній системі країни.

Недивлячись на всі складнощі часу, минулий рік для всіх учасників регіонального позашкільного середовища в черговий раз підтвердив думку про вагомий внесок галузі в розвиток дітей і підлітків області. Так, першим позитивним підсумком є факт збільшення гуртків в позашкільних установах в 2014 році в порівнянні з 2013 р. та вихованців в них (Рис. 1). Дані взято зі статзвітності ПЗ-1.

Ця тенденція не є стійкою для всіх напрямків. За звітний період збільшення як гуртків, так і вихованців у них торкнулося еколого-натуралістичного, фізкультурно-спортивного та соціально-реабілітаційного напрямів (Рис. 2, 3, 4). Увагу привертає співвідношення гуртків і вихованців перших 2-х напрямків до 3-го – соціально-гуманітарного, як 1:10, що, звичайно, не може оцінюватися позитивно, особливо в нинішніх умовах, коли потреба в такій діяльності очевидна. В той же час, кількість гуртків науково-техніч-

ного та художньо-естетичного напряму збільшилася, а показник по кількості вихованців в них зменшився (Рис. 5, 6). Стосовно туристсько-краєзнавчого напряму, відбулося зменшення як гуртків, так і вихованців (Рис. 7).

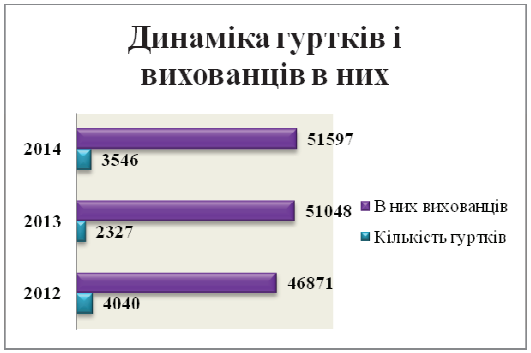

Рис 1. Динаміка гуртків і вихованців в них за період 2012–2014 років

Рис. 2. Динаміка гуртків еколого-натуралістичної творчості

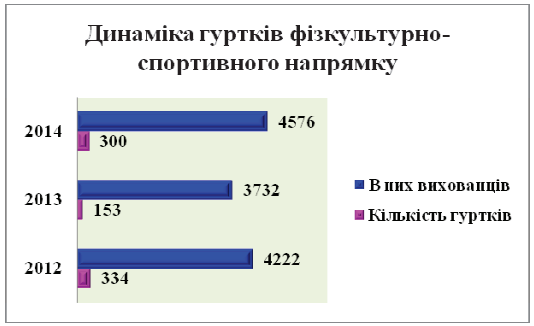

Рис. 3. Динаміка гуртків фізкультурно-спортивного напрямку

Рис. 4. Динаміка гуртків соціально-гуманітарного напрямку

Рис. 5. Динаміка гуртків науково-технічної творчості

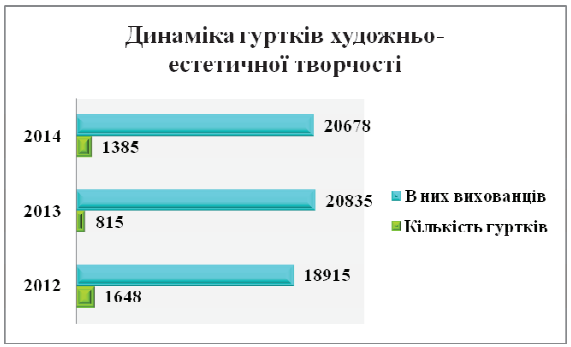

Рис. 6. Динаміка гуртків художньо-естетичної творчості

Рис. 7. Динаміка гуртків туристсько-краєзнавчого спрямування

Так виглядають зміни щодо охоплення гуртками дітей в сільській місцевості (Рис. 8).

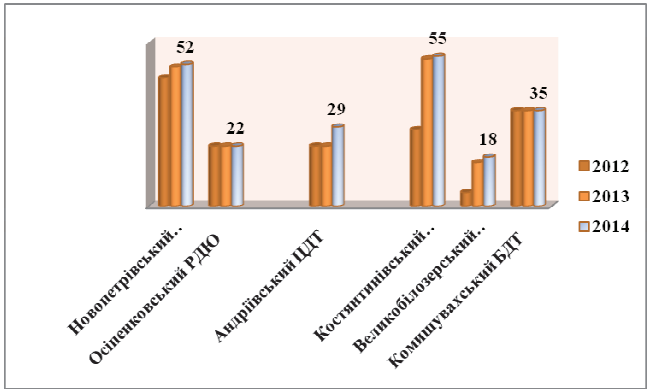

Рис. 8. Охоплення гуртками дітей в сільській місцевості

Нижченаведений Рис. 9. демонструє зміни в кількості дітей, охоплених гуртковою роботою в сільській місцевості

Що стосується напрямів, то їх палітра для цієї категорії дітей є обмеженою (Рис. 10). У 6 позашкільних установах, що функціонують в сільській місцевості (10% від загальної кількості), представлено максимум 4 напрямки з 11. Хоча заклади вважаються багатопрофільними чи комплексними (крім Осипенківського клубу фізичної підготовки – Бердянський район). Лише стосовно Костянтинівського ЦДЮТ Мелітопольського району можна позитивно оцінювати охоплення дітей позашкільною діяльністю. Інші нама-

гаються лише утримати те, що було організовано раніше. Нових напрямків гурткової роботи в них не з'явилося.

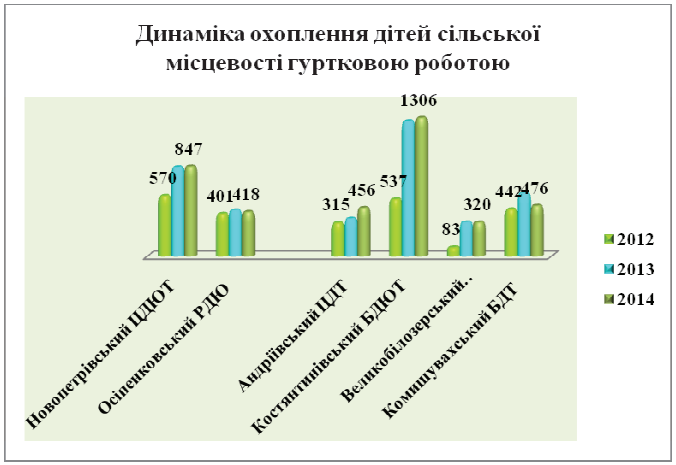

Рис. 9. Динаміка охоплення дітей сільської місцевості гуртковою роботою

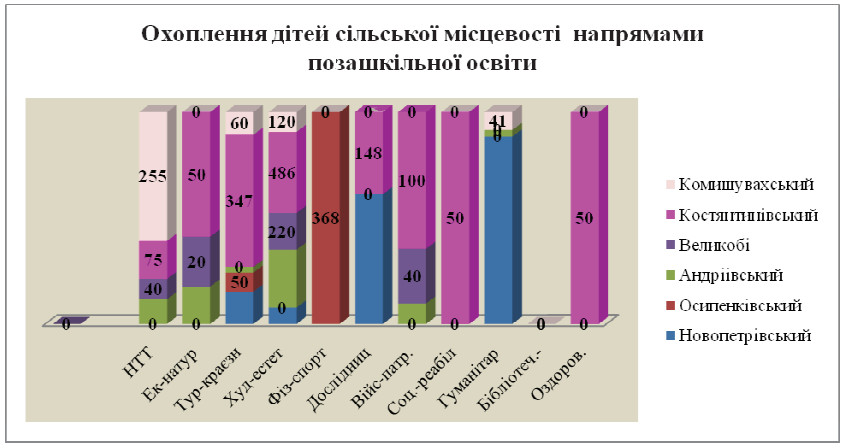

Рис. 10. Охоплення дітей сільської місцевості напрямами позашкільної освіти

Що стосується складу педагогічних працівників, то спостерігається динаміка щодо їх зменшення як у цілому, так і відповідно до освітніх рівнів (Таблиця 1).

Таблиця 1

Освітній рівень педагогів позашкільних закладів Запорізької області за період 2012–2014 рр.

	Усього педагогічних працівників (без керівників)	Мають вищу освіту	Мають бакалавра (базова)	Мають молодшого бакалавра
2012	969	649	61	207
2013	940	626	40	222
2014	919	627	49	197

Стосовно педагогічних працівників сільської місцевості, також спостерігається тенденція щодо зменшення, але темпи її вражають – у сільській місцевості майже вдвічі зменшилася кількість педагогів у порівнянні з 2012 роком.

Таблиця 2

Освітній рівень педагогів позашкільних закладів сільської місцевості за період 2012–2014 рр.

	Усього педагогічних працівників в сільській місцевості	Мають вищу освіту	Мають бакалавра (базова)	Мають молодшого бакалавра
2012	67	51	4	9
2013	57	39	3	11
2014	34	22	1	9

Що стосується керівного складу, то тут спостерігається динаміка в зворотній бік: за звітний період він збільшився. Це торкнулося категорії заступників директорів. Позитивним є той факт, що показник кількості управлінців з вищою освітою серед них наближається до 100%.

До того ж, серед педагогів-позашкільників на посаді методиста працює 82 особи. У 2012 р. їх було 73, в 2013 р. – 79.

Привертає особливу увагу показник сумісників в загальному складі педагогічних працівників (Таблиця 4), який неухильно зростає. За даними 2014 року, він перетнув межу 80%, що не може не насторожувати.

Таблиця 3

Освітній рівень керівного складу позашкільних закладів за період 2012–2014 рр.

	Усього керівників ПНЗ (директорів та з/директорів)	Мають вищу освіту	Мають бакалавра (базова)	Мають молодшого бакалавра
2012	105 (61/44)	96(55/41)	(1/1)	(5/2)
2013	108(60/48)	100(54/46)	(1/10)	(5/1)
2014	111(61/50)	104(57/47)	(0/2)	(4/1)

Таблиця 4

Освітній рівень педагогів позашкільних закладів, що працюють за сумісництвом, за період 2012–2014 рр.

	Усього сумісників	Мають вищу освіту	Мають бакалавра (базова)	Мають молодшого бакалавра
2012	638 (66%)	569 (88%)	13	43
2013	718 (76%)	638(89%)	8	57
2014	772 (84%)	699(90%)	10	49

Сумісник – це особлива категорія педагогічного працівника позашкільного навчального закладу. Ця особливість полягає в тому, що він знаходиться поза межами науково-методичного супроводу педагогів позашкільних закладів як на рівні районів, так і області. В умовах дії парадигми безперервного навчання він опинився за межами сфери її впливу. Позашкільник-сумісник не входить до системи, що регулює процеси формування професійних компетентностей педагогів позашкільних навчальних закладів, і, як доводить анкетування, має доволі поверхневу уяву про них взагалі. Мотивація до цієї діяльності у нього також не висока. Єдиним джерелом поінформованості на цю тему є курси підвищення кваліфікації. Звичайно, сумісники позашкільних закладів, які працюють у містах і районах області, також різняться між собою. Працюючи педагогами за основною посадою, вони долучаються до науково-методичної роботи в міжкурсовий період на різних рівнях, тому частину необхідної інформації можуть використовувати з метою професійного вдосконалення і як педагоги позашкільних закладів. Але цього замало. Позашкільна освіта має свою специфіку, що має бути наскрізним в науково-методичному супроводі цієї категорії педагогічних працівників. У зв'язку з вищезазначеним, безперервне навчання педагога позашкільного закладу в післядипломній освіті має займати своє окреме місце, а тому в роботі методичних служб на місцях має бути виділено в окремий напрямок.

У той же час, значну допомогу у вирішенні проблем щодо підвищення рівня професійної компетентності своїх педпрацівників надають Запорізький обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій, Запорізький обласний центр науково-технічної творчості «Грані», а також ряд позашкільних установ, що розташовані в м. Запоріжжя та містах області. Разом таких позашкільних закладів лише 11(17%). Їх показники коливаються в межах 30–140 балів (Рис. 11).

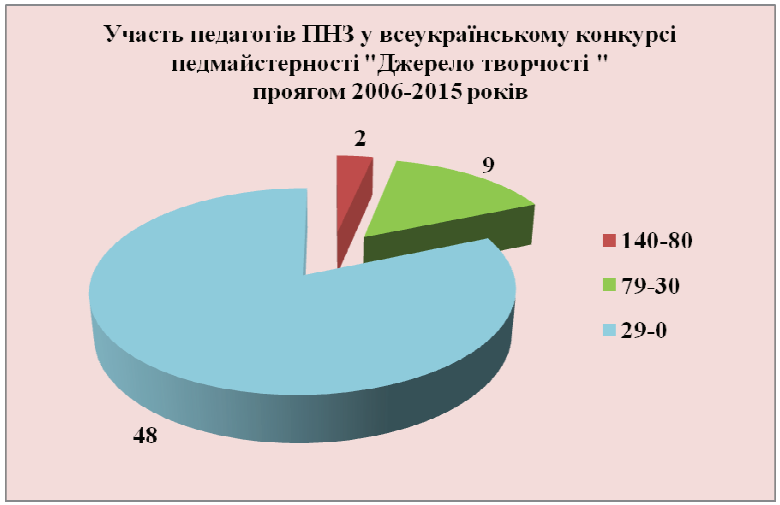

Педагоги, які в них працюють, у тому числі й сумісники, значно обізнаніші в професійних проблемах, ніж усі інші 48 позашкільних установ (83%), що демонструють низькі показники щодо участі – 0–29 балів.

Нижченаведена таблиця (Таблиця 5) дає конкретну інформацію про позиції кожного позашкільного закладу в рейтингу.

Таблиця 5

Узагальнені дані по результатах участі педагогів у Всеукраїнському конкурсі «Джерело творчості»

Усього балів за участь в конкурсі «Дж. тв.»	Кількість позашкільних закладів	Позашкільні навчальні заклади
140–80	2	ЗОЦТКУМ, ЦДЮТ Шевченківського р-ну
79–30	9	ЦДЮТ м. Бердянськ, ЦДЮТ м. Енергодар, ЦДЮТ Жовтневого р-ну, ЦЕВ Хортицького р-ну, Комунарський районний центр молоді і школярів, Палац ДЮТ м. Мелітополь, Приморський ЦДТ, Токмацький ЦДЮТ, ЗОЦНТТУМ
29–0	48	Всі інші

Ще одним підтвердженням вищесказаному є рейтинг участі педагогів позашкільних закладів у науково-методичних заходах, що проводилися ЗОІППО та НМЦПО протягом звітного періоду. (Таблиця 6. Участь педагогічних працівників ПНЗ в обласних науково-методичних заходах в 2014–2015 рр.). Перше, на що звертаєш увагу, таблиця заповнена відсотків на 20. Показники до розділу «Матеріали до електронного журналу „Мій гурток“» взагалі відсутні. Стосовно інших – дуже низькі: лише 11(17%) позашкільних закладів представили свої матеріали на ЗапоВікі, лише 5% (3 позашкільних установи) стали учасниками Всеукраїнського конкурсу рукописів навчальної літератури, лише 17% взяли участь в Інтернет-виставці «Освіта Запорізького краю», лише 13% – в Міжнародній конференції з неперервної освіти, лише 7% за результатами роботи оформили матеріали у вигляді методичних посібників. А діаграма узагальнених даних майже копіює діаграму рейтингу щодо участі в конкурсі «Джерело творчості».

Таблиця 6

Участь педагогічних працівників ПНЗ в обласних науково-методичних заходах в 2014–2015 рр.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	В роботі творчих груп	Всеукраїнський конкурс веб-сайтів ПНЗ	Всеукр. Конкурс рукописів навч лит-ри для ПНЗ	Представлення матеріалів на ЗапоВікі (МО кер. Гурт)	Інтернет-виставка «Освіта Запорізького краю»	Матеріали до електронного журналу «Мій гурток»	Міжнародна конференція з неперервної освіти	Методичні посібники, зошитки, розробки занять, відео-заняття, відео-майстер-класи	Набрано балів	Рейтинг
ЦДЮТ м. Бердянськ					4				24	17
СЮТ м. Бердянськ					1				6	27
Клуб ДЮТ «Зоряний» м. Бердянськ		1		10	1				66	5
Клуб юних моряків «Азовець» м. Бердянськ									0	
Станція юних натуралістів м. Бердянськ									0	
Новопетрівський БНДТ Бердянськ. район		1							8	25
Осипенківський рай. ДЮК фізпідг. Берд. району									0	
Андріївський БДТ				4					20	20
КПНЗ «ЦДЮТ і туризму» Василівськ. району	2						1		27	15
Дніпрорудненський ЦДЮТ									0	
КПНЗ «МАН» Василів. р-н									0	
Великобілозерський ЦДЮТ									0	
Веселівський БДЮТ				1					5	
Вільнянський ЦДЮТ	1	1		12			2	1	104	1
Гуляйпільський рай. ЦДЮТ	2			14			1		97	3

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ЦДЮТ м. Енергодар	1	1							18	21
Енерг. центр туризму і краєз.	2	2	4	4	1				86	4
МАН м. Енергодар		1		1					13	23
Клуб юних моряків м. Енергодар										
ЦДЮТ Жовтневого р-ну	1	1					3		39	10
ЦЕВ Хортицького р-ну	2				2		1		39	10
БДЮТ Заводського р-ну	2								20	20
СЮТ м. Запоріжжя	4				1		1	1	63	6
ЦДЮТ Шевченківськ. р-ну	1							1	20	20
Центр по роб. з обдаров. мол. Шевч. район										
Міський дит. ботсад		1			1			1	24	17
Палац ДЮТ м. Запоріжжя	1								10	24
Школа «Джур»	3						1		37	
Центр дозвілля Ордж. р-ну	2								20	20
Комун. райцентр молоді і шк.	3	1		1	1				49	8
ЦДЮТ Ленінського р-ну	2								20	20
Клуб НТТМ «Політ»	1								0	
ЦДЮТ Запорізького р-ну		1							8	25
Кам'янко-Дніпр. ЦДТ	1								10	24
Куйбишевський ЦДЮТ									0	
Центр ЕНТ м. Мелітополь	1								10	24
СЮТ м. Мелітополь									0	
Палац ДЮТ м. Мелітополь	2	1			1				36	12
ЦДЮТ м. Мелітополь									0	

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Центр тур.-краєз. тв. м. Мелітополь	1		1						18	21
МАН м. Мелітополь	1						1		17	22
Мелітопольський ЦДЮТ	1	1		1					23	18
Михайлівський ДЦ	1	1							18	21
Новомиколаївський ЦДЮТ	1				2				22	19
ДЮК фіз. під-ки Новомиколаївського району									0	
Комишувахський ЦДТ Оріхівського р-ну									0	
Оріхівський рай. БДТ	1								10	24
Пологівський БДЮТ	2			1					25	16
КЗ Приазовський РБДЮТ		1							8	25
Приморський ЦДТ	1	2			1		1		33	13
Розівський рай. БДТ									0	
Токмацький ЦДЮТ	1	1		5					43	9
Токмацький рай. БДШ									0	
Чернігівський ЦДЮТ	1								10	24
Якимівський ЦДЮТ		1							8	25
ДЮК фіз. підг. Якимівського району									0	
ЗОЕНЦУМ							1		7	26
ЗОЦНТТУМ	4	1					1		55	7
ЗОЦТКУМ	3	1	7				1		103	2
ЗОЦХЕТУМ	2	1							30	14

Для підрахування рейтингу. Участь у роботі творчих груп – 10 балів; призери обласного етапу Всеукр. конкурсу веб-сайтів – 10 балів; участь в обласному етапі Всеукр. конкурсу веб-сайтів – 8 балів; участь в обласному етапі Всеукр. конкурсу рукописів навчальної літератури – 8 балів; представлення матеріалів на ЗапоВікі – 5 балів; участь в Інтернет-виставці «Освіта Запорізького краю» – 6 балів; матеріали до електронного журналу «Мій гурток» – 8 балів; участь у Міжнародній конференції з неперервної освіти – 7 балів; методична продукція – 10 балів.

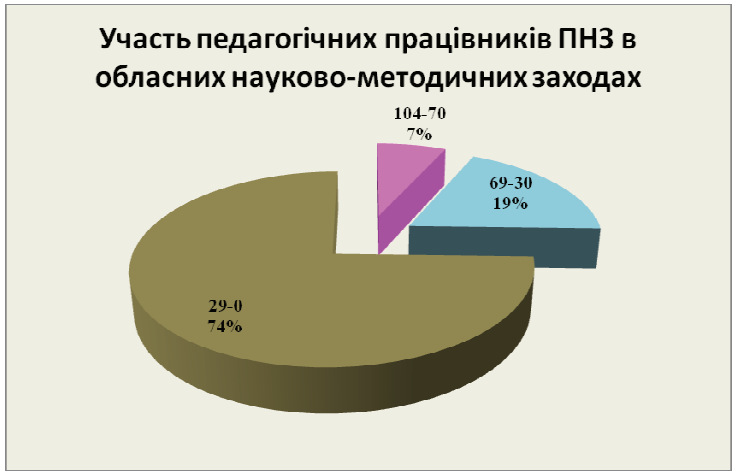

Узагальнені дані тільки підтверджують висновок про майже ті ж самі позашкільні установи, чий рівень науково-методичної роботи позитивно відображається на професійній майстерності їх педагогів (Таблиця 7).

Таблиця 7

Узагальнені дані про участь педагогічних працівників ПНЗ в обласних науково-методичних заходах у 2014–2015 рр.

Усього балів	Кількість закладів	ПНЗ
104–70	4	Вільнянський ЦДЮТ, ЗОЦТКУМ, Гуляйпільський рай. ЦДЮТ, Енерг. центр туризму і краєзнавства
69–30	11	Клуб ДЮТ «Зоряний» м. Бердянськ, СЮТ м. Запоріжжя, ЗОЦНТТУМ, Комунарський районний центр молоді і школярів, ЦДЮТ Жовтневого р-ну, ЦЕВ Хортицького р-ну, Школа «Джур», Палац ДЮТ м. Мелітополь, Приморський ЦДТ, Токмацький ЦДЮТ, ЗОЦХЕТУМ
29–0	44	Усі інші

Позитивним є те, що цей перелік позашкільних установ з високими і середніми показниками дещо ширший за попередній.

Але той факт, що від 74% до 81% позашкільних закладів демонструють низькі показники по одним із ключових напрямків професійної діяльності, потребує принципового переосмислення форм, методів і змістовності щодо науково-методичного супроводу на всіх рівнях. Аналіз показує, що науково-методична робота, яка проводиться на рівні районів (міст) і області, жодним чином не торкається більшої частини педагогів позашкільних закладів. Перша причина, як було зазначено вище, це те, що в галузі 82% працюючих – сумісники. Друга – низький рівень керівництва цією ланкою з боку науково-методичних служб на місцях. Точками перетину між ними є питання, пов'язані з атестацією педагогів, проведенням районних турів тих чи інших конкурсів, фестивалів, оглядів та явка на курси підвищення кваліфікації. За всіма цими напрямками вони залишають за собою функцію організатора чи контролера. По-іншому своєї ролі в науково-методичному супроводі позашкільного сектору вони не бачать, а тому в своїй діяльності не враховують специфічність його педагогічних працівників.

Необхідність вирішення проблем сучасного ефективного науково-методичного супроводу ставить перед системою післядипломної педагогічної освіти завдання розвитку і забезпечення стратегічних і тактичних функцій у напряму постійного вдосконалення фахової майстерності педагогічних працівників. Реальні можливості змін у діяльності позашкільних освітніх закладів залежать від того, які додаткові ресурси вони можуть отримати від методичної служби, від конкретного методиста.

Головним критерієм діяльності методичної служби на будь-якому рівні залишається питання якості й результативності освітнього процесу в інформаційному суспільстві, яке дуже швидко змінюється, відбір змісту і ціннісних орієнтацій у розвитку особистості дитини, допомоги в його індивідуальному становленні. Як зауважує Т. І. Свирська, завідувач громадянського виховання, виховних технологій та позашкільної освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, об'єктивне ускладнення професійно-педагогічної діяльності педагога, зміна об'єкта науково-методичного забезпечення, «споживача» методичної інформації, зміна попиту на види методичної продукції формують нові цільові орієнтири методичної діяльності,

нові цільові функції – ***діагностичну, корекційну, дослідницьку, видавничу, експертну і маркетингову***. Все це вимагає комплексного аналізу освітніх потреб педагога на підставі діагностики реальних ускладнень та конструювання моделі розвивального проекту.

Супровід діяльності педагога, за Т. І. Свірською, слід розуміти не тільки як допомогу йому в розв'язанні його професійних проблем, формуванні професійних якостей, але й як особливу сферу діяльності з вирішення професійних завдань. Головною ідеєю цього напряму є, на думку фахівця, сервісний підхід. Поняття «сервіс» включає в себе цілеспрямовані, технологічно перевірені процеси обслуговування, які базуються на професійній підготовці персоналу, підприємницькому розрахунку менеджменту та високій ефективності.

В основі реалізації методичного сервісу лежить створення системи методичних послуг та організація процесу обслуговування освітніх запитів педагога.

Т. І. Свірська звертає увагу, що за підтримки методиста педагог проектує індивідуальну програму професійного розвитку, тобто розробляє індивідуальний методичний маршрут. Важливо, що при цьому самоосвіта і методична робота не нав'язуються ззовні, а зростають із професійного інтересу педагога. Долучаючись до точки зору Т. І. Свірської, слід додати, що у педагога завжди має бути вибір щодо тих чи інших форм і засобів підвищення своєї фахової майстерності, а також такий собі «сервісний центр» на кшталт НМЦПО, який завжди готовий підставити «плече допомоги» фахівцеві з будь-якої професійної проблеми.

Продовжуючи тему щодо включення педагогів позашкільних закладів до єдиного освітнього інформаційного простору, а також з метою вивчення запитів педагогів та інформування їх з найбільш актуальних проблем НМЦПО на своєму сайті запровадив 2 опитувальники. За 2 місяці питаннями першого опитувальника поцікавилося лише 47 осіб, другого – ще менше – 26. Якщо взяти до уваги той факт, що до опитувальників приверталась увага і слухачів курсів, то показники відвідувачів занадто низькі, що також є результатом вмотивованості останніх до професійної діяльності. До того ж, і сумісництво аж ніяк підвищенню мотивації не сприяє.

Другою причиною є відсутність ІКТ-навичок і вмінь використання ІТ-технологій як в навчальному процесі, так і в роботі щодо

підвищення професійної майстерності. За даними звіту про результати контрольного зрізу рівня володіння вчителями базовими комп'ютерними навичками (грудень 2014 року), керівники гуртків отримали 25,45 бали. До того ж, з 20 осіб роботу виконали тільки 10 (50%). Серед 13 категорій слухачів, що проходили зріз, це найнижчий результат. Як виправдання, слід зауважити, що проходити зріз були вимушені керівники хореографічних гуртків, які на сьогодні не вважають володіння базовими комп'ютерними навичками суттєвим показником професійної компетентності педагога-позашкільника. Показник був би значно кращим, якби на їх місці були керівники гуртків науково-технічної творчості чи туристсько-краєзнавчого спрямування. Хоча в цілому проблема володіння педагогами позашкільних закладів базовими комп'ютерними навичками є надзвичайно актуальною. А її вирішення виходить за межі позашкільної установи і знаходиться в площині оновлення та зміцнення матеріально-технічної бази, що відноситься до компетенції тих, в чиїй власності знаходиться заклад. Стосовно наявності комп'ютерних класів (Таблиця 8), то їх кількість недостатня і до цього часу (23%), згідно зі статзвітністю ПЗ-1, дещо знизилася – до 20%. Серед позашкільних закладів сільської місцевості, лише Комишуваський БДТ Оріхівського району може задовольняти потреби як вихованців, так і педагогів в опануванні відповідними навичками.

Таблиця 8

	Усього комп'ютерних класів	**Комп'ютерних класів в ПНЗ, що віднесені до сільської місцевості**
2012	14(23%)	1 (Комишуваський БДТ Оріхівського р-ну)
2013	12 (20%)	0
2014	12(20%)	0

Принципове значення для визначення рейтингу педагога має участь в обласному і всеукраїнському етапі конкурсу професійної майстерності. В цьому році їх 2: традиційний Всеукраїнський конкурс професійної майстерності «Джерело творчості», запроваджений з 2005 р. (Таблиця 9. «Участь педагогічних працівників ПНЗ в конкурсі професійної майстерності „Джерело творчості“» демон-

струє рейтинг педагогічних колективів у професійному змаганні). Другий – Всеукраїнський конкурс рукописів навчальної літератури для позашкільних закладів системи освіти, розпочатий у вересні 2014 р., але всеукраїнський етап припадає на липень–вересень 2015 р. Конкурс проходить за номінаціями: навчальна програма та навчальна література з туристсько-краєзнавчого, фізкультурно-спортивного та військово-патріотичного напрямків.

Щодо першого конкурсу, в цьому році він проходив за трьома номінаціями: керівник гуртка хореографічного мистецтва, керівник гуртка циркового та театрального мистецтва, керівник гуртка вокального та музичного мистецтва. Кількість його учасників – найменша, в порівнянні з минулими роками. Взагалі за весь період проходження конкурсу 20 позашкільних установ жодного разу не брали в ньому участі. Серед них і 2 обласних центри. Лише 2012 рік не приніс перемоги на всеукраїнському рівні, але учасники, що представляли область, були відмічені окремими нагородами за гідне представлення своєї діяльності. Поточний же рік виявився найбільш плідним: три переможці на всеукраїнському етапі конкурсу: І місце в номінації «керівник гуртка хореографічного мистецтва» посіла Г. В. Пелішок – керівник ансамблю народного танцю «Вихиляс» ЦДЮТ Шевченківського району Запорізької міської ради, ІІ місце в номінації «керівник гуртка циркового та театрального мистецтва» посіла В. О. Банах – художній керівник школи-студії театру танцю «Юнона» Комунарського районного Центру молоді і школярів Запорізької міської ради, і ІІІ місце в номінації «керівник гуртка вокального та музичного мистецтва» Л. В. Падалко – керівник студії вокального співу «Дзвінкі голоси» ЦДЮТ Жовтневого району Запорізької міської ради. З року в рік вимоги до професійного рівня керівників гуртків, прописані в Положенні конкурсу, зростають. Не обійшла ця особливість і цьогорічних учасників. До того ж свій професійний портрет вони мали представити на будь-якому електронному джерелі, до якого мав би бути забезпечений широкий публічний доступ. Усі ці завдання виявилися під силу нашим педагогам, і 3 призові місця на найвищому рівні дають підставу вважати ефективним науково-методичний супровід, який здійснюється в області щодо підтримки і розвитку професійної компетентності педагогів позашкільних навчальних закладів.

Таблиця 9

«Участь педагогічних працівників ПНЗ в конкурсі професійної майстерності „Джерело творчості“» дає уяву про рейтинг педагогічних колективів у професійному змаганні (2004–2006 рр.)

	2006	2008	2010	2012	2013	2014	2015	Всього	Рейтинг
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*
ЦДЮТ м. Бердянськ	О. М. Демченко, О. В. Хандан	І. В. Паламар, І м. обл.	І. В. Паламар, І м. обл., всеукр.			М. Е. Масютіна, І м. обл.	Ю. П. Таранenко, ІІ м. обл.	50	4
СЮТ м. Бердянськ								0	0
Клуб ДЮТ «Зоряний» м. Бердянськ	Л. О. Іванова							5	18
Клуб юних моряків «Азовець» м. Бердянськ					О. А. Дрянєв, обл.			6	17
Станція юних натуралістів м. Бердянськ				Н. М. Міщенко, ІІІ м. міськ.				4	19
Новопетрівський БНДТ Бердянський район	Л. Є. Марченко			О. Г. Смага		Н. І. Катрич		15	14
Осипенківський районний ДЮК фізпідготовки Бердянський р-н								0	0

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Андріївський БДТ	С. В. Шевченко							**5**	**18**
КПНЗ «ЦДЮТ і туризму» Василівський р-н	Л. М. Стаднікова				А. І. Підгорний, обл.	О. Ж. Худолій, III м. обл.	О. В. Мирошниченко	**22**	**10**
Дніпрорудненський ЦДЮТ	Н. С. Жук							**5**	**18**
КПНЗ «МАН» Василів. р-н				Л. П. Лиско, I м. рай., обл., всеук.				**18**	**12**
Великобілозерський ЦДЮТ								**0**	**0**
Веселівський БДЮТ						Л. А. Черняєва		**5**	**18**
Вільнянський ЦДЮТ					С. А. Балабанова			**5**	**18**
Гуляйпільський рай. ЦДЮТ						Н. В. Квітка, II м. обл.		**6**	**17**
ЦДЮТ м. Енергодар	Т. Г. Мосунова, III м. обл., всеукр., І. І. Солдатова, О. М. Луценко	С. І. Горбенко, II м. обл., всеукр.	Н. П. Чураєва, III м. обл., всеук.		О. М. Луценко, обл.	О. М. Предеін, II м. обл.	Т. Г. Мосунова, III м. обл.	**70**	**3**

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Енерг. центр туризму і краєз.				Н. В. Ясінська, III м. міськ.	Г. В. Ленінець, II м. обл., В. І. Борисенко, обл.			**16**	**13**
МАН м. Енергодар								**0**	**0**
Клуб юних моряків м. Енерг.	А. В. Соломатова				О. І. Дємєхіна			**10**	**16**
ЦДЮТ Жовтневого р-ну	Л. М. Єрохіна, М. В. Попова				О. В. Холодій, II м. обл.		Л. В. Падалко, I м. обл., III м. всеукр.	**32**	**8**
ЦЕВ Хортицького р-ну	О. В. Курносенко, III м. обл., С. Б. Бабенко	О. В. Курносенко, III м. обл.	С. В. Грунська	І. М. Лукашенко, I м. міськ., всеукр.		О. Е. Петраш, I м. на обл., III м. всеукр.	С. Б. Бабенко, II м. обл.	**50**	**4**
БДЮТ Заводського р-ну								**0**	**0**
СЮТ м. Запоріжжя								**0**	**0**

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ЦДЮТ Шевченківськ. р-ну	Г. В. Мазнєва, II м. обл., всеукр., І. В. Ніколаєнко, Н. В. Лепська, І м. обл., всеукр., І. І. Солдатова					І. І. Яновський, І м. обл.	А. В. Пелішок, II м. обл., І м. всеукр.	**83**	**2**
Центр по роб. з обдаров. мол. Шевченківського р-ну								**0**	**0**
Міський дит. ботсад								**0**	**0**
Палац ДЮТ м. Запоріжжя							Г. Г. Шевцов, III м. обл.	**6**	**17**
Школа «Джур»								**0**	**0**
Центр дозвілля Ордж. р-ну	Д. М. Ситченко							**5**	**18**
Комун. райцентр молоді і шк.					Т. В. Сіроткіна, І м. обл., III м. всеукр.		В. І. Банах, І м. обл., II м. всеукр.	**32**	**8**

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ЦДЮТ Ленінського р-ну								**0**	**0**
Клуб НТТМ «Політ»								**0**	**0**
ЦДЮТ Запорізького р-ну	Є. В. Вишняк							**5**	**18**
Кам'янсько-Дніпр. ЦДТ	М. О. Вишнякова	Н. П. Тюріна		Л. М. Стельмащук	Н. П. Тюріна	Н. М. Підгурська		**26**	**9**
Куйбишевський ЦДЮТ					Н. В. Хомченко			**5**	**18**
Центр ЕНТ м. Мелітополь	М. А. Черних		Г. В. Куліш			Т. О. Алексєєва, обл.		**16**	**13**
СЮТ м. Мелітополь						Н. О. Конча, III м. обл.		**6**	**17**
Палац ДЮТ м. Мелітополь	Н. С. Масляк, І м. обл., всеукр.		Ю. В. Болтат, обл.			А. П. Кіреєва, І м. обл., II м. всеукр.	С. Г. Назіна, III м. обл.	**40**	**5**
ЦДЮТ м. Мелітополь	О. В. Човпило							**5**	**18**
Центр тур.-краєз. тв. м. Мелітополь					Т. О. Алексєєва, обл.			**6**	**17**
МАН м. Мелітополь								**0**	**0**
Мелітопольський ЦДЮТ	В. П. Ступар							**5**	**18**

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Михайлівський ДЦ	Т. В. Прядко, А. В. Шелемаха			Н. Нехода, III м. рай.				**14**	**15**
Новомиколаївський ЦДЮТ								**0**	**0**
ДЮК фіз. під-ки Новомик.								**0**	**0**
Комишувахський ЦДТ								**0**	**0**
Оріхівський рай. БДТ	Л. І. Зязєва				Т. В. Коваленко			**10**	**16**
Пологівський БДЮТ								**0**	**0**
КЗ Приазовський РБДЮТ	О. В. Попова, О. П. Канонiхін, О. М. Лісніченко, Г. Є. Попова							**20**	**11**
Приморський ЦДТ				В. А. Мартищенко, II м. рай.	Н. В. Кривобок, I м. обл., В. Ю. Копич	Я. С. Душеїна, Н. В. Кривобок, I м. обл., всеукр.	І. М. Новіков	**39**	**6**
Розівський рай. БДТ	І. В. Болотцева							**5**	**18**

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Токмацький ЦДЮТ	І. Б. Рогова	М. А. Чорна, обл.	С. В. Волчанова, III м. обл.	Г. М. Івахненко, II м. міськ.	С. В. Волчанова	О. В. Журавльова	Г. О. Царегородцева, III м. обл.	**35**	**7**
Токмацький рай. БДШ				О. Г. Костюк				**5**	**18**
Чернігівський ЦДЮТ	О. П. Бадіон, всеук.				П. М. Похилько			**10**	**14**
Якимівський ЦДЮТ								**0**	**0**
ДЮК фіз. підг. Якимівський								**0**	**0**
ЗОЕНЦУМ								**0**	**0**
ЗОЦНТТУМ	В. В. Старікова, обл., всеукр.					Л. В. Вороненко, I м. обл. Н. В. Лисенко, II м. обл., М. А. Гізалова, II м. обл.		**32**	**8**

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ЗОЦТКУМ	В. І. Шелегеда, І обл., всеукр., В. І. Петроченко, ІІ м. обл., Л. В. Пох	В. І. Петроченко, І м. обл., всеукр.	Г. Г. Савельєва, ІІ м. обл., всеукр.	Т. Г. Митрофанова, ІІ м. обл., всеукр.	О. Р. Шелегеда, обл., ІІ м. всеукр., В. Г. Почтарь, І м. обл., ІІІ м. всеукр., В. М. Іванов, всеукр., Г. В. Доценко, К. С. Гуленко, С. М. Миколюк, С. О. Ніколаєв			**140**	**1**
ЗОЦХЕТУМ								**0**	**0**

Рейтинг вираховується за наступною системою: призове місце на всеукраїнському рівні – 10 балів; відзначення тією чи іншою нагородою без отримання призового місця – 9 балів; участь у всеукраїнському етапі – 8 балів; призове місце на обласному рівні – 6 балів; участь у обласному етапі – 5 балів; участь у районному (міському) етапі – 4 бали.

Що стосується обласного етапу конкурсу (обласний етап триває, і підсумки ще не підводилися) рукописів навчальної літератури для позашкільних закладів, то попередній аналіз підтверджує висновок про підсилення уваги до роботи щодо підвищення професійної компетентності педагогів позашкільних навчальних закладів у міжкурсовий період. Уміння складати навчальні програми – це принципова різниця між педагогами позашкільних та загальноосвітніх закладів. Учителі шкіл працюють за навчальними програмами МОН України. Педагоги позашкільних закладів можуть працювати за адаптованими, авторськими програмами, що вимагає від них певних знань, умінь і навичок щодо їх складання. Той факт, що на обласний етап конкурсу подано незначну кількість програм, а навчальної літератури ще менше, тільки підтверджує вищесказане. До того ж, 2/3 їх мають суттєві зауваження щодо змісту та оформлення представленого матеріалу.

Слід нагадати, що головними орієнтирами роботи позашкільних установ Запорізької області в 2014–2015 н.р. були:

– координація зусиль з органами управління та громадськістю на місцях щодо закріплення нового статусу позашкільної освіти в регіональній освітній системі;

– подолання дискретності (роз'єднаності) в процесах підвищення кваліфікації педагогів-позашкільників і створення механізмів, які дозволяють найбільш оптимальну їх індивідуалізацію;

– активне впровадження ІТ-технологій в організацію роботи з дітьми та підлітками в позаурочний час і формування ІТ-компетентностей у педагогів позашкільних закладів;

– моніторингові дослідження, як основа процесів регулювання росту професійної компетентності педагогів;

– підвищення компетентності фахівців методичних служб на місцях, насамперед, знання вимог нормативних документів, які регулюють роботу саме позашкільної галузі, знання основ інноваційної та експертної діяльності, педагогічної діагностики, організації науково-дослідницької діяльності, надання своєчасної допомоги в програмному забезпеченні освітнього процесу.

Резюмуючи минулий рік щодо реалізації орієнтовних напрямків, слід констатувати, що їх актуальність для життєдіяльності позашкільного середовища не тільки залишається, а й стає вагомішою

в нинішніх умовах, коли позашкільна освіта опинилася на «перехресті доріг». Тому у 2015–2016 н.р. перед позашкільною освітою основними є такі завдання:

1. З метою забезпечення життєдіяльності позашкільного закладу в подальшому слід заручитися підтримкою тих, чиї інтереси представляє позашкільна установа, тобто вихованців. Діагностування на предмет вивчення інтересів і запитів дітей дошкільного і шкільного віку та документальне оформлення його підсумків – основа для відстоювання своїх позицій на місцях, перед власниками чи громадою, а також і на більш вищому рівні.

2. Широка роз'яснювальна робота серед батьків, громадськості та депутатського корпусу різних рівнів щодо ролі та значення позашкільної освіти не тільки як можливостей корисно використати дозвілля, а й вагомого важеля для розвитку та саморозвитку дитини, в тому числі й стосовно її професійного самовизначення.

3. Запровадження сучасного ефективного науково-методичного супроводу для постійного вдосконалення фахової майстерності педагогів позашкільних навчальних закладів з обов'язковим урахуванням специфіки цієї категорії педагогічних працівників, перш за все, сумісництва. Сутність ефективного науково-методичного супроводу в реалізації індивідуальної траєкторії в системі безперервного навчання. Для його забезпечення необхідно не тільки предметно й адресно спланувати міжкурсовий період кожного педагога, а й докласти зусиль до його реалізації на андрагогічних засадах.

Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
2015–2016 навчальний рік

ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ ДО АКТИВНОГО САМОПІЗНАННЯ Й САМОВИХОВАННЯ В ПОЗАШКІЛЬНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ

С. П. Заруба,
тел. 236-18-44

Одна з найважливіших особливостей професійної діяльності педагога позашкільної освіти полягає в тому, що він створює умови для випередження кожною дитиною вікових і психологічних меж свого розвитку.

Пропонуємо методичні рекомендації викладачам позашкільних навчальних закладів з проблем: методика вивчення змісту інтересів дітей у мікрорайоні і стану їх задоволення; цілі відвідування занять гуртка адміністрацією позашкільного закладу; як визначити кращий гурток.

Дані рекомендації допоможуть педагогам-практикам у вирішенні проблем підвищення якості навчально-виховної роботи позашкільних закладів.

Методика вивчення змісту інтересів дітей у мікрорайоні і стану їх задоволення

Позашкільний навчальний заклад працює з дітьми у позаурочний час. Більшість дітей приходить уже з визначеними захопленнями, бажаннями займатися улюбленою справою, а частина – тільки з бажанням, але часто не знає, чим зайнятися.

Тому перед педагогами позашкілля спочатку постає питання про вивчення інтересів дітей, а потім, на основі виявлених захоплень, здібностей, талантів, – диференціація педагогічного процесу, створення максимальних умов для задоволення їхніх різноманітних інтересів.

До 15 вересня кожного навчального року керівники позашкільних закладів разом з педагогами шкіл вивчають інтереси дітей, щоб скласти або скорегувати свої плани виховної роботи, відкрити нові гуртки, змінити, доповнити програми працюючих гуртків, зміст всієї позашкільної діяльності з урахуванням інтересів підростаючого покоління.

Існує багато форм виявлення інтересів дітей. Як правило, ознайомлення дітей з позашкіллям починається з Дня відкритих дверей у закладі, презентації особливостей позашкільної освіти безпосередньо в школах, через засоби масової інформації (телебачення, газети і т.п.), відвідування концертів, виставок вихованців позашкільних закладів разом з батьками.

При ознайомленні з роботою закладу діти через ігрові програми безпосередньо включаються в діяльність, пробують себе в різних сферах, що сприяє розширенню їх світогляду, самовизначенню.

Дуже важливо відреагувати на бажання дітей, підхопити і закріпити їхні інтереси, використати їх на користь кожної дитини.

Вивчення інтересів підлітків безпосередньо пов'язане з урахуванням умов і обставин, в яких формуються інтереси майбутніх вихованців. Для цього можна використовувати колективні відвідування свят творчості, виставок, демонстрацій моделей, документальні фільми, твори, анкети, бесіди з учителями, керівниками гуртків. Дуже важливо при цьому поставити підлітків в умови їх творчої участі у процесі (влаштувати змагання, майстер-класи, спонукати до участі у волонтерському русі тощо). Також велика роль у процесі самовизначення дитини належить батькам.

Уся вищезазначена робота спрямована на вирішення таких завдань:

– вивчення ставлення підлітка до себе, до свого розвитку, своїх нахилів, з'ясування того, як він їх усвідомлює, наскільки стійкі його інтереси;

– спостереження за характером проведення дозвілля, використання його на благо розвитку власних здібностей та інтересів;

– виявлення того, що заважає проводити вільний час змістовно і цікаво (завантаженість уроками, невміння організувати себе, несприятливі домашні умови, втручання батьків, відсутність гуртків);

– діагностування того, яким видом діяльності дитина особливо захоплюється, що найчастіше робить за власним бажанням (майструє, конструює, вирощує квіти, допомагає батькам по господарству, ремонтує техніку, катається на роликах, велосипеді тощо).

Педагогу корисно з'ясувати, що викликає найбільший інтерес у спілкуванні дитини з ровесниками, чому вона не займається тією діяльністю, якою більше всього хотіла б займатися; з'ясувати позашкільні зв'язки підлітка і характер їх використання, його особистісний статус у позашкільному та шкільному середовищі; поцікавитися, які плани у нього на майбутнє, про що він хоче дізнатися детальніше, чого навчитися, що вміє робити своїми руками, над якою роботою без утоми засиджується особливо довго та ін.

Якщо на всі ці питання у педагогів знайдуться відповіді, якщо вони допоможуть дитині обрати такий позашкільний навчальний заклад, щоб її інтереси були задоволені, зникне в якійсь мірі проблема важковихованості, правопорушень, а також менше буде причин для безпритульності.

Ясно, що інформація, одержана про підлітків, не повинна сприйматися як абсолютний і остаточний варіанти. У кожній окремій ситуації реалізація запитів та інтересів дітей потребує дослідження одержаної інформації та її корекції.

Психологи довели, що найлегше виховувати підлітка улюбленою справою.

Завдання педагогів позашкілля – зробити таку справу соціально значущою. Саме в цьому полягає суть корекційно-виховних впливів.

Існує безліч анкет, які вивчають різні сторони життя дітей. Практика показує, що підлітки не люблять, коли їх вивчають з виховною метою. Тому найефективніше проводити цю роботу в процесі безпосереднього спілкування, в ході дискусій, бесід.

Важливо звернути увагу на те, що у хлопців та дівчат підліткового віку часто змінюються інтереси, їх стійкість цілком залежить від обставин. Досить керівнику гуртка позашкільного навчального закладу вчасно і гідно оцінити винахідливість або творчу жилку в якій-небудь, навіть незначній для підлітка справі, він назавжди залишається в цьому середовищі та, навпаки, часто стійкий інтерес у дитини зникає через один лише випадок негідного поводження з нею.

Ось чому слід ще раз звернути увагу на значення розпізнання інтересів дітей та підлітків у найстійкішому їх зв'язку з обставинами, в яких цей інтерес формується та підтримується.

Цілі відвідування занять гуртка адміністрацією позашкільного закладу

Враховуючи те, що всі ланки управлінської діяльності сучасного позашкільного закладу повинні стати більш дієвими фактора-

ми всебічного і гармонійного розвитку особистості, одним із найважливіших резервів у вирішенні поставлених завдань слід розглядати розвиток існуючих форм контролю, які сприяють не стільки виявленню недоліків, скільки вдосконаленню педагогічного процесу. Обов'язок кожного керівника позашкільного закладу – упорядкувати всю систему контролю, підпорядкувати її визначеній меті.

Найпоширенішою формою контролю залишається відвідування директором і його заступником занять гуртків, студій, секцій. Цілі таких відвідувань повинні бути коректними, добре продуманими і якісно сформульованими. Такий підхід привчає керівників до вдумливого аналізу доцільності кожного педагогічного кроку, дозволяє використовувати контроль в оптимальних цілях.

В якості допомоги керівникам позашкільних навчальних закладів пропонуються варіанти цілей відвідування занять:

– відвідати в різних вікових групах заняття гуртків технічного профілю з метою поширення позитивного досвіду, здійснення оптимального педагогічного керівництва розвитком технічних здібностей кожної дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей. Результати узагальнити й обговорити на занятті школи педагогічної майстерності;

– виявити причини частих пропусків занять у гуртку класичного бального танцю. За результатами відвіданих занять надати допомогу керівникові гуртка в доборі не лише репертуару, а й емоційних засобів впливу на вихованців;

– відвідати заняття новоприбулих педагогів з метою перевірки їх професійної готовності до роботи з дітьми в умовах позашкільного навчального закладу. Надати методичну допомогу при аналізі занять;

– у керівника гуртка м'якої іграшки виявити ефективність впливу спільних дій з класними керівниками, організаторами позакласної й позашкільної роботи, з батьками на масовий розвиток цього виду дитячої творчості. Матеріали узагальнити в доповіді на розширеній методичній раді;

– відвідати серію занять у студії образотворчого мистецтва на предмет з'ясування таких питань:

1. Якими засобами керівник гуртка пробуджує стійкий інтерес до образотворчого мистецтва?

2. Як формується творчий почерк дитини та її індивідуальність?
3. На чому ґрунтується велика свобода дій дітей та їхня естетична культура?

Аналіз результатів використати у бесіді за «круглим столом» з питання формування творчої особистості:

– провести серію бесід, спостережень, анкет, творів з метою виявлення найбільш дієвих форм педагогічної діяльності у справі розвитку творчої самостійності й самоорганізації;

– перевірити, як здійснюється набір у гуртки художнього профілю. Видати з цього питання наказ:

– перевірити, як виконується наказ «Про режим роботи позашкільного закладу». За матеріалами перевірки провести нараду;

– відвідати цикл занять у когось із педагогів. Організувати цілеспрямоване спостереження за дітьми, які працюють під його керівництвом за авторською програмою. Підсумки проаналізувати з метою рекомендації досвіду до запровадження в інших гуртках;

– побувати на заняттях гуртка «Юний міжнародник». Відвідати уроки історії вчителів шкіл, діти яких займаються у гуртку, на предмет налагодження тісного співробітництва і наступності у вихованні політичної культури гуртківців. Результати обговорити на нараді при директорі;

– відвідати заняття гуртків юних натуралістів, техніків і туристів на предмет з'ясування зв'язків змісту занять цих гуртків з проблемами рідного міста, району, участі гуртківців у поліпшенні життя людей. Матеріали використати при підготовці педагогічної ради «Зміст, форми і методи морального виховання»;

– відвідати два тематичних засідання клубу «Людина і час» з тем «Ключ до людини», «Портрет колективу» на предмет вивчення стилю роботи методистів ЦДЮТ із старшокласниками району. Матеріали подати на методичну раду;

– відвідати по одному заняттю гуртків, в яких займаються діти, що вимагають до себе особливої педагогічної уваги. З'ясувати, яка допомога потрібна цим дітям і педагогу;

– старанно проаналізувати результати виставки технічної та художньої творчості, виявити причини відсутності оригінальних дитячих задумів і засилля традиційних копій, які вже давно зжили себе. Запропонувати керівникам цих гуртків ознайомитися з літера-

турою з психології творчості, а також відвідати заняття гуртків інших позашкільних закладів. Після цього повторно відвідати заняття у цих педагогів і проаналізувати їх разом за «Програмою психолого-педагогічного спостереження занять гуртка»;

– відвідати з молодими педагогами заняття гуртка «Театр юнацької творчості» з метою ознайомлення молодих спеціалістів з роботою досвідченого педагога з формування навичок педагогічної співтворчості з вихованцями, прийомів прояву до дітей високої довіри, поваги і демократії, свободи на фоні високого авторитету педагога. Доручити молодим керівникам гуртків, які відвідали заняття, підготувати спеціальний буклет з описом досвіду;

– з метою підготовки семінару «Педагогічна діагностика в гуртку» запропонувати викладачам використати на своїх заняттях самоспостереження за дітьми, методичними прийомами, які використовуються під час пред'явлення високих вимог до вихованців. Після цього відвідати заняття окремих керівників гуртків на предмет з'ясування важливого педагогічного питання «Чи змінюється сам педагог?». Матеріали використовуються в узагальненому вигляді при проведенні семінару.

Формулювання цілей можна продовжувати, але суть полягає в зміні стилю контролю, підпорядкуванні його головному управлінському завданню: удосконаленню на основі глибокого педагогічного аналізу всього виховного процесу.

Слід ще раз звернути увагу на переваги цілепокладання при контролі:

– по-перше, воно набуває повної громадської цінності, громадської значущості, приносить користь усьому педагогічному колективу;

– по-друге, для гласності контролю зазначені цілі не слід ховати в журналах і папках контролю, їх треба заздалегідь обнародувати. Завдання контролю полягає не в тому, щоб «ловити» педагогів на незнанні, а в наданні допомоги викладачам в їхньому професійному зростанні. Організований таким чином контроль сприяє формуванню згуртованого творчого колективу, виховує в ньому глибоке почуття відповідальності за якість педагогічної праці;

– по-третє, вирішується дуже важлива управлінська проблема творчого контролю;

– по-четверте, контролюється й оцінюється не тільки вплив багатьох факторів, а й кожного з них;

– по-п'яте, якщо контроль здійснюється з метою ознайомлення з інноваційним педагогічним досвідом, то досвід ще більше удосконалюється, відбувається пошук найоптимальніших варіантів.

Домагаючись кінцевої мети (вдосконалення педагогічного процесу), контроль, націлений на конкретного педагога, водночас спрямовується і на весь педагогічний колектив. У цьому і полягає його ефективність.

Як визначити кращий гурток

Як визначити кращий гурток у позашкільному навчальному закладі? Для вирішення поставленого питання можна використати такі критерії:

– Наявність у гуртку заманливої колективної цілі на тиждень, місяць, рік.

– Готовність дітей до чітких, корисних дій, до участі в колективних творчих справах, наявність громадських зв'язків, інтересів і переживань. Співпереживання за успіхи і невдачі свого колективу, за те, що відбувається навколо, за успіхи кожного окремого члена колективу.

– Почуття відповідальності за якість своєї роботи, розуміння цієї відповідальності на рівні особистого обов'язку і свідомості.

– Добрі й життєрадісні відносини в гуртку, відсутність ображених, прагнення проводити дозвілля усім разом, наявність чіткого відчуття **«ми»**.

– Уміння підкорятися повноваженням колективу, ініціативне самоуправління.

– Захопленість, винахідливість та ініціатива у творчій діяльності та відпочинку.

– Одностайне й рішуче реагування на фальш, формалізм і несправедливість.

– Відсутність формального ділення на актив і пасив, вихователів і вихованців, тісні контакти з батьками.

– В якому кількісному співвідношенні перебуває колектив до групи вихованців, схильних до дезорганізації?

– Повага до прав кожного на вільну думку і власний вибір.

– Наявність умов для найповнішого розкриття творчих здібностей кожного вихованця.

– Дійсна громадська позиція дітей в умовах самостійного вибору дій без спонукання і контролю дорослих.

В узагальненому вигляді кращий гурток можна представити в чотирьох характеристиках: **у гуртку – затишно, інтелектуально напружено, соціально значуще та весело.**

Шкала критеріїв оцінки роботи гуртка:

– високий рівень;
– достатній рівень;
– середній рівень;
– низький рівень.

Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

2015–2016 навчальний рік

Психологія

Пріоритетні завдання діяльності психологічної служби системи освіти Запорізької області у 2015–2016 навчальному році

ПСИХОЛОГІЧНІ ПОСЛУГИ ДІТЯМ ТА ПІДЛІТКАМ У ТРАВМАТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ

О. М. Сироватко,
тел. 236-18-14

Психологічні послуги як форма роботи спеціаліста психологічної служби має певні різновиди, такі як: психологічний супровід, психологічна підтримка, психологічна допомога. Психологічний супровід – це тривалий період включення психолога у вирішення проблем окремої особистості. Психологічна підтримка – це активна співпраця психолога з клієнтом з метою посилення його позиції, впливовості, підвищення рейтингу, формування ефективного індивідуального стилю. Психологічна допомога – це консультативна та корекційна робота психолога як консультанта з метою вирішення конкретної проблеми клієнта.

Події, які відбуваються в Україні, показали необхідність соціально-психологічного захисту і психологічної допомоги як дітям і окремим людям, так і соціальним групам.

Держава протягом двох років створила нормативно-правове поле організації діяльності з даної проблеми, до якого віднесено:

– Постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 року № 895 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 року № 896 «Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)»;

– лист Адміністрації Президента України від 10.10.14 р. № 02-01/2906 Протокольне рішення за результатами наради щодо

реабілітації тимчасово переселених осіб зі Сходу України», що відбулася в Адміністрації Президента України 19 вересня 2014 року;

– наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 19.08.2014 року № 564/863/945/577 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення», який зареєстрований в Міністерстві юстиції України 10.09.2014 р. за № 1105/25882;

– наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2009 р. № 616 «Положення про психологічну службу системи освіти України», зареєстровано в Міністерстві юстиції України 23 липня 2009 р. за № 687/16703;

– наказ Міністерства соціальної політики України від 09.07.2014 р. № 450 «Про затвердження форм обліку соціальних послуг сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах», зареєстровано в Міністерстві юстиції України 4 вересня 2014 р. за № 1076/25853;

– наказ Міністерства соціальної політики України від 20.01.2014 р. № 27 «Про Порядок ведення службами у справах дітей обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах», зареєстровано в Міністерстві юстиції України 4 лютого 2014 р. за № 216/24993 (із змінами, внесеними згідно з наказом Мінсоцполітики № 387 від 16.06.2014 р.);

– лист Міністерства освіти і науки України від 11.03.2014 р. № 1/9-135 «Про надання психологічної допомоги учасникам навчально-виховного процесу»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 28.03.2014 р. № 1/9-179 «Щодо профілактики суїцидальних тенденцій серед учнів»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 25.07.2014 р. № 1/9-374 «Стан та особливості діяльності психологічної служби системи освіти у 2014–2015 навчальному році»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 25.07.2014 р. № 1/9-376 «Про методичні рекомендації з питань організації виховної роботи у навчальних закладах у 2014/2015 навчальному році»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 19.08.2014 р. № 1/9-419 «Щодо проведення уроків та виховних заходів з питань

протимінної безпеки населення та дітей у загальноосвітніх навчальних закладах»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 28.10.2014 р. № 1/9-557 «Методичні рекомендації щодо взаємодії педагогічних працівників у навчальних закладах та взаємодії з іншими органами і службами щодо захисту прав дітей»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 17.11.2014 р. № 1/9-596 «Про сприяння впровадженню заходів щодо соціально-педагогічної та психологічної роботи з дітьми, які мають високий рівень стресу».

У березні 2015 р. Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи Національної академії педагогічних наук України проведено моніторинг діяльності психологічної служби системи освіти з надання соціально-педагогічної і психологічної допомоги постраждалим внаслідок окупації Криму і Севастополя та бойових дій на Сході України. Інформація по Запорізькій області узагальнювалась обласним науково-методичним Центром психології та соціології освіти з усіх районів та міст області (таблиці 1, 2).

У процесі дослідження вивчались питання: а) скільки працівників психологічної служби залучено до надання допомоги різним категоріям постраждалих; б) скільки постраждалих змогли одержати чи продовжують одержувати той чи інший вид допомоги; в) які види психологічної і соціально-педагогічної допомоги надають працівники служби у межах своєї компетенції.

Результати моніторингу показали, що основними цільовими групами, з якими працюють практичні психологи і соціальні педагоги, є: вихованці, учні, студенти усіх типів навчальних закладів, що були переселені з інших регіонів України; батьки і члени сімей переселених вихованців, учнів, студентів; діти і сім'ї учасників АТО; населення, що проживає у безпосередній близькості до бойових дій (Донецька і Луганська області); діти і сім'ї загиблих в АТО, інших бойових діях; діти і сім'ї поранених у бойових діях; діти-сироти і діти, що мають вади психофізичного розвитку, які були переселені; діти і дорослі, що не відвідують даний навчальний заклад; призовники і резервісти.

Найбільш поширені види допомоги, яку надають працівники психологічної служби: індивідуальне і групове обстеження дітей і дорослих; індивідуальне і групове консультування; індивідуальна і групова психотерапія; психологічна корекція негативних емоційних станів, страхів; адаптація до нових умов проживання і навчання; групові інтерактивні заняття, тренінги, «групи зустрічей»; налагодження системи комунікацій з органами соціального захисту, волонтерами, закладами охорони здоров'я, військовими частинами, місцевою адміністрацією тощо.

Таблиця 1

Діяльність працівників психологічної служби області з надання соціально-педагогічної і психологічної допомоги постраждалим внаслідок окупації Криму і Севастополя та бойових дій на Сході України

№	Вид (напрям) роботи	Цільова аудиторія	Практичні психологи (кількість ПП – кількість клієнтів)	В т.ч. на волонтерських засадах*	Соціальні педагоги (кількість СП – кількість клієнтів)	В т.ч. на волонтерських засадах*
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
1.	Робота у військоматах з обстеження призовників	Призовники, резервісти	55		2	
2.	Робота з дітьми, учнями, студентами, що навчаються у навчальних закладах і були переселені з інших регіонів України	Переселені діти, учні, що навчаються у НЗ	310–3076	6–19	212–2313	2–5
3.	Робота з батьками переселених дітей, учнів, студентів	Батьки переселених дітей	273–1853	5–4	197–1562	2–1
4.	Робота з переселеними дітьми і дорослими, що не входять до попередніх категорій	Інші категорії переселених	25–120	8–56	17–58	3–7

Продовження табл.

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
5.	Робота з дітьми-інвалідами, сиротами та дітьми із затримкою психофізичного розвитку, що були переселені	Діти-сироти, діти, що потребують особливої уваги	33–67	1–1	29–69	
6.	Робота з дітьми, сім'ями учасників АТО	Діти, сім'ї учасників АТО	104–315	5–15	68–243	1–1
7.	Робота з дітьми, сім'ями загиблих на Майдані, учасників АТО, інших військових діях	Діти, сім'ї загиблих	11–17		5–8	
8.	Робота з дітьми, сім'ями поранених учасників зазначених подій	Діти, сім'ї поранених	11–17	2–2	11–16	
9.	Робота з населенням, що проживає в зоні бойових дій або у безпосередній близькості до них (Донецька і Луганська області)	Населення зони бойових дій	3–113	1–5	2–14	1–12
10	Інші види роботи: Виступи на ЗДТРК «Запоріжжя» в телепередачах 05.02.2015 «Знак запитання», тема «Стоп-шоу, або негативний вплив медіа на психологічне здоров'я дітей» (Шевченківський р-н); Виступи на ЗДТРК «Запоріжжя» 12.02.2015 «Я і Це» тема «Діти і війна» (Шевченківський р-н); Стаття в районній газеті «Голос Гуляйпілля» та газеті районного методичного кабінету «Методичний вісник» методиста РМК Л. М. Абраменко: 1) «Як подолати стресові ситуації» 2) «Самодопомога на найближчий період» (квітень 2014 р.)					
	Виступи на радіо «Гуляйпілля» практичного психолога Гуляйпільського колегіуму «Лідер» Н. Ю. Сахно: 1) «Психологічна допомога в екстремальних ситуаціях» (січень 2015) 2) «Стрес та ПТСР» (грудень 2014)					
	Робота з пораненими у військовому шпиталі (1 психолог – 3 клієнти)					

** – діяльність, що виконувалась у вільний від основної роботи час, і за яку не здійснювалось грошове відшкодування за основним місцем роботи.*

Таким чином, у роботі військкоматів з обстеження призовників брали участь 55 практичних психологів та 2 соціальні педагоги. Надавали допомогу дітям, учням, студентам, які навчаються у навчальних закладах і були переселені з інших регіонів України, 310 практичних психологів та 212 соціальних педагогів, що складає 49% та 62% відповідно працюючих спеціалістів психологічної служби області. Роботу з батьками переселених дітей, учнів та студентів здійснювали 273 практичні психологи та 197 соціальних педагогів, що складає 43% та 58% відповідно. Роботу з 67 дітьми-інвалідами, сиротами та дітьми із затримкою психофізичного розвитку, які були переселені, проводили 33 практичні психологи та 29 соціальних педагогів. Одночасно проводилася робота з дітьми, сім'ями учасників АТО: всього 315 членів родин учасників АТО отримали консультації практичних психологів (104) та соціальних педагогів (60). Робота з цією категорією постраждалих є важливим і вагомим напрямом роботи практичних психологів і соціальних педагогів, оскільки родина є основою психологічної реабілітації, найбільш суттєвим її ресурсом.

Таблиця 2

Проблеми, з якими працюють практичні психологи і соціальні педагоги з надання соціально-педагогічної і психологічної допомоги постраждалим внаслідок окупації Криму і Севастополя та бойових дій на Сході України

Практичні психологи

№	Вид (зміст) роботи	Цільова аудиторія	Кількість клієнтів
1	*2*	*3*	*4*
1.	Консультаційна робота (групове, індивідуальне консультування): супровід адаптації до нових умов навчання/нового колективу; сприяння покращенню психоемоційних станів; допомога в кризових ситуаціях; подолання страхів, тривожності	Діти, учні, батьки	2336 1358
2.	Діагностична робота: індивідуальна діагностика рівня тривожності, дослідження психічних станів школярів, визначення особистих особливостей учнів, дослідження соціально-психологічної адаптації	Діти, учні	2415

Продовження табл.

1	*2*	*3*	*4*
3.	Корекційно-розвивальна та корекційно-відновлювана робота: формування життєвих пріоритетів та цілей; навички конструктивного спілкування та взаємодії (для вчителів навички взаємодії з дітьми з переселених сімей); збереження психологічного здоров'я, зниження тривожності, агресивності	Діти, учні	2634
4.	Профілактична робота: профілактика стресових станів, тривожності, агресивності, профілактика конфліктів	Діти, учні	3011
5.	Організаційно-методична робота: участь у психолого-педагогічних консиліумах, проведення психолого-педагогічних семінарів та практикумів, участь у навчально-методичних семінарах (нарадах) практичних психологів, ММО щодо соціально-педагогічної роботи в умовах конфлікту та в постконфліктний період, особливості взаємодії з дітьми з переселених сімей	Вчителі ЗНЗ, вихователі ДНЗ	

Соціальні педагоги

№	Вид (зміст) роботи	Цільова аудиторія	Кількість клієнтів
1.	Консультаційна робота (групове, індивідуальне консультування)	Діти, учні; батьки	4618
2.	Соціально-педагогічний патронаж з метою обстеження житлових умов	Переселені сім'ї	
3.	Організація забезпечення продуктами харчування, одягом, взуттям, медикаментами	Переселені сім'ї	
4.	Залучення дітей з переселених сімей до гурткової та позакласної роботи	Діти, учні	2630
5.	Допомога у налагодженні соціальних зв'язків з соціальними службами, лікарнями тощо	Батьки	1237

Наведені дані свідчать про додаткові навантаження у роботі працівників психологічної служби (кількість клієнтів з тими чи іншими проблемами, що приходиться на одного працюючого з ними працівника служби). Тому рекомендовано зупинити практику залучення фахівців психологічної служби до виконання невластивих їм обов'язків та дублювання функцій інших фахівців, установ і організацій, посилити міжвідомчу взаємодію і координацію зусиль фахів-

ців, волонтерів, представників громадськості у справі надання соціально-педагогічної і психологічної допомоги постраждалим.

На наш погляд, у системі післядипломної освіти необхідно у найкоротші терміни:

а) залучати фахівців для організації підвищення кваліфікації працівників психологічної служби системи освіти з проблем, пов'язаних із «військовою травмою», терапією негативних емоційних станів, стресів, соціально-психологічною адаптацією дітей в нових умовах навчання і проживання;

б) організувати широкий психологічний всеобуч, у тому числі і через курси підвищення кваліфікації, для класних керівників, учителів, вихователів, інших педагогічних і науково-педагогічних працівників.

На виконання п. 2.2 рішення колегії Міністерства освіти і науки України «Про стан та проблеми надання психологічної допомоги суб'єктам освіти в умовах антитерористичної операції на Сході країни» (протокол № 3/3-3 від 26.03.2015 р.) розроблено навчальну програму та спецкурс для підвищення кваліфікації практичних психологів і соціальних педагогів з проблеми «Навички кризового консультування та розвиток психосоціальної стійкості до стресу у дітей». Матеріали схвалені для використання Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (протокол № 1 від 03.03.2015 р.). Електронні варіанти навчальної програми та спецкурсу розміщені у вільному доступі на сайті Міністерства в розділі «Позашкільна освіта, виховна робота та захист прав дитини» за покликанням: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/59/1371027087/ та на сайті Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи (www.psyua.com.ua).

Підводячи підсумки, маємо визнати, що психологічна служба системи освіти області проводить масштабну, системну і скоординовану психологічну допомогу різним категоріям постраждалих від окупації Криму і Севастополя та бойових дій на Сході України.

Обласний науково-методичний Центр психології та соціології освіти продовжує розробку рекомендацій з метою підвищення професійних знань та вдосконалення навичок щодо здійснення психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронажу

дітей та їхніх родин, що постраждали внаслідок кризи, зменшення соціально-психологічних наслідків психічної травми, забезпечення сталого доступу до отримання психологічної допомоги населенню.

У ситуації військової загрози особливого значення набуває діяльність практичних психологів системи освіти щодо супроводу дітей та підлітків у травматичних ситуаціях сьогодення, що пов'язано, перш за все, зі зміною місця їх проживання, способу життя, навчання, а, по-друге, зі змінами стереотипів поведінки, мислення, емоційного реагування дітей дошкільного та шкільного віку взагалі. У той чи інший спосіб діти, що вимушено переселені, зазнають розладів, емоційних стресових реакцій, пережили травматичну подію, фрустрацію, перебувають у стані травматичної кризи або набули психічну травму, депривацію [1, с. 11].

Травматична криза є результатом реагування особистості на зовнішню травматичну ситуацію [1, с. 121]. Травматична ситуація – це ситуація, що виходить за межі буденного життєвого досвіду, це екстремальні події, до яких відносяться загроза смерті, загроза втрати рідних та близьких, втрата майна, переміщення з місця постійного проживання, загроза тілесних ушкоджень та болю, загроза втрати почуття власної гідності, втрати віри в людину, в людську порядність тощо. Ці найбільш суттєві життєві загрози порушують базове почуття безпеки людини та призводять до формування неврозів, психозів, психосоматичних розладів, що ототожнюються з поняттям «психічна травма», яке використовується при інтерпретації психогенних захворювань. Термін психогенії використовується з метою визначення різноманітних хворобливих станів, що виникають внаслідок психічних травм [1, с. 128].

У зарубіжній психології вивчення поведінки в складних ситуаціях відбувається в декількох напрямках. Р. Лазарус і Фолкмен (1984) підкреслюють роль когнітивних конструктів, що обумовлюють способи реагування на життєві труднощі. Коста та Маккрей (1992) акцентують на впливі особистісних чинників, що визначають переваги особистості до вибору тих чи інших стратегій поведінки в складних обставинах. Лер і Томе (1993) приділяють увагу аналізу найскладніших ситуацій, передбачаючи вплив контексту на вибір стилю реагування. Інтерпретація феноменів захисту та опанування пов'язана також із вивченням природи індивідуальної по-

ведінки в контексті проблеми стресу (Г. Сельє, 1991), уявлення про інформаційний та емоційний стрес, що проявляються в ситуаціях загрози, небезпеки, образи (А. В. Петровський, М. Г. Ярошевський, 1990; Л. О. Китаєв-Смик, 1983) [3, с. 159, 251].

Одним із факторів, що характеризує особистість в кризових ситуаціях життєдіяльності, є рівень порушення психічної адаптації, що пов'язано не тільки з прихованими емоційними порушеннями, міжособистісними конфліктами, але й індивідуальними механізмами переробки стресу (опанування, копінга) і механізмами психологічного захисту (Вассерман, 1998).

Психологічний захист визначається як спеціальна регулятивна система стабілізації особистості, спрямована на усунення або зведення до мінімуму почуття тривоги, пов'язаного з усвідомленням конфлікту. Мета психологічного захисту – зниження емоційної напруги, редукція тривоги та забезпечення регуляції спрямованості поведінки (Березін, 1988). До незрілих видів психологічного захисту (первинних, або захисту «нижчого порядку», що мають спільне з межею між «Я» та зовнішнім світом) віднесено: ізоляцію, заперечення, контроль, примітивні ідеалізації та знецінення, проективну й інтроективну ідентифікацію. До зрілих, більш розвинутих форм захисту «вищого порядку», що «працюють із внутрішніми межами «Я», віднесено: репресію (витискування), ізоляцію, інтелектуалізацію, раціоналізацію, моралізацію, компартменталізацію, анулювання, поворот проти себе, ідентифікацію.

У літературі психологічний захист розглядається як поняття, що близьке до копінг-поведінки (Лазарус, 1970). Під «копінгом» (від англ. *to cope* – справитися, опанувати) розуміють постійно змінні когнітивні та поведінкові спроби справитися зі специфічними зовнішніми і /або внутрішніми вимогами, що оцінюються як напруга або перевищують можливості особистості справитися з ними (H. Ild, 1998). Така форма копінг-поведінки відображає готовність особистості вирішувати життєві проблеми, спрямована на пристосування до обставин та передбачає вміння використовувати певні засоби з метою подолання емоційного стресу. При виборі активних дій підвищується вірогідність усунення впливів стресорів на особистість. Особливості даного вміння пов'язано з Я–концепцією, локусом контролю, емпатією, умовами середовища.

На думку зарубіжних вчених Савенко (1972), Урсано (1992), Фрейда, Хорні (1993), Блюма (1996), набір захисних механізмів характеризує рівень адаптованості особистості, яка віддає перевагу певним видам захисту, що стають невід'ємною частиною її індивідуального стилю боротьби з труднощами.

У загальному вигляді копінг – усвідомлена раціональна поведінка, спрямована на усунення стресової ситуації. Копінг – це форма поведінки, що відображає готовність особистості вирішувати життєві проблеми. Основна функція копінг-поведінки – забезпечення і підтримка зовнішнього та внутрішнього благополуччя. Проявляється на поведінковому, емоційному й пізнавальному рівнях. Копінг-поведінка формується за певних умов: усвідомлення ситуації, знання способів ефективного опанування, вміння своєчасно застосувати їх в поведінці. Копінг – це зміна, що залежить від трьох факторів: особистості суб'єкта, реальної ситуації, умов соціальної підтримки.

Вираженість тих чи інших способів реагування на складні життєві ситуації залежить від ступеня самоактуалізації особистості – чим вище рівень розвитку особистості, тим успішніше вона справляється з труднощами [3, с. 254]. Згідно з цим положенням, перешкоди, що виникають на шляху особистості, мають своїми витоками не тільки зовнішні (специфіку середовища), але й внутрішні (індивідуальні передумови) умови. Як захисні, так й опановуючі стилі реагування пов'язано з установками та переживаннями, відношенням до себе й до інших, із структурою життєвого досвіду, тобто з когнітивними, емоційними та поведінковими рівнями ієрархічної структури психіки.

За класифікацією В. А. Ташликова розрізняють такі прояви копінг-поведінки [1]:

Когнітивні копінги

- Ігнорування неприємної ситуації або проблеми.
- Відмова від опору, підкорення неминучості долі.
- Позиція з тенденцією «у мене все під контролем» .
- Проблемний аналіз – аналіз ситуації, логічно бездоганний розбір з пошуком виходу та побудови прогнозу.
- Відносність – позиція порівняння з більш тяжкими та безнадійними ситуаціями.

• Релігійність – захоплення релігійними або філософсько-світоглядними конструкціями.

• Надання сенсу труднощам, пошук смислу у найбезнадійніших ситуаціях (моя ситуація – це виклик долі, потрібна для того, щоб мене мобілізувати, спрямувати на подолання труднощів).

Емоційні копінги

• Протест.
• Емоційне розвантаження.
• Пригнічення.
• Оптимізм.
• Пасивна кооперація.
• Покірність.
• Самозвинувачення.
• Агресивність.

Поведінкові копінги

• Занурювання в роботу, в діяльність.
• Альтруїзм.
• Активне уникання.
• Компенсація.
• Конструктивна діяльність.
• Співробітництво.
• Звернення.

За висловлюванням А. Маслоу, копінг-поведінка протиставляється експресивній поведінці. Однак, існують розбіжності у визначенні механізмів захисту та опанування. За результатами досліджень психології опанування (Лібін, Лібіна, 1996, 1998) психологічний захист визначається за параметрами активність (конструктивність) – пасивність (неконструктивність) та характеризується відмовою особистості від вирішення проблеми та пов'язаних з цим конкретних дій заради збереження комфортного стану. В той же час способи опанування передбачають необхідність проявити конструктивну активність з метою оптимальної взаємодії з життєвими обставинами чи їх перетворення у відповідності до своїх намірів. Опановуюча поведінка реалізується завдяки використанню різних копінг-стратегій на основі ресурсів особистості та середовища. Одним із найважливіших ресурсів середовища є психологічна підтримка, супровід та допомога у складних життєвих обставинах.

До особистісних ресурсів відноситься адекватна Я–концепція, позитивна самооцінка, низький нейротизм, інтернальний локус контролю, оптимістичний світогляд, емпатичний потенціал, афіліативна тенденція (здатність до міжособистісних зв'язків) та інші психологічні конструкти.

Результатом вторинної оцінки травматичної ситуації стає один з можливих типів стратегії опанування:

• безпосередні активні дії особистості з метою зменшення чи усунення безпеки (боротьба, напад чи втеча, заціпеніння);

• непряма або уявна форма без прямої дії, неможлива через внутрішнє або зовнішнє гальмування, наприклад, витіснення («це мене не стосується»), переоцінка («це не так вже і небезпечно»), пригнічення, переключення на іншу форму активності, зміни напрямку емоції з метою її нейтралізації;

• опанування без емоцій, коли загроза особистості не оцінюється як реальна (зіткнення з повсякденними загрозами життю, що можливо успішно уникати).

На думку Г. Крайг [4], вирішення проблем відбувається ефективніше у тому випадку, коли у людини є більший запас відповідної інформації. Вміти впоратися з неприємністю, адекватно оцінивши ступінь її важкості та свої реальні й потенційні можливості, зуміти без збитку для відчуття власної гідності змінити себе або перетворити ситуацію, можна спираючись на інформацію, що отримується на уроках психології або в процесі консультування працівниками психологічної служби [6, 7].

Діяльність з надання психологічної допомоги дітям та школярам, що вимушено переселені з окупованих територій, включає такі основні напрями: консультативно-методичний, діагностичний, реабілітаційний, корекційний.

На консультативно-методичному рівні робота розгортається у двох напрямах: консультування для підвищення професійного та кваліфікаційного рівнів педпрацівників; консультування дітей та підлітків, їх батьків.

Організаційними формами консультативної роботи є: індивідуальні та групові консультації, укладання відповідного діагностичного та корекційного інструментарію.

Завдання діяльності практичного психолога: допомога в переживанні подій та інформація про шляхи відновлення родинних зв'язків, медіації, формування толерантного ставлення до інших, навіть протилежних, точок зору з дитинства, знаходження способів взаємодії в ситуації розбіжностей у поглядах, формування критичного мислення. Результат: диференціація видів психологічної допомоги дітям у зв'язку з часом її надання: екстреної – в перші кілька днів, при появі гострої симптоматики, в результаті додаткових стресів; короткострокової допомоги – протягом перших тижнів, місяців після психотравми, відстрочено.

Основними формами проведення методичної роботи є: інформації, повідомлення, практичні заняття, тренінги, рольові ігри, бесіди тощо.

Діагностичний напрямок полягає в розробці методів вивчення наслідків впливу екстремальних умов, заповненні індивідуальної картки обліку учня, постраждалого внаслідок окупації Криму і Севастополя та бойових дій на Сході України (додаток 1). Психологічна діагностика спрямовується не тільки на визначення скритих емоційних порушень, міжособистісних конфліктів, але й індивідуальних механізмів переробки стресу (опановуючої поведінки, копінгу) та механізмів психологічного захисту.

Основними видами роботи є: дослідження психологічних проявів підлітків у екстремальних умовах; спостереження за адептацією дитини до нових умов навчання та спілкуванні у колективі (бурхлива фізіологічна адаптація, нестійке пристосування, відносно стале пристосування); вивчення адаптивних можливостей внутрішньо переміщених осіб (діти та сім'ї, які переїхали), які визначають їх поведінкову стратегію в новому соціокультурному середовищі.

Рекомендовано до використання певний інструментарій:

• Карта спостереження Д. Скотта (порушення й непристосованість).

• Питальник Басса-Дарки (не раніше 10–11 років).

• Малюнковий тест «неіснуюча тварина» (без обмеження за віком).

• Тест малюнкової асоціації С. Розенцвейга «Методика вивчення фрустраційних реакцій» (дитячий варіант з 6–12 років, з 13 років – дорослий варіант тесту).

• Кольоровий тест відношення (ЦТО) (автор Е. Ф. Бажин, А. М. Эткінд) (з 5 років).

• Копінг-поведінка в стресових ситуаціях (С. Норман, Д. Ф. Ендлер, Д. А. Джеймс, М. И. Паркер; адапт. варіант Т. А. Крюковою).

• Діагностика типологій психологічного захисту (Р. Плутчик в адапт. Л. І. Вассермана, О. Ф. Єришева, О. Б. Клубової та ін.) [9].

Реабілітаційний напрямок полягає у поновленні, корекції чи компенсації порушених психічних функцій, станів, особистісного статусу осіб, що отримали психічну травму в результаті різкої зміни соціальних відношень, умов життя тощо. Завдання першого етапу надання допомоги – медико-психологічні, завдання другого етапу – психолого-педагогічні.

Основними реабілітаційними методами можуть бути: релаксація, кероване фантазування, прогулянки на природі, малювання, ліплення (арт-терапія), гра з піском (сендплей), керована гра, театр (психодраматерапія), пропрацювання емоцій через виведення їх на рівень усвідомлення і зміна поведінки (когнітивно-біхевіоральна терапія) тощо.

Корекційно-розвивальний напрямок передбачає розробку і реалізацію корекційної роботи з дітьми та учнями щодо пережитих емоційних станів (з урахуванням їх інтенсивності, тривалості, вікових особливостей) та індивідуальних особливостей емоційного реагування в умовах стресової ситуації.

Рекомендовано до використання такі методи психокорекції:

• Індивідуальну особистісно зорієнтовану (конфліктність–ворожість).

• Групову особистісно зорієнтовану (самоствердження, зворотний зв'язок, співробітництво).

• Поведінкові (специфічні відхилення поведінки).

• Проблемно зорієнтований тренінг (когнітивні процеси та здібності до вирішення проблем).

• Батьківський тренінг (взаємодія, поведінкові відхилення у дитини в родині).

• Тренінг конструктивної взаємодії (за навч. посібником: Агрессия у детей и подростков : Уч. пособие / Под ред. Н. М. Платоновой. – СПб. : Речь, 2006. – 336 с.).

При оцінці ефективності корекції враховуються такі найважливіші показники: зміни, що суб'єктивно переживаються клієнтом,

у внутрішньому світі; об'єктивно реєстровані параметри, що характеризують зміни в різних модальностях; стійкість змін в подальшому житті після отримання психологічної допомоги.

Таким чином, на формування стратегії подолання труднощів (coping), технологій формування опанування поведінки у травматичних ситуаціях головним чином впливають техніки, що об'єднано однією загальною назвою «індивідуальний життєвий шлях» (Г. Томе, 1953), серед яких: техніки досягнення, пристосування, захисні, уникнення, рефлексивної гнучкості, подолання. Вибір стратегії подолання травматичної ситуації у своїй більшості пов'язано з вірою у можливість позитивних змін, і якщо така віра існує, то особистість, фактично, сама знаходить більш позитивні стратегії, у разі якщо такої віри немає, знайти та пережити таку ситуацію можливо за допомогою практичного психолога, близьких та рідних, людей, які зацікавлені у результатах такої роботи. Тому дослідження опанування поведінки у травматичних ситуаціях і способів її формування вносять суттєвий вклад у вивчення питання надання психологічної допомоги дітям та підліткам, що пережили стрес.

Список використаних джерел:

1. Кризисная психология. Справочник практического психолога / сост. *С. Л. Соловьева*. – М. : АСТ; СПб. : Сова, 2008. – 286 с.

2. Эмоциональные нарушения в детском возрасте и их коррекция / Под ред. *В. В. Лебединского*. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1990.

3. Психология адаптации личности / А. А. Реан, А. Р. Кудашев, А. А. Баранов. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. – 479 с.

4. *Крайг Г.* Психология развития. – СПб., 2000.

5. Личность в экстремальных условиях и кризисных ситуациях жизнедеятельности : Сб. научных статей III Международной научн.-практ. конференции / Под ред. *Р. В. Кадырова*. – Владивосток : Морской государственный университет, 2014. – 376 с.

6. *Москвитина О. А.* Влияние предмета «Психология» на особенности представлений школьников о совладающем поведении // Психология и школа. – 2008. – № 2. – С. 86–92.

7. Психоконсультативні стратегії діяльності практичного психолога системи освіти : навч.-метод. посібник / *В. Г. Панок, Я. В. Чаплак, Д. Д. Романовська ;* за наук. редакцією *В. Г. Панка*. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 260 с.

8. http://bookap.info/lichnost/malkina_pyh_viktimologiya_psihologiya_povedeniya_zhertvy/gl5.shtm

9. *Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М.* Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 490 с.

Додаток 1

Картка обліку учня, постраждалого внаслідок окупації Криму і Севастополя та бойових дій на Сході України

Прізвище, ім'я учня _____

Клас _____ Вік _____ Дата заповнення карти _____

Місце попереднього проживання _____

Склад родини _____

_____

На даний час проживає (де, з ким) _____

_____

Категорія учня:

• Дитина із родини внутрішньо переміщених осіб з інших регіонів України (Криму, Луганської та Донецької областей);

• Дитина із родини військовослужбовців або добровольців (учасників АТО)

• Дитина із родини, члени якої загинули на Майдані, в АТО, інших військових діях;

• Дитина із родини, члени якої поранені внаслідок військових дій;

• Дитина із родини, члени якої зникли безвісти;

• Дитина із родини, в якій зруйновані родинні зв'язки внаслідок воєнного конфлікту;

• Інше_____

Готовність до навчання _____

Відповідність розвитку віковій нормі _____

Наявність порушень вікового, фізичного розвитку _____

_____

Сутність психотравматичної ситуації: _____
Наявність психотравматичних проявів _____

Ознаки психотравматичного стресу (відмітити наявні):
Подія сприймається як сильний стресогенний фактор _____
Засмучується, коли думає про подію _____
Боїться повторення подій _____
Лякається, коли думає про подію _____
Уникає того, що нагадує про подію _____
Збуджений, легко лякається _____
Прагне уникати почуттів _____
Нав'язливі думки _____
Погані сновидіння _____
Порушення сну _____
Нав'язливі образи і звуки _____
Втрата інтересу до раніше значимої діяльності _____
Труднощі концентрації уваги _____
Відстороненість (збільшення міжособистісної дистанції) _____
Думки про подію заважають навчанню _____
Почуття провини _____
(індекс реакцій при ПТСР: 7–9 ознак – легка ступінь, 10–11 – середня, 12 і більше – тяжка).

Напрями роботи з учнем

Діагностична робота: дослідження психічних станів школярів (рівня тривожності, стресу, депресії, загострення рис характеру (акцентуація), нейротизм), дослідження рівня соціально-психологічної адаптації.

Особистісно-емоційний розвиток

1. Особистісна активність _____
2. Емоційні настрої _____
3. Стресові стани, страхи _____
4. Емоційно-вольова стійкість (і нестійкість) _____
5. Фактори емоційної напруги (ФЕН):
   емоційна збудливість _____
   емоційна загальмованість _____
   ситуативна реактивність _____

6. Агресивність _____
7. Тривожність _____
8. Самооцінка _____
9. Контактність _____
10. Конфліктність _____
11. Ціннісні орієнтації _____

Спілкування

1. Ситуативне спілкування _____
2. Спілкування з батьками _____
3. Спілкування з іншими членами родини _____
4. Спілкування з педагогами _____
5. Спілкування з однолітками _____
6. Соціометричний статус у групі однолітків _____

Консультаційна робота (групове, індивідуальне консультування): супровід адаптації до нових умов навчання/нового колективу; сприяння покращенню психоемоційних станів; допомога в кризових ситуаціях; подолання страхів, тривожності.

Корекційно-розвивальна та корекційно-відновлювана робота: формування життєвих пріоритетів та цілей; навички конструктивного спілкування та взаємодії (для вчителів навички взаємодії з дітьми з переселених сімей); збереження психологічного здоров'я, зниження тривожності, агресивності.

Профілактична робота: профілактика стресових станів, тривожності, агресивності, профілактика конфліктів, скритих емоційних порушень, вироблення механізмів переробки стресу (опановуючої поведінки, копінгу) та механізмів психологічного захисту.

Рекомендовано:

1. Корекцію і розвиток емоційної та мотиваційної сфери.
2. Корекцію і розвиток комунікативної компетентності та міжособистісних відносин.
3. Корекцію дезадаптації та розвиток соціальної компетентності.

Рекомендації для батьків, педагогів та найближчого оточення.

Практичний психолог Підпис

ПРОФІЛАКТИКА ПСИХОЛОГІЧНИХ І ПОВЕДІНКОВИХ РОЗЛАДІВ, ПСИХОЕМОЦІЙНОГО ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ ДІТЕЙ ТА ДОРОСЛИХ

Д. С. Макаренко,
тел. 236-18-14

Запобігання психологічним і поведінковим розладам є пріоритетним напрямком діяльності працівників психологічної служби системи освіти в нинішніх умовах. Ураховуючи поступово зростаючий тягар таких розладів, єдиним прийнятним методом зменшення цього тягаря є профілактика.

Для впровадження в практику доступний широкий спектр методів та технологій, що дозволяють запобігати розвитку психологічних і поведінкових розладів. Встановлено, що превентивні стратегії пом'якшують фактори ризику, підсилюють захисні механізми, редукують психопатологічну симптоматику і частіше запобігають розвитку деяких психічних розладів; також вони покращують стан психічного та фізичного здоров'я.

Універсальні, вибіркові та специфічні превентивні втручання відносяться до первинної профілактики. Універсальні профілактичні заходи спрямовані на всіх учасників навчально-виховного процесу, які не відносяться до групи підвищеного ризику, вибіркові – на осіб або на групу людей, в яких ризик розвитку психічних розладів значно вище середнього і підтверджується біологічними, психологічними чи соціальними факторами ризику. Специфічні профілактичні втручання застосовують для групи високого ризику, в яких спостерігаються мінімальні, але явно виражені ознаки або прояви, що є передвісниками розвитку психологічних або поведінкових розладів.

Різниця між сприянням збереженню психічного здоров'я та запобіганням розвитку психологічних та поведінкових розладів полягає в їх цільових результатах. Сприяння збереженню психічного здоров'я націлене на позитивне стимулювання його шляхом поліпшення психологічного стану, підвищення компетентності й опорних механізмів, а також шляхом створення підтримуючих умов життя і навколишнього середовища. Профілактика психологічних та поведінкових розладів націлена на усунення симптомів. Як один із засобів досягнення цих цілей використовуються методи та технології, що сприяють збереженню психічного здоров'я.

Профілактика психологічних і поведінкових розладів та сприяння збереженню психічного здоров'я часто присутні в рамках одних і тих же програм і стратегій, що передбачають практично однакові види діяльності та дають різні, але такі, які доповнюють один одного результати.

Якщо говорити про розлади, пов'язані з екстремальними, стресовими ситуаціями, необхідно констатувати, що значна кількість людей на виникнення такої ситуації відповідає адекватними та послідовними діями. Така поведінка є складним поєднанням філогенетичних та онтогенетичних патернів, основою яких є фізіологічні та психологічні особливості особистості, уявлення особистості про власні стандарти поведінки, уявлення мікросоціального середовища про стандарти поведінки в суспільстві. Під час подій, які загрожують життю та здоров'ю людини, миттєва реакція визначається, в першу чергу, інстинктами (збереження та продовження роду) та індивідуальними особливостями особистості (психічними та фізіологічними). Соціальні стандарти починають визначати поведінку індивіда на подальших етапах реагування на екстремальну ситуацію. В зв'язку з цим, на перших етапах реагування на загрози життю та здоров'ю можуть відмічатися різні психічні розлади.

Діяльність практичного психолога при роботі з травмою

Нинішня вкрай нестабільна ситуація в Україні вимагає від працівників психологічної служби термінового компетентного втручання щодо психологічного супроводу дітей, учнів та членів їх сімей, що вимушено переселені із зони АТО та АР Крим. Крім того, інші категорії учасників навчально-виховного процесу, що перебувають в стресовому, напруженому стані через конфліктні події в нашій державі, потребують не меншої уваги від спеціалістів психологічної служби щодо нормалізації психоемоційних станів.

Вагомим теоретичним та практико орієнтованим підґрунтям щодо роботи з травмою та кризовими станами є здобутки Н. В. Тарабриної [6], І. Г. Малкіної-Пих [2], Е. Кюблер-Росс [1].

Причинами психологічної травми може стати будь-яка значуща для особистості подія: насильство, смерть близької людини, переживання втрати, будь-яка криза, хвороба, екстремальні ситуації, такі як природні чи техногенні катастрофи, війни.

Необхідно зазначити, що *травматичний стрес* – це нормальна реакція на події, які виходять за межі життєвого досвіду.

Екстрена, термінова допомога необхідна безпосередньо після травмуючої події – в перші кілька днів. Вона надається також при появі гострої симптоматики, що проявляється в результаті додаткових стресів. Короткострокова допомога надається протягом перших тижнів, місяців після психотравми. Якщо людина не отримала такої допомоги своєчасно, то нерідко доводиться надавати її відстрочено. У цьому випадку така допомога виявляється менш ефективною і може потребувати більше часу. Пролонгована допомога здійснюється протягом декількох років після психотравми [5, с. 9].

Психологічна реакція на травму включає в себе фази, що дозволяють охарактеризувати її як розгорнутий у часі процес. Для компетентної допомоги клієнту фахівцям при роботі з травмою та кризовими станами необхідно визначити, на якій із стадій переживання події знаходиться особистість і в залежності від того будувати алгоритм та зміст психологічної допомоги. На основі класифікацій Е. Кюблер-Росс [1], І. Г. Малкіної-Пих [2], В. Г. Ромек [3], можна сформувати послідовність фаз виходу та переживання травми.

Перша фаза – **відреагування** на травмуючу подію. В процесі проживання даної фази людина проходить 5 стадій: *шок* (характеризується примітивними для будь-якої живої істоти реакціями втечі, боротьби або оціпеніння), *заперечення* (характеризується неприйняттям реальності, травмуючої події, «цього не може бути!»), *агресія* (емоційні прояви, що характеризуються крайньою інтенсивністю: плач, гнів, страх, тривога, різного роду звинувачення), *торг* (критика та почуття провини, «що було б, якби…»), *депресія* (характеризується «заглибленням в себе», відчуттям відчуження та ізоляції). Наступнім етапом є або «одужання», або фіксація на одній із стадій.

Друга фаза – **прийняття реальності**, тобто усвідомлення події. Якщо людина проходить нормально першу фазу і всі стадії, підсумком буде етап прийняття свого стану. Усі гострі переживання притупляються, і на зміну їм приходить емоційна рівновага. Починається новий період, коли людина вчиться самостійно жити в своєму новому стані.

Третя фаза – **адаптація до нових обставин.** Життя набуває іншого змісту, людина розкриває свої можливості, знаходить себе в «новому» житті, з'являється надія.

У реальному житті динаміка етапів проживання травматичної ситуації не буває строго послідовною, вона скоріше нагадує цикли, що накладаються один на одного. Переживання травми – це індивідуальний процес, і характерні ознаки фаз та етапів можуть співіснувати в різних поєднаннях.

Кожна людина від народження наділена такими внутрішніми ресурсами, які забезпечують подолання кризових станів, травмуючих ситуацій. Але при травматичному стресі особистість може втратити можливість самостійно віднайти необхідний їй ресурс. Після травмуючої події світосприйняття особистості зазнає змін, тому необхідно сприяти *побудові нового світу*. Таким чином, метою практичного психолога має стати саме спонукання до пошуку клієнтом необхідних ресурсів для подолання кризового стану через різноманітні форми та види роботи.

Найбільш ефективним способом подолання кризової ситуації є робота з самим переживанням, відновлення почуття контролю над власним життям і набуття нового розуміння ситуації. Для досягнення цієї мети практичним психологом в процесі консультування доречним та ефективним є використання *метафори* – методу аналогій. Суть даного методу полягає у використанні аналогій – образів, притч, казок, випадків з життя, приказок, прислів'їв – з метою ілюстрації актуальної для людини ситуації. Метафора здійснює непрямий вплив на стереотипи, установки, думки людини, дозволяє побачити ситуацію як би з іншої сторони. Завдяки цьому знижується суб'єктивна значущість проблеми, зникає помилкове відчуття її унікальності. Крім того, стає можливим розрядити досить напружену атмосферу при роботі. Інструментарієм можуть виступати метафоричні асоціативні карти.

Метафоричні асоціативні карти – це набір картинок розміром з гральну карту чи листівку, на яких зображені пейзажі, життєві ситуації, люди, їх взаємодія, тварини, предмети побуту, абстрактні явища. Деякі колоди карт містять картинку з написом, інші вклю-

чають окремо карти з картинками і карти зі словами. Поєднання слів і картинок створює гру смислів, що збагачується новими гранями при переміщенні в той чи інший контекст, вивчення однієї чи іншої теми, актуальної для людини в даний час. Це проективна психологічна методика: важливий не закладений спочатку дослідниками сенс, а душевний відгук кожної окремої людини на картку. В одному й тому ж зображенні різні люди вбачають зовсім різні феномени, у відповідь на стимул вносять свій внутрішній зміст актуальних переживань.

Використання метафоричних карт при роботі з травмою дозволяє:

• обійти внутрішній опір людини і раціональне мислення шляхом зниження свідомої цензури;

• нейтралізувати внутрішнє напруження і опір;

• прояснити і усвідомити актуальні переживання і потреби клієнта, його незавершені внутрішні процеси;

• моделювати процеси минулого і майбутнього, працювати з лінією часу;

• звернутися до психотравмуючої ситуації клієнта через метафору, і тим самим уникнути його додаткової ретравматизації;

• проговорити та усвідомити клієнтом свої почуття і переживання, що саме по собі має терапевтичний ефект (вербалізація проблеми);

• використовувати нескінченну кількість комбінацій і тем при роботі з одним і тим же клієнтом в різні періоди психотерапії;

• створити безпечний для клієнта контекст пошуку та моделювання рішення;

• запускати внутрішні процеси самозцілення клієнта;

• запускати процеси пошуку свого унікального шляху виходу з кризи.

При роботі з метафоричними картками потрібно пам'ятати, що хазяїн карти – хазяїн історії. Практичний психолог відходить від інтерпретації зображень, можливим стає лише використання сформульованих питань, що допоможуть клієнту у пошуках ресурсу для переживання травматичної ситуації. Такими запитаннями можуть бути: скільки відсотків смутку, тривоги, горя, агресії, радості, щастя, любові в карті; який би вигляд мала проблема через п'ять

років; які карти можуть допомогти у вирішенні проблеми; що саме про карту розповіла б стороння людина; в чому полягає сила карти; яка саме карта висвітлює вирішення проблеми й ін.

Надійним інструментом у допомозі клієнту може бути поєднання арт-терапії та метафоричних карт. Наприклад, дати можливість людині обрати карту, яка б характеризувала вирішення проблеми, розмістити карту на аркуші паперу та «розширити» її, тобто домалювати. Даний прийом дає можливість актуалізувати, заглибитися у вирішення проблеми, допомогти пошуку ресурсу для переживання ситуації безпечним для клієнта чином.

Таким чином, при роботі з кризовими ситуаціями, травматичним стресом ефективним інструментом досягнення мети та вирішення проблеми стає використання метафоричних асоціативних карт як при роботі з самим клієнтом, так і з його оточенням. Використання даного інструментарію можливе як в індивідуальному консультуванні, так і в груповій роботі.

Психологічний дебрифінг при роботі з кризовими станами

Одним із ефективних засобів психологічної підтримки та відновлення психічного здоров'я і психологічної рівноваги після перебування в екстремальній ситуації є психологічний дебрифінг. Вітчизняні фахівці з корекції кризових станів адаптували методику психологічного дебрифінгу, що виправдала себе в роботі з ветеранами в'єтнамської війни і працівниками поліцейських підрозділів США і ряду європейських країн.

Психологічний дебрифінг (англ. debriefing – доповідь після повернення завдання) являє собою групове обговорення пережитої екстремальної ситуації, що сприяє розумінню причин, які викликають стрес, і усвідомленню дій, необхідних для усунення цих причин.

Дебрифінг відноситься до заходів екстреної психологічної допомоги. Його автором є американський психолог Джефрі Мітчел. Екстрена психологічна допомога характерна тим, що проводиться з людьми в гострому стресовому стані (ГСР – гострий стресовий розлад). Цей стан являє собою переживання емоційної та розумової дезорганізації. Процедура дебрифінгу дозволяє учасникам в умовах безпеки та конфіденційності відреагувати враження, реакції та почуття, пов'язані з подією. Зустрічаючи схожі переживання в інших

людей, учасники отримують полегшення, – у них знижується відчуття унікальності і ненормальності власних реакцій, зменшується внутрішня напруга. У групі з'являється можливість отримати підтримку від інших учасників.

У ході дебрифінгу діяльність спеціаліста спрямована на те, щоб мобілізувати внутрішні ресурси учасників, допомогти їм підготуватися до переживання тих симптомів або реакцій ПТСР (посттравматичного стресового розладу), які можуть виникнути згодом. Обов'язково учасникам повідомляється про те, де вони згодом можуть отримати допомогу.

Мета дебрифінгу

Головна мета дебрифінгу – знизити тяжкість психологічних наслідків після пережитого стресу. Участь у дебрифінгу не може попередити виникнення наслідків трагічних подій, але перешкоджає їх розвитку та посиленню, сприяє розумінню причин свого стану і усвідомленню дій, які необхідно зробити, щоб полегшити його. Тому одночасно це і метод кризової інтервенції, і профілактика.

Завдання дебрифінгу

• Відреагування вражень, реакцій, почуттів.

• Сприяння когнітивній організації пережитого досвіду шляхом розуміння як подій, так і реакцій.

• Зменшення індивідуальної і групової напруги.

• Зменшення відчуття унікальності й патологічності власних реакцій.

• Мобілізація внутрішніх і зовнішніх групових ресурсів, посилення групової підтримки, солідарності, розуміння.

• Підготовка до переживання тих симптомів або реакцій, які можуть виникнути.

• Інформування учасників про те, де вони в подальшому можуть отримати допомогу.

Організація дебрифінгу

Проводити дебрифінг можливо в будь-якому місці, але бажано, щоб приміщення було зручним, доступним та ізольованим. Оптимальна кількість учасників в групі від 10 до 15 осіб. Проводиться дебрифінг під керівництвом двох підготовлених фахівців-дебріферів. Не допускається присутність сторонніх осіб, що не мають

безпосереднього відношення до події. Час проведення чітко позначається спочатку і становить 2–2,5 години без перерви. Обмеження вводиться з тієї причини, що за цей час відбувається дуже інтенсивне опрацювання досвіду, в якому задіяні досить сильні емоції.

Техніка дебрифінгу

Дебрифінг дуже чітко структурований і включає в себе сім послідовних фаз:

1) вступна фаза;
2) фаза опису фактів;
3) фаза опису думок;
4) фаза опису переживань;
5) фаза опису симптомів;
6) фаза навчання;
7) завершальна фаза.

Вступна фаза. Починається процедура зі знайомства – дебріфери й учасники представляються. Дебріфери висловлюють жаль з приводу ситуації, що склалася.

Потім встановлюються цілі дебрифінгу – допомогти справитися з наслідками травмуючої події. Слід підкреслити, що дебрифінг – це не психотерапія, ця процедура дозволяє поділитися своїми почуттями і реакціями, допомогти собі та іншим, дізнатися про те, які бувають зазвичай реакції на подібні події і як з ними справлятися.

Для створення атмосфери безпеки приймаються правила:

• Залишатися протягом усього часу (2:00);

• Говорити тільки від себе (Не узагальнювати висловлювання);

• Не відходити від теми;

• Право не висловлюватися;

• Ставитися один до одного з повагою, не висловлювати оціночних суджень;

• Збереження конфіденційності.

Це рекомендовані правила, але учасники можуть доповнити цей список. Правила визначаються для того, щоб зменшити тривогу, яка природним чином може виникати в учасників.

Декларується, що жодного з членів групи не можуть примушувати говорити що-небудь проти його волі. Єдина умова участі – вони повинні назвати своє ім'я і висловити своє ставлення до події, учасником або свідком якої вони були. Однак від них вимагається

вміння вислуховувати, не перебиваючи і даючи можливість висловитися всім бажаючим.

Члени групи повинні бути впевнені в дотриманні конфіденційності змісту зустрічі. Дебріфер дає гарантію, що все сказане не вийде за межі цього кола. Членів групи також просять дотримуватися конфіденційності. Однак, можна обговорити можливість публікації узагальнених фактів. Можливо, що тоді вони зможуть допомогти іншим людям, залученим в дану ситуацію або подібні їй, позбутися відчуття унікальності власних переживань, яке веде до замкнутості у собі й ізоляції.

Потрібно, щоб учасники знали, що дебрифінг не допускає оцінок, критики, суперечок.

Має сенс проговорити те, що під час процедури можливе пожвавлення сильних переживань. Через це учасники можуть відчути себе гірше. Але це необхідний етап опрацювання травматичного досвіду, без якого неможливо від цих переживань звільнитися. Оскільки це етап, то він матиме завершення.

Дебріфери повинні переконатися, що в приміщенні немає нікого зі сторонніх.

Фаза фактів. Учасникам пропонується по колу дати відповіді на такі питання:

- Хто ви і як пов'язані з подією?
- Де ви були, коли сталася подія?
- Що трапилося?
- Що ви бачили? Чули?

Таким чином, кожна людина коротко описує те, що сталося з нею під час інциденту: як вона бачить дану подію, і яка була послідовність події.

Тут можливі перехресні питання учасників один одному, що допомагають прояснити і сформувати об'єктивну картину події. Це дає можливість відновити відчуття орієнтації в ситуації, що може сприяти упорядкуванню думок і почуттів. Знання всіх подій та їх послідовності створює відчуття когнітивної організації.

Тривалість фази фактів може варіюватися. Чим довше тривав інцидент, тим довше має бути ця фаза. Однак слід пам'ятати, що це лише етап роботи. Прагнення створити єдине уявлення може привести до застрявання на ній. Так чи інакше, людина може мати вла-

сне бачення ситуації, яке визначається різними факторами: її місцем знаходження в цей момент, тривалістю участі, дрібницями та ін. Власне бачення визначає особистий сенс того, що сталося для даної конкретної людини і стає згодом джерелом страждань.

Фаза думок. На цій фазі дебрифінг фокусується на процесах прийняття рішень і мислення.

Учасники відповідають на питання:

- Яка була ваша перша думка, коли ви усвідомили, що сталося? (Питання для свідків події, рятувальників, постраждалих).
- Яка була ваша перша думка, коли ви дізналися, що сталося? (Варіант для тих, хто не був безпосереднім свідком).
- Які рішення ви приймали? Чому?

Перша думка найчастіше містить те, що складає серцевину тривоги. Однак висловити ці думки для учасників може бути важко, тому що ці думки здаються недоречними або химерними, або негідними. Тим більше важливо поділитися ними. Зіставлення своєї реакції з подібними реакціями інших людей знижує напругу і формує спільність.

Фаза почуттів. Зазвичай це найтриваліша фаза дебрифінгу. Попередні фази актуалізували переживання, які є досить сильними і можуть бути руйнівними для людини.

Завдання цього етапу – створити такі умови, за яких учасники могли б згадати і висловити сильні почуття в умовах підтримки групи і, в той же час, підтримати інших учасників, які також відчувають сильні страждання.

На цій фазі можуть допомогти такі питання, як:

- Як ви реагували?
- Що було для вас найжахливішим з того, що сталося?
- Що запам'яталося вам найбільше яскраво?
- Які тілесні відчуття ви відчували під час події?

Бажано, щоб усі висловилися по черзі. Однак, якщо група велика, то відповідати можна в довільному порядку.

Завдання ведучих – підтримувати вираження почуттів з боку учасників. При цьому потрібно заохочувати учасників відповідати один одному, висловлювати підтримку і невербальними засобами також: дотиком, обіймами, поглядом. Особливо важливо мобілізувати групову підтримку в моменти, коли стан людини погіршується.

Учасники повинні відчувати, що будь-які їхні емоції мають право на існування, що вони важливі й гідні поваги.

Часто звучать слова про жах, страх, безпорадність, безсилля, самотність. Дуже характерне відчуття для тих, хто пережив катастрофу, – почуття провини. Люди засуджують себе за ті рішення, які їм доводилося приймати в умовах нестачі інформації, паніки. Якщо хтось із тих, хто в той час був поряд з ними загинув, можливе виникнення переживання, яке називається «провина того, хто вижив» – коли людина відчуває відповідальність за їх загибель, вину за нездатність допомогти їм врятуватися, переживає уявні установки типу: «краще б замість нього загинув я».

Якщо у когось з учасників погіршується стан, то це – ключовий момент для мобілізації групової підтримки, сигнал сусідові: покласти руку на плече або взяти його руку в свою; сказати про те, що сльози тут доречні і прийнятні.

Дотики є дуже потужним засобом вираження підтримки. Люди, які працюють разом, особливо якщо це чоловіки, часто відчувають труднощі, коли потрібно доторкнутися до колеги, навіть щоб втішити, тому вони потребують особливого дозволу.

Якщо хтось виходить за двері, один з ведучих повинен піти за ним і поговорити з ним якийсь час, щоб підтримати і дати висловити сильні почуття. Прояв інтенсивних почуттів знизить напругу і дозволить повернутися в групу.

Важливо звернути увагу на тих, хто здається найбільш травмованими, хто мовчить або в кого є особливо виражені симптоми. Це можуть бути ті, хто найбільше піддавався ризику. До таких учасників слід підійти після закінчення і поговорити індивідуально.

Фаза симптомів. Іноді ця фаза об'єднується з попередньою або наступною фазою. Але іноді має сенс виділити її в окремий етап роботи.

Деякі реакції через свою незвичайність мають бути обговорені більш детально. Учасників просять описувати симптоми (емоційні, когнітивні та фізичні), які вони пережили на місці події; після завершення небезпечної ситуації; коли вони повернулися додому; протягом наступних днів і в даний час.

Обов'язково потрібно вирішувати питання про незвичайні переживання, про труднощі повернення до нормального життя і роботи.

Навчальна фаза. На цій фазі узагальнюються реакції учасників і надається інформація про типові реакції на стрес.

Основні прояви посттравматичного розладу (ПТСР):

• Симптоми повторення. Повторювані нав'язливі спогади трагедії. Епізоди «оживання» пережитого у формі ілюзій, галюцинацій, флешбек-епізодів. Повторювані сновидіння.

• Симптоми уникнення. Прагнення уникнути розмов, думок, почуттів, місць, людей – все, що може нагадувати про трагедію. Блокування (провали) пам'яті. Відчуження від близьких.

• Симптоми збудження. Труднощі засипання і збереження сну. Дратівливість, необґрунтовані спалахи злості. Труднощі концентрації. Перебільшені реакції переляку.

Інформацію можна роздати учасникам у письмовому вигляді і попросити їх визначити, які з цих реакцій вони переживають. Потрібно підкреслити те, що описані стани та симптоми – це нормальна реакція на ненормальну ситуацію, що з часом вони зникнуть. Необхідно розповісти, яких реакцій можна очікувати після деякого часу; поговорити про методи самодопомоги, про те, як учасники зможуть подбати про себе; проінформувати учасників про те, де вони зможуть отримати допомогу; відповісти на запитання учасників.

Завершальна фаза. Для «заземлення» досвіду групи необхідно:

• Коротко підсумувати те, що було сказано.

• Запитати, чи не залишилося чогось важливого, про що хотілося б сказати зараз.

• Подякувати всім за участь, за те, що змогли поділитися своїми почуттями, підтримати один одного.

• Нагадати про конфіденційність.

• Запропонувати учасникам подумати про те, як вони зможуть підтримувати один одного в подальшому. Можливо визначити час і місце нової зустрічі, яку вони зможуть організувати самі або за підтримки ведучих.

Пост-дебрифінг. Протягом 20–30 хвилин після завершення слід приділити час тим з учасників, які викликали найбільше занепокоєння ведучих, поговорити з ними один на один.

Потім ведучим необхідно обговорити свою проведену роботу, дати один одному зворотний зв'язок, проговорити найбільш важливі моменти.

Ведучі повинні продумати шляхи профілактики виникнення у себе вторинної травматизації: яким чином вони зможуть подбати про себе, про самовідновлення після виконаної роботи, яка могла викликати у них сильні почуття. Де і з ким вони зможуть відреагувати власні емоції від почутого. Які методи самодопомоги вони зможуть використовувати для себе.

Психолог повинен акцентувати увагу на закінченні дебрифінгу, що, в свою чергу, надає процесу завершеності і логічної злагодженості. Однак, варто зазначити, що сам по собі дебрифінг не вичерпує необхідності у наданні індивідуальної професійної психологічної допомоги особам, які знаходяться в стресовому або кризовому стані.

Список використаних джерел:

1. *Кюблер-Росс Э.* О смерти и умирании / *Э. Кюблер-Росс*. – Киев : София, 2001. – 318 с.

2. *Малкина-Пых И. Г.* Психологическая помощь в кризисных ситуациях / *И. Г. Малкина-Пых*. – М. : Изд-во «Эксмо», 2005. – 960 с. – (Справочник практического психолога).

3. *Ромек В. Г.* Психологическая помощь в кризисных ситуациях / *В. Г. Ромек, В. А. Конторович, Е. И. Крукович*. – СПб. : Речь, 2005. – 256 с.

4. Сборник материалов по профилактике и психотерапии посттравматического стрессового расстройства у детей. – К. : ПАДАП, 2014. – 122 с.

5. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / *Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В. Залеська* та ін. – Київ : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. – 84 с.

6. *Тарабрина Н. В.* Практикум по психологии посттравматического стресса / *Н. В. Тарабрина*. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.

КРАЄЗНАВЧИЙ НАПРЯМОК У РОБОТІ ШКІЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ

Л. Я. Сіра,
тел. 717-18-39

Відомий український поет М. Рильський писав: «Мало любити свій край, треба його ще й знати». Ці слова лаконічно й напрочуд гарно характеризують завдання, які постають перед бібліотеками сьогодні в непростий для нашої держави час! Якщо хочемо духовного відродження, мусимо знати, чиї ми діти, пам'ятати своїх батьків і дідів, прадідів, минуле своєї малої батьківщини, її національну самобутність. Саме знання рідного краю духовно збагачує людину, виховує глибоку повагу до традицій свого народу. Чи не найголовнішою складовою тут є роль школи, бібліотеки. Вихованню патріотичних почуттів, любові до рідної землі, збагаченню духовного світу дитини допомагає використання краєзнавчого матеріалу. Краєзнавча робота займає вагоме місце в роботі шкільної бібліотеки, і саме шкільна бібліотека повинна бути центром методичної допомоги в організації шкільної краєзнавчої роботи. Краєзнавчий напрямок у роботі бібліотек регламентується спеціальним документом – «Положенням про краєзнавчу діяльність бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України» (Київ, 1996).

У діяльності бібліотек ЗНЗ краєзнавчий напрямок набуває особливого звучання у зв'язку з загостренням внутрішньополітичної ситуації в Україні та з активізацією процесів національно-культурного відродження. Допомога в навчанні – це не єдине із важливих суспільних завдань, що їх виконує бібліотека. Актуальним завданням краєзнавчого напрямку роботи бібліотек ЗНЗ є:

- розвиток патріотичних почуттів у маленьких читачів;
- формування громадянина-патріота;
- виховання любові та поваги до української мови, історії та культури рідного краю;

• вивчення бойових традицій та героїчних сторінок історії рідного краю;

• вироблення глибокого розуміння громадянського обов'язку, готовності в будь-який час стати на захист Батьківщини;

• розвиток екологічної свідомості та культури дітей на прикладах природних комплексів, що їх оточують, та впливу на них господарської діяльності земляків.

Успіх та ефективність краєзнавчої роботи в школі залежить, перш за все, від співробітництва зі вчителями-предметниками та класними керівниками. Щоб діти мали змогу познайомитись з рідним краєм, слід створити банк інформації з краєзнавства (документи, художня література, тематичні папки, добірки, краєзнавча картотека, рекомендаційні списки). Формування фонду відбувається за такими напрямками:

1) Історичний;
2) Народознавчий;
3) Географічний;
4) Економічний;
5) Мистецтвознавчий;
6) Літературне краєзнавство;
7) Видатні люди рідного краю.

При створенні банку краєзнавчої інформації бібліотекарі ЗНЗ повинні користуватися такими принципами:

• матеріали повинні бути цікавими та доступними;

• мати зв'язок із життям, проблемами міста, району, області;

• мати зв'язок із програмним матеріалом (доповнювати та розширювати його).

Краєзнавчі документи рекомендується виділяти із загального фонду в окремий комплекс. Це реалізується, зокрема, шляхом організації краєзнавчого куточка, в якому зосереджуються:

• краєзнавчий фонд;

• постійно діюча книжкова виставка;

• карта області (карта-схема району) та інші фактографічні й ілюстративні матеріали;

• краєзнавча картотека;

• фактографічні картотеки (у випадку їх наявності);

• альбоми, папки, теки з газетними вирізками;

• довідкові та бібліографічні видання.

В інформаційній роботі з краєзнавства пріоритетну увагу бібліотекарі, як правило, приділяють таким групам користувачів:

– члени Малої академії наук, які працюють над краєзнавчою тематикою;

– учасники краєзнавчих клубів за інтересами, гуртків, шкільних наукових товариств;

– учителі-предметники;

– керівники краєзнавчих гуртків.

Читачам, що належать до цих груп, бібліотека пропонує індивідуальне інформування. Більш широке коло читачів отримує диференційовану інформацію у вигляді бібліографічних оглядів, інформаційних переглядів та виставок, тематичних рекомендаційних списків; у формі Днів краєзнавця.

Варто підкреслити, що система краєзнавчої роботи з дітьми повинна бути надзвичайно мобільною, гнучкою, здатною до модифікації – йти за зміною читацьких потреб, прогнозуючи й випереджаючи їх (Додаток 1).

Практичний досвід переконує, що, лише спираючись на краєзнавчі матеріали, можна досягти конкретності, дієвості в роботі зі школярами у будь-якому з напрямків популяризації літератури, а особливо – в справі національно-патріотичного виховання.

Перше враження про фонди бібліотеки читач отримує, як правило, з оформлених у ній книжкових виставок. Рекомендуємо оформити у бібліотеці краєзнавчий куточок, виставку. Важливою рисою її повинна бути мобільність експозиції, її систематична оновлюваність, інакше виставка справлятиме враження частини інтер'єру – як фіранки на вікнах – і перестане привертати увагу маленьких читачів. Добре сприймаються читачами-дітьми книжкові виставки з евристичними елементами – виставки-вікторини, ребуси, загадки, виставки-кросворди, виставки-ігри тощо; виставки, оформлені з використанням предметної атрибутики (творів ужиткового мистецтва – вишиванки, гончарні вироби, різьба по дереву; дитячих поробок, що імітують історичні побутові речі, малюнків дітей).

До таких належать, наприклад, виставка-подорож «Мандрівка дідусевими стежками» (1–4 кл.), «Експедиція допитливих»

(5–6 кл.), «У похід по рідному краю» (7–9 кл.); прес-панорама «Запоріжжя: горизонти поступу»; виставка-вікторина «Десять „чому?“ про наше село» (1–4 кл.), «Про батьківський край запитаю у книги» (5–9 кл.); виставка-вернісаж «Запорізький край: щоденний ритм буття» (в її оформленні можна використовувати пейзажі місцевих художників, пейзажні малюнки дітей-читачів бібліотеки); «Розповідає старе фото» (виставка старих світлин, до кожної з яких, за тематико-хронологічною ознакою, добирається публікація). Книжкова краєзнавча екскурсія «Запоріжжя – колиска українського козацтва» дозволяє розбудувати широку панораму минулого та сучасного рідного краю.

Краєзнавча виставка – це й експозиція, присвячена побуту та звичаям населення конкретної місцевості, особливостям народних обрядів – історичних та сучасних. Подібна виставка, етнографічний куточок добре впишуться в інтер'єр бібліотеки. Добре, щоб діти мали змогу не лише дивитись, а й відчути себе в ролі мешканця старої української хати (рольові ігри, конкурси, предметні вікторини).

Якщо на вашій виставці переважно газетні публікації, використайте предметні експонати, кольоровий папір (для створення «тла», виділення заголовків, «вказівних стрілочок» до найсуттєвіших фрагментів друкованого експонату) – і вона стане яскравою й барвистою.

Сучасна бібліотечна практика пропонує надзвичайно широкий спектр виставкових форм, що можуть знайти застосування в наочній пропаганді краєзнавчих документів:

– виставка-реклама і виставка-колаж,
– виставка-спогад і виставка-диспут,
– виставка-портрет і виставка-роздум.

Рекомендуємо по можливості виділяти полицю для краєзнавчих матеріалів на тематичних виставках, що носять загальний характер (наприклад «А коріння їхнє в Запоріжжі», присвячена видатним землякам, які прославили наш край; «Не забудем, що ми, браття, козацького роду», присвяченій козацькій добі в історії України; на виставці «В гостях у письменників Запоріжжя»).

Своєрідне краєзнавче «навантаження» повинне нести й оформлення інтер'єру бібліотеки – твори місцевих художників,

майстрів прикладного мистецтва, флористичні композиції, виконані з місцевих матеріалів тощо.

Комплексний характер самого поняття «краєзнавство» спонукає бібліотекарів ЗНЗ у популяризації літератури про рідний край надавати перевагу комплексним формам.

До них належать:

• уроки народознавства;
• тижні та місячники популяризації краєзнавчої книги;
• краєзнавчі лекторії, уроки пам'яті, краєзнавчі та історико-краєзнавчі читання;
• зустрічі з видатними людьми, дослідниками історії та культури краю, літературознавцями, письменниками, літературні краєзнавчі експедиції).

Бібліотека може виступити ініціатором проведення шкільної історико-культурної експедиції «Запорізька земле, у віках живи!» або: «Мій край у всьому неповторний»; «Це та земля, де нам судилось жити». Її складовими можуть бути, зокрема:

1) Творчий краєзнавчий конкурс «Вулиці нашого міста/села» – діти збирають літературний та фактографічний матеріал про походження назви своєї вулиці, про яскраві епізоди в її історії, про цікавих людей, що на цій вулиці проживали у різні часи тощо; пишуть вірші та прозові твори, присвячені своїй вулиці; роблять пейзажні замальовки чи фотоколажі і т.п.

2) Генеалогічне дослідження «Дерево мого роду» – конкурс, на який діти подадуть роботи, створені за спогадами їх родичів – представників старшого покоління, за документами із родинних архівів.

Можна запропонувати школярам взяти участь у конкурсі проектів «Яким я бачу своє місто/село через ... років» або літературних фантазій «Запоріжжя 2025 року».

Молодші школярі, дошкільники залюбки зустрічатимуться в бібліотеці у групах за інтересами «Джерельце», «Криничка», де у грі знайомитимуться з історією краю, місцевими звичаями, святковими обрядами пращурів.

Серед читачів бібліотеки, які серйозно, глибоко цікавляться краєзнавчою проблематикою, можна запропонувати створити при бібліотеці лабораторію краєзнавчих студій – під керівництвом

компетентного керівника учні займатимуться пошуком матеріалів про життя краю у різні часи, видатних людей краю, популяризуватимуть літературу з історії краю серед однолітків.

Щоб залучити до участі в краєзнавчих програмах шкільної бібліотеки ширше коло юних знавців рідного краю, рекомендуємо провести вікторину «Пам'ять рідної землі». Відповіді на її запитання можуть стати експонатами спеціальної виставки, а потім – поповнити тематичне досьє шкільної бібліотеки та стануть у пригоді іншим її читачам.

Бібліотека у співпраці з учителями-предметниками може провести брейн-ринг із краєзнавства: «Ми знаєм все про край, де ми живем!» (5–6 кл.), прес-конференцію юних краєзнавців «Історії забуті сторінки» (7–9 кл.), гру-конкурс «Марафон веселих козачат» (1–4 кл.).

Краєзнавство – всестороннє вивчення певної частини країни, міста або села місцевим населенням, для якого ця територія вважається рідним краєм. Це – комплекс природних і суспільних досліджень, який вивчає природу, населення, господарство, історію і культуру рідного краю. Краєзнавство вивчає всі ці питання у взаємозв'язку, існують окремі розділи: природниче, історичне, літературне, екологічне.

Основні види краєзнавства, які використовуються в роботі шкільних бібліотек:

Історичне, літературне, природознавче, екологічне краєзнавство.

Краєзнавча робота у бібліотеці нерозривно переплетена з **екологічним вихованням юних читачів.**

Формування екологічної свідомості підростаючого покоління – завдання першорядне, хоч, можливо, ще до кінця й не усвідомлене суспільством. Але його ефективна реалізація неминуче вимагає глибокого знання стану довкілля, процесів, що у ньому відбуваються внаслідок антропогенного впливу. І довкілля не абстрактного, а природи, що оточує нас повсякденно. Очевидно також, що дитина очікує від працівників бібліотеки не лекцій (навіть насичених цікавими, сенсаційними фактами), а вражень, подій, якими повинні стати бібліотечні заходи.

Це може бути екологічна казка «Пригоди в Еко-царстві, Запорізькому державстві». Діти вигадуватимуть її сюжет самі в процесі гри, спираючись на відомості з книг, із розповідей учителя природознавства, бібліотекаря, на їхні «підказки». У казці «діятимуть» тварини, рослини, образи з народних казок, а розповідатиметься про екологічні проблеми рідного краю.

Виставка-кросворд для наймолодших читачів може бути виготовлена у вигляді чарівного книжкового дерева, на «гілках» якого розміщені (як його листочки) книги, що повертаються до дітей яскравими обкладинками, якщо діти дають правильні відповіді на запитання еко-кросворду.

Динамічність є важливою характеристикою заходів, адресованих дитячій аудиторії. Зробити їх такими вам вдасться, якщо в роботі з екологічного краєзнавства віддасте перевагу активним формам спілкування з читацькою аудиторією. Запропонуйте дітям, наприклад, еко-лото «Дивосвіт рідної природи», екологічну бесіду-кросворд «Незвичайні пригоди чарівниці природи» (1–4 кл.), дискусію «Що ми охороняємо – природу чи власне життя?», еко-бумеранг «Що буде, якщо…?» (7–9 кл.), літературні конкурси «Еко-журналіст» (7–9 кл.) (на кращий твір екологічної тематики – есе, замальовку, нарис, репортаж), «Степова Робінзонада (5–6 кл.), природничу вікторину «Хто живе в Азовському морі? Які тварини мешкають у Запорізькому краї? Хто – в Запорізькім піднебессі?» (1–4 кл.).

Чистота, збереження природного стану річок та водойм Запорізького краю – такою може бути тема для краєзнавчого дослідження та літературної пропаганди. Рольова гра «Блакитний патруль», День захисту довкілля «Допоможемо мешканцям блакитних водойм!», літературна експедиція «Природа нам сигналить SOS» – ці та інші заходи ви можете приурочити до міжнародної екологічної акції.

Краєзнавчі аспекти знайдуть розкриття під час таких заходів, як години екологічних роздумів «Нам з цією землею жити разом судилось», «Доля рідної природи – у моїх руках», інсценований огляд літератури «Степова аптека» – про лікарські рослини рідного краю.

Допоможуть дітям відкрити красу навколишнього світу бібліотечні замальовки «Краса природи Запорізького краю», «Поезія рідної природи», «Дивосвіт домашнього довкілля» (цикл ілюстрованих бібліографічних оглядів), екологічна головоломка «Екос + Логос».

Звичайно, зміщення акцентів на ігрові, змагальні форми роботи не виключає широкого використання інформаційних ресурсів.

Запропонуйте юним читачам інформбюро для небайдужих «Екологічні дзвони сьогодення», еко-репортаж «Природа отчого краю: Невидима загроза», експрес-бюлетень «Екологічний барометр Запоріжжя».

Історичне краєзнавство

Історичному краєзнавству належить провідна роль у висвітленні історичних подій, які відбулись на території краю. Краєзнавство надає місцевості історизму, відкриває в її минулому, хоч би й не дуже давньому, щось зовсім нове, вартісне. Завдання бібліотеки – допомогти читачам – дітям та підліткам – стати на шлях до цього глибинного вивчення історії рідного краю.

Цей напрямок у 2015 році набуває особливого звучання. Революція Гідності 2014 року зробила великий прорив у свідомості багатьох українців, викликала жвавий інтерес до вивчення історії України. Зміни торкнули усіх і всього, до кожного українця приходить усвідомлення, що саме він відповідальний за долю своєї країни та власного дому. Краєзнавство сьогодні є джерелом духовного відродження нації. Величезні виховні, патріотичні можливості, закладені в краєзнавчому матеріалі, дозволяють виховувати громадянина не на абстрактних прикладах, а на життєвому досвіді батьків, земляків, на подіях з історії рідного краю.

Проведення масових заходів краєзнавчого спрямування, які сприяють розвитку інтересу до історії малої батьківщини, спонукають до дослідницької діяльності. Наприклад: проведення з учителями-предметниками історичного конкурсу знавців рідного краю, свят, ігор, театралізованих свят, театралізованих вистав, зустрічі з відомими земляками.

Історична тема спонукає бібліотечних працівників широко застосовувати нові форми масової роботи у популяризації краєзнавчої літератури, до яких належить, зокрема, історичний калейдоскоп, історична подорож, наприклад:

– «мандрівка у часі» – книгомандри «Мій рідний край – Запоріжжя» (5–6 кл.);

– краєзнавча гра «Машина часу» (1–4 кл.);

– виставка-хроноскоп «Літописи і літописці нашого краю» (література, присвячена історії краю);

– історико-літературна експедиція «Сто чудес Запорізького краю».

Виявити знання про історію Запорізького краю, почерпнуті з літератури, читачі зможуть під час циклу історико-краєзнавчих вікторин:

– «Таємниці скіфських курганів…» (Що ви знаєте про давню історію нашого краю?);

– «Чи знаєш ти історію українського козацтва?» (Запоріжжя у XV–XVII ст.);

– «Від карети до трамвая» (технічні досягнення XIX ст. на Запоріжжі: що, де, коли);

– «Буремний світ, буремний час…» (Чи пам'ятаємо століття, що минуло?).

Шкільні бібліотекарі разом із вчителями-предметниками можуть створити електронну базу бібліографічного і фотографічного характеру, підготувати доробку дидактичного матеріалу: відеобесіди (слайд-бесіди) «Вулиці нашого міста»; інтегрований бібліо-урок «Історія України на площах і вулицях нашого міста/села», краєзнавчий калейдоскоп «Наш край за … років».

Разом із класними керівниками можна провести виховні години з краєзнавства з проведенням таких цікавих та пізнавальних конкурсів, як: «І дорослі, і малі, знайте витоки свої», «З народних джерел», «Обереги рідної землі», конкурс-розповідей «Пишаюсь тобою, дідусю!»

Для читачів – учнів 7–9 класів – радимо провести краєзнавчі читання «Запоріжжя – історія гідності» – про наших земляків-вигнанців з рідної землі різних часів; для учнів 5–6 кл. – літературно-історичну подорож рідним краєм «Моє коріння й джерело моє – в степах запорізьких, у Дніпровім плині…», заочну екскурсію «Сьогодні ми йдемо в музей…» (залами запорізьких музеїв).

Бібліотеки не повинні залишати поза своєю увагою і трагічні сторінки в історії краю. До їх роковин доречно приурочити бібліотечні уроки пам'яті, уроки-реквієми: «Кара без вини: голод і репресії 30-х років минулого століття на Запоріжжі», «Війна у генетичну пам'ять в'їлась…», «Бузок травневий будить пам'ять», «Вони прославили наш край» – цикл очних та заочних зустрічей із земляками – героями.

Бібліотекарям слід звернути увагу на формування інформаційної культури учнів та педагогів шляхом навчання правильного та грамотного формулювання краєзнавчих інформаційних запитів, раціонального використання каталогу та картотеки. Завдання бібліотекаря – створити в шкільній бібліотеці комфортні умови до самостійної краєзнавчої дослідницької роботи. В читальній залі бібліотеки учні за допомогою бібліотекаря набувають і закріплюють навички пошукової роботи, розширюють свій кругозір, збагачуються новими знаннями, вчаться працювати з новою додатковою літературою. Учні можуть використовувати накопичену інформацію при підготовці повідомлень, рефератів, наукових конкурсних робіт.

Літературне краєзнавство

Літературне краєзнавство є, напевно, найбільш розробленою темою в загальному комплексі краєзнавчої діяльності бібліотек ЗНЗ. Художня література для дітей нашого краю також належить до числа найбільш часто видаваної. Популяризація творчості місцевих письменників, творів про рідний край набуває особливого звучання, коли відбувається за безпосередньої участі авторів – під час презентацій їх нових книг, вечорів-портретів талановитих земляків, авторських вечорів.

«Літературні обрії Запоріжжя», «Поезії вітрило майорить над первозданною запорізькою землею», «Натхнення джерело – земля батьківська», «Батьківська земле, рідний край...», «Поетичні обрії землі Запорізької», «Поетами оспівана земля», «Поетичний портрет Запоріжжя XX століття» – ці та інші теми можуть бути використані для організації оглядових виставок, присвячених літературі краю.

Але, як відомо, дитяча аудиторія тяжіє до активних форм спілкування з літературою, до форм змагальних, ігрових.

Запропонуйте своїм читачам літературне лото «Красне письменство рідного краю», турнір знавців літератури краю «Лицарі слова», вікторину-літературний колаж «Легенди Запорізької землі», конкурс читців поезії рідного краю, вернісаж дитячих ілюстрацій до книг письменників-земляків, інсценовану краєзнавчу антологію «Діти запорізького краю» (образи дітей у творах про наш край).

Поєднання масових форм роботи з індивідуальними бесідами за книгами, обговоренням проблем із життя району, населеного

пункту допомагає дітям відчути свою причетність до нього, відповідальність за майбутнє рідного краю. Адже справжній господар краю формується в дитинстві, на прикладах земляків, які досягли успіхів у політиці, бізнесі, виробництві, мистецтві, на ниві культурній чи освітній.

Упроваджуючи досвід застосування нових, нетрадиційних форм масової роботи у діяльність шкільної бібліотеки, говорячи про деякі специфічні особливості краєзнавчої роботи, рекомендуємо:

- чітко розуміти мету й цілеспрямованість масового заходу;
- узгоджувати захід із професійними можливостями бібліотекарів;
- орієнтуватись на концепцію та навчальний план навчально-виховного закладу;
- враховувати адекватність змісту масового бібліотечного заходу з віковою категорією читачів;
- підвищувати рівень інформаційного навантаження заходу при доборі літературного матеріалу;
- використовувати елементи дискусійності в різних формах популяризації творів друку, ігрових моментів, захоплюючих завдань, елементів театралізації і музичного оформлення;
- використовувати, крім творів друку, різноманітні елементи наочного оформлення, які притаманні конкретному заходу, а саме: елементи декоративно-прикладного мистецтва, картини, фотографії, листівки, малюнки;
- розвивати міжбібліотечні зв'язки щодо впровадження цікавого досвіду інших бібліотек міста (району).

Усе це повинно сприяти поглибленню й покращенню всієї краєзнавчої діяльності з упровадження в роботу бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів нашої області Національної програми виховання підростаючого покоління та змін на краще рівня вихованості дітей, їх духовного оздоровлення, патріотичного та громадянського виховання.

Додаток 1

Система краєзнавчої роботи шкільної бібліотеки

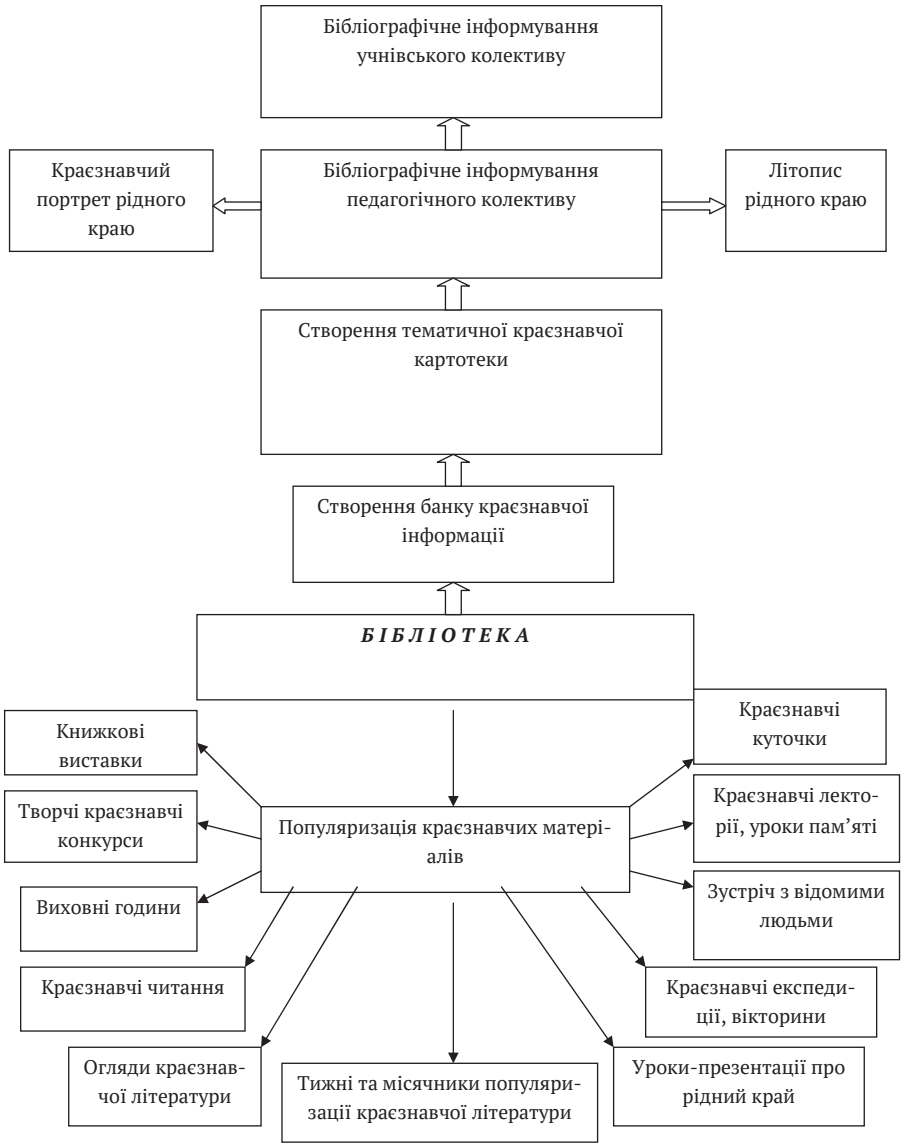

Список використаних джерел:

1. *Кравченко Н.* Краєзнавчий матеріал як засіб національного виховання учнів // Дивослово. – 1999. – № 4. – С. 49–61.

2. *Прокопенко Л.* Краєзнавча робота шкільної бібліотеки // Шкільний світ. – 2001. – № 38. – С. 3–24.

3. *Струмський В.* Організація шкільного краєзнавства на засадах системності // Рідна школа. – 2006. – № 11. – С. 42–49.

4. *Ярошенко Д.* Роль уроків рідної літератури й історії в національному вихованні // Дивослово. – 2001. – № 6. – С. 46–47.

5. korolenko.kharkov.com/88.pdf

6. www.nibu.kiev.ua/files/el.../krznv4_rob_v19.p...

7. http://librarychl.kr.ua/pro_bib/nah_vud_mtc.php

8. ua-referat.com/Краєзнавча_діяльність_бібліотек

Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

2015–2016 навчальний рік

Відомості про авторів

Наші автори – працівники Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради.

Аксьонова Олена Петрівна – доцент кафедри реабілітаційної педагогіки та здорового способу життя, кандидат педагогічних наук;

Гузенков Сергій Георгійович – завідувач кафедри інноваційних освітніх технологій, кандидат історичних наук;

Гура Світлана Павлівна – старший викладач кафедри теорії та методики виховання;

Заруба Світлана Петрівна – методист науково-методичного центру позашкільної освіти, відповідальна за науково-методичне забезпечення діяльності позашкільних навчальних закладів;

Корицька Галина Романівна – доцент кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін, кандидат педагогічних наук, відповідальна за науково-методичне забезпечення діяльності вчителів української мови і літератури;

Корицький Віктор Григорович – старший викладач кафедри теорії та методики виховання;

Курінна Алла Феліксівна – доцент кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін, кандидат педагогічних наук;

Лісіцин Віталій Вікторович – виконуючий обов'язки завідувача кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін, кандидат філософських наук;

Лукачевич Андрій Федорович – методист науково-методичного центру, відповідальний за науково-методичне забезпечення діяльності вчителів образотворчого мистецтва, креслення та трудового навчання;

Макаренко Дарина Сергіївна – методист обласного науково-методичного центру психології та соціології освіти;

Мінакова Катерина Леонідівна – старший викладач кафедри інноваційних освітніх технологій, кандидат історичних наук;

Могілевська Вікторія Моісеївна – керівник науково-методичного центру позашкільної освіти, кандидат соціологічних наук;

Півненко Юлія Володимирівна – доцент кафедри реабілітаційної педагогіки та здорового способу життя, кандидат педагогічних наук;

Путій Тетяна Миколаївна – доцент кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін, кандидат педагогічних наук, відповідальна за науково-методичне забезпечення діяльності вчителів російської мови, літератури і світової літератури;

Савіч Ірина Олександрівна – методист науково-методичного центру позашкільної освіти, відповідальна за науково-методичне забезпечення діяльності вчителів, які викладають курс екологія рідного краю;

Сироватко Олена Миколаївна – методист обласного науково-методичного центру психології та соціології освіти;

Сирцова Ольга Миколаївна – старший викладач кафедри інноваційних освітніх технологій, кандидат історичних наук, відповідальна за науково-методичне забезпечення діяльності вчителів музики;

Сіра Людмила Яківна – методист науково-методичного центру;

Собакар Олена Олександрівна – старший викладач кафедри інформатики та інформаційних технологій в освіті, відповідальна за науково-методичне забезпечення діяльності вчителів інформатики;

Ушакова Галина Романівна – методист науково-методичного центру, відповідальна за науково-методичне забезпечення діяльності вчителів історії і правознавства;

Халемендик Надія Павлівна – методист науково-методичного центру, відповідальна за науково-методичне забезпечення діяльності вчителів англійської та французької мови;

Чорна Віра Миколаївна – методист науково-методичного центру, відповідальна за науково-методичне забезпечення діяльності вчителів німецької та іспанської мови;

Шацька Наталія Михайлівна – доцент кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін, кандидат педагогічних наук.

Покажчик по кафедрах і центрах КЗ «ЗОІППО» ЗОР

Кафедра інноваційних освітніх технологій – 70, 109, 175, 183.
Кафедра інформатики та інформаційних технологій в освіті – 89.
Кафедра реабілітаційної педагогіки та здорового способу життя – 162.
Кафедра теорії та методики виховання – 132, 158, 190.
Кафедра філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін – 5, 23, 32, 70.
Науково-методичний центр – 43, 51, 70, 120, 147, 282.
Науково-методичний центр позашкільної освіти – 81, 209, 242.
Обласний науково-методичний центр психології та соціології освіти – 250, 269.

Для нотаток

Для нотаток

Науково-виробниче видання

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ**

**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ЗАПОРІЗЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ» ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ**

ОСНОВНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОСВІТИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2015–2016 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

ЧАСТИНА ІІ. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Методичні рекомендації

Упорядники:

В. Я. Ястребова – к.пед.н., доцент, професор кафедри менеджменту освіти та психології, перший проректор Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради;

Т. Г. Вєрозубова – керівник науково-методичного центру Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради.

Видавець:
ТОВ «Видавництво „Кругозір“»
Адреса редакції:
Україна, 69035, м. Запоріжжя, пр. Леніна, 158, оф. 248.
тел. (061) 270-78-76, моб. (066) 541-41-01
krugozor.zp@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 4798 від 27.11.2014 р.

Інтернет-магазин | http://**bookprint.net.ua**

Здано в набір 10.06.2015. Підписано до друку 15.06.2015.
Формат 60х84/16. Папір офсетний № 1. Гарнітура Серіф.
Друк принтерний. Ум. друк. арк. 17,44. Обл.-вид. арк. 13,29.
Друк. арк. відбиток 871,88. Наклад 50 пр.
Замовлення № 7884/06.2015-А.

Макет розроблений та віддрукований:
Фізична особа – підприємець В. В. Мокшанов
тел.: (061) 220-88-63

Дата та номер запису в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України 2 103 000 0000 081508 від 02.12.2014 р.